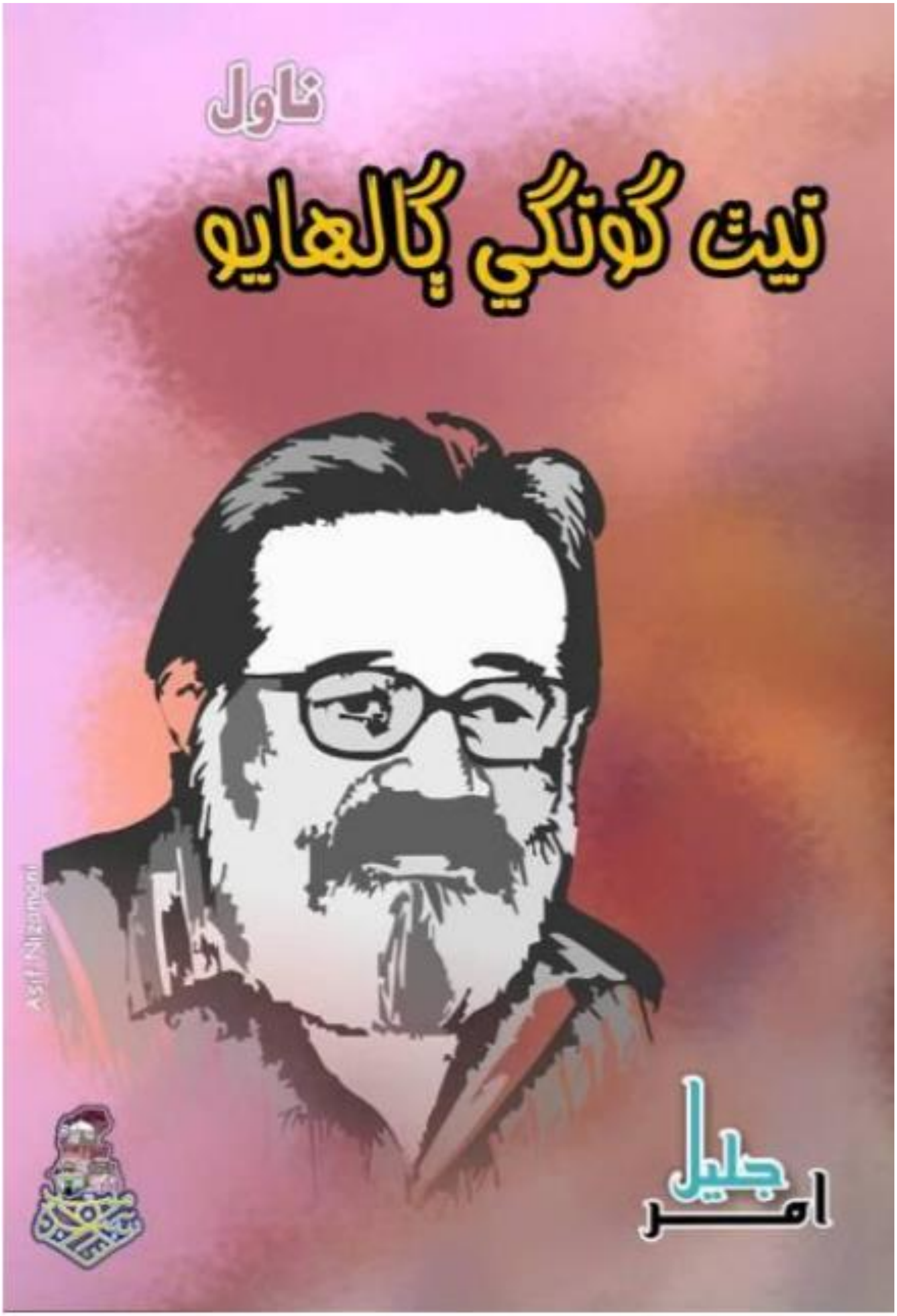
ناول
نيت گونگي ڳالهايو
Asif Nizamani
امر جليل

نيٺ گونگي ڳالهايو

(ناول)

امر جليل

ڊجيٽل ايڊيشن:

سنڌ سلامت ڪتاب گهر

سنڌ سلامت پاران :

سنڌ سلامت **ڊجيٽل بوڪ ايڊيشن** سلسلي جو ڪتاب نمبر (293) اوهان اڳيان پيش ڪجي ٿو. هي ڪتاب **”نيٺ گونگي ڳالهايو“** ناميارِي ليکڪ، ڪهاڻيڪار ۽ دانشور **امر جليل** صاحب جو لکيل آهي.

امر جليل سنڌ جو گهڻو پڙهيو ويندڙ ليکڪ آهي. سندس ڪهاڻيون ۽ ڊراما گهڻو مقبول ۽ مشهور ٿيا آهن، نہ صرف اهو پر سندس ڪالم جي انداز ۾ لکيل ڪهاڻيون بہ لازوال آهن. امر جليل صرف هڪ ئي ناول لکيو آهي" نيٺ گونگي ڳالهايو“، جيڪو سياسي حالتن ۽ خاص ڪري سنڌي ماڻهن سان اسلام آباد ۾ ٿيندڙ وارتائن تي لکيل آهي. سندس هي ناول نوي جي ڏهائيءَ ۾ عبرت گروپ پاران نڪرندڙ هفتيوار رسالي سنڌوءَ ۾ قسطوار ڇپبو هو. 1994ع ۾ عبرت بڪ ڪلب پاران ان کي ڪتابي صورت ۾ ڇپرايو ويو.

ڪتاب مان ورتل ڪجھ سٽون:

ايئن چو آهي، جو اسان جي زندگي پنهنجي بيگناهي ثابت ڪرڻ جي جدوجهد ۾ بيمقصد گذري ويندي آهي !.

چوندا آهن تہ قانون جي نگاهن ۾ انسان بيگناهہ آهي، جيستائين هو گنهگار ثابت ٿئي. پر، ساڳيو قانون اسان لاءِ ابتڙ آهي. اسين گنهگار آهيون، جيستائين پاڻ کي بيگناهہ ثابت نہ ڪريون.

ٿورائتا آهيون پياري دوست، سنڌ سلامت جي مانواري ميمبر، بدين سان تعلق رکندڙ شاهنواز ٽالپر جا جنهن ڪتاب ڪمپوز ڪري سنڌ سلامت ڪتاب گهر ۾ پيش ڪرڻ لاءِ موڪليو. هن ڪتاب جي ٽائيٽل پيج جي السٽريشن پياري دوست آصف رضا نظاماڻي جي ڪاوشن جو ثمر آهي.

محمد سليمان وساڻ
مينيجنگ ايڊيٽر (اعزازي)
سنڌ سلامت ڊاٽ ڪام
sulemanwassan@gmail.com
www.sindhsalamat.com
books.sindhsalamat.com

1

چانهہ ٺاهيندي، مون گلاب گونگي کي چيو، ” تون مون وانگر آرٽيڪاپ نہ آهين، بلڪ معصوم آهين، جنهن ڪم ۾ مان ناڪام ٿي چڪو آهيان، سو ڪم تون ڪري نہ سگهندين. تون بہ مون وانگر پيو ڪم ڪر.“

جمعي جو ڏينهن ۽ صبح جو وقت هو. گلاب گونگو آمليٽ لاءِ بصر ڪپي رهيو هو ۽ اکين مان هنجون هاري رهيو هو. قميص جي ٻانهن سان اکيون اگهي هن مون ڏانهن ڏٺو.

چانهہ جي ڪوپ ۾ کير وجهندي چيم،” تون ڪنهن بہ صورت ۾ محمد اسلام قاضي محلہ روهڙي شريف کي ڳولي نہ سگهندين. اسلام آباد ڏاڍو نامراد شهر آهي. اسلام کي ڪائي ويو آهي.“

گلاب گونگي کي منهنجي ڳالهہ نہ وڻي. هن ڪنڌ کي سٽ ڏني ۽ بصر ڪپڻ لڳو.

چانهن جي سپ پيئيم، چيم ” اسلام آباد ۾ گم ٿيل اسلام کي ڳولڻ لاءِ مون سالن جا سال، مهينن جا مهينا، ڏينهن جا ڏينهن وڃائي ڇڏيا آهن. مان کيس ڳولي نہ سگهيو آهيان. تون کيس ڪئين ڳولي سگهندين؟ “

گلاب گونگي ڇري رکي ڇڏي، قميص جي ٻانهن سان اکيون اگهي، هن پينسل ڪڍي ڪاغذ تي لکيو ” تو کي اسلام آباد جون ڏانٽيون ورائي ويون آهن. تون اسلام کي ڳولي نہ سگهندين. اسلام کي مان ڳوليندس.“

ڪاغذ پڙهي ڪاوڙ وچان چيم ” جنهن ڏينهن تون اهو ڪارنامو سر انجام ڏيندين، تنهن ڏينهن مان خودڪشي ڪندس.“

گلاب گونگو ٺهڪ ڏيئي کلي پيو.

چيم، ” ڇو؟ تون ڇا ٿو سمجهين، مان خودڪشي ڪري نہ سگهندس؟“

گلاب گونگي هڪدم ڪاغذ تي لکيو” خودڪشي جئيرا ڪندا آهن، ورهيہ ٿيا آهن جو تون مري ويو آهين.“

ڪاغذ مروڙي سروڙي ٻاهر ۾ اڇلايم، چانهن جو ڪوپ کڻي ٻاهر ويندي چيم، ” تون اسلام کي ڳولڻ ۾ ڪڏهن بہ ڪامياب نہ ٿيندين. اسلام آباد ڏاڍو نامراد شهر آهي. تون بہ اسلام وانگر هن شهر جو ڪاج ٿي ويندين.“

بورچيخاني مان نڪري، ورانڊي ۾ وڃي ويٺس. اخبارون ترڇيون پکڙيون پيون هيون. جمعي ڏينهن چار پنج اخبارون اسانجي فليٽ تي اينديون آهن. مان صبح سوير ننڊ مان اٿي نہ سگهندو آهيان. هميشہ سج اڀرڻ کان پوءِ ننڊ مان اٿندو آهيان. گلاب گونگو منهنجو دوست، منهنجو ساٿي ڏاڍو نيڪ بخت

آهي. صبح سوير ننڊ مان اٿندو آهي. اڻ شرط منهن تي پاڻي جا ڇنڊا هڻي، جاگر پائي، ڊوڙندو ڪراچي ڪمپنيءَ کان ٻاهر هليو ويندو آهي.

بدنما فليٽن جي طويل سلسلي کي اسلام آباد وارن ڪراچي ڪمپنيءَ جو نالو ڏيئي ڇڏيو آهي. ڇون ته پنهنجي نوعيت جو واهيات فليٽ ٺاهڻ لاءِ ٺيڪو ڪراچي جي هڪ ڪمپنيءَ کي ڏنو هئائون. ٺيڪيدار پنهنجي ٺيڪي جا پيسا ڇڏائي ۽ ڀنيان نهايت بدنما، بدصورت ۽ ڀوائتن فليٽن جو شيطاني سلسلو ڇڏي الوپ ٿي ويو هو. ڪراچي ڪمپنيءَ وارو ٺيڪيدار پاڻ ته گم ٿي ويو پر فليٽن تي پنهنجي ڪمپنيءَ جي ڇاپ ڇڏي ويو. اهو ڏينهن. اڄ تائين انهن فليٽن کي سڏين ڪراچي ڪمپنيءَ ! ڪراچي ڪمپنيءَ جي فليٽن ۾ سنڌ مان آيل گلاب گونگي ۽ مون جهڙا مولائي وڏي تعداد ۾ رهندا آهن. هجين حياتي، سدائين هڪٻئي کان رُنل رهندا آهن !

گلاب گونگو هونءَ ته هفتي جا ڇهه ڏينهن فليٽ ۾ ئي ڏنڊ بيٺڪون هڻندو آهي ۽ قسمين قسمين ڪسرتون ڪندو آهي. پر، خاص ڪري جمعي ڏينهن گلاب گونگو اسر ويل اٿي ڊوڙندو ڪراچي ڪمپنيءَ جي فليٽن کي پوئتي ڇڏي، پشاور موڙ ڏانهن هليو ويندو آهي. پشاور موڙ کان اوپن يونيورسٽيءَ وارو رستو وٺي، قبرستان کان ٿيندو، جهرن جهنگن مان شارٽ ڪٽ هڻندو، فليٽ تي موٽي ايندو آهي. اڄڪ شرط اخبارن جو بنڊل ڪولي ويهي رهندو آهي. اخبارن مان فقط ايڊيٽوريل پڙهندو آهي. سمورين اخبارن جا ايڊيٽوريل پڙهي گلاب گونگو بورچيخاني ۾ وڃي ويهندو آهي ۽ نيرن ٺاهڻ ۾ لڳي ويندو آهي. اها هن لاءِ هر جمعي جي ڪرت آهي. هونءَ نه ته، هفتي جا ڇهه ئي ڏينهن اسين پنهنجي آفيس ۾ وڃي نيرن ڪندا آهيون.

سج چڙهئي کان پوءِ مان ننڊ مان اٿندو آهيان. ٿڙندو ٿاٻڙندو غسلخاني ۾ وڃي، نلڪي هيٺان مٿو ڏيئي پاڻي ڪولي ڇڏيندو آهيان.مٿي تي پاڻي پوڻ سان ڪجهه، هوش ۾ ايندو آهيان. غسلخاني مان نڪري ٿاٻا کائيندو، بورچيخاني ۾ وڃي پنهنجي لاءِ چانهن ٺاهيندو آهيان. گلاب گونگو نيراني چانهه نه پئيندو آهي. هو نيراني پاڻيءَ جو ٿڌو گلاس پئيندو آهي. اهي نيڪ بندي جون نشانيون آهن. جنت ۾ ڪيس چانهه ملڻ جو امڪان ڪونهي. نيراني چانهه پئيڻ واري منهنجي عادت تي هڪ دفعي پني تي لکيو هئائين، تون ڪارو انگريز آهين ۽ فرشتن جي غلطيءَ سبب سنڌ ۾ ڄائو آهين.

ذري گهٽ هر جمعي تي گلاب گونگو آمليٽ ٺاهيندو آهي. آمليٽ ٺاهڻ ۾ هو پنهنجو مٽ پاڻ آهي. سموري سنگت جو مڪروه فيصلو آهي ته آمليٽ ٺاهڻ ۾ گلاب گونگو فخر پاڪستان آهي، بلڪه فخر ايشيا آهي. هو جڏهن آمليٽ ٺاهي ايندو آهي. تڏهن جهٽ هڻي اخبار مون کان ڦري وٺندو آهي. سندس ان حرڪت جو مطلب هوندو آهي نيرن تيار آهي.

چانهه جون سرڪيون ڀريندي مان سڀ کان اڳ اشتهار پڙهندو آهيان. هر طرح جا اشتهار، ڪن جا گهريلو سامان، فليٽ، بنگلا ۽ پلاٽ وڪڻ جا اشتهار، شادي ۽ سڱابندي جا اشتهار، مٿي تي وران وڌائڻ جا اشتهار. ان کان پوءِ ڌاڙا، اغوا، خونن جو خبرون پڙهندو آهيان. سياسي خبرون پيل وچان به نه

پڙهندو آهيان. سياسي خبرون پڙهي مون کي ڪراهت ايندي آهي اهو سمورو ڏينهن اوڪارا ڪندي گذرندو آهي.

هيءَ جنهن جمعي جي ڳالهه آهي، تنهن ڏينهن صبح جو چانهه پيئڻ کان پوءِ مون اخبارن مان اشتهار وڻي پڙهيا. اشتهار پڙهندي مون کي گلاب گونگي جو خيال آيو. اسلام آباد ۾ هو اسلام کي ڪٿين ڳوليندو ! اهڙو شهر، جيڪو سيڪٽرن ۾ ورهايل هجي، جنهن ۾ هڪ سيڪٽر جا رهواسي ٻئي سيڪٽر جي رهواسين کي ڪمتر سمجهن. پاڻ کي برتر ! اهڙي نياڳي شهر ۾ گلاب گونگو اسلام کي ڪٿين تلاش ڪري سگهندو ! مان بريءَ طرح ناڪام ٿي چڪو آهيان. ڪو به حيلو بهانو ڪارگر ثابت نه ٿيو آهي. ڪا به ڪوشش ڪامياب نه ٿي آهي. اسلام آباد ۾ اسلام، اسان جو سنگتي ۽ پاڙيسري، اهڙي نموني گم ٿي ويو آهي ، جئين سچ !

گلاب جهٽ هٽي اخبار منهنجي هٿن مان ڦري ورتي. ان جو مطلب هو ته نيرن تيار هئي. ٽڏي تي آمليٽ، ڊبل روٽيءَ جو سيڪيل سلائيسون، ڀُگل سيون، چانهه جي ڪيٽلي ۽ ڪوپ رکيا هئا. اسين ٻئي هڪٻئي جي سامهون پلٽي هڻي ويهي رهياسين. آمليٽ جو ٽڪر ڪائيندي گلاب کي چيم، " تون جنهن ڇوڪريءَ سان شادي ڪندين، سا ڏاڍي سکي رهندين "

گلاب مرڪڻ لڳو.

مون گلاب کي چيو " تون محمد اسلام کي ڳولڻ جو خيال دل مان ڪڍي ڇڏ. مون کي پڪ آهي ته اسلام اسان کي اسلام آباد ۾ نه ملندو."

پينسل ڪٽي پني تي لکيائين ؛ ٻيو ڇا ڪريان؟

آمليٽ تي سيون رکي ڪائيندي، چيم " تون ڪو تاريخي ڪارنامو ڪري ڏيکار ڪنهن ايئر هوسٽس سان عشق ڪري ڏيکار - پنهنجي علائقي جو گونگو ڪائونسلر ٿي ڏيکار – گونگو سينيٽر، يا وري اسيمبليءَ جو گونگو ميمبر ٿي ڏيکار. "

گلاب گونگو مُرڪڻ لڳو.

چيم، ' تون هئين ڪر گلاب " تون چونڊبن ۾ اول ٻيهڻ جو ۽ پوءِ ويهڻ جو اعلان ڪر ۽ وري ٻيهڻ جو اعلان ڪر ۽ آخر ۾ سمهي پوڻ جو. "

گلاب پينسل ڪٽي پني تي لکيو " تون پنهنجي بڪواس بند ڪر، تون جڏهن به بڪواس ڪندو آهين، آمليٽ جو خانو خراب ڪري ڇڏيندو آهين. "

خبر اٿئي ! مون گلاب کي چيو " هندستان جي تاريخ ۾ هڪ گونگو پهلوان ٿي گذريو آهي، هن گاما پهلوان کي شڪست ڏني هئي. "

گلاب گونگو ڊبل روٽيءَ جي سلائس سان آمليٽ ڪائيندو رهيو ۽ رکي رکي مون ڏانهن ڏسندو رهيو ۽ مرڪندو رهيو. هن جي مُرڪ ڏاڍي پراسرار هئي.

مون کيس ٻانهن ۾ هٿ وجهندي چيو ” تون ڳالهاءِ گلاب, ڳالهاءِ ! سچ نہ, تہ ڪٿي ڪوڙ ئي ڳالهاءِ ! اسان جي ملڪ ۾ ڪوڙ ڳالهائڻ وارن جي ڏاڍي عزت ۽ ساک هوندي آهي, تون ڳالهاءِ گلاب – ڳالهاءِ !“

گلاب پاسي ۾ رکيل پينسل کڻي, ڪاغذ تي لکيو تون مانڻي ڪري آمليٽ کاءُ ٻوڙا ! پر ڏيرج سان.

” ٺيڪ آهي, ٺيڪ آهي, تنهنجي چوڻ مطابق مان ٻوڙو آهيان. ڪجهہ ڪجهہ خفي ٿيندي چيم, ان جو مطلب تہ تون محمد اسلام آف قاضي محلہ روهڙي شريف کي ڳولڻ کان سواءِ اسلام آباد ۾ ٻيو ڪو ڪم نہ ڪندين ! “

پني تي لکيائين, ها مان ٻيو ڪو ڪم نہ ڪندس.

” اسلام آباد ۾ اسلام کي ڳولڻ هونءَ ئي امڪان کان ٻاهر آهي. ' کيس سمجهائڻ وراي نوع ۾ چيم, پر, جيڪڏهن خاموش رهندين, ڳالهائيندين نہ, تہ پوءِ قيامت تائين اسلام کي ڳولي نہ سگهندين.“

گلاب گونگي منهنجي ڳالهہ کي اهميت نہ ڏيندي ڪاغذ تي لکيو ” آمليٽ ختم, پيسا هضم, ٿانو کڻي, بورچيخاني ۾ وڃي ڏوتاءُ !“

مون کي ڪاوڙ لڳي, خالي پليٽون ۽ ڪوپ کڻي ڌوئڻ لاءِ بورچيخاني ڏانهن هليو ويس.

2

آفيس ۾ ڪا منجهند منهنجي لاءِ سياڳي هوندي آهي. ان ڏينهن صاحب جي ڪٽي ڪا لنچ يا ورڪنگ لنچ هوندي آهي. اوهين لنچ تہ سمجهو ٿا نہ! منجهد مهل جيڪا ماني کائيندا آهن، سا لنچ هوندي آهي. ۽ منجهند مهل ڪم ڪار هلندي صاحب جيڪا ماني کائيندا آهن، سا ورڪنگ لنچ هوندي آهي. منجهند مهل اسين جيڪي ڪجهہ کائيندا آهيون – مثال طور پاروٿن چانورن سان دال، يا پڪوڙا، يا تريل بٽاٽا، سا اسان لاءِ منجهند جي ماني هوندي آهي. منهنجي چوڻ جو مقصد آهي تہ منجهند مهل حاڪم لنچ ڪندا آهن، ۽ محڪوڻ منجهند جي ماني کائيندا آهن.

جنهن ڏينهن صاحب لنچ لاءِ روانو ٿي ويندو آهي، تنهن ڏينهن عملي جي هر هڪ فرد ۾ نماز جو جذبو جاڳي پوندو اٿندو آهي. ان ڏينهن عملي جا ماڻهو آفيس جي ورانڊي ۾ بيهي ظهر جي نماز نہ پڙهندا آهن. ان ڏينهن هو ٻہ چار ميل پري، ڪنهن مسجد ۾ نماز پڙهڻ لاءِ هليا ويندا آهن. جتان هو وري ٻئي ڏينهن صبح جو آفيس ايندا آهن. اهڙو ڏينهن منهنجي لاءِ ڏاڍو سياڳو ڏينهن ٿي پوندو آهي.

الائي تيل، يا گئس ڳولڻ لاءِ چين يا جپان، يا ان قسم جي ڪنهن ملڪ کان ماهرن جي ٽيم آيل هئي، سندن مان ۾ ان محڪمي طرفان منجهند جي ماني، بلڪ لنچ ڏني ويئي هئي. هنن اسان جي محڪمي واري صاحب کي بہ سڏايو ويو هو. اسلام آباد ۾ ان قسم جا ڪاتا روز پيا ڪائين ! آسٽريليا، آمريڪا، ڪينڊا، جرمني، انگلينڊ وغيره کان ماهرن جي ڪا نہ ڪا ٽيم اسلام آباد ۾ روزانو ايندي آهي. تيل، گيس، قيمتي پٿرن، معدنيات، زراعت، ايٽمي توانائيءَ تي ڳالهہ ٻولهہ هلندي آهي. ڳالهہ ٻولهہ دوران منجهند مهل لنچ بہ هلندي آهي، جنهن ۾ هڪ محڪمي جا صاحب ٻين محڪمن جي صاحبن کي دعوت ضرور ڏيندا آهن. اهو ذري گهٽ روز جو معمول آهي. اسان وارو صاحب ڏاڍو حرفتي آهي. هو فقط هاليڊي ان، پرل ڪانٽينيٽل ۽ اسلام آباد هوٽل ۾ ڏنل لنچ جي دعوت تي ويندو آهي. دل جو مريض آهي، تنهنڪري فقط تريل مڇي، ۽ روسٽ ڪڪن تي طبع آزمائي ڪندو آهي. پنهنجي صحت جو ڏاڍو خيال رکندو آهي. لنچ کائڻ کان پوءِ صاحب آفيس بدران گهر هليو ويندو آهي، ۽ ٻوَ تي منجهند جي ننڊ ڪندو آهي. ان لاءِ هن ڊاڪٽرن کان سرٽفيڪيٽ وٺي ڇڏيو آهي. ٻہ چار دفعا آمريڪا ۽ انگلينڊ مان دل، دماغ، گُرِدن ڦڦڙن ۽ جگر جي چڪاس سرڪاري خرچ تي ڪرائي آيو آهي.

تيل، گيس، قيمتي پٿر، وغيره ڳولڻ وارن غير ملڪي ماهرن جي مان ۾ ڏنل لنچ تي صاحب اڌ ڪلاڪ کن اڳ روانو ٿي ويو هو. صاحب جي وڃڻ کان پوءِ، خدا جي ڪنهن بہ نيڪ بندي، ورانڊي ۾ تڏا فراسيون نہ وڇايون، خدا جا سمورا نيڪ بندا ننڍڙن ننڍڙن ٽولن ۾، منجهند جي، يعني ظهر جي نماز لاءِ ٽي چار ميل پري، ڪنهن عالمگيري، غزالي، حنفي، ملڪي، حنبلي مسجد ڏانهن روانا ٿي ويا، ڏسندي ئي ڏسندي آفيس خالي ٿي وئي. آفيس ۾ رڳو مان ۽ ڪجهہ ٽيليفونون، سي بہ ويچاريون بي يارو مدد گار رهجي ويون. بي يارو مدد گار ٽيليفونون ڏسي منهنجي وات مان ڪگ لڙي پوندي آهي، رسيور

ڪٺي ويهي رهندو آهيان، وينو نمبر ڦيرائيندو آهيان. سمورن شهرن ۾ واقفڪارن کان موسم جو حال احوال، ۽ دال چانورن جا اگهہ پڇي، آخر ۾ ڏاڍ سان ڳالهائيندو هوس. ڏاڻ ڪي متان سچي پچي ڏاڍ سمجهو. نالو اٿس، شالي.

سموري ملڪ مان موسم جو حال، ۽ دال چانورن جا اگهہ معلوم ڪرڻ ڪانپوءِ مون سنگتين ساٿين جي خيريت پڇڻ لاءِ حيدر آباد جو نمبر ڊائل ڪيو.

پڇيومان : ڪي يار دوست ڇڏيائون، يا سيني ڪي ڪچٽي ڪري ڇڏيائون؟

جواب مليو : اڌر خير لگا پڙا هي، شينهن اور بڪري ايڪ هي گهاٽ سي پاٽي پينا پڙتا هي، يڪجهتي ڪا دلخراش مظاهرا هونا پڙا هي. تم اسلام آباد ۾ ڪيا ڪرنا پڙا هي؟

وراٽيم : هم اسلام آباد ۾ توي سي اپنا منهن ڪالا ڪرتا پڙا هي، اور لوڪ گيت گانا پڙا هي. جبل تي طوطو خط نہ تنهنجو پهتو.

رسيور رکندي، الائي ڇو منهنجو هٿ ڪنبي ويو. اڙ رنگ!

نہ اڙ رنگ انهن ڪي ٿيندو آهي، جن ڪي ڪو رنگ هوندو آهي. مان بي رنگ آهيان. تہ پوءِ ، منهنجو هٿ ڇو ڪنبي ويو!

عين ان وقت چارڻ چريو ڊوڙندو آيو. دلبر ماٺهو هو. رات جاڳي گذاريندو هو ۽ ڏينهن جو خواب ڏسندو هو. چارڻ ان ڳالهہ تي ڏاڍو خوش هو تہ موهن جي دڙي ۾ گندي پاٽيءَ جي نيڪال لاءِ موريون ڊڪيل هونديون هيون.

مون چارڻ ڏانهن ڏٺو پگهر ۾ شم! سهڪي رهيو هو

سهڪندي چيائين، 'گلاب گونگي کي آبپاره وٽان گرفتار ڪري وٺي ويا آهن.'

ڇو؟ مون کان ڇرڪ نڪري ويو.

رات پاڻي تي مارڪر سان وڏن اکرن ۾ لکيو هئائين تہ اسلام تون ڪٿي آهين ڳوٺ ۾ سڀئي تنهنجي لاءِ فڪرمند آهن!

" ها لکيو هئائين "

" آبپاره وٽ پاڻو مٿي ڪري بيهي رهيو ماڻهو اچي مڙيا "

"هنگامو ٿي پيو ڇا؟ "

" نہ "

" تہ پوءِ گرفتار ڇو ڪيائونس؟ "

چارڻ پنهنجي مخصوص لهجي ۽ انداز ۾ سمورو احوال ڏنو: اسلام لاءِ سنڌي ۾ لکيل نعري وارو پاٽو، ڪوڪن سان بانس جي لڪڙي تي ٺوڪي، گلاب گونگو صبح جو ڏهين لڳي آبپاره وٽ اچي بيٺو. ڪجهہ ماڻهن کي سنڌي ۾ لکيل نعرو سمجهہ ۾ نہ آيو. هجوم گڏ ٿي ويو. ڊيوٽي تي موجود سپاهين جو ڌيان ڏانهنس ڇڪجي ويو. هنن کي سنڌي ۾ لکيل عبارت سمجهہ ۾ نہ آئي. گلاب سان ڳالهائڻ جي

ڪوشش ڪيائون، گلاب چپ. عبارت ۾ فقط هڪ لفظ سمجهه ۾ آين، اسلام ! بيئي پير فيصلو ڪيائون تہ پڪ تخريبڪار آهي، ۽ وڳوڙ پيدا ڪرڻ لاءِ اسلام آباد هليو آيو آهي. گلاب گونگي کي مُڪون ۽ ٺڏا هڻندا آبپاره ٿاڻي ڏانهن وٺي ويا.

سوچيم، مدد لاءِ ڪهڙي دوست کي فون ڪجي، سڀ کان اڳ مُراد تاتاري جو خيال آيو. وڏي رهائيءَ وارو آهي. ايف آئي اي ۾ ڪافي اثر رسوخ اٿس. ڪارڪن ۾ ماڪيءَ جي شيشن سان اڌ اسلام آباد کي مُٺ ۾ ڪري ورتو اٿائين. سندس نمبر ڊائل ڪيم.

رسيور مان آواز آيو " هلو مراد تاتارو اسپيڪنگ."

باڊي بلڊرن جهڙو متارو آهي. آواز بہ متارو اٿس. جهڙو قاتل دهل ! چيم، " ڇا پيو ڪرين "

" اڙي جاني! جاني تون آهين ڇا "

" ها، مان آهيان. ٻڌاءِ تہ هن وقت ڇا پيو ڪرين."

" فائيلن جو وينو پيڙو پوڙيان."

" تنهنجي مدد گهرجي — هڪدم "

" وري ڪنهنجي اسڪوٽر جو چالان ٿيو آهي ڇا؟ "

" گلاب گونگي کي گرفتار ڪري وٺي ويا آهن."

"ڇو! ڇا ڪيائين ! "

" ڪيائين تہ ڪجهہ بہ نہ. اسلام لاءِ بينر ڪٽي آبپاره وٽ بيٺو هو. تخريبڪاري جي الزام ۾ گرفتار ڪري ويا اٿس."

مراد تاتارو تبيءَ ۾ پئجي ويو

ڪجهہ دير کان پوءِ چيو مانس، " لائين تي آهين، يا ڪٿجي ويو آهين؟ "

" هاٽي هيئن ٿا ڪريون، جاني ! ڪنگهار ڪندي چيائين " مان پوليس عملدارن سان ڳالهان ٿو. تون پنهنجي نمبر تي آهين نہ؟ "

چيم، " ها، پر دير نہ ڪجانءِ، سَچ ڪرائڻ جي چڪر ۾ ماري نہ وجهنس. "

" تون فڪر نہ ڪر جاني ! چيائين، اڌ ڪلاڪ اندر موٽائي فون ٿو ڪريانءِ. "

مون رسيور رکي ڇڏيو.

چارڻ چريو ڏاڍو فڪرمند هو. چيائين، " مُراد تاتارو وڏو چڪرباز آهي. تون ٻئي ڪنهن سان ڳالهاءِ. "

نہ يار. چيم، " ياد اٿئي دُرل مانجهيءَ کي ڪوارٽر وٺي ڏيڻ ۾ ڪيڏي مدد ڪئي هئائين. "

" اُها ٻئي ڳالهہ هئي. " چارڻ چيو، هي پوليس جو معاملو آهي.

ڇا جو پوليس جو معاملو آهي ! خفي ٿيندي چيم، " گلاب ڪا چوري ڪئي آهي، ڪو ڌاڙو هنيو آهي ! "

تون ڇا تون سمجهين ! چارڻ چيو، " هي جو پوليس ماڻهن کي روزانو هِتان هُتان گرفتار ڪندي آهي سي سيئي چور، ڌاڙيل ۽ قاتل هوندا آهن ! "

” تون سوشل ڪرٽڪ،سماجي نقاد آهين. تو کي فقط عيب نظر ايندا آهن. “
چارڻ کي سمجهائيندي چيم، ” اصل ۾ ويچارو مُراد ناٺارو ايڏو چڪر باز ناهي، جيڏو تون کيس سمجهين ٿو. “
چارڻ ڏند ڪرٽيندي چيو ” جيڪي ماڻهو وار ڪارا ڪري، ٽري پيس پائي ۽ وات ۾ چروٽ يا پائيپ وجهي پرسنلٽي ٺاهي هلندا آهن، سي بنيادي طرح جُڙتو ۽ بندبل هوندا آهن. “
هاڻي هئين ٺا ڪريون. چيم، ” بحث ۾ مٿو خراب ڪرڻ بدران چانهه ٺا ٺاهيون.“
مان اٿي چانهه ٺاهڻ لڳس.
چارڻ چيو ” جيستائين مراد ناٺارو فون تي ڪو بندبل هٽندو، تون چانهه ٺاهيندين، تيستائين پوليس وارا گلاب گونگي کي اڌ مُئو ڪري ڇڏيندا. “
مون دل ۾ محسوس ڪيو ته چارڻ چرئي سچ پئي چيو. پر، سنگت ۾ مراد ناٺارو سڀني کان وڌيڪ رهائيءَ وارو هو. پبلڪ رليشنگ خاطر هو اسلام آبادين کي گهٽ ۾ گهٽ هڪ ٽن سنڌ جي ماکي چٽائي چڪو هو. مون کي پڪ هئي ته گلاب گونگي کي پوليس جي چنبي مان ڇڏائڻ ۾ مراد ناٺاري کان وڌيڪ با اثر دوست ٻيو ڪو به نه هو.
چانهه ٺاهي، ماٺ ڪري ويهي رهياسين. رکي رکي سرڪيون ڀريندا رهياسين. اڌ مني ڪلاڪ کان پوءِ فون جي گهنٽي وڳي. مراد ناٺاري چيو، ” معاملو سنگين آهي جاني ! پوليس آفيسرن کي پڪ آهي ته گلاب گونگو تخريبڪار آهي. هندستان جي سيڪريٽ سروس جو ميمبر آهي. “
” بڪواس آهي. “ مون کان رڙ نڪتي، چيم ، مان ٿو وڃان ايس. ايچ. او جي ٻچي سان ڳالهايان.
نه جاني، نه ! مراد ناٺاري هڪدم چيو، اهڙي غلطي نه ڪجانءِ ! پوليس گلاب گونگي جي ساٿين کي تلاش ڪري رهي آهي.
” يعني؟ “
گلاب گونگو تو وٽ رهيل آهي. مراد ناٺاري چيو، ” پوليس تو کي تلاش ڪري رهي آهي. “
” پوليس مون کي تلاش ڪري رهي آهي ! “
” ها جاني ! پوليس تو کي تلاش ڪري رهي آهي “ مراد ناٺاري چيو، ” منهنجي مَڃ، ڪجهه عرصي لاءِ روپوش ٿي وڃ. “
مون رسيور رکي ڇڏيو ۽ چارڻ چرئي ڏانهن ڏٺو.

3

ڪلاڪ ٻن جي وچ ڌڪ ڪان پوءِ پڪ ٿي ويئي تہ گلاب گونگو آڀپاره ٽاٽي ۾ بند هو. پوليس کي پڪ هئي تہ گلاب دهشت گرد هو۽ هن جو تعلق سنڌ جي هڪ دهشتگرد گروهہ سان هو.

چارڻ چيو. "ايس ايچ او سياڻي پريس ڪانفرنس ۾ گلاب ۽ سندس دهشت گرد گروهہ جي باري ۾ صحافين کي تفصيل ٻڌائيندو. "

اسلام آباد جي ڪجهہ صحافين سان چارڻ جي دوستي آهي. هو مون کي آفيس ۾ ڇڏي وڌيڪ معلومات حاصل ڪرڻ لاءِ پريس ڪلب هليو ويو.

آفيس جي خالي ڪمرن ۾ مون کي پنهنجي دل جي ڌڙڪڻ جو آواز ٻڌڻ ۾ آيو. مون زندگيءَ ۾ اڳ ڪڏهن بہ دل جي ڌڙڪڻ جو آواز نہ ٻُڌو هو. ٽي چار ٽيليفون بي يارو مدد گار منهنجي سامهون پيا هئا. ڪجهہ سمجهہ ۾ نہ پئي آيو تہ ڪنهن سان ڳالهايان, ۽ ڇا ڳالهايان ! مراد ناناري واضع نموني ٻڌائي ڇڏيو هو تہ پوليس گلاب گونگي جي دهشت گرد ساٿين جي ڳولا ۾ سرگردان هئي. گلاب جي دهشت گرد ساٿين ۾ سڀ کان اول منهنجو نالو هو. پڪ ڪرڻ خاطر ٻيهر مراد ناناري کي فون ڪيم, رسيور مان آواز آيو " مراد نانارو اسپيڪنگ. "

ڪجهہ ڪجهہ وچڙيل آواز ۾ پڇيم, " مراد پڪ اٿئي پوليس مون کي ڳولي رهي آهي "

" جاني, مارائيندين ڇا ! مراد ناناري ڪنبندڙ لهجي ۾ چيو پوليس هر ان شخص کي ڳولي رهي آهي, جنهنجو گلاب گونگي سان سڌو يا اڻ سڌو واسطو رهيو آهي.

مراد ناناري رسيور رکي ڇڏيو.

مون کي مراد ناناري جي رويي تي تعجب نہ ٿيو. هن ڏاڍي محنت ڪئي هئي. اسلام آباد جهڙي نامراد شهر ۾ پير ڄمائڻ لاءِ هن وسان ڪين گهٽايو هو. سنڌ ۾ بيروزگاريءَ کان مجبور ٿي, ڪلارڪي ڪرڻ لاءِ اسلام آباد آيو هو. ۽ پوءِ ڏسندي ڏسندي, ويو ڏاڪن پنيان ڏاڪا چڙهندو. شڪارپور جي منائي ۽ آچار, روهڙي ۽ خيرپور جو ڪارڪون, ۽ ماکين جا شيشا ڪارائي هن ڪامورن جي مت ماري وڌي, هر ڪو پيو مٿي تي ويهاريس. ويو چوٽ چڙهندو. سنڌ بابت خبرون هٿ ڪرڻ وارا مراد ناناري کي سنڌ تي اٿارٽي سمجهڻ لڳا. سنڌ بابت ڪنهن بہ قسم جي سياسي, سماجي ۽ قانون نافذ ڪرڻ واري ڪاروائيءَ کان اڳ , اختياريءَ وارا ڏاڍي رازداريءَ ۾ ساڻس صلاح مشورا ڪرڻ لڳا.اهڙي روش سبب مراد پاڻ بہ شروعات ۾ وائڙو ٿي ويو. روزانو ڪا نہ ڪا ڪهاڻي اچي ٻڌائيندو هو. سنڌ ۾ جٿن موڪلڻ جي تياري ٿي رهي آهي ! سنڌ ۾ تعليمي ادارن جو انتظام ڪمشنرن جي حوالي ڪيو پيو وڃي ! سنڌ ۾ جاسوسيءَ جو ڄار وڇايو ويندو ! رينجرن کي چوڪ چوڪ تي ويهاريو ويندو !

اسين مٽس ڪِلون، ٽٽوليون ڪريون. چرچا ۽ ٽمريون هٽي ڪيس چريو ڪري ڇڏيون. ڪيس لَٻاڙين جي سردار جو لقب ڏئي ڇڏيوسين. هڪ دفعي، چندو ڪري ٽرافي ورتي سين. ٽرافيءَ تي لکايوسين : لٻاڙين جي عالمي چيمپين، مراد ٽاٽاري لاءِ.

پر اهو غير يقيني، ۽ مبهم قسم جو دور هو. جلد گذري ويو. جڏهن ٽاٽاري جون ٻڌايل ڳالهيون سچ ثابت ٿيڻ لڳيون، تڏهن اسين ماٺ ۾ پئجي وياسين. ڪجهه دوستن مراد ٽاٽاري کي اڪابر، ۽ اڳ ڪٿين ۾ گرهوڙيءَ جو هم رڪاب مڃيو. ڪجهه دوستن کيس سياسي مدبر سمجهيو ۽ ڪجهه دوست ڪنهن به نتيجي تي پهچي نه سگهيا. منجهائن ڪي اهڙا دوست به هئا، جيڪي مراد ٽاٽاري کي شڪ جي نگاهه سان ڏسڻ لڳا. هڪ ٻن ڇڻن بنا هٻڪ جي چئي ڇڏيو ته مراد ٽاٽارو ايجنسين جو پگهاردار ايجنٽ آهي.

اڳتي هلي ٻيو ڪجهه خاص ته نه ٿيو مراد ٽاٽارو محتاط ٿي پيو. هن سنڌ جي سياست بابت ڳالهائڻ، خاص طرح سان پيشن گويون ۽ اڳ ڪٿيون ڪرڻ جو سلسلو ختم ڪري ڇڏيو. آهستي آهستي سموري سنگت سان ملڻ جُلڻ به گهٽائي ڇڏيائين. هن ملڻ جلڻ وارن جو نئون طبقو پيدا ڪري ورتو. ٻارهن تيرهن سالن ۾ ايڪويهين گريڊ کي وڃي ڏڪ هنيائين. پر، وڏي ساڃاهه وارو مڙس هو. پُراڻن يارن دوستن کي وساريو نه هئائين. جڏهن به ڪم ڪار خاطر ملبو هئس ته ٻاڪر پائي ملندو هو. ڪم ڪار ڪرائي ڏيڻ ۾ وسان ڪين گهٽائيندو هو. نوڪريون چاڪريون ڏيارڻ، پروموشن ڪرائڻ، ڪوارٽر ۽ جايون الاٽ ڪرائي ڏيڻ، ٻارن جي اسڪولن ۽ ڪاليجن ۾ داخلا جو ڪو ڪم ڪٿي وڃوس، مراد ٽاٽارو ڪيٻائيندو نه هو. سندس واتان هڪ ئي جملو ٻڌبو هو "جاني، حڪم ڪر."

مان سمجهان ٿو، گلاب گونگي واري معاملي ۾ هو شايد بيوس هو. يا، ائين به هو جو معاملو في الحال مبهم هو ۽ پوليس طرفان وٺ پڪڙ جو ڪم هلي رهيو هو. مراد ٽاٽارو هڪ طرف هٽي ويو.

مون وري سندس نمبر ڊائل ڪيو. آواز آيو " مراد ٽاٽارو اسپيڪنگ "

رسيور رکجان نه مراد، چيم " تو کي پڪ آهي نه، ته گلاب گونگو دهشت گرد نه آهي؟"

"منهنجي پڪ سان ڇا ٿيندو، جاني ! " مراد چيو. "پوليس کي پڪ آهي ته گلاب گونگو دهشت گرد آهي. هنن کي ان باري ۾ ڪي ثبوت به هٿ آيا آهن. گهٽ ۾ گهٽ تون روپوش ٿي وڃ. جاني ! فليٽ تي نه وڃجانءِ."

مراد ٽاٽاري رسيور رکي ڇڏيو.

جيڪي ڪجهه ٿيو هو ۽ جيڪي ڪجهه ٿي رهيو هو، سو سڀ ڏاڍو عجيب ۽ توقع کان ٻاهر هو. گلاب گونگو ڪهڙي حوالي سان دهشتگرد ٿي پيو هو! هن قاضي محمد اسلام کي ڳولڻ لاءِ اسلام آباد ۾ پير پاتو هو ! هو اسلام لاءِ آبپاره وٽ بينر کڻي بيٺو هو ! گلاب گونگو دهشتگرد ڪئين ٿي پيو ! گلاب گونگو منهنجو ننڍپڻ جو دوست، سنگتي ۽ ساٿي هو. مون کي ياد نه ٿو پوي ته هن زندگيءَ ۾ ڪڏهن

ڦٽاڪو ٻہ ٻاريو هجي، يا ڪنهن جهرڪي کي ماريو هجي تہ پوءِ پوليس وٽ ثبوت ڪهڙا آهن ! ۽ ثبوت ڪٿان آيا !

مون کي ساهہ ۾ سوڙهہ محسوس ٿيڻ لڳي. مون اٿي، دري کان ٻاهر ڏٺو. سج لهي ويو هو. رستن تي بتيون ٻري رهيون هيون. تڏهن مون کي احساس ٿيو تہ ڪمري ۾ اوندهہ هئي مون بتي ٻاري هئي.

تڏهن، ڪراڙو چوڪيدار، حاجي يوسف، ڪمري ۾ آيو. پونوهاريءَ ۾ پڇيائين، اڄ گهر نہ ويندين ڇا؟ مون ذري گهٽ ڇرڪي هن ڏانهن ڏٺو. هن بلب ٻاري ڇڏيو. مون واچ ۾ وقت ڏٺو. شام جا ڇهہ ٿيا هئا. اسلام آباد ۾ سياري جي مند ۾، سج ساڍي ڇئين لڳي لهي ويندو آهي، ۽ ڇهين لڳي تائين آسمان تان اوندهہ جي غلاف لهي ايندو آهي. اوندهہ انڌوڪار ۾ گدڙن جي اونائڻ جو آواز ايندو آهي. ڏاڍو عجيب شهر آهي. سياري جي راتين ۾ خاص طرح سان گدڙ بگهڙ، جهنگلي ٻلا، ۽ سوئر عام جام رستن تي نڪري ايندا آهن.

حاجي يوسف، چوڪيدار، مون ڏانهن ڏسي رهيو هو هُن پڇيو، " طبيعت تہ ٺيڪ اٿئي نہ؟ " چيم، ها طبيعت ٺيڪ آهي، هڪ دوست جو انتظار ڪري رهيو آهيان. "

" ٺيڪ آهي، ٺيڪ آهي " هن پڇيو چانهہ پئيندين؟

هاڪار ۾ ڪنڌ لوڏيم.

چانهہ جو ڪوپ کڻي حاجي يوسف موٽي آيو

پڇيائين، " ڪجهہ کائيندين؟ " مون وٽ موريون پريل پرانو آهي.

چيم " نہ،مهرباني فقط چانهہ پيئندس. "

حاجي يوسف هليو ويو. مان ڪرسي تي ويهي رهيس ۽ سپ سپ ڪري چانهہ پيئڻ لڳس. مون پاڻ کي اڻتانئيڪو محسوس ڪيو.

چانهہ پيئندي، روپوش ٿيڻ جي امڪان تي سوچيم.

سوچيم، ڪنهن دوست جي گهر لڪي ويهندس، پناهہ وٺندس ! ٻن چئن دوستن جا نالا دل تي تري آيا. ڀنڀرو هالائي، مورڙو ڪربلائي، برپٽ صحرائي ! سوچيم برپٽ صحرائي ٺيڪ آهي. ڇڙو ڇانڊ آهي ۽ مٿان وري شاعر قسم جو ماڻهو آهي. روپوشيءَ دوران سندس ڪلام وينو ٻڌندس.

پر، مون ڪيو ڇا آهي؟ گلاب گونگي ڇا ڪيو آهي؟

ان وقت چارڻ چريو، هميشہ وانگر تواڻي، سهڪندو آيو. چيائين، " ٻہ خبرون آهن. هڪ تہ تنهنجي فليٽ تان پوليس کي دهشتگردي بابت ڪي ثبوت هٿ آيا آهن. "

منهنجي فليٽ تان ! مون کان ڇرڪ نڪري ويو

پڇيم، ڇا لڌو اٿن؟

الائي، وراڻيائين، " سياڻي پريس ڪانفرنس ۾ صحافين ۽ ٽيليويزن جي نمائندن آڏو پيش ڪندا. "

پڇيم، ٻي خبر ڪهڙي آهي؟

جواب ڏيڻ اڳ چارڻ مون ڏانهن تڪ ٻڌي ڏسندو رهيو
پڇيم، ”بي خبر ڪهڙي آهي؟
وراڻيائين، ” تفتيش دوران گلاب گونگي سنڌ ۾ دهشتگردي بابت اهم انڪشاف ڪيا آهن.“
مون ڪي ائين محسوس ٿيو جڻ ڏهين ريڪٽر اسڪيل تي زلزلو آيو. مارگلہ ٽڪرين جو سلسلو ڊهي ويو ۽ سمورو اسلام آباد کنڊرن ۾ بدلجڻ لڳو.

4

حالتون اوچتو ئي تيزي سان بدلجي ويون. جيڪي ڪجهه ٿي رهيو هو اهو سپني جي وهم ۽ گمان ۾ نه هو. مون بدحواسي جي عالم ۾ به نه سوچيو هو ته هڪ ڏينهن اهڙو به ايندو جو مون کي، ڪجهه نه ڪرڻ جي باوجود روپوش ٿيڻو پوندو.

چارڻ چريو مون سان متفق نه ٿيو. منهنجي روپوش ٿيڻ لاءِ ڪيس برپٽ صحرائي جي گهر ۾ لڪڻ واري تجويز پسند نه آئي. چيائين، " برپٽ صحرائي مولائي مڙس آهي، اٺن ٻارن جو پيءُ آهي، سندس ٻار اڌڪلاڪ ۾ سموري اوڙي پاڙي کي خبر ڪري ڇڏيندا ته تون وٽن روپوش ٿيل آهين. تو کي مارائيندا، پر پنهنجي پيءُ کي به مارائيندا. "

مون مون کي چارڻ جي ڳالهه سمجهه ۾ آئي، اسان وارو سنگتي، برپٽ صحرائي لال ڪواٽرن واري علائقي جي هڪ ڪواٽر ۾ رهندو آهي. ڪواٽر ۾ به ڪمرا اٿس. ٻن ڪمرن واري ڪواٽر ۾ برپٽ صحرائي پنهنجي هڪ عدد زال، اٺن ٻارن، پوڙهي ماءُ، هڪ چرسي مامي ۽ ٻن پائرن ۽ ٽن پينرن سان رهندو آهي. هن به روزگار خاطر اسلام آباد ڏانهن هجرت ڪئي هئي. هتي ڏسنديئي ڏسندي مڙس اسلام آبادي ٿي ويو آهي. پڇوس، برپٽ،سنڌ هلندين؟ جواب ڏيندو بابلا، سنڌ وڃي ڇا ڪبو! برسٽ لڳو ته اٺئي ٻار يتيم! اسان ته هاڻي اسلام آبادي ٿي پيا آهيون.

سوچيم، برپٽ صحرائيءَ کي برسٽ لڳي نه لڳي. پر جيڪڏهن پوليس مون کي سندس گهر مان گرفتار ڪيو ته پوءِ برپٽ، برپٽ جي زال، اٺئي ٻار، پوڙهي ماءُ، چرسي مامو به پائر ۽ ٽي پينرون ڪاٺ ۾ هوندا. جُٺ ڪندن جو سنڌ ۾ ٿيندڙ اغوا، ڌاڙن، خونن جا اڌ ڪان وڌيڪ الزام پنهنجي سر ڪٽندا ! سندس پنجن سالن جو پٽ پنيرو به بم سان ريل گاڏي اُڏائڻ جو الزام قبول ڪرڻ ۾ دير نه ڪندو!

چارڻ کي چيم،" پوءِ ڇا ڪجي؟ "

چارڻ سوچ ۾ پئجي ويو. هو جڏهن به سوچيندو آهي، تڏهن ڄڻ پنڊ پهڻ ٿي ويندو آهي. اصل گم شم ! مون ڪيس ٻانهن کان وٺي ڌونڌاريو. هن ڇرڪي مون ڏانهن ڏٺو. پڇيم، " ڇا پيو سوچين. "

" سوچيان پيو ته تو کي ڪٿي لڪائجي " هو ٻيهر سوچ ۾ گم ٿي ويو

سج لٿي ڪجهه ڪلاڪ گذري ويا هئا. پوڙهو چوڪيدار حاجي يوسف به چار دفعا تشويش وچان لئيا پائي هليو ويو هو. آفيس ۾ اهڙي نموني ويهڻ مون مناسب نه سمجهيو. مون چارڻ کي چيو " گهٽ ۾ گهٽ، في الحال ايترو ته ڪري سگهئون ٿا، جو هتان ٻاهر هلئون؟ "

" ها، ٺيڪ آهي. " چارڻ اٿي بيٺو. جو خيال آيس. چيائين، ترس.

هو دريءَ ڏانهن وڌي ويو. هيڏانهن هوڏانهن ڏسي موٽي آيو. چيائين، " ٻاهر اونده آهي – پنگ ۾ ٽا ڪاهي پئون. "

اسين آفيس مان نڪري آياسين. ٻاهرين در وٽ حاجي يوسف مليو. پڇيائين، خير ته آهي نه؟

” ها، ها مڙيئي خير آهي “ مون کان اڳ چارڻ جواب ڏنو.
الائي ڇو؟ پوڙهي حاجي يوسف کنڊ کنهندي چيو” مون کي الائي ڇو پريشان پيا لڳو. “
” ڳالهہ اصل ۾ پريشاني جهڙي آهي ۽ پريشانيءَ جهڙي نہ بہ آهي“ چارڻ معاملي کي سنڀاليندي چيو” ڳالهہ هن ريت آهي تہ ڪي بدبخت ڏاڙيل پنهنجي جوڳيءَ جي سهري کي اغوا ڪري ويا آهن. “
پر ! حاجي يوسف وائڙو ٿي ويو. چيائين، ” پر، جوڳي تہ ڪنوارو آهي ! “
” برابر.برابر. “ چارڻ هڪدم چيو” جوڳي برابر ڪنوارو آهي. پر، هو بدنصيب ڪنواري جي نصيب ۾ هڪ عدد چوهڙ جمالي جهڙو سهرو ضرور لکيل هوندو آهي. “
مون چارڻ کي ٺونٺ هنئين.
” ڇڱو چاچا !“ چارڻ حاجي يوسف کي چيو، جوڳي ڏاڍو اداس ۽ دلگير ٿي پيو آهي. مان ڪيس بالتي گوشت ٺو وجي کارايان. انشاءَ الله تعالي نيڪ ٿي ويندو.
حاجي يوسف منهنجي پٺي ٺپيندي چيو. ” مڙس ٿي جوڳي، اهڙو وقت مڙسن تي ايندو آهي “
ٻڌين ٿو؟ چارڻ چيو” حاجي يوسف چا پيو چوي اهڙو وقت مڙسن تي ايندو آهي ! ڪئين حاجي؟“
” برابر، برابر، “ حاجي يوسف چيو ” دل نہ لاهہ تو کي تنهنجو سهرو ملي ويندو “
چارڻ مون کي ٻانهن کان ڇڪيندو ٻاهر وٺي ويو.
ٻاهر ذري گهٽ گگهہ اونده هئي. رستي جي ٻئي طرف ڊگهن وڻن جي قطار هئي. وڻن جي پرين پنگ جا گهاٽا ٻوٽا هئا. اسين ڊوڙندا، رستو پار ڪري پنگ جي ٻوٽن ۾ وڃي پياسين. سياري جي مند ۾ سوئر، بگهڙ ۽ گدڙ اسلام آباد جهرن جهنگن ۾ عام جام ٿي پوندا آهن.
چارڻ کي چيم، ” متان جهنگلي جانور جي ور چڙهي وڃئون ! “
” جانور ڀل تہ ڪٿي ڪيترو بہ جهنگلي هجن، پر نہ ڪيل گناهن جو اعتراف ڪرائي نہ سگهندا آهن“، چارڻ چيو ” اهو نيڪ ڪم فقط پوليس وارا سرانجام ڏيندا آهن.“
سيءَ ماشا گم ڪري ڇڏيا هئا. اسان ٻنهي بلو ايريا مان ڊوڙڻ شروع ڪيو. ايف – سڪس لنگهي جي-سڪس ۾ پهتاسين. سيءَ سبب لڪا نہ پئي. ٻہ ٽي ڪلوميٽر ڪڏي آياسين. مون کي سمجهہ ۾ نہ آيو تہ مان ڇا جي ڪري ڊوڙي رهيو هوس، ۽ ڪيڏانهن وڃي رهيو هوس !
هڪ هنڌ، سڙڪ جي ڀرسان، هڪ ٻاڪڙي وٽ وڃي بيناسين. مان اوٽ ۾ ٿي بينس. چارڻ ٻاڪڙي واري کان چانهہ جا ٻہ ڪوپ وٺي آيو. خاموشي سان سپ سپ ڪري چانهہ پي ڇڏيسين. چارڻ ڪوپ ۽ پيسا ٻاڪڙي واري کي ڏيئي موٽي آيو.
چارڻ کان پڇيم، ” اهڙي نموني ڊوڙڻ بيمقصد نٿو لڳي؟ “
” سيءَ ۾ بيهي سُڪڻ بدران، ڊوڙڻ بهتر آهي. “ چارڻ چيو ” شايد ڪو حل نڪري اچي. “
” حل نڪرڻ کان اڳ منهنجو ساهہ نڪري ويندو “
چيم، ” منهنجو کاٻو گوڏو زخمي آهي، مان وڌيڪ ڊوڙي نہ سگهندس.“

چارڻ سوچ ۾ پنڊ پهڻ ٿي ويو. ڪافي دير ڪانپوءِ ڪنڌ لوڏيائين. اها سندس موٽي اچڻ جي نشاني آهي، سوچ جي دنيا مان.

” آزمائش جي گهڙي آهي جوڳي “ چارڻ مون ڏانهن ڏسندي پڇيو، ” سمجهين ٿو ته مراد ناتارو تو کي پاڻ وٽ پناهه ڏيندو ! “

الائي ڇو مراد ناتاري جو خيال آيو هيس ! چيم، ” چارڻ، مراد ناتاري وڏي جفاڪشيءَ ۽ محنت سان، ۽ اسلام آباد جي ڪرتائن ڌرتائن کي هڪ ٽن ماڪي، ٻه ٽن سڄو گيهه، ۽ انبار ڪارڪن جا ڪارائي هن نامراد شهر ۾ پنهنجي لاءِ مرتبو ۽ حيثيت حاصل ڪئي آهي. تون ڇو اڇي مسڪين جي ڪڍ پيو آهين ! “

” تون مرندي مرندي به پاسخاطري کان نه مڙندين. “ چارڻ چيو،” ڊوڙڻ شروع ڪر، شايد ڪا راهه نڪري پوي، “

منهنجيءَ ٻانهن ۾ هٿ وڌائين. وجود ۾ ولوڙ محسوس ٿي. اڻ تڻ وڌڻ لڳي. چارڻ جو هٿ پري ڪندي چيم، ”مون ڪو ڏوهه نه ڪيو آهي. گلاب گونگي به ڪو ڏوهه نه ڪيو آهي، ته پوءِ مان ڇو ۽ ڪنهن کان روپوش ٿيڻ لاءِ سرگردان آهيان ! “

” تون ڇا ٿو سمجهين. “ چارڻ ڪاوڙ وچان چيو ، ” ڏوهه ثابت ڪرڻ ڪو ڏکيو ڪم آهي ! هڪ دفعو پوليس کي ور چڙهي وئين نه، ته لياقت علي خان وارو خون به تو تي مڙهي ڇڏيندا. “

” مون کي خبر آهي، مون کي اها خبر آهي ته، چاهين ته ابراهام لنڪن ۽ ڪينيڊيءَ جي خون جي الزام ۾ ٻڌي آمريڪا روانو ڪري ڇڏين ! “، چيم ، ” اهو سڀ ڪجهه هن پيچ پيچان کان بهتر آهي. “

چارڻ چريو اوچتو ٽپ ڏيئي اٿي بيٺو. چيائين، ” سبزي منڊي ۾ پاڇين جو هڪ لالو واپاري منهنجو پڪپ سنگتي آهي. هو منهنجي ڳالهه نه ٽاريندو. تو کي پڪ پناهه ڏيندو. “

ٿوري دير لاءِ دل مَن هنيم ۽ سوچيم، بيو ته گهٽ ۾ گهٽ اجوڪي رات لالي وٽ گذارجي. سياٽي جي ڳالهه سياٽي سان. ڏينهن شينهن آهي مهل کي منهن ڏبو.

اونده ۾ اسين سبزي منڊيءَ ڏانهن روانا ٿي وياسين.

5

سبزي منڊي تائين پهچندي رات جي پهرين پهر جو ڳپل حصو گذري ويو. سبزي منڊي جي آئي – اليون سيڪٽر ۾ آهي. سبزي منڊي جي اوپر پاسي راولپنڊي آهي، ۽ اولهه طرف مارگله ٽڪرين تائين پکڙيل جهر جهنگ ۽ غير آباد علائقو.

چارڻ مون کي هڪ اڌ نهيل جاءِ وٽ ترسڻ لاءِ چيو ۽ پاڻ پاڇين جي لالي واپاريءَ جي ڳولا ۾ هليو ويو. واٽ تي مون کي ٻڌايو هئائين ته لالي جو نالو دلبر خان هو ۽ پاراچنار جو رهاڪو هو. افغانستان ۾ خانه جنگي شروع ٿيڻ کان پوءِ ذري گهٽ روزانو سندس ڳوٺ تي راڪيٽن ۽ بمن جو وسڪارو ٿيندو هو. ڪجهه عرصي تائين هن ۽ ڳوٺ جي ٻين نوجوانن افغانستان جي خانه جنگيءَ ۾ خود حصو ورتو. روزانو سرحد ٽپي روسي ۽ افغانستان جي سرڪاري فوجين تي حملو ڪري موٽي ايندا هئا. پر پوءِ اڳتي هلي، جنگ جي شدت جڏهن وڌي ويئي ۽ پاراچنار جي ڳوٺن جا ماڻهو بمن ۽ راڪيٽن جي وسڪارن ۾ مرڻ لڳا، تڏهن دلبر خان جي مائٽن مٽن ڳوٺ جي ٻين قبيلن سان ڪوچ ڪيو ۽ سرحد، ۽ پنجاب جي مختلف حصن ۾ ورهائجي ويا. دلبر خان کي اسلام آباد ڏاڍو وڻيو. سندس مائٽ مٽ پشاور ۾ سُکي ميوي، ٽامي ۽ پتل جي ٿانون جا دڪان کولي ويهي رهيا. دلبر خان پاڇين جو واپار شروع ڪيو. کيس ٽويوٽا پڪ اپ هئي، ۽ هو اڌ رات جو اٽڪ وٽان پاڇيون پري روانو ٿيندو هو ۽ اسر ويل اسلام آباد جي سبزي منڊيءَ ۾ اچي نڪاءُ ڪندو هو.

بدحواسيءَ وچان، مون چارڻ کان هو نه پڇيو ته دلبر خان سندس دوستي ڪيئن ۽ ڪڏهن ٿي هئي. جيستائين مون کي ياد پئي آيو، هن ڪڏهن به دلبر خان جو ذڪر نه ڪيو هو. سنگت ساٿ ۾ ڳالهين ٻولهين دوران حوالي طور به سندس واتان دلبر خان جو نالو نه نڪتو هو. اڌ نهيل جاءِ جي اوٽ ۾، سيءَ وچان ڪنبندي، مون کي وهم ورائي ويا. مون کي سمجهه ۾ نه پئي آيو ته مراد ٽاٽاري کي دعائون ڏيان، يا بددعائون ڏيان، جنهن کي مون روپوش ٿيڻ جو مشورو ڏنو هو! روپوش نه ٿيڻ جي صورت ۾، سپاهي مون کي به گلاب گونگي سان گڏ لاڪ اپ ۾ وجي هڻن ها، ٻن چئن ڏينهن جي گڏ کان پوءِ رماند وٺي دل تي ڪٽ ڪين ها، ۽ آخر ۾ دهشت گرديءَ جو الزام مڙهي جيل روانو ڪرائي ڇڏين ها! سوچيم، مراد ٽاٽاري جو مشورو نيڪ هو. تڏهن اوچتو مون کي گلاب گونگي جو خيال آيو. تفتيش جي نالي ۾ ڪهڙيون ڪهڙيون تعديون ڪيون هونداءِ ونس! ڪهڙي ڪهڙي نموني ماريو هونداءِ ونس! ڪهڙا ڪهڙا عذاب ڏنا هونداءِ ونس! مون کي پڪ ته ڪونهي، پر مان سمجهان ٿو سموري ايشيا کنڊ ۾، تفتيش جي نالي ۾، سپ کان پوائتا ۽ روح فنا ڪندڙ عذاب اسان وٽ ڏنا ويندا آهن. جيڪڏهن ائين نه هجي ها ته پوءِ سپاهين کان وٺي اعلي عملدارن تائين پوليس وارن جون شڪليون ايتريقدر مکروهه ۽ پوائتيون نه هجن ها.

مون کي گلاب گونگي تي ڏاڍو رحم آيو. سوچيم، اڄوکي هڪ رات ۾ سندس بڻ ڪڍي ڇڏيندا. هو سندن واهيات سوالن جا کهڙا ۽ ڪٿين جواب ڏيندو ! هو جيئن جيئن خاموش رهندو، جيترقدر خاموش رهندو، اوترقدر مٿس تشدد ٿيندو! پوليس وارن کي ڪٿين خبر پوندي ته گلاب اصل ۾ گونگو آهي، ڪين ڪيئن خبر پوندي ! ڪين ڪير ٻڌائيندو ته وات ۾ زبان هئڻ جي باوجود گلاب گونگي ڪڏهن به نه ڳالهايو آهي.

هو گلاب کي ماري ڇڏيندا !

مان ڦٿڪي پيس. مون کي روهڙيءَ ۾ پنهنجي مٿن مائٽن تي سخت ڪاوڙ آئي. قاضي محمد اسلام کي ڳولڻ لاءِ هنن گلاب کي اسلام آباد ڇو موڪليو هو! ڇا مان ڪافي نه هوس ! مون کي به هنن اسلام کي ڳولڻ لاءِ اسلام آباد روانو ڪيو هو. گلاب مون کان تعليم ۾ سرس آهي. پر، هو مسڪين مون وانگر آڙيڪاپ نه آهي. هو چلتو پُرزور نه آهي. بازيگر قسم جي شعبده باز، تقريرون ڪرڻ وارن جي صديءَ ۾ گلاب گونگي جو وجود بي معني آهي. هن صديءَ ۾ خاموشي تدبر جي نشاني نه آهي. هيءَ صدي بڪواس، ۽ بڪواس ڪرڻ وارن جي صدي آهي. هن صديءَ ۾ خاموش رهڻ وارا سوريءَ جي سينگار تي ويندا آهن.

گلاب گونگو سوريءَ جو سينگار تي ويندو! منهنجي مائٽن، گلاب گونگي کي امڪان کاب ٻاهر مهم تي روانو ڪري وڏو ظلم ڪيو آهي ! گلاب کي ڪيئن بچائجي؟

ڪيئن بچائجي؟

سوچيم، مان، ڪتان نه ڪتان فون ڪري پوليس وارن کي ٻڌائيندس ته گلاب اصل م گونگو آهي. هن پنهنجي خاموشي سان لفظن جي حرفت کي بي معني ڪري ڇڏيو آهي. هو دهشت گرد نه آهي. هو مون آوارہ گرد جو دوست آهي ! هو آوارہ گرد آهي، دهشت گرد نه آهي

مون هيڏانهن هوڏانهن فون لاءِ واجهايو.

هر طرف گگهه اونده ۽ خاموشي ۾ گدڙن جي اونائڻ ۽ ڪتن جي ڀونڪڻ هي آواز کان سواءِ ڪجهه نه هو. سرد هوائن کي سڙيل ڳريل ڀاڄين جي بدبوءِ برداشت کان ٻاهر ڪري ڇڏيو. مون نڪ ۽ وات تي هٿ رکي ڇڏيو. نڪ ٺري برف ٿي پيو هو.

ايتري ۾ اڌ نهيل جاءِ جي ڪاٻي پاسي واري گهٽيءَ مان هڪ پڪ اپ ظاهر ٿي. گگهه اوندو ۾ پڪ اپ جي تيز روشني اکين ۾ چڀڻ لڳي. پڪ اپ منهنجي سامهون اچي بيٺي. پڪ اپ جا ٻئي در ساڳئي وقت کليا. هڪ طرف کان چارڻ ۽ ٻئي طرف کان هڪ قدآور، جانٺو جوان ٻاهر نڪري آيو. جانٺي جوان ٻاهر نڪري آيو. جانٺي جوان پڪ اپ جي نه انجڻ بند ڪئي، ۽ نه ئي بتيون وسايون. هيڊ لائيٽ جي روشنين ۾ پٽ تي سندس پاڇو ڪنهن راوڻ جي پاڇي جهڙو نظر آيو

چارڻ ۽ جانٺو جوان منهنجي ويجهو اچي بيٺا. چارڻ مون کي چيو” هي دلبر خا ن آهي.“

دلبر خان هٿ اڳتي ڪيو. مون هٿ هن سان ملايو. ائين لڳو منهنجو هٿ، رُڪ جي ٺهيل ڪنهن هٿ ۾ وڃي پيو.

” ۽ دلبر خان، هيءُ اسان جو پڳ مٽ يار، دوست، ۽ سڄڻ ساٿي آهي “ دلبر خان سان منهنجي واقفيت ڪرائيندي چارڻ چيو” نالو اٿس، جوڳي. “

جيستائين منهنجو تعارف پورو نہ ٿيو دلبر خان منهنجو هٿ نہ ڇڏيو. تعارف پورو ٿيو. تہ هن منهنجو هٿ ڇڏي ڏنو.

چارڻ چيو ” دلبر خان ٻاڇيون ڪٽڻ لاءِ اٽڪ پيو وڃي. دڪان جي پٺيان سندس حجرو آهي تو کي اُتي رهڻ لاءِ چيو اٿائين. “

دلبر خان سنڌيءَ ۾ اسان جي ڳالهہ سمجهي سگهيو هو يا نہ، پر مفهوم سمجهي ورتو هو.

چيائين، ” دلبر خان جي حجري طرف اچڻ تہ قياس کان ٻاهر جي ڳالهہ آهي — حجري طرف اک کڻي ڏسڻ بہ مجال آهي. تون چارڻ جو دوست آهين، اسان جو بہ دوست آهين. وڃ، منهنجي حجري ۾ وڃي چلم ڇڪ، مان صبح جو ڇهين تائين ٻاڇيون ڪٽي موٽي ايندس. “

دلبر خان هٿ اڳتي ڪيو. مون ساڻس هٿ ملايو. هن چارن کي چيو ” پنهنجي دوست کي حجري تي ڇڏي اچ. “

اٺن — ڏهن وکن تي دلبر خان جو حجرو هو. دڪان لنگهي، حجري ۾ داخل ٿياسين. حجري ۾ هڪ طرف چار پنج کٿون پيون هيون ۽ ٻئي طرف فرشي نظام هو. ميري گلم تي پٽ سان گول ويهاڻا رکيا هئا. اسين اندر گهڙياسين تہ دلبر خان جو هڪ ڪارندو اڳتي وڌي آيو روايتي آڌرڀاءُ ڪيائين.

” هن جو نالو ڪشمير خان آهي“ چارڻ چيو ” هيءُ دلبر خان جو خاص ماڻهو آهي. “

مون چارڻ کان ڪجهہ تعجب وچان پڇيو” اڙي بدبخت، لالن ۾ ڪيئن اچي ڦاٿو آهين؟ “

” اتفاق جي ڳالهہ آهي. “ چارڻ چيو ” سکر کان ايندي ڪوئيٽا ايڪسپريس ۾ دلبر خان سان ملاقات ٿي هئي. ماڻهو ڀلو لڳو دوستي ٿي وئي. “

ڪانئس پڇيم، ” پر تو اڳ تہ ڪنهن سان بہ دلبر خان جو ڪو ذڪر نہ ڪيو هو؟ “

” موقعو ئي نہ مليو جو ڪنهن سان ڳالهہ ڪريان ! “ ڳالهہ لنوائي ويو. چيائين، ” تون بنا ڪنهن خوف جي هتي آرام ڪر. سمورو حال احوال وٺي، سڀاڻي شام جو مان توسان ملڻ ايندس. “

چارڻ مون سان ڀاڪر پائي مليو. اسان ٻنهي ڪنهن لڪل درد وچان هڪ ٻئي ڏانهن ڏٺو. چارڻ ٻاهرئين در ڏانهن وڌي ويو. در وٽ ترسي، ڪنڌ ورائي هن مون ڏانهن ڏٺو. چيم، ” چارڻ، پوليس وارن جي پريس ڪانفرنس ۾ ضرور وڃجانءِ. “

چارڻ هاڪار ۾ ڪنڌ لوڏيو ۽ ٻاهر نڪري ويو.

6

چارڻ هليو ويو

حجري ۾ مان ۽ ڪشمير خان اڪيلا رهجي وياسين.

”بيٺو ڇو آهين؟ “ ڪشمير خان چيو ”رات جا ٻه پهر آرام ڪري وٺ.“

مان هڪ ڪٽ تي ويڙهيل هنڌ کي ٽيڪ ڏيئي ويهي رهيس. ڪشمير خان سامهون پٽ وٺ گول ويهاڻي کي ٽيڪ ڏيئي گلم تي ويهي رهيو. پاسي کان رکيل چلم ڇڪي ورتائين. چلم سان لڙڪندڙ چمري جي ٿيلهي مان تماڪ ڪڍي, ترڻ تي رکي خوب مهٽيائين. چلم ڀري, تيلي ٻاري, ننڍ مان سوٽا هڻي, منٽ ۾ سمورو حجرو دونهين سان ڀري ڇڏيائين. ڪجهه دير تائين سوٽا هڻڻ کان پوءِ هو چلم کڻي مون وٽ آيو.

هٿ سان اشارو ڪندي چيم, ”نه, مهرباني. “

سگريٽ؟ هڪدم ڪيسي مان سگريٽ جو پاڪيٽ ڪڍي ورتائين.

انڪار ڪندي چيم, ”مان سگريٽ به نه ڇڪيندو آهيان. “

ٺهڪ ڏيئي کليو. چلم کڻي موٽي ويو. گول ويهاڻي تي ٽيڪ ڏيئي ويهي رهيو. خوب دل تي ٻڙڪا ڪيندي, ۽ سوٽا هڻندي, دونهان ڪڍيائين. ڪجهه دير کان پوءِ پڇيائين, ”صوفي آهين؟ “

چيم, ”گنهگار آهيان. “

وري کلي پيو. ڪاري رنگ جي مرداڻي شال ڪلهن تان لاهي پاسي کان رکيائين. اندران, هٿيارن سان هو ذري گهٽ جهنجهيل هو. گولين جا پٽا ڪلهن ۽ سيني تي ويڙهيل – ٻه روالور چيلهه سان ٻڌل, ۽ هڪ خودڪار بندوق, جيڪا يا ته ڪلاشنڪوف جو جديد نمونو هو يا اسرائيلن طرفان ٺاهيل اوزي هئي. مون اڳ زندگيءَ ۾ هڪ ماڻهوءَ کي ايتريقدر هٿيارن سان جنجهيل نه ڏٺو هو.

پڇيائين, ”ڪنهن کي قتل ڪيو اٿئي؟ “

مون کان ذري گهٽ ڇرڪ نڪري ويو.

مون کي واتڙو واتڙو ڏسي, وري کليو. چيائين ؛ ”دلبر خان جي هجري تي اچڻ کان پوءِ سمجهه ته ڄڻ ماءُ جي پيٽ ۾ محفوظ آهين. “

پر ! مون هبڪندي پڇيو ”تو کي ڪنهن ٻڌايو ته مون خون ڪيو آهي؟ “

چلم مان ڦڙڪا ڪيندي پڇيائين, ”ته پوءِ دلبر خان جي حجري ۾ اچي پناهه ڇو ورتي اٿئي؟ “

ڪجهه سمجهه ۾ نه آيو ته چيم, ”هتي اچڻ ۽ لڪڻ لاءِ خون ڪرڻ ضروري آهي ڇا؟ “

ڪو جواب نه ڏنائين. سوچيندو رهيو. چلم ڇڪيندو رهيو. ڪجهه دير ڪانپوءِ پڇيائين, ”پوليس تنهنجي تلاش ۾ ڇو آهي؟ “

” الائي مون کي خبر ڪونهي. “ چيم، ” هنن منهنجي دوست کي گرفتار ڪيو آهي. “
ڏاڍيءَ دلچسپي سان پڇيائين، ” ٽيون ڏينهن مري روڊ تي هڪ سوناري جي دڪان ۾ ڌاڙو لڳو هو. اُهو ڪارنامو تنهنجي دوست جو تہ ناهي؟ “
تڏهن محسوس ڪيم تہ حالتن جو شڪار ٿي مان قطعي غلط هنڌ تي پهچي ويو هوس. مون کي چارڻ بدران پاڻ تي ڪاوڙ آئي. سموري سنگت کي خبر آهي تہ چارڻ چريو سودائي آهي. رات جو جاڳندو آهي، سوچيندو آهي، ۽ ڏينهن جو جاڳندي خواب ڏسندو آهي. هو هڪ تمام وڏي سماجي ۽ اقتصادي انقلاب جي پيش خيمي جو منتظر آهي. اڪثر ائين ٿيو آهي جو سادگيءَ وچان چارڻ پاڻ کي، ۽ پاڻ سان گڏ سموري سنگت کي مصيبت ۾ مبتلا ڪيو آهي. پاڻ پوڳيندو آهي. پاڻ سان گڏ ٻين کي پوڳائيندو آهي.
ڪشمير خان چلم هڪ طرف ڪندي چيو، ” تنهنجي دوست ڪنهن کي قتل ڪيو آهي؟ “
ٽڏو ساهہ کڻي، دل ئي دل ۾ اول پاڻ کي ۽ پوءِ چارڻ کي پاراتا ڏيندي چيم ” گلاب گونگي جهڙا ماڻهو پاڻ کان سواءِ ڪنهن کي بہ قتل ڪري نہ سگهندا آهن. “
” تنهنجي دوست جو نالو گلاب آهي؟ “
” ها “ گونگو آهي.
” ها “ چيم، ” هو ڳالهائي نہ سگهندو آهي. “
ڪياڙي کنهندي پڇيائين، ” ڇا ڪيو اٿائين. “
ڪجهہ ڪجهہ ڪاوڙ وچان چيم، ” اهو ئي افسوس آهي، جو ڪجهہ نہ ڪيو اٿائين. “
ڪشمير خان کليو. چيائين، ” يار ڪجهہ تہ ڪيو هوندائين ! پوليس واندي ناهي، جو ڪيس چلم ڇڪيندي پڪڙي ويئي آهي ! “
هن سان ڳالهائڻ، ڇڻ پٽ سان مٿو هڻڻ هو. مان ماٺ ڪري ويهي رهيس. ڪشمير خان گولين جا پٽا لاهي پاسي کان رکيا. روالور ۽ اوزي يا ڪلاشنڪوف جي نسل جي رائيفل ويهاڻي تي رکي، بالم ٿي ليٽي پيو. ڇت ڏانهن ڏسندو رهيو.
مون کي سمجهہ ۾ نہ پئي آيو تہ چارڻ چرسي دلبر خان، ڪشمير خان جهڙن ماڻهن سان واسطو ڇو ۽ ڪيئن رکيو هو ! ڪٿي ائين تہ نہ هو جو چارڻ چريو خوابن جي تعاقب ۾ رڻ کان وڃي نڪتو هو ! ڪٿي ائين تہ نہ هو جو مائوزيتنگ جي قول مطابق چارڻ انقلاب بندوق جي ناليءَ ۾ ڏسي ورتو هو ! ڪٿي ائين تہ نہ هو هن ڳيري جي روپ ۾ خونخوار عقاب ڏسي ورتو هو !
ڪشمير خان کنگهڪار ڪري مون ڏانهن ڏٺو. هو الائي ڇو مون کي نہ وڻڻ لڳو. سمجهان ٿو مان بہ هن کي نہ وڻيو هوس. اسين جنهن کي پسند نہ ڪندا آهيون، يقين ڄاڻو هو بہ اسان کي پسند نہ ڪندو آهي. ڪشمير خان روالور کڻي ورتو. روالور جي نالي شال جي ڪنڊ سان چمڪائيندي، پڇيائين، ” تنهنجي گونگي دوست وٽ ڪهڙا هٿيار آهن؟ “

غور سان ڪشمير خان ڏانهن ڏٺم. چيم، ” گلاب وٽ بہ خوفناڪ هٿيار آهن. “
ڪشمير خان چرڪ ڀري ويهي رهيو. پڇيائين، ڪهڙا؟
چيم، ” گلاب وٽ ڪوپڙيءَ جو ميڄالو ۽ هٿ ۾ قلم آهي. اهي ٻئي هٿيار، دنيا جا سڀ کان خطرناڪ هٿيار آهن. “
ڪشمير خان ٺهڪ ڏيئي کلي پيو. سمورو حجرو لڏي ويو. هن ڪيسي مان بال پين ڪڍي، مون کي ڏيکاريندي چيو، ” تون هن کي هٿيار ٿو سمجهين ! ۽ سو بہ خطرناڪ هٿيار ! بيوقوف. “
هن ٻنهي مٺين ۾ جهلي، بال پين کي ٽڪرا ٽڪرا ڪري ڇڏيو. ان دوران هو پاڳلن وانگر ٺهڪ ڏيئي کلندو رهيو. ڀڳل بال پين جا ٽڪر نفرت وچان ڪٽڻ هيٺان اُڇلائي هو خاموش ٿي ويو. اوچتو ڦيرو ڪائي روالور ۽ آٽوميٽڪ رائيفل ڪڍي ورتائين. ٻنهي هٿيار مون ڏانهن سڌا ڪندي چيائين، ” هي بہ هٿيار دنيا جا خطرناڪ هٿيار آهن. اسان وٽ مشين گن، سب مشين گن ۽ راڪيٽ لانچر بہ آهن. ۽ تون چوين ٿو تہ هڪ ٽڪي جو قلم دنيا جا خطرناڪ هٿيار آهي ! “ هو هڪدم اُٿي بيهي رهيو. بہ چار وکون ڪڍي هو منهنجي مٿان اچي بيٺو.
” توهين بہ چار درجا پڙهيل ماڻهو اسان کي احمق سمجهندا آهيو؟ “ هن رائيفل جو رخ منهنجي لونڊڙيءَ ڏانهن ڪندي چيو ” هڪ برسٽ سان سمورو ميڄالو کوپڙيءَ سميت پرزا پرزا ٿي ويندو آهي ! “
وحشت وچان پنتي کسڪندو پٽ سان وڃي لڳس. هو وري ٺهڪ ڏيئي کلي پيو.
چيائين، ” گهبراءِ نہ تون اسان جو مهمان آهين. تنهنجي عزت اسانجي عزت آهي. “
هو موٽي وڃي گلم تي ويٺو.
مون هڪ لحظي ۾ فيصلو ڪري ورتو مان هن حجري ۾ هرگز نہ رهندس. هتان هليو ويندس.
مان اٿي بيٺس . ڪشمير خان ڏانهن ڏسندي چيم، ” مان وڃان ٿو. “
ڄڻ وائرو ٿي ويو. پڇيائين، ” ڪيڏانهن؟ “
” ڪا خبر ڪانهي تہ ڪيڏانهن “ چيم، ” بس، مان وڃان ٿو. “
ڪشمير خان اٿي بيٺو. هٿ ۾ آٽوميٽڪ رائيفل هئس. چيائين، ڏاڍي عجيب انداز ۾ لهجي ۾، ” برادر ! اهو تہ ممڪن ڪونهي.“
” ڇو ممڪن ڪونهي “ مون ڪجھ سخت لهجي ۾ چيو ” مان قيدي آهيان ! “
” نہ برادر ! نہ، هرگز نہ. “ ڪشمير خان منهنجي سامهون اچي بيٺو. چيائين، تون دلبر خان جو مهمان آهين. جيستائين دلبر خان موٽي اچي، تيستائين تنهنجي حفاظت ڪرڻ منهنجي فرض آهي. “
” مون کي ڪنهن بہ قسم جي حفاظت جي ضرورت نہ آهي. “ چيم، پريءَ ٿي ! مان هليو ويندس. “
” اهو تنهنجي اختيار ۾ ناهي، برادر “
” تہ پوءِ ڪنهنجي اختيار ۾ آهي.“

” منهنجي. “
” مان تنهنجو قيدي آهيان؟ “
” تون دلبر خان جو مهمان ۽ امانت آهين. “
” مان نہ ڪنهن جو مهمان آهيان ۽ نہ ڪنهن جي امانت آهيان. “ چيم. ” مان ڪنهن صورت ۾ بہ هتي رهڻ لاءِ تيا ر نہ آهيان. “
ڪشمير خان منهنجي سيني تي هٿ رکي، مون کي پوئتي ڌڪڻ شروع ڪيو. پنيرو هٽندو مان سڌو وڃي کٽ جي پاڳيءَ سان لڳس. کٽ تي ذري گهٽ ڪري پيس.
” هي ڪهڙي بدتميزي آهي؟ “ پاڻ کي سنڀاليندي چيم. ” پنهنجو هٿ پري ڪر. “
برادر. برادرتون تڪڙ نہ ڪر. ” ڪشمير خان چيو. ” رات جا ٻہ ٿيا آهن. ٻن ٽن ڪلاڪن جي ڳالھ آهي. صبح جو پنجين لڳي تائين دلبر خان موٽي ايندو. ان کان پوءِ تون ڄاڻين ۽ دلبر خان. في الحال تون هتان وڃڻ جو خيال دل مان ڪڍي ڇڏ. “
مون محسوس ڪيو. ڪشمير خان ڪنهن بہ قيمت تي مون کي ٻاهر وڃڻ نہ ڏيندو. بيوسيءَ وچان مان کٽ تي ليٽي پيس.

7

بيوسي وچان مون کي ننڊ کٽي ويئي. اک کلي تہ جهونجهڪڙي جي مهل هئي. مان ڇرڪ ڀري اٿي ويٺس. سامهون گلم تي دلبر خان پٺ کي ٽيڪ ڏيو ويٺو هو. چلم جو نڙ وات ۾ هوس. مون کي ڏسي مرڪيو.

” ڪئين جوان ! “ ٻڙڪا ڪيندي پڇيائين، ” ننڊ تہ آرام سان ڪيئي نہ؟ “

مون هيڏانهن هوڏانهن ڏسندي پڇيو. ” هو ڪٿي آهي ؟ “

” ڪير، ڪشمير خان؟ “

” ها، ڪشمير خان ڪٿي آهي؟ “

” ڇو خير تہ آهي نہ؟ “

” مون رات هتان وڃڻ پئي چاهيو. “

” پوءِ؟ “

” ڪشمير خان مون کي وڃڻ نہ ڏنو. “

” هن ٺيڪ ڪيو.“ دلبر خان چيو. ” ڪشمير خان منهنجو خاص ماڻهو آهي. پروسي جو ماڻهو آهي. هو جيڪڏهن تو کي وڃڻ ڏئي ها تہ مان ڪيس گوليءَ سان اُڏائي ڇڏيان ها . “

ڪجهہ ڪجهہ حيرت وچان، ” ان جو مطلب آهي تہ هن جيڪي ڪجهہ ڪيو سو تنهنجي اجازت، بلڪ حڪم مطابق ڪيو! “

” جيئن سمجهين. “ دلبر خان چلم ڇڪيندي چيو ” تنهنجو خيال تہ چڱيءَ طرح رکيائين نہ ! “

” ڏوڙ جو خيال رکيائين. “ مون ڪروڌ وچان چيو ” مون کي سمجهہ ۾ نٿو اچي، تہ چارڻ لڪائڻ لاءِ مون کي هتي ڇو وٺي آيو! “

دلبز خان ڏاڍي تڪبر سان چيو ” ظاهر آهي، اسلام آباد ۾ منهنجي حجري کان وڌيڪ محفوظ هنڌ تو کي ٻيو ڪونہ ملندو.

” اول تہ مون کي لڪڻ جي ضرورت نہ هئي. ٻِ نہ ئي آهي. “ چيم، ” اجايو مراد ناناري ۽ چارڻ جي چڪر ۾ لڪڻ جي حامي ڀري ويٺس. “

دلبر خان چلم ڀري ڪري پٺ سان ٿهي ويٺو. شال ڀري ٽيس، سندس جسم تي هٿيار ۽ گولين جا پٽا ڏٺم.

دلبر خان پڇيو” تنهنجو دوست پوليس جي حراست ۾ ناهي؟ “

چيم، ” آهي، پر هن ڪجهہ نہ ڪيو آهي. “

هڪدم چيائين، اهي پوءِ جون ڳالهيون آهن، مون کي ٻڌاءِ، پوليس تنهنجي ڳولا ۾ ناهي؟

” آهي، بلڪل آهي. “ احتجاج ڪندي چيم ” پر مون ڪجهه به نه ڪيو آهي. “
دلبر خان چيو ” چارڻ مون کي ٻڌايو پئي پوليس کي تنهنجي خلاف خاص ثبوت هٿ آيا آهن. “
ساڳئي لهجي ۾ چيم، ” ڪهڙا ثبوت هٿ آيا آهن. بم ناهڻ جا ملڪ جو تختو اونڌو ڪرڻ جا، ڌاڙا هڻڻ جا، ڇا جا ثبوت مليا اٿن؟ “
” ان جو مطلب آهي ته، پاڪستان ۾ تون پوليس جي طاقت ۽ اختيارن کان بيخبر آهين ! “ دلبر خان چيو ” هڪ پوليس واري جي لڪيل ايف. آئي. آر تي ملڪ جو وزيراعظم، ذوالفقار علي ڀٽو ڦاهي چڙهي ويو هو.. ڪيئن ! “
” مان ذوالفقار علي ڀٽو نه آهيان. “ بيزار ٿيندي چيم، ” مان هڪ عام رواجي انسان آهيان. پوليس مون سان اهڙو برتاءُ ڇو ڪندي؟ “
دلبر خان اٿي بيٺو. منهنجو بحث، جڻ نه پئي وڻيس. به وڪون ڪٽي، وڏي آيو. چيائين، ” پوليس جي لاڪپن ۽ جيلن ۾ بند سيئي ماڻهو ذوالفقار علي ڀٽو نه هوندا آهن. تون وانگر عام رواجي انسان هوندا آهن .” هو ڪارگردگيءَ وارن فائيلن جو ڪاج ٿي ويندا آهن. “
مون چيو ” اهي تنهنجا پنهنجا خيال آهن. في الحال مون کي به ڪم ڪرڻا آهن. “
پڇيائين ڪهڙا؟
چيم، ” هڪ ته، سڀ کان اڳ مون کي پوليس سان فون تي ڳالهائڻو آهي. “
ڪجهه ڇرڪيو. پڇيائين، ” ڇا جي باري ۾؟ “
چيم، ” اول مون کي ٻڌاءِ ته هتان فون ڪرڻ جو ڪو بندوبست آهي؟ “
” فون جو بندوبست آهي. “ دلبر خان چيو ” پر سڀ کان اڳ ٻڌاءِ ته پوليس کي ڇا جي باري ۾ فون ڪندين. “
” اهو ٻڌائڻ ضروري آهي؟ “ پڇيم،
” ها، تمام ضروري آهي.“ دلبر خان رُڪو ٿي بيٺو. پنهنجن هٿيارن پنوهارن سميت، هو مون کي ڀاڄين جو واپاري نه پر ڪو جرائم پيشه شخص لڳو. ونس جديد اسلحو ڏسي اهو خيال به آيم، ته هو هٿيارن جو اسمگلر هو.
بيوسي انسان کي بي نياز ڪري ڇڏيندي آهي. ڪشمير خان وٽ رائيفل ۽ روالور ڏسي مان ڪنبي ويو هوس. دلبر خان کي هٿيارن سان جنجهيل ڏٺم، ته تعجب نه ٿيو. مون کي ائين لڳو ڪشمير خان جي ورتاءَ کان پوءِ مان ذهني طرح اهڙي امڪان لاءِ ڄڻ تيار هوس. منهنجي چپن تي مُرڪ تري آئي.
دلبر خان کان پڇيم، ” پوليس کان ڊڄين ٿو؟ “
ناگوار لڳس، پر ضبط ڪري ويو. چيائين، ” پوليس ڪنهن جي سڄڻ نه ٿيندي آهي. اڪيون ڦيريندي ۽ تختو ڪيڏيندي دير نه ڪندي آهي. “
پڇيم، ” ته پوءِ تنهنجو حجرو محفوظ ڪيئن آهي؟ “

” جيئن مختلف ڪاروبارن ۾ ٿيندو آهي، تيئن پوليس جا ٻه پا ٻن ڪان وڌيڪ ڌڙا ٿيندا آهن. هڪ ڌڙي سان منهنجي ياري آهي. ٻئي ڌڙي وارا وجهه وٺي ويٺا آهن ته ڪيئن ۽ ڪڏهن مون کي ڪوڙڪي ۾ آڻي ، پهرين ڌڙي ڪان ڇڏائي پاڻ سان شامل ڪن. “

مان ڪجهه ڪجهه تعجب وچان سندس ڳالهه ٻڌندو رهيس.

چيائين، ” اسان جي زندگيءَ ۾ ائين ٿيندو رهندو آهي پر مان ان کي ڪا ايڏي اهميت نه ڏيندو آهيان. “

سڀ ڪجهه واضع ٿي پيو. ٿڌو ساهه کنيم ۽ چيم، ” ان جو مطلب آهي ته تون پاڃين جو واپاري نه آهين. “

” مان پاڃين جو واپاري آهيان. “ هن پنهنجي ڳالهه تي زور ڏيندي چيو” اتڪ لان گوبين، گجرن ۽ گوگڙن سان پڪ اپ پرائي آيو آهيان. “

هڪ لمحي لاءِ خاموش رهي، پڇيم، ” ته پوءِ پوليس سان راهه رسم وارو چڪر ڪهڙو آهي؟ “

” اهو تنهنجو معاملو ناهي، تون ان ۾ نه پئه ! “

دلبر خان بيزار ٿيندي پڇيو، ” تون پوليس سان ڇا ڳالهائيندي؟ “

” تو وٽان پوليس سان ڳالهائڻ بيڪار آهي. “ چيم، ” اجايو ساهه نڪري ويندءِ! “

” مسٽر، مسٽر ! “ دلبر خان باهه ٿي ويو. چيائين، ” مون کي چارڻ جو لحاظ آهي، ورنه، خدا ٿو ڄاڻي، خدا ٿو ڄاڻي.... “

هن جملو پورو نه ڪيو ۽ هٿن جون تريون مهٽيندي حجري ۾ اچ وڃ ڪرڻ لڳو ۽ پڻ پڻ ڪندو رهيو، ” خدا ٿو ڄاڻي... خدا ٿو ڄاڻي. “

رنگ جو هونئن ئي اڇو هو. ويتر جو ڪاوڙ لڳس ته ڳاڙهو ٿي ويو. مون کي پنهنجي غلطيءَ جو احساس ٿيو. ڳالهه ٺاهيندي چيم، ” دلبر خان، مون ته چرچو پئي ڪيو. تو جهڙي جاڻي جوان کي پلا پوليس جي ڪهڙي پرواهه ! “

خاموشي سان منهنجي ڳالهه ٻڌائين. حجري جا اٺ ڏهه چڪر هڻي هو گلم تي ويهي رهيو. گهڙي کن رکي جڻ سان پاڻ سان ڳالهايائين، ” ٺٺوليءَ ته مان پنهنجي پيءَ جي به برداشت نه ڪندو. لعنت آ منهنجي زندگيءَ تي. “

ٽيليفون جو خيال مون پنهنجي دل مان ڪيي ڇڏيو. اُٿي بيٺس. دلبر خان کي اجايو ڪاوڙائي وڌو هيم. پشيمان پئي ٿيم. سندس ويجهو وڃي بيٺس. ڪيس آهستي سڏ ڪيم، ” دلبر خان. “

ڪجهه دير ڪان پوءِ هن ڪنڌ مٿي ڪيو.

چيم، ” لڳي ٿو تنهنجي دل ڏکائي اٿم. “

هوا ۾ هٿ لوڏيائين،ڪچيائين ڪجهه به نه.

چيم، ” يار معاف ڪجاورنءِ. “

وري هوا ۾ هٿ لوڏيائين. جڻ چوندو هجي، هاڻي ڇڏ ان ڳالهه کي !

چيم، ” تو هڪ رات لاءِ پنهنجي حجري ۾ مون کي پناهه ڏني. مان تنهنجو ٿورائتو آهيان. “

وري بہ ساڳي انداز ۾ هٿ لوڏيائين.
ڏانهنس هٿ وڌائيندي چيم، " مان وچان ٿو."
" ڪيڏانهن ٿو وڃين." اصل اُپو ٿي ويو. اکيون ٽانڊا ٿي پيس. ڪٺ ڏانهن اشارو ڪندي چيائين، " ماٺري ڪري وڃي ويهي رهہ"
" ويهي رهان." تعجب وچان چيم
" ها، ها وڃي ويهي رهہ" چيائين، " جيستائين چارڻ نہ ايندو، مان تو کي هتان وڃڻ نہ ڏيندس."
" مون کي گلاب گونگي لاءِ ضمانت جو بندوبست ڪرڻو آهي، دلبر خان." چيم، " چارڻ الائي ڪڏهن ايندو. مان وڃان ٿو."
" مٺو نہ ڪاءِ !" هن ذري گهٽ رڙ ڪئي. چيائين، " جيستائين چارڻ نہ ايندو، مان تو کي هتان وڃڻ نہ ڏيندس، سمجهيءِ؟"
ان وقت ڪشمير خان هڪ ڇوڪري کان چئنڪن ۾ قهوو پراڻا ۽ تريل بيدا ڪڍائي آيو. هن نيرن گلم تي رکائي ڇڏي.
ڪشمير خان ماحول ۾ تلخي محسوس ڪري ورتي. دلبر خان کان پڇيائين، " خير تہ آهي نہ؟ "
دلبر خان رکي لهجي ۾ وراڻيو، " ها، خير آهي."
ڪشمير خان گلم تي ويهي رهيو.
مان بيٺو رهيس.
دلبر خان چينڪ مان پيالي ۾ قهوو پيئندي، هڪ ڪن لاءِ مون ڏانهن ڏٺو. پوءِ سخت لهجي ۾ چيائين، " بيٺو ڇو آهين؟ ويهي رهہ. نيرن ڪر ! "
مان بيٺو رهيس.
دلبر خان پيالي چپن تائين آڻي، روڪي ڇڏي. چيائين " اڙي بابا! نيرن ڪر. اسان پنهنجي حجري ۾ ڪنهن کي بک مرڻ نہ ڏيندا آهيون."
ڪشمير خان اٿي بيٺو. مون کي ٻانهن کان وٺندي ۽ ڏاڍي پيار سان، پشتو ۾ چيائين، " يار ! دلبر خان جي ڳالهہ نہ ٽار. هيءَ وڏو ڇريو مڙس آهي. خودڪشي ڪندي ويرم نہ ڪندو يا تو کي ماري وجهندو."
ڇت ڏانهن ڏسي، ٿڏو ساهہ کڻيم ۽ دلبر خان جي پرسان ويهي رهيس.

8

ڪٿي پڙهيو هيم، ڪڏهن ڪڏهن ائين بہ ٿيندو آهي، جو ورهيہ اک ڇنڀ ۾ گذري ويندا آهن، ۽ ساعتون صدين ۾ بدلجي وينديون آهن. چارڻ چريي جو انتظار ڪندي ائين محسوس ٿيو دلبر خان جو حجرو لاهور قلعي جو قيدخانو هو جنهن ۾ مان ورهين کان چارڻ جو انتظار ڪري رهيو هوس، ۽ سمجهي رهيو هوس تہ چارڻ ڪڏهن بہ نہ ايندو، ۽ مان دلبر خان ۽ ڪشمير خان جي حجري مان نڪري نہ سگهندس. تماڪ جي دونهين ۾ زرد ۽ ميرانجهڙيون ٿيل پٽين جي وچ ۾ منهنجو ساهہ سڪي ويندو. سوچيم، مان مري ويندس گلاب گونگي لاءِ ڪجهہ بہ نہ ڪري سگهندس !

هنن لاڪپ ۾ گلاب کي ڏاڍو ماريو هوندو. مون کي رکي رکي خيال پئي آيو. پوليس ۽ تفتيش ڪندڙ ادارن پاران انسانن تي لڳ ڪاندايندڙ عذابن ۽ تشدد جا جيڪي احوال ٻڌا هيم، اکين آڏو ترڻ لڳا.

گلاب کي اگهاڙو ڪيو هوندائون !

ڪيس فرش تي انڌو ليٽائي، لوڻ واري پاڻيءَ ۾ پسيل بيد جي لڪڻ سان ماريو هوندائون !

چمڙي جي ڦٽڪن سان سان ڪُٽيو هوندائون !

ڪيس اونڌو ليٽائي، ڪنڌ ۽ ڪلهن تائين پاڻي ۾ ٻوڙي گوتا کارايا هوندائون !

آڱرين جي وچ ۾ ڪانيون وجهي سندس هٿ مروڙيا هوندائون !

سندس ننهن پڪڙ سان پڪڙي، ماس کان ڌار ڪري ڇڏيا هوندائون !

ڪيس مختلف عُضون تي سگريٽن سان ڏنڀ ڏنا هوندائون !

۽ هر عذاب کان پوءِ ساڳيو سوال ورجايو هوندائون ! ڳالهاءِ، ڳالهاءِ، ڳالهاءِ !

گلاب ڪيئن ڳالهائيندو ! گلاب ڪيئن ڳالهائيندو ! هو عذاب سهندي سهندي مري ويندو، پر ڳالهائي نہ سگهندو. پوليس کي ڪير ٻڌائيندو تہ گلاب گونگو آهي. ڪير ٻڌايئندو.

مون کي پنهنجي وجود ۾ پيچ ٻاهہ محسوس ٿي. مان ڇرڪ ڀري ويهي رهيس. حجري جو در بند هو مون اٿي، وڃي در کڙڪايو.

در ڪشمير خان کوليو.

چيم، " چارڻ الائي ڪڏهن ايندو، ۽ الائي ڪڏهن منهنجي جند هتان آزاد ٿيندي. مون کي خدا جي واسطي هڪ ٽيليفون ڪرڻ ڏيو."

ڪشمير خان ٿوري دير سوچيندو رهيو. پوءِ چيائين " ترس "

پاڃين جي دڪان ٻاهران وينل دلبر خان ڏانهن هليو ويو. ٻنهي ڄڻن پاڻ ۾ ڪجهہ ڳالهايو. ڪشمير خان موٽي آيو. چيائين، " تو کي هتان پوليس کي فون ڪرڻ نہ ڏينداسين."

چيم، ” مان پوليس سان نہ ڳالهائيندس. پنهنجي هڪ دوست سان ڳالهائيندس، ۽ پوءِ ڪيس اهو بہ نہ ٻڌائيندس، تہ ڪٿان ڳالهائي رهيو آهيان.“

ڪشمير خان وري سوچ ۾ پئجي ويو. گهڙي ڪن ڪان پوءِ چيائين، ” ترس“

وري دلبر خان ڏانهن هليو ويو. ٻئي ڄڻا پاڻ ۾ ڳالهائيندا رهيا، ۽ مون ڏانهن ڏسندا رهيا. ڪشمير خان ان دوران هاڪار ۾ ڪنڌ ڌوڻيندو رهيو. ڪافي دير تائين پاڻ ۾ ڳالهائڻ کانپوءِ ڪشمير خان پاڇين جي دڪان ڏانهن هليو ويو. پاڇين جو دڪان آڏو اوٽ ۾ هو ڪشمير خان مون کي نظر نہ آيو. ٿوڙي دير کانپوءِ تار بنا ٽيليفون کڻي آيو. تمام جديد قسم جي ٽيليفون هئي. ٽيليفون مون کي نہ ڏنائين، چيائين، ” نمبر ٻڌاءِ.“

مون ڪيس مراد ناناري جو نمبر ڏنو.

پڇيائين، ” ڪير آهي.“

چيم ، ” منهنجو دوست آهي.“

ڪشمير خان ڊائل ڪيو. رسيور ڪن تي رکي ٻڌندو رهيو. پوءِ رسيور مون ڏانهن وڌائيندي چيائين، ” اچي وڃ ڳالهاءِ.“

رسيور ڪن تي رکيم تہ ناناري جو آواز آيو. ” مراد نانارو اسپيڪنگ.“

” مراد، مان جوڳي،“ مون کي پنهنجو آواز ڪنبندي محسوس ٿيو.

منهنجو آواز ٻڌي، مراد ڄڻ ڏڇي ويو. چيائين، ” جاني، مارائيندين ڇا ! “

” مراد ڪجهہ ڪر.“ ٻاڏائيندي چيم، ” هو گلاب کي تفتيش ۾ ماري وجهندا. ڪجهہ ڪر، مراد.“

منهنجي آواز ۽ لهجي ۾ الائي ڇا هو جو مراد ڄڻ سوچ ۾ پئجي ويو. ڪافي دير تائين خاموش رهيو.

ڪشمير خان مون ڏانهن ڏسندو رهيو.

ڪجهہ دير کانپوءِ مراد پڇيو، ” تون محفوظ آهين نہ.“

” ها، مان محفوظ آهيان، بلڪ سمجهہ تہ ضرورت کان وڌيڪ محفوظ آهيان.“

ڪشمير خان ڏانهن ڏٺم. چيم، ” منهنجو فڪر نہ ڪر گلاب لاءِ ڪجهہ ڪر.“

مراد خاموش رهيو.

ڪشمير خان مون ڏانهن ڏسندو رهيو.

” حالتون اسان جي حق ۾ ناهن، جوڳي “ مراد ناناري چيو. ” ڪين پڪ آهي تہ گلاب سنڌي دهشتگردن جي گروهہ جو ميمبر آهي ۽ سندس ٻيا ساٿي دستي ۽ ٽائيم بمن سميت اسلام آباد ۾ پڪڙجي ويا آهن. في الحال کي ريپرو رکجي. ان ۾ سيني جي سلامتي آهي.“

تڪليف وچان چيم، ” تيستائين گلاب کي ماري وجهندا.“

” گلاب کي مولي جي حوالي سمجهہ.“ مراد چيو. ” پڪ ڪونهي تہ ڪنهن ڪنهن جي فون ٽيپ ٿي رهي آهي، مانيٽر ٿي رهي آهي.“

مراد ٿاٿاري رسيور رکي ڇڏيو.
مون فون ڪشمير خان کي موٽائي ڏني.
ڪشمير خان پڇيو، ” قهوو پيئنديون.“
هاڪار ۾ ڪنڌ لوڏيندي، مان حجري ۾ وڃي ليٽي پيس. منهنجي خواب خيال ۾ به نه هو ته انسان جو حالتون ايتريقدر ۽ ايترو جلدي بدلجي وينديون آهن ! مون واچ ۾ وقت ڏٺو. صبح جا يارهن ٿيا هئا. چارڻ چريو ڪيڏانهن غائب ٿي ويو!
ڪٿي چارڻ کي به پڪڙي ته نه ويا آهن ! مان ڇرڪ ڀري ويهي رهيس.
ٿوڙي دير کان پوءِ هڪ ڇوڪرو قهوي جو چينڪون ۽ پيالين ڪٽي حجري ۾ داخل ٿيو. هن جي ڪڍ، ڪشمير خان، دلبر خان ۽ هڪ پوليس جو صوبيدار حجري ۾ داخل ٿي. مون کي دلبر جي نيت تي شڪ ٿيو. شڪ ته اصل ۾ مون کي ان وقت کان هو، جڏهن کان هنن مونکي حجري مان نڪرڻ جي منع ڪئي هئي.
صوبيدار ۽ دلبر خان مون ڏانهن هليا آيا، منهنجي سامهون اچي ويٺا. صوبيدار خرانٽ قسم جو کُهرو، مکروهه ۽ شڪل مان بي مروت پئي آيو. پنجاهه کن سالن جو هو. وار پنور وانگر ڪارا ڪيا هئائين. مڇ به خضاب سان ڪاري ڪئي هئائين، پيٽ بيحد وڏو ۽ ٽنگون ۽ ٻانهون سنهڙيون هيس.
” جان محمد اسان جو دوست آهي.“ دلبر خان مون کي اک هڻندي چيو. ” سنڌ ۾ پنهنجيون زمينون اٿس، وڏو زميندار آهي.“
صوبيدار مون ڏانهن هٿ وڌايو. ڪجهه اچرج وچان مون صوبيدار سان هٿ ملايو ۽ اک ٽيٽ ڪري دلبر ڏانهن ڏسي ورتم. دلبر خان ٻيهر اک هڻي ورتي. ڇڻ چوندو هجي، پٽ هوشياري ڏيکار!
صوبيدار پڇيو ” سنڌ ۾ زمينون ڪٿي اٿو؟“
مان ذري گهٽ وائڙو ٿي ويو هوس ! منهنجو نالو جان محمد ڪيئن ٿي پيو هو ! ۽ مون ڪنگلي وٽ زمينون ڪٿان آيون !
پاڻ سنڀالي ورتم. چيم، ” ٽنڊي الهيار ۾ منهنجو زمينون آهن.“
” ٽنڊي الهيار ۾ ! “ صوبيدار جي دلچسپي وڌي وئي. چيائين ” منهنجي سُهري جون به ٽنڊي الهيار ۾ زمينون هيون، پر ڌاڙيلن جي ڊپ کان وڪڻي هيڏانهن هليو آيو آهي.“
ڳالهه تي ڳنڍ ٻڌندي چيم، ” ها، ٽنڊوالهيار اڄ ڪلهه ڌاڙيلن جي اک ۾ آهي.“
پڇيائين، ” توهان جو زمينون ٽنڊي الهيار ۾ ڪهڙي هنڌ آهن؟ “
مون دلبر خان ڏانهن ڏٺو. دلبر خان اک هنئين. ڄڻ چوندو هجي، پٽ ڳالهائيندو رهه!
پڇيم، ” ٽنڊي الهيار ۾ عبدالعزيز بچاڻيءَ جو نالو ٻڌو اٿئي؟
چيائين، ” ها، ٻڌو اٿم.“
چيم، ” سمجهه ته عبدالعزيز بچاڻيءَ جي زمينن سان لڳو لڳ منهنجيون زمينون آهن.“

ڏاڍي دلچسپي سان پڇيائين، ” عبدالعزيز بچاڻيءَ جو فصل ساڙي ويا هئا نہ “
چيم، ” ها، ڪو ٽيهو ڏاڙيل هو.“
پڇيائين، ” تنهنجين زمينن تي نہ آيا آهن، ڇا؟“
” عزيز بچاڻيءَ آهي انگريزن جو منقعد. قانون هٿ ۾ نہ کڻندو آهي “ چيم، ” مون قانون هٿ ۾ کنيو آهي. زمين تي اصل پڪا مورچا ٺاهرائي ڇڏيا اٿم. هاڻي کڻي ٽيهو اچي، يا چاليهو اچي، يا ماڇي يا جروار اچي، يا شيدي اچي! بچي ويو تہ ڇڻ نئون ڄائو! “
صوبيدار چيو ” يار، اهڙي مڙسي تہ مون واري رٽائرڊ ميجر سُهري بہ نہ ڏيکاري هئي. “
” هن وٽ موتي وڃڻ لاءِ ٻي ڌرتي ۾ ٻيو اجهو هو.“ منهنجي وجود مان جواب ڦاٽ کاڌو. چيم، ” اسين پنهنجي ڌرتي ڇڏي ڪيڏانهن ويندا سين. اسان جو جيئڻ مرڻ ان ڌرتيءَ تي آهي.“
دلبر خان وچ ۾ چيو ” ڏاڙيلن کي منهن ڏيڻ لاءِ جان محمد ڪجهہ راڪيٽ لانچر ۽ ڪلاشنڪوف وٺڻ آيو آهي. صادق آباد تائين حفاظت سان ڪيس پڄائڻ تنهنجي ذمي آهي اڳتي اسان جو بندوبست ٺيڪ آهي.“
صوبيدار کلي، منهنجي پٺيءَ تي هٿ هنيو. پيالي مان سپ سپ ڪري قهوو پيئندو رهيو ۽ رکي رکي مون ڏانهن ڏسندي رهيو.
قهوو پورو ڪري صوبيدار اٿي بيٺو. مون سان گرمجوشيءَ مان هٿ ملايائين. چيائين، ” سامان سميت صادق آباد تائين توکي پهچائڻ اسان جي ذمي آهي. خدا حافظ! “
حجري جي در ڏانهن وڌي ويو. دلبر خان وري اک هنئين. ڇڻ چوندو هجي، واهہ جو ڊرامو ڪيو اٿئي!
حجري جي در وٽ صوبيدار بيهي رهيو. منهن ورائي مون ڏانهن ڏٺائين. پڇيائين، ” ڪالهہ گلاب نالي جنهن دهشتگرد کي پڪڙيو اٿائون، ان کي سڃاڻين؟ “
سموري جسم جي رت ڇڻ گندرف ۾ بدلجي وئي انڪار ۾ ڪنڌ لوڏيندي چيم، ”نہ.“
صوبيدار، دلبر خان ۽ ڪشمير خان سميت، حجري کان ٻاهر هليو ويو.

9

دلبر خان، ڪشمير خان ۽ صوبيدار جي وچڻ ڪانپوءِ حجري ۾ مان اڪيلو رهجي ويس. گهڙي ڪن اڳ ڪيل ڊرامي تي مون کي ڪل آئي. منهنجي خواب ۽ خيال ۾ نه هو ته مان ايڏي مهارت سان ۽ سو به اوچتو اداڪاري ڪري سگهان ٿو! ۽ سا به، ڪنهن عام ماڻهو آڏو نه، پوليس جي تجربيڪار صوبيدار آڏو! مون کي پنهنجي لڪيل صلاحيتن جي اوچتي انڪشاف تي وري ڪل آئي. مان ۽ اداڪاري! سمجهان ٿو مان ٺهڪ ڏيئي کلي پيو هوس. کلي کلي کٽ تي ويهي رهيو هوس.

مان جان محمد آهيان!

مون وٽ ٽنڊي الهيار ۾ زمينون آهن!

ڌاڙيلن جو مقابلو ڪرڻ لاءِ مون زمينن تي پڪا مورچا ٺاهرائي ڇڏيا آهن!

ڌاڙيلن کي ٺاهوڪو جواب ڏيڻ خاطر، مان راڪيٽ لانچر، ڪلاشنڪوف ۽ ٻيا هٿيار وٺڻ لاءِ اسلام آباد آيو آهيان!

مون کي ڏاڍي کل آئي. سوچيم، اسلام آباد اچڻ ڪانپوءِ وڏو پلستر ٿي پيو آهيان. ڪيڏي نه نيڪ مقصد خاطر مائٽن ۽ دوستن مون کي اسلام آباد موڪليو هو! چيو هئائون، قاضي محمد اسلام آف قاضي محله روهڙي شريف کي ڳولي، هٿ ڪري هڪدم موٽي اچجانءِ. اسلام وانگر اسلام آباد ۾ گم نه ٿي وڃجانءِ. مون مائٽن ۽ دوستن کي روهڙيءَ ۾ پڪ ڏني هئي، ته مان قاضي محمد اسلام کي جلد کان جلد هٿ ڪري جي ڪوشش ڪندس، ۽ جلد کان جلد روهڙي شريف موٽندس، ۽ سيني آڏو سرخرو ٿيندس.

مان اسلام آباد آيو ته نيڪ مقصد سان هوس! اچڻ شرط اسلام کي ڳولڻ جي ڪوشش ڪئي هيم. چوواٽن تي، گهٽين ۾، بازارن ۾، پارڪن ۾، آفيسن ۾، بسن ۾، مون کيس هر هنڌ تلاش ڪيو. پر قاضي محمد اسلام مون کي ڪٿي به نظر نه آيو. ناڪاميءَ جو احساس منهنجي وجود ۾ گهر ڪري ويهي رهيو. اصولي طرح، ٿيڻ ته ائين گهرجي ها، جو مان روهڙي موٽي وڃان ها، ۽ مائٽن ۽ دوستن کي سموري صورتحال کان آگاهه ڪريان ها. قاضي محله روهڙي شريف جي سڀ کان جهوني ۽ ڪراڙي عورت، مائي بچان کي وڃي ٻڌايان ها ته، مائي اسلام آباد اصل ۾ شهر نه آهي، اسلام آباد ازدهو آهي، وڏي بلا آهي، مختلف سيڪٽرن جو جهنگ آهي، جنهن ۾ ماڻهو ورهائجي ويا آهن. ورهائجي، پنهنجي سڃاڻپ وڃائي ويٺا آهن! تنهنجو پٽ ڪڏهن نه موٽندو!

پر، مون ائين نه ڪيو. مون کي اسلام آباد ۾ مزو اچي ويو. نامراد شهر ۾ مرادون ماڻڻ لاءِ مان ڪيپ ڪوڙي ويهي رهيس. پنهنجي دوست کي ڳولڻ جو خيال دل مان ڪڍي، دل ٻين ڌنڌن ۾ اٽڪائي ڇڏيم. مضبوط

مرڪز ۾ ڪمزور صوبن لاءِ رکيل نوڪرين مان هڪ چڱيرڙي نوڪري هٿ ڪري ورتم. ويتر جو ڏائڻ سان ملاقات ٿي، تہ چاريئي طبق روشن ٿي پيا !

ڏائڻ سان ملاقات بہ ڏاڍي عجيب نموني ۾ اوچتو ٿي هئي. اسلام آباد ۾ اهي منهنجا ابتدائي ڏينهن هئا. رات ڏينهن اسلام جي ڳولا! هڪڙي ڏينهن ٿڪجي ۾ ڪجهہ ڪجهہ مايوس ٿي سپر مارڪيٽ ۾ هڪ ٿنڀي کي ٽيڪ ڏئي فٽ پاٿ تي ويهي رهيس. ڪيسي مان پڳڙا ڪڍي کائڻ لڳس. انهن ڏينهن ۾ مون کي اڃان نوڪري نہ ملي هئي، ۽ مان مائٽن ۽ دوستن جي طرفان موڪليل چندي تي گذارو ڪري رهيو هوس. پڳڙا کائيندي، اوچتو منهنجي نگاهہ پريان، رستي جي ٻئي پاسي بيٺل هڪ قيمتي ڪار تي ڄمي وئي. ڪار بيوٽي پارلر جي ٻاهران بيٺي هئي، ڪار ۾ ويٺل ماڻهو مون کي سڄاتل سڄاتل لڳو. ٿري پيس سوٽ، اعلي قسم جي فريم واري اکين تي عينڪ، ۽ وات ۾ جهليل پائيپ، منهن تي فرينچ ڪٽ ڏاڙهي، ڄڻ ڪو مئل انگريز ديسي ماڻهو جو روپ ڌاري موٽي آيو هو! ڪير آهي؟ مون سوچيو.

مٺ ۾ جهليل پڳڙا ڪيسي ۾ وجهي ڇڏيم. اٿي بيٺس، غور سان هن ڏانهن ڏسڻ لڳس. ڪير آهي؟ مان هن کي ڇو ٿو سڃاڻان، بلڪ هو مون کي ايتريقدر سڄاتل ڇو ٿو لڳي؟

هن جو ۽ منهنجو پاڻ ۾ ڪهڙو تعلق آهي؟ ايتري ۾ هڪ نهايت سهڻي، آپا ميڪ اپ ۾ سهڻي لڳندڙ عورت بيوٽي پارلر مان ٻاهر آئي. ڪار ۾ ويٺل شخص ٻاهر نڪري، ٻئي طرف کان ڪار جو در کوليو ۽ اها سهڻي عورت دلفريب انداز سان ڪار ۾ ويهي رهي، سڄاتل شخص ڦيرو کائي، پنهنجي سيٽ ڏانهن هليو آيو. تڏهن، اوچتو مون کان ڇرڪ نڪري ويو. اڙي قاضي محمد اسلام آف روهڙي شريف ! مون جوهہ وجهي، ماڻهن کي ڌڪي، پري ڪندي،ڌري گهٽ ڌڪ پاتي. ٽريفڪ ڪاٻ بچندي روڊ پار ڪري ويس. ٻئي ٻانهون مٿي ڪندي رڙ ڪيم. ” اسلام “

آواز کان اڳ ڪار زرڪاٽ ڪري رواني ٿي ويئي. مان واٽڙو ٿي بيهي رهيس.

گهڙي کن ۾ ڪجهہ سوچي، بيوٽي پارلر ڏانهن تيزيءَ سان وڌي ويس.

چوڪيدار مون کي روڪيو ” اي مسٽر “

مان بيهي رهيس.

ڪيڏانهن پيو وڃين؟ هن منهنجو جائزو وٺندي پڇيو. ڪپڙي لٽي ۽ وڌيل ڏاڙهيءَ سبب، بظاهر منهنجي حالت اهڙي نہ هئي، جنهن مان ڪو سمجهي سگهي تہ منهنجي ڪا سنگتياڻيءَ يا زال بيوٽي پارلر مان پنهنجي حسن کي چار چنڊ لڳائڻ جو سوچي بہ سگهي ٿي !

مون چوڪيدار کي چيو ” اڃهو هينئر، هتي بيٺل ڪار تيزي سان هلي ويئي آهي، ان ۾ ڪير هو؟“

” هتي تيزي سان موٽرون اينديون آهن ۽ تيزي سان هليون وينديون آهن.

” چوڪيدار چيو ” اسان موٽرن جي چوڪيداري ڪندا آهيون، ماڻهن جي نہ “

چيم، ” مان سمجهان ٿو بلڪ مون کي پڪ آهي تہ جنهن شخص موٽر هلائي پئي سو منهنجو ڳوٺائي هو ننڍپڻ جو دوست هو روهڙائي هو.“

چوڪيدار ڪجھ حيرت مان پڇيو پوءِ!
چيم، ” هو ڪافي عرصي کان گم ٿي ويو آهي. روهڙي مان، نوڪري سانگي اسلام آباد آيو هو ۽ پوءِ گم ٿي ويو.“
” يار ڏاڍو ڪو وائڙو آهين ! “ چوڪيدار چيو ” هينئر تہ چئي پئي تہ توهن لي موٽر هلائيندي ڏٺو هو؟“
” ها، ڏٺو هو.“ چيم. ” پڪ ڪرڻ پئي چاهيم تہ واقعي منهنجو روهڙائي دوست هو ۽ ڪٿي رهندو آهي.“
ايتري ۾ بيوٽي پارلر جو در کليو. هڪ ٻارنهن تيرهن سالن جي ڇوڪري ٻاهر آئي، اسان وٽ اچي مون کي چيائين، ” تو کي ميڊم سڏايو آهي.“
” مون کي ! “ تعجب وچان پڇيم.
” ها، تو کي “ ڇوڪريءَ چيو ” توکان سواءِ هتي ٻيو بہ ڪو آهي ڇا.“
چيم، ” هيءَ چوڪيدار جو آهي.“
چيائين، ” ميڊم توکي سڏايو آهي.“
ميڊم جو لفظ ٻڌي مون کي پاڪستان جي سدا بهار ڪڏهن پوڙهي نہ ٿيندڙ نورجهان ياد ايندي آهي، جنهن کي يارن مستقل ميڊم ڪري ڇڏيو آهي. سوچيم، بيوٽي پارلر ۾ ميڊم نورجهان ويٺي يا بيٺي هوندي، مون کي ڏسڻ شرط ڪن تي هڪ هٿ رکي ، ۽ نونٽ اڳتي ڪري ۽ اکيون ٽمڪائي ڳائيندي، ” اي وطن ڪي سجيلي جوان، ميري نغمي تمهاري لئي هين.“ ٻڌڻ شرط مان گولي کائي مرڻ لاءِ تيار ٿيندس !
مان ڪڏهن ڪڏهن سوچيندو آهيان، تاريخ ۾ اڄ تائين جن بہ وطن لاءِ جان قربان ڪئي آهي، تن بہ ميڊم نورجهان جو نغمو ٻڌو هو يا، وطن لاءِ مفت ۾ مارجي ويا هئا ! ٻين ٻڌو هجي، يا نہ ٻڌو هجي، ميڊم نورجهان مون کي سامهون ٻيهاري جيڪڏهن ڳايو اي وطن ڪي سجيلي جوان، ميري نغمي تمهاري ليي هين، تہ خدا ٿو ڄاڻي، مان گولي کائيندي ويرم نہ ڪندس. جنگ هجي، نہ هجي، مان ڪنهن طرح گوليءَ جو بندوبست ڪري وٺندس، ۽ سيني تي گولي کائي مري ويندس !
در کولي مان بيوٽي پارلر ۾ لنگهي ويس. خوشبو جي هبڪار روح ۾ لهي ويئي.
رسيپشن جي سامهون، ٻئي ڪمري ۾ آئينن آڏو ڪجھ عورتون پاڻ کي سهڻو ڪرائي رهيون هيون. مون هيڏانهن هوڏانهن ڏٺو. مون کي ميڊم نورجهان نظر نہ آئي.
” تہ تون هيلپر ٿيڻ آيو آهين.“ پويان آواز آيو. منهن ڦيرائي ڏٺم. هڪ ڏاڍي سهڻي عورت ڪجھ ڪجھ بي نياز چيلھ تي هڪ هٿ رکي بيٺي هئي ”
ڪجھ سمجھ ۾ نہ آيو. پڇيم، ڇا جو هيلپر؟
کلي پيئي. ڏاڍي دلفريب لڳي. چيائين، ” ڪٽنگ وغيره کان پوءِ ورا ميڙڻ ۽ صفائي ڪرڻ واري کي اسين هيلپر چوندا آهيون.“

مون کان ڇرڪ نڪري ويو. دل چيو سامهون رکيل گلدان کڻي مٿي ۾ هڻانس. موسٽ ايجوڪيٽڊ ينگ مين آف قاضي محلہ روهڙي شريف کان وار کڻائيندي، ۽ ٻوهاري پوچو ڪرائيندي! ذليل ڪنهن جاءِ جي! سنڌ يونيورسٽي جي ڊگرين جو اهو قدر!

ڪجھہ کهري لهجي ۾ چيم ” مان نوڪري ڪرڻ نہ آيو آهيان.“

مون کي وارن کان پيرن تائين ڏسندي پڇيائين، ” ڪنهن يتيم خاني لاءِ، يا اڌ نهيل مسيت لاءَ چندو وٺڻ آيو آهين؟“

۔ وڏي ڪا بيعقل عورت آهين.“ ڪاوڙ لڳم. پڇيم، ” ميڊم نورجهان ڪٿي آهي؟“

” ميڊم نورجهان “ ڏاڍي حيران ٿي. چيائين ” تو کي ڪنهن ٻڌايو تہ ميڊم نورجهان هتي آيل آهي.“

چيم، ” تنهنجي پارلر جي ڪنهن ڇوڪريءَ چيو تہ ميڊم مون کي اندر سڏايو آهي.“

ٺهڪ ڏيئي کلي پيئي. پڇيائين، ” سنڌ مان تہ نہ آيو آهين! “

اسين سوء سال ڇو نہ ڪٿي لڪنو يا دهليءَ ۾ رهي اچون، اصل اُهڙي جا اهڙا! قلم وارو ق نڙي مان اچاري نہ سگهينداسين. تڏي تي پڪڙجي پونداسين.

” ها ميڊم، مان بہ مامرو سمجهي ويو آهيان.“ چيم، برابر مان سنڌ مان آيو آهيان.“

اها هئي ڏائڻ سان منهنجي پهرين ملاقات. جيڪا پوءِ ڏسنديئي ڏسندي وڻ ويڙهيءَ وانگر بي نام رشتي ۾ بدلجي ويئي.

ڪشمير خان ۽ دلبر خان جي موجودگيءَ ۾ صوبيدار آڏو اداڪاري ڪرڻ ڪانپوءِ اڪيلائي ۾ مون کي پاڻ تي ڏاڍي کل آئي. سوچيم، اهڙي نموني، اڪيلائي ۾ پنهنجي ساءِ ڪنهن کلندي ڏسي ورتو، تہ چريو سمجهندا! پر کل اهڙي، جو بند نہ ٿئي. اندران ٺهڪ ڦاٽ ڪائي ٻاهر پئي نڪتا.مان اداڪار آهيان! مان اداڪار آهيان! پاسرائيون سور ڪرڻ لڳيون. تڏهن، اوچتو ئي اوچتو کل جو چشمو ختم ٿي ويو. ماٺ ۽ ماٺ کان پوءِ پريشاني ورائي ويئي.

منهنجي معرفت سنڌ ۾ هٿيار اسمگل ڪرائيندا!!

مون کي ائين لڳو جڻ وڏي ٺڪاءَ سان منهنجي حجري جي ڇت اڏامي وئي.

10

پڪ ٿي ويم تہ جديد قسم جا هٿيار سنڌ ۾ سمگل ڪرائڻ لاءِ مون کي استعمال ڪيو ويندو. بلڪ، استعمال ڪرڻ جو سلسلو شروع ٿي چڪو هو. مون زندگيءَ ۾ ڪڏهن بہ ٻئي جي ڪلهي تي بندوق رکي نہ هلائي آهي، ۽ نہ ئي ڪنهن کي پنهنجي ڪلهي تي بندوق رکي هلائڻ جي اجازت ڏني اٿم. سوچيم، چارڻ چرئي جو انتظار اجايو آهي. هُن بدبخت مون کي مصيبت ۾ وڌو آهي. مان هتان هليو ويندس، هڪدم هليو ويندس!

بوٽ جون ڪهيون ٻڌندي، جيڪي بہ پاراتا دل تي تري آيا، سي چارڻ کي ڏيئي ڇڏيم. اٿي بيٺس. فيصلو ڪيم تہ حجري جو در کولي ٻاهر نڪري ويندس. پوءِ، ڪٿان پاڳ!

ان کان اڳ جو مان حجري جو در کولي ٻاهر نڪري وڃان، حجري جو در کليو ۽ ڪشمير خان ۽ دلبر خان اندر آيا.

" جان محمد "، دلبر خان چيو " اڄ شام جو... "

" ترس. " مون سندس جملو پورو ٿيڻ نہ ڏنو. چيم، " منهنجو نالو جوڳي آهي. "

" نہ. " هن ڏاڍي تحمل سان وراڻيو، " تنهنجو نالو جان محمد آهي. "

" منهنجو نالو جوڳي آهي. " مون ڪجھ سخت لهجي ۾ چيو، " منهنجو نالو جوڳي آهي... جوڳي جوڳي. "

" نہ جوان، نہ. " دلبر خان چيو " تنهنجو نالو جان محمد آهي. بلڪ، تنهنجو نالو وڏيرو جان محمد آهي. تون ٿنبڊي الهيار جو زميندار آهين. "

" مان زميندار وغيره نہ آهيان، بابا! " بيزار ٿيندي چيم، " انگ اکر گڏ ڪندڙ محڪمي ۾ هڪ معمولي ملازم آهيان. "

" تون ٿنبڊي الهيار جو زميندار آهين ، جان محمد " دلبر خان چيو " تو کي ڌاڙيلن تنگ ڪيو آهي. ڌاڙيلن جو مقابلو ڪرڻ لاءِ تون هتان جديد قسم جا هٿيار خريد ڪرڻ آيو آهين. "

" يار، هي ڪهڙي قسم جي مشڪري آهي !. " مون کي ڪاوڙ لڳي. چيم، " توهان مونکي اٽپڙهيل، جاهل سمجهيو آهي، جو اهڙي بيهودي نموني مونکي استعمال ڪندا ! نہ دلبر خان، نہ. مان چارڻ چريو نہ آهيان. مان تنهنجي چڪر ۾ نہ ايندس. "

" ڇا جو چڪر جوان؟ " دلبر خان ڌيرج سان چيو، " تو پاڻ صوبيدار کي ٻڌايو آهي تہ تنهنجو نالو جان محمد آهي. "

" نہ، نہ. مون نہ " هڪدم چيم، " تو مون کي جان محمد جي نالي سان مخاطب ڪيو هو. "

” ۽ تو جواب ڏنو هو. ڪيئن ! “ دلبر خان چيو ” ۽ ان ڪانپوءِ تو پاڻ صوبيدار کي ٻڌايو هو ته تون زميندار آهين.“

” نه بابا، نه.“ چيم، ” تون صوبيدار کي ٻڌايو هو ته مان زميندار آهيان.“

” ٺهيو. ائين ئي سهي.“ دلبر خان چيو ” تو کي زميندار مون ظاهر ڪيو هو. پر تنبي الهيار ۾ زمينن جو ذڪر تو پاڻ صوبيدار سان ڪيو هو. ڊاڙيلن جو ذڪر به تو پاڻ ڪيو هو. مون نه ڪيو هو.“

دلبر خان جو جرح ٻڌي مان چپ ٿي ويس. دلبر خان چيو ” اڄ شام تنهنجو سامان ٽرڪ ۾ لوڊ ٿي ويندو.“

پڇيم، ” ڪهڙي قسم جو سامان؟ “

دلبر خان مرڪي ڪشمير خان ڏانهن ڏٺو. ڪشمير خان حجري جي پرئين پاسي هليو ويو. اوندهه هئي. ڪٽن تي هڪ ٻئي مٿان ويڙهيل بسترا پيا هئا. ڪشمير خان هيٺ جهڪي، هڪ کٽ جي هيٺان ڪاٺ جي پيٽي ڇڪي ڪڍي ورتي. ڍڪ کولي، هن پيٽيءَ مان هڪ رائيفل ڪڍي ورتي، جنهن تي دوربين لڳل هئي.

منهنجو ساهه وڃي پيرن ۾ پيو.

” نه دلبر خان، نه، هرگز نه “ مون احتجاج ڪندي چيو. ڪجهه به ٿي پوي مان اهو ڪم نه ڪندس.“

” هيءَ تنهنجو سامان آهي، جان محمد “ دلبر خان چيو. ” تو بُڪ ڪرايو آهي.“

” هيءُ منهنجو سامان نه آهي، ۽ نه ئي مون بُڪ ڪرايو آهي “ چيم، ” تون مون کي بليڪ ميل ڪري رهيو آهين، دلبر خان.“

” جوان، خيال ڪر، خيال ڪر ! “ دلبر خان کي ٻاهه وٺي ويئي. دلبر خان چيو. ” هڪ دهشتگرد کي پناهه ڏيئي مون ڪي ثواب ڪمائڻو ناهي.“

” مان دهشتگرد ناهيان، دلبر خان.“ مون کي ڪاوڙ لڳي. چيم، ” مان دهشتگرد ناهيان.“

” ته پوءِ، اڌ رات ڌاري اچي منهنجي حجري ۾ پناهه ڇو اچي ورتي هيئهِ؟ “ دلبر خان مڪروهه مرڪ سان چيو. ” هن حجري ۾ فرشتا اچي نه لڪندا آهن.“

” مون پاڻ کي ڪڏهن به فرشتن جي صف ۾ ناهي بيهاريو آهي. مان گنهگار آهيان.“ کهري لهجي ۾ چيم، ” پر مان ڪنهن به صورت ۾ دهشتگرد نه آهيان.“

ساڳيءَ مڪروهه مرڪ سان پڇيائين، ” ۽ تو وارو دوست، گلاب؟ “

” مان تو کي ٻڌائي چڪو آهيان ته گلاب دهشتگرد نه آهي.“ چيم، ” هو نهايت سباجهو انسان آهي. مائٽن جي چوڻ تي اسلام جي ڳولا ۾ اسلام آباد هليو آيو آهي، ۽ پنهنجي غلطيءَ جي سزا ڀوڳي رهيو آهي.“

” ۽ اهو اسلام ڪير آهي؟ “ چلم دکائيندي پڇيائين.

” اسلام جو سچو نالو قاضي محمد اسلام آهي. روهڙي شريف جي قاضي محلہ جو رهاڪو آهي، منهنجو ۽ گلاب جو دوست آهي.“
پڇيائين، ” اجڪلهہ ڪٿي آهي؟“
چيم، ” اهو ئي تہ مامرو آهي، دلبر خان ! اول اسلام ڪي ڳولڻ لاءِ مائٽن مون کي اسلام آباد روانو ڪيو. هاڻي گلاب کي موڪليو اٿائون. اسلام ويچارو لڳي ٿو اسلام آباد جي سيڪٽرن ۾ گم ٿي ويو آهي.“
” ائين گم ٿي وڃڻ سٺي علامت نہ آهي .“ دلبر خان جي منهن تي مڪروهہ مرڪ موٽي آئي.
” مطلب ! “
” مطلب تہ....“
” چئہ، چئہ.“
” گم رهي، گهربل معلومات هٿ ڪري تخريبڪاري ڪري سگهي ٿو ڪنهن بہ وقت.“
” دلبر خان ! “ مان اٿي وڃي سندس سر تي بيٺس.“ چيم، ” تخريبڪاريءَ کان سواءِ ٻيو ڪو خيال ڪوپريءَ ۾ اٿيئي، يا نہ !؟ “
دلبر خان چلم مان دونهان ڪيندي چيو ” اسين هڪٻئي کي ڪوهن تائين سڃاڻي وٺندا آهيون.“
مان بيزار ٿي ويس. هو مون کي عقل کان وانجهيل ۽ احمق محسوس ٿيو. هر طاقتور انسان وانگر ضدي ۽ هوڏي هو.
کيس سمجهائڻ خاطر چيم، ” منهنجي ڳالهہ غور سان ٻڌ ، دلبر خان ! مان دهشتگرد آهيان، يا نہ آهيان. ان معاملي تي بحث ڪرڻ اجايو آهي. تنهنجي سُئي هڪ هنڌ اٽڪي پيئي آهي. مان تنهنجا هٿيار کڻي سنڌ نہ ويندس.“
کلي پيو. چيائين، ” هي تنهنجا هٿيار آهن، جوان ! “
مون بہ ساڳئي لهجي ۾ وراڻيو ” هي منهنجا هٿيار نہ آهن.“
” هي هٿيار تنهنجا آهن، جان محمد ! “
” وري جان محمد ! اڙي بابا، مان جوڳي آهيان، جان محمد نہ آهيان.“
” تون جان محمد آهين، ۽ هي هٿيار تنهنجا آهن.“ دلبر خان چيو ” ان ڳالهہ جو اعتراف تون صوبيدار صاحب آڏو ڪري چڪو آهين.“
چيم، ” اعتراف جي باوجود مان هٿيار سمگل نہ ڪندس.“
چيائين، ” سمگل ڪرڻ لاءِ ڪير ٿو چوي، جوان تون پنهنجو مال پاڻ سان کڻي وڃي رهيو آهين.“
” نہ، قطعي نہ.“ چيم، ” مان ڪنهن بہ قسم جو ڪو بہ سامان کڻڻ لاءِ تيار نہ آهيان.“
” تون تہ ڏاڍو ڏکيو ماڻهو آهين، جوان ! “ دلبر خان چيو ” اجايو پنهنجو نقصان ڪرائي وجهندين.“
مون کيس جواب نہ ڏنو. خاموش رهيس. هن ڪشمير خان کي ٻانهن کان وٺي پرتي وڃي ويهاريو. ٻئي ڄڻا سُرٻاٽن ۾ ڳالهائيندا رهيا. دلبر خان هڪ کٽ تي ويهي رهيو. ڪشمير خان مون ڏانهن هليو آيو

ڪلهي تي هٿ رکندي چيائين، ” اسان تنهنجي ڳالهہ سمجهي ويا آهيون.“
بيزار ٿيندي چيم، ” ڪهڙي ڳالهہ.“
ڪشمير خان ڪيسي مان نوٽن جون ٻہ چار ٿهيون ڪڍي مون کي ڏيندي چيو، ” تنهنجي معاوضي جو ايڊوانس. باقي معاوضو توکي سنڌ ۾ سامان جي ڊليوريءَ تي ملندو. “
” دماغ تہ ٺيڪ اٿئہ نہ ! “ نوٽ ڪيس موٽائيندي چيم، ” توهين مون کي ڪيريئر ٿا سمجهو!.“
ڪشمير خان منهن ورائي دلبر خان ڏانهن ڏٺو.
دلبر خان چيو، ” ايترو معاوضو اسان اڄ تائين ڪنهن کي نہ ڏنو آهي، جوان ! “
” نہ مون کي معاوضي جي ضرورت آهي، ۽ نہ ئي تنهنجي حفاظت جي “ سر جو سانگو لاهيندي مان ٻنهي جي منهن ۾ وجهي پيس. پڇيم، ” مون کي ٻڌايو توهان چارڻ کي ڪهڙي ڪهڙي نموني استعمال ڪيو آهي؟“
” چارڻ اسان جو دوست آهي.“ دلبر خان چيو ” اسان دوستن کي استمال نہ ڪندا آهيون.“
” ۽ دوست جي دوست کي استعمال ڪندا آهيو! “ ڪاوڙ وچان چيم، ” مان وڃان ٿو دلبر خان.“
مون جهٽ هٽي گلم تان دلبر خان جي ڪلاشنڪوف کڻي ورتي. زندگيءَ ۾ پهريون دفعو مون رائيفل هٿ ۾ کنئين هئي. ڪشمير خان هٿ سان ڏکو ڏيئي دلبر خان کي پري ڪري ڇڏيو رڙ ڪندي چيائين، ” اناڙي آهي، متان برسٽ هلائي وجهي.“
” پنهنجي جاءِ تي بيٺا رهو ٻئي ڄڻا. اصل نہ چُرجو.“
مون پوئين پير در ڏانهن وڌندي چيو، ” مان وڃان ٿو.“
دلبر خان جنوني قسم جو ماڻهو هو. اڳتي هليو آيو.
رڙ ڪيم، ” خبردار، اڳتي نہ اچجانءِ ! “
دلبر خان چيو ” ٻہ ڳالهيون غور سان ٻڌي ڇڏ.“
” ٻڌاءِ “ پر چيم، ” پنهنجي جاءِ تان اصل نہ چُرجانءِ ! “
” صوبيدار کي پڪ هئي تہ دهشتگرد گلاب جو تون ساٿي آهين. اسان ڳالهہ ناهي تنهنجي جان بچائي آهي.“ دلبر چيو ” تون جيڪڏهن گرفتار ٿي پئين، تہ پوليس ۾ اسين پنهنجي ساک وڃائي ويهنداسين. تنهنڪري...“
هن جملو پورو نہ ڪيو پڇيم، ” تنهنڪري ڇا؟ “
چيائين، ” اسان توکي جيئرو نہ ڇڏينداسين. توکي هر حال ۾ ماريندا سين. اسين شاهدن کي جيئدان نہ ڏيندا آهيون.“
”تڙي نہ ڏي دلبر خان “ چيم، ” بي ڳالهہ ٻڌاءِ “
دلبر خان چيو، ” چارڻ ٿوريءَ دير ۾ پهچي ويندو. تنهنجي ۽ اسان جي وچ ۾ معاملو جيستائين ڪنهن انجام تي پهچي، چارڻ کي اسين يرغمال طور پاڻ وٽ قيد ڪنداسين “

” تون وڏو ڪمينو آهين، دلبر خان.“ رڙ ڪندي چيم، ” دل چوي ٿي تو کي اُڪٿ ماري وجهان.“
ڪشمير خان اڳتي اچي، دلبر خان کي ٻانهن کان جهلي پري ڪري ڇڏيو.
مان پنيرو هٽندو حجري جي در وٽ پهتس. پٽ سان لڙڪندڙ قديم دور جو تالو ڪٽي ٻاهر نڪري بيٺس.
هڪدم در بند ڪري، ڪڙي ۾ تالو وجهي، چاٻي ڦيرائي ڇڏيم.
حُجري جي ٻاهران، پاڇيءَ جي دڪان وٽ بيٺل ماڻهن حيرت وچان مون ڏانهن ڏٺو. منهنجي هٿ ۾ ڪلاشنڪوف ڏسي هر ڪو پنهنجي جاءِ تي پٿر ٿي ويو.
مان ماڻهن ڏانهن ڏسي آهستي آهستي، حجري جي پاسي کان وهندڙ برساتي نالي ڏانهن وڌڻ لڳس.
تڏهن اوچتو حجري جي روشندانن مان اول ڪلاشنڪوف جا برسٽ ٻڌم، ۽ پوءِ دلبر خان ۽ ڪشمير خان جا ٻوڪ ۽ وچڙ نه ڏجوس... ماري ڇڏيوس، ماري ڇڏيوس.
تڏهن محسوس ڪيم ته حجري جي ٻاهران بيٺل ماڻهو پاڇيون وٺڻ وارا گراهڪ نه هئا. هو دلبر ۽ ڪشمير خان جا چارتا هئا. هو هٿيار ڪٽي منهنجي ڪِذ ڪاهي پيا. ٻي ڪا واٽ نه ڏسي، مان برساتي نالي ۾ لهي ويس ۽ نالي جي پاسن کان بيٺل گهاٽن وڻن ۽ جهنگلي ٻوٽن ۾ لڪندو سيڪٽر آئي – ٽين ڏانهن وڌڻ لڳس.

11

سيارو هجي يا اونهارو اسلام آباد جا برساتي نالا مينهن جي مند ۾ بي قابو ۽ بد مزاج نديءَ وانگر اُٿل کائي ايندا آهن. ٽاڪرو زمين جي ورن وڪڙن ۾ پٿرن ۽ جبلن سان مٿو هڻي اهڙو آواز پيدا ڪندا آهن، جهڙو آبشار! ترائين کي ڇڏي، لهوارين ۾ برساتي نالا اونها نہ ٿيندا آهن. نالي ۾ پيل پٿر چٽا نظر ايندا آهن. اهڙن هنڌن تي پاڻي گوڏي جيترو مس ٿيندو، پر، پاڻيءَ جي وهڪري جي رفتار ڏسي دل جهلي نہ سگهبي آهي.

دلبر خان جي حجري مان فرار ٿيڻ کان پوءِ سندس پڳهادارن جي لوڌ منهنجي ڪڍ لڳي پيئي هئي. ڏينهن کي پَل شينهن سڏجي! پر، رات ماءُ جي هنج وانگر پناهہ ڏيندي آهي. مون زندگيءَ ۾ پهريون دفعو ڏينهن کي ۽ ڏينهن جي روشنيءَ کي پنهنجو دشمن محسوس ڪيو. مون کي ائين لڳو برساتي نالي جي ڪنارن سان بيٺل وڻ ٽڻ جڻ دلبر خان ۽ ڪشمير خان جا ايجنٽ هئا، ۽ موتمار هٿيار ڪڍي منهنجو پيڇو ڪري رهيا هئا.

وهم ۽ گمان جي برعڪس، دلبر خان جا گماشتا سچ پچ منهنجي ڪڍ ڪاهي پيا هئا. پٿرن ۽ ٽڪرن تان ٿرندي ٿابڙندي مان اڌ منو ڪلاڪ کن ساهي پٽڻ کان سواءِ ڊوڙندو رهيس. نيٺ سهڪي پيس. ائين لڳو وڪ کنيم تہ ڦهڪو ڪري پاڻيءَ ۾ وڃي پوندس. سڄي رات جبلن تي برسات پيئي هئي. برسات جي پاڻيءَ سان گڏ جبلن جي چوٽيءَ تان برف بہ رجي بيٺي هئي. پاڻي جو زور ايڏو جو بيٺل بند ڀڃي ڇڏي!

ساهہ مٺ ۾ ڪري مان هڪ قديم بڙ جي ٿڙ پنيان ويهي رهيس. سخت سيءَ جي باوجود منهنجي مٿي ۽ ڪنڌ تي پگهر اچي ويو هو. سيني ۾ ساهہ ائين پئي هليو، جڻ ڌوڻٽي – پاڻيءَ جي گوڙ ۾ مون کي پنهجنجي ساهہ مان سيٽيءَ جو آواز ٻڌڻ ۾ آيو. دل بدمست گهوڙي جي ٽاپن وانگر پئي هلي.

مون اکيون بند ڪري مٿو بڙ جي ٿڙ سان لڳائي ڇڏيو. آهستي آهستي سڀ ڪجهہ جانيتو ٿيڻ لڳو. مٿي ۾ ڪنڌ تي آيل پگهر سڪڻ لڳو. ڌوڻٽيءَ وانگر هلندڙ ساهہ سانيتڪو ٿيڻ لڳو. دل گهوري جي سنبن مان نڪري آئي. تڏُهن، ڪا شيءَ منهنجي مُٺ ۾ برف وانگر ٺرڻ لڳي، ڇرڪ ڀري ڏٺم. دلبر خان جي حُجري مان کنيل ڪلاشنڪوف جو لوهہ ٺري يخ ٿي ويو هو.

مون کي ڪلاشنڪوف کان وحشت ٿيڻ لڳي. سوچيم جهڙي نموني تيزيءَ سان منهنجون حالتون بدلي ٿي رهيون آهن، مون کي جيڪڏهن ڪلاشنڪوف سميت پڪڙي ورتائون، تہ منٽن ۾ مون کي سنڌ جو ڪو بدنام دهشتگرد ثابت ڪري، ملڪي ۽ غير ملڪي اخبار نويسن آڏو پيش ڪندا، ۽ ڦاهيءَ جي ڦندي تائين پهچائي ڇڏيندا!

ڪلاشنڪوف مان هٿ ڪڍي ڇڏيم. عين ان وقت مون کي پنجن ڇهن ماڻهن جي موجودگيءَ جو احساس ٿيو. هو گهاٽن وڻن ۽ ٻوٽن پنيان هلندا پئي آيا. سندن ڳالهائڻ چٽو نہ هو.مون محسوس ڪيو. هو منهنجي رخ ۾ وڌندا پئي آيا.

ٻڙ جي ٿڙ وٽان ڪنڌ ڪڍي ڏٺم. هو مون کي اهي ماڻهو محسوس ٿيا. جيڪي دلبر خان جي حجري ٻاهران بيٺا هئا. هنن جي هٿن ۾ مختلف قسم جا هٿيار هئا. ڪلاشنڪوف. رائيفلون. روالور ۽ پستول !

مون ڪنڌ ورائي پَٽ تي پيل ڪلاشنڪوف ڏانهن ڏٺو. هيٺ جهڪي آهستگيءَ سان ڪلاشنڪوف کڻي ورتم. مون کي وحشت محسوس نہ ٿي. ڪنبندڙ لڱن مان سياٽو دور ٿي ويو. مان ساهہ روڪي بيهي رهيس. دلبر خان جا چاڙتا ٻڙ جي ٻني پاسي کان اڳتي نڪري ويا.

مان منجهي پيس. پوئتي موٽڻ محال هو. اڳتي وڌڻ موت جي منهن ۾ وڃڻ برابر هو ! هو چاريئي. پنجيئي ڄڻا شڪل شبيهہ مان قاتل پئي لڳا. دلبر خان ۽ ڪشمير خان ثابت ڪري ڏيکاريو هو تہ ڪلاشنڪوف آڏو قلم جي ڪا بہ حيثيت نہ آهي. اُهو ڏاهو الائي ڪير هو جنهن چيو هو تہ قلم هر حال ۾ تلوار کان وڌيڪ طاقتور ٿيندو آهي ! اُن ڏاهي عمر ۾ تلوار نہ ڏٺي هوندي ۽ جيڪڏهن ڏٺي هوندي. تہ ڪنهن ميوزيم ۾ ڏٺي هوندي. ڪنهن قاتل جي هٿ ۾ تلوار يا بندوق ڏسي اُهو ڏاهو هرگز نہ چوي ها تہ قلم تلوار کان طاقتور ٿيندو آهي ! ڪلاشنڪوف تي منهنجي گرفت مظبوط ٿي ويئي. جيتوڻيڪ مون زندگيءَ ۾ ڪڏهن غليل بہ نہ هلائي آهي. سوچيم. جيڪڏهن منهن مقابل ٿيا. تہ برست هڻي پنجن ئي کي ڍير ڪري ڇڏيندس ! ۽ پوءِ؟ انديشا اٿلي پيا.

سوچيم. ڪلاشنڪوف هلڻ جا آواز ٻڌي اسلام آباد پوليس جا جاٺا جوان برساتي نالي کي ورائي ويندا. گهيرو تنگ ڪندا ۽ نيٺ مون کي اچي سوگهو ڪندا ! منهنجي هٿ ۾ ڪلاشنڪوف ڏسي. مون کي ثبوت سميت دهشتگرد سمجهي ظاهر ڪندا ! انصاف ثبوت جي گهوڙين تي بيٺل هوندو آهي. گهوڙيون ڪڍي ونوس. ڦڪو ڪري. ڪري پوندو. ثبوت جون گهوڙيون ڏيئي ڇڏيوس. پوءِ ملزم کڻي ماءُ پيتان ڄاول ٻار وانگر بيگناهہ چو نہ هجي. انصاف نهايت ايمانداريءَ سان ڪيس ٽنگي ڇڏيندو !

مون کي گلاب گونگي کي دهشتگرد ثابت ڪرڻ لاءِ هن ڪلاشنڪوف کان وڌيڪ پوليس کي ٻيو ڪهڙو ثبوت گهرجي ! مون غور سان ڪلاشنڪوف ڏانهن ڏٺو. اڳيان جهنگ ڏٺم. جنهن ۾ دلبر خان جا گماشتا ڪاهي پيا هئا. برساتي نالي جي آبشار جهڙي وهڪري ڏانهن ڏٺم. سوچيم هيءَ برساتي نالو لنگهي جيڪڏهن ٻئي پار پهتس گهٽي پاڳي بچي ويندس. برساتي نالي جي ٻئي پاسي سيڪٽر ڏهون آهي. سيڪٽر ڏهين ۾ وک وک تي جايون ٺهي رهيون آهن. سوچيم ٺهندڙ جاين جي اوٽ ۾ مان اڳتي نڪري ويندس. ۽ دلبر خان ۽ ڪشمير خان جي چاڙتن کان بچي ويندس.

ڏاڍيءَ خبرداريءَ سان ٻڙ جي ٿڙ پنيان نڪري. برساتي نالي جي ڪپ تي وڃي بيٺس. پاڻيءَ ۾ پير وڌم تہ ڇرڪ نڪري ويو. پاڻي اهڙو يخ. جهڙي برف. جتان نالو پار ڪرڻ پئي چاهيم. اتي پاڻي چيلهہ جيترو مس هو. پر برف جهڙو ۽ تيزيءَ سان وراڪو ڪائي پئي وهيو— وراڪي وٽ ست اٺ فٽ ڪن اوچي

ٽڪري هئي. ٽڪريءَ جي اوٽ مان نڪري برساتي نالو پار ڪرڻ جو پڪو پهه ڪيم. بوٽ لاهي هٿ ۾ کنيم. ٻئي هٿ ۾ ڪلاشنڪوف. دل پڪي ڪري برف جهڙي يخ پاڻيءَ ۾ لهي پيس. اول پاڻي مُري جيترو هو. اڳتي وڌيس ته پاڻي گوڏي جيترو هو. وچ ۾ وهڪري ۾ پهتس ته پاڻي ڪٽي چيلهه جيترو ۽ ڪٽي سيني جيترو هو. سوچيم، جيڪڏهن ٻن ٽن منٽن ۾ پاڻيءَ مان نڪري پار نه پهتس ته ڄمي، پاڻيءَ جي وهڪري ۾ وهي ويندس.

سموري سگهه سان وڄ وانگر وهندڙ ۽ گوڙ ڪندڙ پاڻيءَ مان نڪري نالي جي ٻئي پاسي پهتس. سيءَ جي باوجود سهڪي پيس. ٻوٽن ۾ لڪي ويهي رهيس. سڪل پنن سان پير سڪائي بوٽ پائي چڙهيم. واچ ۾ وقت ڏٺم، ٻه پئي ٿيا. سياري ۾ سج سادي چئين لڳي ڏاري لهي ويندو آهي. سوچيم، ان کان اڳ جو برساتي نالي جي ڀر م، ۽ جهر جهنگ ۾ سج لهي وڃي، مان هتان نڪري وڃان، ۽ سيڪٽر ڏهين جي وسندين ۾ وڃي پهچان.

مون پوين دفعو غور سان ڪلاشنڪوف ڏانهن ڏٺو ۽ پوءِ ڦيرو ڪائي، ٻانهن اُڀي ڪري، ڪلاشنڪوف کي ورائي برساتي نالي ڏانهن اڇلايم. ڪلاشنڪوف هوا ۾ قلابازيون کائيندي، اول ست اٺ فٽ اوچي ٽڪري کي لڳي، ۽ پوءِ پٿرن، ٽڪرن سان لڳندي، وڏي آواز سان، پاڻيءَ ۾ وڃي پيئي.

اوچتو دلبر ۽ ڪشمير جا چاڙتا جهنگ مان نڪري آيا. ٻئي پاسي کان مون تي نظر پين ته هٿيار سڌا ڪري گولين جو وسڪارو شروع ڪري ڇڏيائون. مان هڪدم ڏرتيءَ تي ليٽي پيس. ان ڏپ کان ته هو پيڇو ڪندا، برساتي نالو پار ڪري مون ڏانهن هليا نه اچن، مان ٽڪڙو ٽڪڙُ ريڙهيون پائيندو گهاٽن، وڻن ۾ وڃي پهتس. ان وچ ۾ پنجيئي ڄڻا گوليون هلائيندا رهيا.

گهاٽن وڻن ۾ پهچي ساهه ۾ ساهه پيو ۽ سانت ۾ آيس. مان آهستي آهستي سيءَ ۾ ڪنبندو سيڪٽر ڏهين ڏانهن وڌڻ لڳس. سوچيم سج چڙهڻ کان اڳ جهنگ مان نڪري ڪنهن لالي جا ٻاڪڙا هوٽل ۾ چُلهه تائين نه پهتس، ته مري ويندس.

وڻن ٽڻن مان وچڙندو، ڪنبندو ٿاٻا کائيندو، مان برساتي نالي جي جهنگ مان ٻاهر نڪري آيس. سڌ پنڌ تي مزدورن جي هوٽل هئي، جنهن ۾ ٻاهه جو مچ پئي ٻريو. ڏري گهٽ ڀوڙندو مان مچ جي ڀرسان وڃي ويهي رهيس. ٻئي هٿ اڳتي ڪري ڄڻ ٽانڊن ۾ ڏيئي ڇڏيم. ٻاهه کي ايترو ويجهو ٿي ويس، ڀانءِ الن کي ياڪر ۾ پئي پريم.

12

پڄندي، ڊڪندي، دلبر خان ۽ ڪشمير خان جي چاڙتن کان لڪندي مان ٿڪي پيو هوس. سيءَ کان ڪنبندي ٻاڪڙا هوٽل ۾ مَچ آڏو اچي ويٺس ته ائين لڳو ڄڻ مان هڪ جنم کان ٻئي جنم تائين ڊوڙندو رهيو آهيان. لڪندو رهيو آهيان. موت منهنجو پيڇو ڪري رهيو آهي. ۽ زندگي لمحن جي ڪشڪول مان ڪري رهي آهي. حياتي هارايل جنگ جي ميدان ۾ ختم ٿي رهي آهي!

مون کي اهڙي نموني مچ آڏو ويٺل ڏسي، ٻاڪڙا هوٽل ۾ موجود مزور ڏاڍو حيران ٿيا. ڪجھ مزورن مون کي مجذوب سمجهيو ۽ ٺهڪ ڏيئي کلڻ لڳا. هڪڙي مزور چيو 'مچ آڏو ائين ويٺو رهيو ته ڪجھ دير کانپوءِ ڪباب ٿي ويندو.'

مان مچ آڏو هٽ سيڪي، ٽريون مهٽيندو رهيس. سيءَ جو سيڙاٽ منهنجي وجود مان دور ٿيڻ لڳو.

ٻئي مزور پنهنجي ساٿي مزور کان پڇيو 'ڪير آهي اڳ ته هن کي هتي نه ڏٺو اٿئون؟'

جواب مليس، 'شايد پرديسي آهي.'

مون ڪنڌ ورائي ان مزور ڏانهن ڏٺو جنهن مون کي پرديسي سڏيو هو. دل چاهيو ته چوانس، ها مان پرديسي آهيان. هڪ اهڙو پرديسي، جنهن کي پنهنجي ديس متعلق ڪا خبر نه آهي. منهنجو ديس ڪٿي آهي! منهنجو وطن ڪٿي آهي؟ هيءَ منهنجو وطن آهي، ته پوءِ شايد مان پنهنجي وطن ۾ جلاوطن آهيان. هيءَ منهنجو وطن ڪهڙي قسم جو وطن آهي، جنهن ۾ سياسي، سماجي، ۽ اعلي رتبن تي قابض ڪوريئڙن پنهنجا اڻ ڏٺا ڄار مهارت سان پکيڙي ڇڏيا آهن. مان ڪوريئڙن جي ڄار ۾ ڦاسي پيو آهيان. مان پنهنجي جيئدان لاءِ ڦٿڪي رهيو آهيان. اسلام آباد جو هيءُ هيڏو سارو شهر منهنجي لاءِ قبرستان ڇو ٿي پيو آهي؟

مون اسلام آباد ۾ بنگالين جي ڇڏيل ملڪيتن ۽ پلاٽن تي قبضو ڪرڻ جو ارادو نه ڪيو آهي. مون ڪنڊ جي ڪارخانن جي پرمٽ وٺي هڪ ڪروڙ رپين ۾ وڪڻڻ جو سٽل نه سٽيو آهي. مون پنهنجي لاءِ پرڏيهي ناٽي جي متاستا واري اسڪيم پٺيان سمگلنگ جو پروگرام نه ٺاهيو آهي. مان مولائي ملنگ مڙس آهيان. مون ڏاڻڻ سان محبت ڪئي آهي. مون کي ڏاڻڻ جي فعلن سان ڪو واسطو نه آهي ۽ سڀ کان وڏي ڳالهه ته مان اسلام آباد ۾ پنهنجي مرضي سان نه آيو آهيان. روهڙي شريف ۾ منهنجي مائٽن مون کي اسلام جي ڳولا لاءِ اسلام آباد موڪليو هو. اهو درست آهي ته اسلام آباد ۾ اسلام کي ڳولڻ واري مهم ۾ مان ناڪام ٿيو آهيان. پر، مون ڪو ڏوھ نه ڪيو آهي. مون اسلام آباد ۾ فقط اسلام کي تلاش ڪيو آهي، ۽ ڏاڻڻ سان عشق ڪيو آهي.

مچ جي سيڪ تي پسيل ڪپڙا سڪڻ لڳا. مان وک ڪن مچ کان پري ٿي ويٺس. سڄي ڏينهن جي بُک اُڄ تي هوس. کيسي ۾ ڪجھ پيسا هئا. مون ٻاڪڙي واري کي دوده پتي لاءِ چيو ٻاڪڙي واري پڇيو، ”ڪلچو کائيندين؟“

مون ڪجهہ تعجب وچان هن ڏانهن ڏٺو. هُن شايد منهنجي حالت مان اندازو لڳائي ورتو هو تہ مان بک اڃ تي هوس، ۽ شايد بيمار بہ هوس. ٻاڪڙي وارو دوڌ پتيءِ سان گڏ ڪوپ ۽ ڪلچو کڻي آيو. هيڏانهن هوڏانهن ڏسندي چيائين، "" ميز ڇڪي وٺ. "

منهنجي پاسي کان، ڪجهہ پرڀرو ڪاٺ جي تختيءَ کي سڪل وڻ مان پٽيل چار ٿنڀيون ٽاريون ڪوڪن سان ٺوڪيل هيون. اها شيءِ ميز هئي. مون هٿ وڌائي ميز ڇڪي ورتي. دود پتي سان ڀريل ڪوپ ۽ ڪلچو هن ميز تي رکي ڇڏيو.

پڇيائي، " ٻاهران آيو آهين؟ "

دود پتيءِ جي سپ ڀريم. چيم، الائي

ڪلي پيو. چيائين، " منهنجو مطلب آهي، اسلام آباد جو رهاڪو آهين، يا ڪٿان ٻاهران آيو آهين. "

ڪلچي جو ٽڪر وات ۾ وجهي دود پتيءِ جي سرڪي ڀريم. چيم، " اسلام آباد جو رهاڪو آهيان. "

" ڇا ڪندو آهين؟ "، هن پڇيو ۽ موڙو سوري منهنجي پرسان ويهي رهيو. اهڙي نموني هن جو پرسان ويهڻ مون کي نہ وڻيو. ڪجهہ کهري لهجي ۾ ڪيس چيم، " تون سي آءِ ڊيءَ وارن جو ايجنٽ آهين ڇا؟ "

" نہ، نہ يار ناراض نہ ٿي. " هن ٺڪو ٽيندي چيو. " ان لعنت کان خدا شل مون کي پنهنجي امان ۾ رکين. "

ڪلچو ڪائيندي پڇيم، " تہ پوءِ سي آءِ ڊيءَ وارن جهڙو سوال ڇو ٿو پڇين؟ مان ڪير آهيان، ڪٿان آيو آهيان، ڇو آيو آهيان، ان ۾ تنهنجو ڇا؟ پڪ ڄاڻ تہ تو کي ڪلچي ۽ دود پتيءَ لاءِ ڏيڻ جيترا پيسا منهنجي کيسي ۾ آهن، اچي وٺ. "

مون کيسي ۾ هٿ وجهي ڏهين رپئي جو آلو نوٽ ڪڍي ٻاڪڙا هوٽل واري جي هٿ تي رکيو. هو منهنجي اهڙي روبي لاءِ قطعي تيار نہ هو. اٿي، هڪدم پري هليو ويو. ڏهين رپئي مان دود ۽ ڪلچي جا پيسا ڪٽي، باقي بچت مون کي آڻي ڏنائين. ڳڻڻ کانسواءِ مون پيسا کيسي ۾ وجهي ڇڏيا.

هن چيو " سامهون، کاٻي طرف، جيڪي بنگلا ٺهي رهيا آهن انهن جو ٺيڪيدار منهنجو دوست آهي. هن کي اڪثر اهڙن مزورن جي ضرورت رهندي آهي. جيڪي گهر گهاٽ ڇڏي نوڪريءَ جي تلاش ۾ اسلام آباد هليا ايندا آهن. "

" ڇو اهڙا مزور ٻيٺو ڪم ڪندا آهن ڇا؟ " پڇيم.

وراڻيائين، " اهڙا مزور ٺيڪدار حاجي مسڪين جي ٽيم جا ميمبر ٿي پوندا آهن، ۽ هڪ ئي وقت مختلف بنگلن تي ڪن ڪندا آهن. تون حاجي مسڪين لاءِ ڪم ڪندين؟ "

پڇيم، " تون ڪڏهن ٽيليفون ڪئي آهي؟ "

وراڻيائين، "ها. "

چيم، " تون رانگ نمبر تي ڳالهائي رهيو آهين. " منهنجو لهجو هن کي پجائڻ لاءِ ڪافي هو.

تڏهن، مونکي اوچتو چارڻ چرئي جو خيال آيو. سوچيم، جيڪڏهن هو دلبر خان جي وڙچڙهي ويو. تہ پوءِ مون کي بليڪ ميل ڪرڻ لاءِ دلبر خان چارڻ کي پاڻ وٽ يرغمال ڪري ڇڏيندو.

مان چرڪ ڀري اٿي بيٺس. ڀاڪڙي واري کان پڇيم، ”هتي ڪا ٽيليفون آهي؟“
”ها.“ چيائين، ”سامهون ٽانڪيءَ جي پرئين پاسي، عباس مارڪيٽ آهي، اتان تو کي فون ملي ويندي.“
مان عباس مارڪيٽ ڏانهن روانو ٿي ويس.
عباس مارڪيٽ ۾، اٺن،ڏهن دڪانن جي درميان پبلڪ ڪال آفيس هئي. سج لهي ويو هو. سيءُ ماحول ۾ ڪاهي پيو هو. مون مراد ٽاٽاري جي گهر جو نمبر ملايو. ڪجهه دير تائين فون جي گهنٽي وڄندي رهي. ڪافي دير کانپوءِ ڪنهن رسيور کنيو ۽ چيو ”هلو هلو.“
مون هڪدم آواز سڃاڻي ورتو. مراد ٽاٽاري جو جڳ مشهور نوڪر نورل ڳالهائي رهيو هو.
کيس چيم، ”نورل، مان جوڳي پيو ڳالهايان. ٽاٽارو آهي؟ “
”ها، سائين آهي، ڇو نه آهي.“ نورل چيو ”مان اجهو ٿو سڏي اچانس. “
مون کي هولڊ ڪرائي نورل هليو ويو. ڪافي دير کانپوءِ رسيور مان روئڻ هارڪو آواز آيو ”سائين، مراد صاحب ڪيڏانهن هليو ويو آهي.“
”اڙي! هينئر جو چيو هيئه ته ويٺو آهي ! “
”سائين، ڪارو منهن ڪيو هيم.“
”ڪيڏانهن وڃڻ جو ٻهانو ڪيو اٿائين؟“
مون کي خبر ڪونهي. مون کي فقط ايتري خبر آهي صاحب گهر تي ڪونهي.“
”گهر تي ڪونهي، يا گهر ۾ ڪونهي؟“
”اسان حڪم جا ٻندا، جيئن حڪم ملندو، تيئن طوطي وانگر ڳالهائيندا سين.“
”ٺيڪ آهي، نورل.“
”سائين، ان ۾ منهنجو ڏوهه ڪونهي.“
”مون کي خبر آهي.“
رسيور رکي مان سوچ ۾ پئجي ويس. چارڻ کي روڪڻ لازمي ٿي پيو هو. ٻيو ڪو چاڙهو نه ڏسي، پاڻ چارڻ ڏانهن وڃڻ جو فيصلو ڪيم. سيڪٽر ڏهين ۾ اڃا اسٽريٽ لائيٽون نه لڳيون آهن. هوءَ به گهاٽن وڻن سبب اسٽريٽ لائيٽون اونده ۾ ڪو خاص ڀوتو نه ٻارينديون آهن. پشاور موڙ ڏانهن ويندڙ ويگن ۾ سوار ٿيس.
ويهڻ خاطر ويگن ۾ ويهي ته رهيس، پر هر شخص مون کي سادن ڪپڙن ۾ پوليس جو سپاهي يا گماشتو پئي لڳو. سيڪٽر ڏهين کان پشاور موڙ تائين پندرهن منٽن جو سفر اينگهجي جڻ ڪلاڪن ۾ بدلجي ويو. ان وچ ۾ هڪ گهڙي اهڙي به آئي، جڏهن محسوس ڪيم ته منهنجو سفر ڪڏهن ختم نه ٿيندو. پشاور موڙ تائين پهچڻ کان اڳ مان پڪڙجي پوندس.
ڪنڊيڪٽر مون کي ٻانهن کان جهلي ڌونڌاڙيو. چيائين، ”سمهي پيو آهين ڇا ! “
مون چرڪ ڀري ڏانهنس ڏٺو.

پيهر چيائين، ” پشاور موڙ اچي ويو آهي.“
ڪنڊيڪٽر ڏانهن ڏسندي مان ويگن مان لهي، هڪدم هارڊويئر دڪانن جي مارڪيٽ ڏانهن روانو ٿي ويس. ٻتين ڪان بچندي، پاڇن مان هلندي، مان پشاور موڙ جا رستا لتاڙي، ڪراچي ڪمپنيءَ جي فليٽن جي رخ ۾ وڃي پيس. چارڻ چريو اسان واري ساڳي بلاڪ ۾ گرائونڊ فلور تي ڇئن پنجن ساٿين سان رهندو آهي.
مان لڪندو ، ڇپندو ڊي بلاڪ جي سامهون وڃي بيٺس. وڻن جي اوٽ وٺندي مان چارڻ جي فليٽ ڏانهن وڌڻ لڳس. پوئين پاسي کان سنڌس رڌڻيءَ جي دريءَ وٽ وڃي بيٺس. دودو بورچيخانيءَ ۾ بيٺو هو ۽ چانور پچائي رهيو هو. مون کيس آهستي سڏ ڪيو ” دودا.“
منهنجو آواز ٻڌي دودي کان ڇرڪ نڪري ويو. مون کي دريءَ وٽ بيٺل ڏسي کيس ڪنبڻي وٺي ويئي.
کانئس پڇيم، ”چارڻ ڪٿي آهي؟“
” هليو وڃ، هليو وڃ ! “ دودي بورچيخاني جي بتي وسائي ڇڏي. چيائين، ” ڪالهه کان پوليس چار دفعا تنهنجي ڳولا ۾ ڇاپا هڻي چڪي آهي. هينئر به سادن ڪپڙن ۾ سپاهي هيڏانهن هوڏانهن بيٺا آهن. ڀڄي وڃ.“
کانئس وري پڇيم، ” چارڻ ڪٿي آهي؟ “
چيائين، ” چارڻ منجهند مهل تو سان ملڻ لاءِ روانو ٿي ويو هو. اجا تائين نه موٽيو آهي.“
ڇڻ اوچتو سڄي شهر جو بتيون وسامي ويون،
دل ۾ چيم، ” هينئر چارڻ وري ڪڏهن نه موٽندو.“
مان اوندهه جي سمنڊ ۾ ڪاهي پيس.

13

اونده مون اڳ بہ ڏٺي هئي. اونده ۾ مو اڳ بہ سفر ڪيو هو. پر، مون ڪي قطعي احساس نہ هو تہ اونده جتي پناه وانگر اسان ڪي اوڪي وقت ۾ پاڪر ۾ پريندي آهي. اُتي مايوسين، پريشانين ۽ ذلتن جي لوڏ اسان جي ڪڍ ڇڏي ڏيندي آهي. اونده ۾ چارڻ جي گهر وٽان پنئين پير پاڇ ڪائيندي، مون محسوس ڪيو هي دنيا تمام تنگ، ننڍڙي ۽ محدود آهي. خونخوار بگهڙ منهنجي ڪڍ لڳل آهن. اونده ۾ هزارين چمرا ۽ چبرا منهنجي مٿان لامارا ڏيئي رهيا آهن. رڙين ۽ ڇيڻن جا آواز هر آواز ڪائي ويا آهن. مان ڊوڙي رهيو آهيان. موت منهنجو تعاقب ڪري رهيو آهي. دلبر خان جي حجري مان فرار ٿيندي، مون ان ڏينهن شينهن ڪي ننديو هو. ڪيس پاراتو ڏنو هو. رات جي هنج ۾ روپوش ٿيڻ ائين هو، جڻ ڏائڻ جي ٻانهن ۾ پناه وٺڻ. سگهہ منهنجو ساٿ ڇڏڻ لڳي. ڀڄندي، ڊڪندي سوچيم، فرار جي راهن ۾ ڊوڙندي دوڙندي، ٿڪجي، نستو ٿي مان ڪري پوندس. موت ڳجهہ وانگر پنهنجا چنبا منهنجي سيني ۾ ڪپائي، پنهنجي ترار جهڙي تيز چهنب سان منهنجي دل ڪڍي هليو ويندو. مان رڙين ۽ ڇيڻن جي وچ ۾ خونخوار بگهڙن جو کاڄ ٿي ويندس!

جي – نائين سيڪٽر جي مرڪز ۾ لوڊشيڊنگ هئي. مان دڪانن،هوٽلن ۽ ٻاڪڙن جي موم بتين واري ميرانجهڙي روشنيءَ کان بچندو، بند ٿيل بينڪ وٽ پهتس.

چوڪيدار رڙ ڪئي. خبردار!

مان بيهي رهيس.

هو پنهنجي قديم دونالي بندوق کڻي مون ڏانهن وڌندو آيو. ڪجهہ پريان ٽارچ ٻاري روشني منهنجي منهن تي هنيائين. مون کي سڃاتائين تہ عجيب لهجي ۾ ڳالهايائين:

”اڙي لالا جوڳي! تون، تون آهين؟“

مون لالي چوڪيدار کي چيو ”لالا، گولي نہ هلائجانءِ!“

”اورتي آءُ، اورتي آءُ!“ لالي چوڪيدار چيو، ”ڏاڪڻ جي هيٺان منهنجي کٽ تي وڃي ويهي رهہ“

بينڪ ڏانهن ويندڙ ڏاڪڻ جي هيٺان لالي جي کٽ تي مان وڃي ويهي رهيس. اونده ۾ نظر نہ پئي آيو. محسوس ڪيم تہ کٽ جي پرسان پاڻيءَ جي گهگهي رکي هئي. مون جست جي گلاس ۾ پاڻي وجهي، سيءَ جي باوجود، هڪ ڳيت سان ڳڙڪائي ويس. سيني ۾ جڻ خوف جي سر لهي ويئي. ٽيوب ويل جي موٽر وانگر هلندڙ دل هڪ لمحي لاءِ بيهي رهي. اکين آڏو ترورا آيا. مان لالي جي کٽ تي ليٽي پيس.

لالو هليو آيو. جهيڻي آواز ۾ پڇيائين، ” لالا جوڳي! ڪهڙي چڪر ۾ پئجي ويو آهين؟ پوليس تنهنجي ۽ گلاب جي چڪر ۾ چو پئجي وئي آهي؟ ڇا ڪيو اٿو؟ “

ان کان اڳ جو سامت ۾ اچان ۽ لالي کي ڪو جواب ڏيان، لالي پڇيو ”فليٽ تي ڪان رَن روڳڙي آندي هُيو ڇا؟“

مان اُتي ويهي رهيس.
پڇيائين، ” ڪنهن کان قرض وٺي ڪائي ويا آهيو ڇا؟ “
دل جڻ خاموش جي اوڙاهہ ۾ لهي ويئي هئي.
لالو چوڪيدار پوءِ، پنهنجي سوالن جا پاڻ ئي جواب ڏيڻ لڳو، ” تہ جوڳي لالا! نہ، اهو ممڪن ئي نہ آهي. مون کي تہ ڪو سياسي چڪر ٿو لڳي. مون کي ڇا، بيدن ڊبل روٽين واري احمد جو بہ اهو ئي خيال آهي تہ ڪو سياسي چڪر آهي. ڪيئن ! “
انڪار ۾ ڪنڌ لوڏيندي چيم، ” نہ “
” ڇا ! “ ڏاڍو حيران ٿيو. پڇيائين، ” تہ ڇا، رَن روڳڙي واري ڳالهہ سچي آهي؟ “
چيم ” نہ، لالا نہ. “
وائڙو ٿي ويو. چيائين، ” رن روڳڙي جو چڪر بہ ناهي، سياسي چڪر بہ ناهي تہ ڇا قرض جو چڪر آهي. “
چيم، ” نہ “
مٿو ڪنهندي پڇيائين، ” تہ پوءِ معاملو ڇا هي؟ “
” الائي ڇاهي، لالا “ چيم، ” هن وقت مون کي گلاب گونگي جو فڪر آهي. “
” فڪر جهڙي ڳالهہ بہ آهي. “ لالي چيو ” ويچاري کي ڏاڍو ماريو اٿائون. “
ٻئي هٿ سندس ٻانهن ۾ وجهي ڇڏيم. پڇيم، ” تو کي ڪنهن ٻڌايو؟ “
” چارڻ آيو هو “ لالي چيو ” چارڻ کي صحافين ٻڌايو هو. “
ڏک وچان پڇيم، ” ڏاڍو ماريو اٿائونس؟ “
” ها “ لالي وراڻيو ” چيائين پئي تہ هڪ اک سوڄ سبب ڪاري ٿي ويئي هيس، ۽ مٿي ۽ ٻانهن تي پٽيون ٻڌل هئس. “
مون ڪٽ تي مڪ هڻندي چيو، ” صحافين مان ڪنهن پوليس کان نہ پڇيو تہ گلاب زخمي ڇو هو. “
چوڪيدار ڏاڍي ٺٺولي وچان کليو. چيائين، ” لالا جوڳي تون بہ ڪو درويش آهين. مون اڻ پڙهيل جٽ کي بہ خبر آهي تہ پوليس ملزم کي ماري پوليس مقابلي ۾ مارجي ويل ثابت ڪندي آهي ! گلاب تہ اڃا جيئرو آهي. “
چيم، ” ها لالا، صحافين کي ٻڌايو هوندائون تہ گرفتاري کان بچڻ لاءِ پوليس سان ويڙهہ ۾ زخمي ٿي پيو آهي؟ “
” مون چارڻ کان ڏاڍو پڇيو “ چوڪيدار چيو ” پر هن ڪجهہ نہ ٻڌايو. آخر اصلي معاملو ڪهڙو آهي؟ “
چيم، ” معاملو غلط فهمي جو آهي. ان کان اڳ جو ڳالهہ وڏي وڻ ٿي پوي، اسان کي هڪ وڪيل ڪرڻو آهي. “
” پوليس تنهنجي ڪڍ لڳل آهي. “ چوڪيدار چيو ” تون وڪيل تائين ڪيئن پهچندين؟ “

” ها، اهائي ڳالھ آهي.“ پنهنجي ساءِ چيم، ” اهائي تہ ڳالھ آهي، جنهن منجهائي وڌو آهي.“
ڪجھ دير تائين لالي نہ ڳالهايو.
مون ڳالهايو. ڪائنس پڇيم، ” لالا، پوليس منهنجي ڳولا ۾ آهي، پاڻ وٽ ويهاريندين ڊپ نہ ٿو ٿيئي؟“
” ڊپ ڇا جو جوڳي لالا، چوڪيدار چيو. ” آزاد قبائل هتان پري تہ ناهي ! مون سان ڪٺ پٽ ڪيائون تہ سندن ٽڪي جهڙي دونالي بندوق اڇلائي هتان هليو ويندس.“
ان وقت مون کي پنهنجو سنگتي، پنهنجو ساٿي مراد ناٿارو ڏاڍو ياد آيو. سوچيم، ناٿارو جيڪر لالي جو جملو ٻڌي وٺي، هڪ دفعي لاءِ! فقط هڪ دفعي لاءِ!
” ڳالھ ٻڌ، جوڳي لالا “ چوڪيدار چيو. ” تون سنڌ ڇو نہ ٿو هليو وڃين؟ “
ٿڌو ساهہ کنيم، ۽ ڪائنس پڇيم، ” رڻ ۾ گم ٿي ويل راهن بابت ڪجھ ٻڌو اٿي؟“
وراڻيائين، ” مان جبلن جو رهاڪو آهيان، رڻ جي باري ۾ ڇا ڄاڻان ! “
ڳالهايم تہ چوڪيدار سان پئي، پر مخاطب جڻ پاڻ سان هوس. چيم، ” رڻ ۾ راهون گم ٿي وينديون آهن. مسافر اڃ وگهي رڃ پٺيان ڊوڙندي اجل جي وڙ چڙهي ويندو آهي. مان رڻ ۾ ڊوڙي رهيو آهيان. تون ڇا ٿو سمجهين، سنڌ آزاد قبائل آهي؟
چوڪيدار تعجب وچان مون ڏانهن ڏسڻ جي ڪوشش ڪئي، اونده ۾ منهنجي چهري تي تري آيل تڪليف جون ريکائون هو ڏسي نہ سگهيو.
چيم، ” اول هتان بچي نڪري وڃڻ مون کي محال ٿو نظر اچي، ۽ جيڪڏهن بچي نڪري ويس. سنڌ ۾ پير پائڻ شرط پڪڙجي پوندس.“
” پر، تو ڪيو ڇا آهي ! “ لالي پڇيو. ” ڪنهنکي قتل ڪيو اٿئين؟“ يا گلاب ڪنهن کي گولي هڻي ڪڍي آهي؟ معاملو ڇا آهي؟“
” هڪ وڪيل جي ضرورت آهي، لالا “ چيم، ” گرفتاري کان اڳ ضمانت جي ضرورت آهي.“
لالو ڪجھ دير تائين سوچيندو رهيو. پوءِ چيائين، ” ڪنهن وڪيل کي سڃاڻين؟“
انڪار ۾ ڪنڌ لوڏيندي چيم، ”نہ “. ڏاڙهي کنهندي پڇيائين، ” ڪو اهڙو دوست جيڪو وڪيل جو واقفڪار هجي؟“
دل ۾ سوچيم، ڊگريون ڊوڙجون گڏ ڪيون اٿم. اسان کان تہ اڌ اکري چوڪيدار پڙ آهي !
مختلف دوستن ۽ واقفڪارن جي باري ۾ سوچيم. ڦري گهري مراد ناٿاري جو نالو ذهن تي تري پئي آيو. هر دفعي ڪيس رد ڪري پئي ڇڏيم. سوچيم، ڪجھ بہ ٿي پوي، مراد ناٿاري کان ڪنهن بہ قسم جي مدد نہ وٺندس. ۽ برپٽ صحرائي؟ برپٽ صحرائي ويچارو بيوس قسم جو دوست آهي. سنگت ۾ سر ڏيئي ڇڏيندو پر ڪا مدد ڪري نہ سگهندو. معصوم قسم جو ماڻهو آهي – پوءِ؟
تڏهن مون کي اوچتو ڏائڻ جو خيال آيو.

” ڪمال آهي !“ لالي چيو ” تنهنجو ڪو ٻہ اهڙو دوست ڪونهي ! جنهنجي واقفيت وڪيل سان هجي !“

” آهي، چو نہ آهي.“ چيم، ” پر موجوده حالتن ۾ هن تائين پهچڻ ناممڪن آهي.“

” واهہ “ لالي چيو ” هن جو ٽيليفون نمبر ياد اٿئي؟“ پهريون دفعو سڪل چپن تي مرڪ تري آئي، چيم، ” سندس ٽيليفون نمبر منهنجي دل تي لکيل آهي.“

” هليو اچ “ لالي ور مان چابيون ڪڍنديءِ چيو ” بينڪ مان هلي فون ڪرينس.“

مون اجرچ وچان لالي ڏانهن ڏٺو. اهڙو مڙس ماڻهو مون زندگي ۾ ورلي ڏٺو هو. ” لالي چيو سوچين ڇا پيو، هليو اچ.“

مان لالي سان گڏ بينڪ جي بند دروازي سامهون وڃي بيٺس.

14

بينڪ جي ورانڊي ۾ لڳل ٽيوب لائيٽ جي روشني کان بچڻ لاءِ مان هڪ ٿلهہ جي اوٽ ۾ بيٺس. چوڪيدار بينڪ جي ٻاهرين در جو تالو کوليو. اندر هليو ويو. بتي نہ ٻاريائين. مونکي سڏ ڪيائين، ” جوڳي لالا، هليو آءُ! “

تکي وک کڻي مان بينڪ ۾ داخل ٿيس. لالي چوڪيدار چيو ” مان ٻاهر ٿو وڃي ويهان، تون مينيجر جي ڪمري مان دوست کي فون ڪر.“

چوڪيدار ٻاهر ويندي ويندي بيهي رهيو. منهن ورائيندي چيائين، ” مان ٻاهران در کي تالو هڻي ٿو ڇڏيان.“ منهنجو ساهہ وڃي پيرن ۾ پيو. سوچيم، لالو دوکو تہ نہ پيو ڪري!

لالي چيو ” ڳالهائي وٺين تہ اندران هي در کڙڪائجانءِ. ٺيڪ آهي نہ؟“

چيم، ” ها ٺيڪ آهي.“

لالو ٻاهر هليو ويو. در کي تالو هڻي ڇڏيائين.

مان اتي ئي بيٺو رهيس. سوچيندو رهيس تہ هو منهنجي لاءِ ايترو ڪجهہ ڇو ڪري رهيو آهي. ڪهڙي لالچ اٿس مون ۾! مون کي پڪڙڻ يا مارڻ واري لاءِ اجا تہ ڪا بہ رقم نہ رکي اٿائون! هو ائين ڇو ڪري رهيو آهي؟ هو ڇا ٿو چاهي؟ ايتري ۾ مون ٻيهر تالو کلڻ جو آواز ٻڌو. تالو کولي لالو اندر آيو. مون کي اتي جو اتي ڏسي حيران ٿيو. چيائين، ” لالا جوڳي، تون اجان اتيئي بيٺو آهين.“

” جي! ها، ها. اتيئي بيٺو آهيان. “ ڳالهائڻ لاءِ لفظ نہ پئي مليا.“

چيائين، ” شايد سوچي رهيو آهين تہ بتيون ٻاريان، يا نہ ٻاريان. ڪيئن؟ “

هڪدم وراڻيم، ” برابر، برابر.“

” اڇي، وٺ “ هن پنهنجي ٽارچ مون ڏانهن وڌائيندي چيو ” رات جي وقت بتي ٻارڻ ٺيڪ ناهي، تون ٽارچ ٻاري ڪجانءِ. ٺيڪ آهي؟“

ٽارچ وٺندي چيم، ” ها، ٺيڪ آهي.“

چيائين، ” سامهون وارو ڪمرو مينيجر جو آهي.“

چوڪيدار ٻاهر هليو ويو.

ٻاهران در کي تالو هڻي ڇڏيائين.

مان اونده ۾ خبرداري سان هلندو مينيجر جي ڪمري ۾ لنگهي ويس، پر ان کان اڳ جو ٽارچ ٻاري ڊائڻ جو نمبر ملايان، مون بينڪ جي ٻاهران ورانڊي ۾ ڪيترن ئي ماڻهن جو آواز ٻڌو. مان صوفي پويان ويهي رهيس. صوفي جي پرسان دري هئي. دڙي آڏو پردو لٽڪي رهيو هو. ڪن ڏيڻ سان مان سندن گفتگو چٽي طرح ٻڌي سگهيس ٿي.

هو پاڻ ۾ ٽي چار ڄڻا هئا، ۽ لالي چوڪيدار سان ڳالهائي رهيا هئا. سندن سوال جواب مان اندازو لڳايم ته سادن ڪپڙن ۾ پوليس ۽ قانون نافذ ڪرڻ وارن ادارن جا ڪارندا هئا.

منجهائن هڪ ڄڻي چوڪيدار کان پڇيو، ” تون ڪنهن کي هتان لنگهندي ته نه ڏٺو؟ “

” ها. “ چوڪيدار وراڻيو ” ڏٺم “

مون کان ڇرڪ نڪري ويو؟

پڇيوئانس، ” ڪيڏانهن ويو؟ “

وراڻيائين، ” اٽڪل پنج ڇهه ماڻهو هتان لنگهيا آهن. ڪجهه ته اڳتي هليا ويا، ۽ ٻه ٽي وڃي عباسي هوٽل ۾ ويٺا، ۽ شايد ٻه ڪن پراپرٽي ڊيلر جي آفيس ۾ هليا ويا. “

” اوهو تون ته وڏو ڪو بيوقوف آهين. “ هڪڙي ڪارندي چيو، ” ڪراچي ڪمپني ۾ هڪ سنڌي رهندو آهي. “

” هڪ نه. “ چوڪيدار وراڻيو ” هڪ کان وڌيڪ سنڌي رهندا آهن. “

” اول ڳالهه ٻڌ، ۽ پوءِ ڳالهاءِ. “ هڪڙي ڪارندي چيو ”اجايو وچ ۾ ڳالهاءِ. “

لالي کي جوجڪي اچي ويئي. چيئين، ” مون کي دڙڪا ڇو ٿا ڏيو؟ “

” اسين پوليس جا ماڻهو آهيون. “ چيائون، ” اسان کي ٺيڪ ٺيڪ جواب ڏيئي. “

” ٺيڪ ٺيڪ سوال ڪريو ۽ ٺيڪ ٺيڪ جواب وٺو. “ لالي چيو ” اجايو رعب نه رکو. “

لالي جي جرائت تي مان ڏاڍو حيران ٿيس. هڪڙي ڪارندي ٻئي کي پڳل ٽٽل انگريزي ۾ چيو ” احمق آهي، سختي سان نه ڳالهايوس. “

” ٺيڪ آهي. “ ٻئي ڪارندي چيو ” اسان جي ڳالهه غور سان ٻڌ. “

” ٻڌايو “ لالي بيزاري وچان چيو.

” ڪراچي ڪمپني ۾ هڪ سنڌي رهندو آهي، نالو اٿس جوڳي. “ هڪ ڪارندي چوڪيدار کان پڇيو ” تون جوڳي کي سڃاڻين.؟ “

” ها، مان جوڳي کي سڃاڻان. “ چوڪيدار پختي آواز ۽ لهجي ۾ وراڻيو.

چيائون، ” اسان کي جوڳي جي تلاش آهي. “

چوڪيدار جواب نه ڏنو.

هڪ ڪارندي چيو ” ڪجهه ماڻهن کان پتو پيو آهي ته جوڳي هن طرف آيو آهي. “

چوڪيدار وراڻيو ” في الحال ته نه آيو آهي. “

کانئس پڇيائون، ” پڪ اٿئي ته جوڳي هن طرف نه آيو آهي. “

” مون ته ڪيس هن طرف ايندي نه ڏٺو آهي. “

چوڪيدار پڇيو ” پر، هو هيڏانهن ايندو ڇو؟ “

هنن مان هڪ وراڻيو ” اسان هن جون فرار جو سڀ راهون بند ڪري ڇڏيون آهن. “

ٻئي ڪارندي چيو ” اسان کي پڪ آهي تہ جوڳي هن سيڪٽر ۾، بلڪہ هن سيڪٽر جي هن حصي ۾ ڪٿي موجود آهي.“

کن لاءِ مون کي جسم ۾ ۾ ڪنبڻي محسوس ٿي. چوڪيدار کانئن پڇيو ” جوڳي ڇا ڪيو آهي؟“

” هو سنڌ جو بدنام دهشتگرد آهي.“ هڪ ڪارندي چيو ” اسان سندس هڪ ساٿي گلاب کي تہ پڪڙي ورتو آهي، هينئر اسان کي جوڳي جي تلاش آهي.“

” ڪمال آهي ! “ چوڪيدار اچرج وچان چيو ” اسان جوڳيءَ ۽ گلاب کي آوارہ گرد سمجهندا آهيون، پر توهين چئون ٿا تہ هو دهشگرد آهن !“

” اسان کي پڪا ثبوت مليا آهن.“ هنن مان هڪ ڄڻي چيو ” بنگالين وانگر اهي سنڌي بہ ملڪ سان سچا نہ آهن.“

مون کي ڌپ ورائي ويو. سوچيم، لالي چوڪيدار جي حب الوطنيءَ کي جيڪڏهن جوش آيو تہ مون کي پڪڙائڻ ۾ دير نہ ڪندو. ٿي سگهي ٿو، اها قديم دور جي دونالي بندوق هلائي منهنجو ڊينگو ڊير نہ ڪري ڇڏي !

لالي کي مون اڪثر، بينڪ ٻاهران اخبارون پڙهندي ڏٺو هو. بينڪ بند ٿيڻ کانپوءِ، شام ويلي، بينڪ جي ٻاهرين در کي تالو هڻي، هو بالم ٻڄي ويهي رهندو هو ۽ وينو اخبارون پڙهندو هو. جڏهن اخبار نہ پڙهندو هو، تڏهن کن تي هٿ رکي ڪو پشتو گيت ڳائيندو هو ۽ وطن کي واجهائيندو هو. انيڪ سنڌي اسلام آباد ۾ آباد آهن. پر، مون اڄ ڏينهن تائين ڪنهن سنڌيءَ کي کن تي هٿ رکي ڳائيندي، نہ ٻڌو آهي، ” واجهائيندي وطن کي آئون جي هٿ مياس !“

” تو کي پڪ آهي تہ جوڳي هتان نہ لنگهيو آهي؟“

هڪ ڪارندي چوڪيدار کان پڇيو ” يقين سان ٻڌاءِ تہ تو ڪيس گذريل اڌ ڪلاڪ ۾ نہ ڏٺو آهي.“

لالي جي جواب کان اڳ مون دل کي سيني جي قفس ۾ ڦٿڪندي محسوس ڪيم.

لالي وراڻيو ” تيون ڏينهن آيو هو بينڪ مان پيسا ڪڍائڻ. ان کانپوءِ مون ڪيس نہ ڏٺو آهي.“

ٿڏو ساهہ کڻي مان صوفي پويان فرش تي ليٽي پيس. ڇڻ ڪا آفت هئي، جيڪا ٽري ويئي. مون اکيون بند ڪري ڇڏيون. ڏاڍو ٿڪجي پيو هوس.

ان کانپوءِ ڪافي دير ڪارندا واراندي ۾ بيٺا رهيا ، ۽ پاڻ ۾ سُس پُس ڪندا رهيا. ڇڻ ڪين لالي جي ڳالهہ جو يقين نہ پئي آيو.

مون لالي جو آواز ٻڌو. چيائين، ” توهان کي جي يقين نہ ٿو اچي تہ مان بينڪ ٿو کوليان. هلي ڏسو جوڳي کي مون لڪايو آهي، يا نہ.“

” ايڏو جوش نہ ڏيکار لالا ! “ هڪ ڪارندي سخت لهجي ۾ چيو ” اسين جيڪي ڪجهہ ڪري رهيا آهيون، سو اسان جي ڊيوٽيءَ ۾ شامل آهي.“

ڪارندا اڳتي وڌي ويا.

وراڻدي ۾ ماٺ ٿي ويئي.
ڪجهہ دير ڪانپوءِ چوڪيدار تالو کولي اندر آيو. بتي نہ ٻاريائين. اونده ۾ بيٺو رهيو. پوءِ آهستي سڏ ڪندي چيائين، ” لالا جوڳي، منٿ ڪري وٺ مون کي شڪ آهي، پوليس وارا ٻيهر موٽي ايندا.“
مان صوفي پويان نڪري لالي جي سامهون بيٺس. ڪيس ٻنهي ڏورن کان جهليندي چيم، ” مان تنهنجو احسان سڄي زندگي وساري نہ سگهندس.“
” انهن ڳالهين کي ڇڏ.“ لالي چيو، ” وڪيل لاءِ پنهنجي دوست کي فون ڪري وٺ.“
لالو ٻاهر نڪري ويو. ٻاهران در کي تالو هڻي ڇڏيائين. مون ٽارچ ٻاري ڊائري جو فون نمبر ڊائل ڪيو.

15

ڊاڪٽر جو نمبر ملائيندي، مون کي پنهنجوهٿ ڪنبندي محسوس ٿيو. ڪوشش جي باوجود مان نمبر ملائي نہ سگهيس.

ڇا سوچيندي منهنجي باري ۾؟ جن جيڏو سوال نانگ وانگر ڪنڍڙي هڻي منهنجي سامهون بيهي رهيو. ڪجهہ سمجهہ ۾ نہ پئي آيو. گهڙي کن لاءِ خيال آيو ڊاڪٽر سان ڳالهائڻ جو ارادو ترڪ ڪري ڇڏيان. اونده ۾ ٻاهر نڪري وڃان. بي مقصد، بي منزل هلندو رهان ۽ مارگلہ ٽڪرين جي ٻي پار، ٽيڪسلا جي کنڊرن ۾ گم ٿي وڃان. ٻڌمت جي عبادتگاهن ۾ ڀڪشن وانگر ڀٽڪندو رهان ۽ گوتم جي گيان لاءِ واجهائيندو رهان.

منهنجي ڳالهہ جويقين ڪندي؟ مون کي غلط نہ سمجهندي؟ انيڪ انومان ورائي ويا.

هڪ دفعي مون ڊاڪٽر کي چيو هو وڏي محبت يڪ طرفي ٿيندي آهي. اهڙي محبت لاءِ موٽ ۾ ڪجهہ بہ نہ گهريو آهي. فقط ايترو سوچي دل کي ريجهائي وٺبو آهي تہ ڪو تہ آهي، جنهن کي عشق ۾ امڪان جي حدن کان نڪري اسان چاهيو آهي !

ڊاڍو کلي هئي منهنجي چري چاهت جو اظهار ٻڌي. چيو هئائين، ٻيلي سچ ٻڌائجانءِ ! ڪٿي سچو ٻچو ڊاڙيل ٻاڙيل تہ ناهين، ۽ هتي مون سان عشق جو ناٽڪ رچائي رهيو آهين !

تڏهن وراڻيو هيم، ڊاڙيل هجان ها تہ توکي جيڪر ڪنپي ڪٽي وڃان ها، ۽ ڀُنگ گهرڻ بدران تنهنجي مائٽن کي تنهنجو سر لاهي موڪلي ڇڏيان ها ! اڙي چري ! اسين سنڌي صوفين ۽ ولين جا وارث، ۽ عشق جا پيغمبر آهيون.

وائڙي ٿي پيئي هئي. اڳيان پيل اخبارن ڏانهن اشارو ڪندي پڇيو هئائين، ۽ هي هيتريون ساريون اخبارون، جو ڌاڙن، خونن ۽ اغوائن جي خبرن سان ڀريل آهن، سو سڀ ڇا هي؟

وراڻيو هيم، اهو سڀ سمجهڻ تنهنجي وس جي ڳالهہ ناهي. درويشن جي قوم لاءِ صوفي شاهہ عنايت جي ڏينهن واريون حالتون پيدا ٿي پيون آهن.

هن صوفي شاهہ عنايت جو نالو نہ ٻڌو هو. مون کي تعجب نہ ٿيو. پاڪستان ۾ هڪ صوبي جي ماڻهن کي ٻي صوبي جي تاريخ کان بلڪل بي خبر ڏٺو آهي. مشرقي پاڪستان چوويهن سالن تائين پاڪستان جو حصو هيو پر اڄ تائين موجوده پاڪستان جو ڪو بہ چڱو چوکو پڙهيل ڪڙهيل ماڻهو مشرقي پاڪستان جي ٽن اديبن، ٽن شاعرن، ٽن صحافين، ٽن موسيقارن ۽ ٽن شهيدن جا نالا ٻڌائي نہ سگهندو. موجوده پاڪستان جي ڪنهن بہ ڪاليج يا ڪنهن بہ يونيورسٽيءَ ۾ تاريخ جو ڪو پروفيسر، مشرقي پاڪستان جي تاريخ تيئين سان ورلي ڪو ڏهہ منٽ ڳالهائي سگهندو ! ڊاڪٽر تہ ويچاري معصوم هئي. مثال، پنهنجي بي پناهہ حسن جي ماريل هئي. عقل بدران پنهنجي سونهن سوڀيا کان ڪم وٺندي هئي. پر تاريخ جي چندچاڻ حُسن سان نہ، عقل سان ٿيندي آهي. سنڌ ۾ دهليءَ جي

مغل سلطنت ۽ سندن گورنرن خلاف نفرت ۽ جاڳرتا کي هو ڪيئن سمجهي سگهندي ! سنڌ ۾ مغل حڪومت جي چاڙتن ۽ گماشتن جي سياسي ويساگهاتين جو هوءَ ڪيئن ڇيد ڪري سگهندي! هو بلڙي جي سيدن، ۽ هر دور ۾ ويڪائو وڏيرن جي مغل حاڪمن سان ساز باز کي ڪيئن سلي سگهندي ! هوءَ ڪيئن اندازو لڳائي سگهندي تہ تاريخ ۾ ڪهڙين حالتن کان مجبور ٿي درويش ۽ مولائي، يڪتارو ۽ ڪڙتال رکي تير ۽ تلوار کڻي وڙندا آهن !

ڪافي دير جي ماٺ کانپوءِ هن پڇيو هو. ڇا پيو سوچين؟

وراڻيو هيم، تاريخ جي حوالي کان سواءِ صوفي شاهہ عنايت جي شهادت کي سمجهڻ ممڪن نہ آهي.

ٺهڪ ڏيئي کلي پيئي هئي. مون کي سندس اهڙي نموني کلڻ ڏاڍو ڏکيو لڳو هو.

ڇيو هئائين، خبر اٿئي ڪنهن ڪنهن وقت مان ڇا محسوس ڪندي آهيان؟

پڇيو هيم، ڇا محسوس ڪندي آهين؟

جواب ڏنو هئائين، ڪنهن ڪنهن وقت تنهنجيون ڳالهيون ٻڌي لڳندو آهي، تون جڻ مون کي جاهل ثابت ڪرڻ جي ڪوشش ڪري رهيو آهين !

مون کي ڪاوڙ لڳي هئي، ڇيو هيم، وڏي ڪا بيوقوف عورت آهين !

کلندي ڇيو هئائين، اڙي بابا ! تون ناراض ڇو ٿو ٿئين. نهيو مان ڪٺي ميان تي تون ڏاڙيل نہ آهين.

رکي لهجي ۾ ڇيو هيم، مون تي ايڏو وڏو احسان نہ ڪر. مان ڏاڙيل آهيان، آهيان.

ماضيءَ جو پڙلاءُ ٻڌي سوچيم، موجوده حالتن ۾ منهنجي ڳالهہ تي هو يقين ڪندي؟ يقين ڪندي تہ پوليس جو ناهيل ڪيس ڪوڙو ۽ بهتان هٿرادو آهي ! هو اخبارن خبرن جي ماريل آهي. منهنجي ڳالهہ تي يقين نہ ڪندي، مون کي پناهہ ڏيڻ يا منهنجي مدد کان انڪار ڪري ڇڏيندي!

سندس انڪار ۾ مون کي هڪ خواب جي شڪست نظر پئي آهي – هڪ اهڙو خواب، جنهن جي تعبر کان مان بي خبر هوس. ان هڪ خواب کي پاڪر ۾ پري مون صدين جا سفر طي ڪيا هئا. موٽڻ منهنجي لاءِ محال هو. مون کي خبر هئي تہ مان بند دروازي ٻاهران بيٺو هوس. در کُڙڪائڻ کانپوءِ انتظار جي اُس ۾ ويهي رهيو هوس. انتظار جي اُس ۾ لهسنجندي، اُڃ وگهي منهنجو روح رڃ پٽيان ڊوڙندي رڻ ۾ رلي ويو هو. اهو سڀ ڪجهہ مون کي قبول هو. مون قبول ڪيو هو. پڇتاءُ کي مون پوئتي ڇڏي ڏنو هو.

مون تالو کلڻ جو آواز ٻڌو. لالو چوڪيدار اندر آيو. پڇيائين، ” لالا جوڳي، ڳالهہ ورتيئہ؟“

ڪجهہ ڪجهہ پشيمان ٿيندي چيم، ” نہ لالا “

” منٿ ڪري وٺ لالا جوڳي “ چوڪيدار چيم، ” پوليس وارن کي شڪ پئجي ويو آهي، هو ضرور موٽي ايندا. مان ڪين سچاڻان.“

مون کي لالي جي قرب ڏونڊاڙي ڇڏيو چيم، ” لالا، رات جو ڳپل حصو گذري ويو آهي. هن وقت ڪنهن کي فون ڪرڻ مناسب نٿو لڳي، ۽ هونءَ بہ، مان تو کي ڪنهن مصيبت ۾ وجهڻ نٿو چاهيان.“

” منهنجو فڪر نہ ڪر.“ لالي چيو ” تون ڪھڙي قسم جي دوست کي فون ڪرڻ جو سوچي رهيو آهين، جيڪو پريشانيءَ ۾ تنهنجي مدد ڪرڻ بدران دير سان فون سبب تو کان خفي ٿيندو؟“

” دوست تہ دل گهريو آهي.“ چيم، ” هن وقت رات جا يارهن ٻارهن ٿي رهيا آهن. ڪيس ننڊ مان جاڳائڻ ٺيڪ نٿو لڳي.“

ناگوار لڳس. چيائين، ” معمولي دعا سلام جي ڪري، مون سر تري تي رکي بينڪ جو دروازو تو کي کولي ڏنو آهي. تنهنجو دوست فون ٻڌي جيڪڏهن تو کان خفي ٿئي ٿو تہ يقين ڪر هو تنهنجو دوست هرگز نہ آهي.“

مان هن ڏانهن ڏسڻ جي ڪوشش ڪندو رهيس. سندس چهري تي تري آيل سندس ڪاوڙ مان ڏسي نہ سگهيس. پر، سندس لهجي مان سمجهي ورتم تہ مون کان ناراض ٿي پيو هو.

لالي چيو ” مون کي مفت ۾ مرڻ جو شوق نہ آهي. تون جيڪڏهن فون ڪرڻ نٿو چاهين تہ پوءِ مهرباني ڪري، بچ بچاءُ ڪندي هتان هليو وڃ.“

مان منجهي پيس.

چيائين، ” ۽ اجا بہ جيڪڏهن فون ڪرڻ چاهين ٿو تہ پوءِ، بنا سوچڻ جي، بنا ڪنهن هٻڪ جي هڪدم فون ڪر. مان ڏهن منٽن کانپوءِ وري دروازو کوليندس. ان کانپوءِ تون هتان هليو ويجانءِ.

لالو ٻاهر هليو ويو. ٻاهران در کي تالو هڻي ڇڏيائين. مون ڪجھ سوچڻ کانسواءِ، ٽارچ ٻاري، دل پڪي ڪري ڏائڻ جو نمبر ڊائل ڪيو.

ڪافي دير تائين فون جي گهنٽي وڄندي رهي. سوچيم، شايد ڪيڏانهن ويل آهي. گهر تي نہ آهي. ان کان اڳ جو رسيور رکي ڇڏيان، مون جنت جو آواز ٻڌو. جنت ڏائڻ جي خاص نوڪرياڻي هئي، ۽ ڏينهن رات وٽس رهندي هئي. مون جنت کي چيو ” جنت، مان جوڳي پيو ڳالهايان، شالي آهي.“

هڪدم چيائين، ” ها آهي.“

پڇيم، ” سمهي تہ نہ پئي آهي؟“

وراڻيائين، ” ڪجھ ماڻهن کي ماني تي گهرايو اٿائين.“

چيم، ” منهنجو وجي ٻڌائيس.“

چيائين، ”اصل ۾ ٻن ڏينهن کان شالي بيبي توهان جو انتظار ڪري رهي آهي. ڪٿي آهيو توهين ٻن ڏينهن کان؟

چيم، ” تون مهرباني ڪري شالي کي سڏي اچ.مون وٽ وقت تمام گهٽ آهي.“

چيائين، ” اجهو ٿي سڏي اچانس.“

گهڙي کن کانپوءِ مون شاليءَ جو آواز ٻڌو ” جوڳي، هي مان ڇا پئي ٻڌان ! تو دهشتگردي ڪڏهن کان شروع ڪئي آهي !“

چيم، ” شالي مشڪري ڇڏ ! پوليس منهنجي ڪڍ لڳل آهي. ڪنهن وڪيل کان مون کي گرفتاري کان اڳ جي ضمانت ڪرائي ڏي.“

پڇيائين، ” ڪٿان پيو ڳالهايائين؟“

مون ڪيس بينڪ جو ڏس ڏنو

چيائين، ” بينڪ جي پرسان هڪ پيٽرول پمپ آهي، مان پيٽرول پرائي ٻاهر نڪرندس. تون پيٽرول پمپ جي سامهون اڏ تهيل جاءِ ۾ وڃي ويهه.“

مون کي پنهنجي ڪنن تي اعتبار نه پئي آيو. تڏهن، شالي جو ٻيهر آواز ٻڌم، ” مان ڏهن منٽن ۾ تي پهچان.“

مون رسيور رکي ڇڏيو.

16

مون رسيور رکي ڇڏيو
اونده ۾ ڪرسين ۽ ٽيبلن کان بچندو، مان بينڪ جي بند در وٽ پهتس. در کي ڪن ڏنم. ٻاهران ڪنهن جي ڳالهائڻ جو آواز نہ پئي آيو. لالو چوڪيدار بينڪ جي در ٻاهران ورانڊي ۾ ويٺو هو. ۽ ڪن تي هٿ رکي وڏي آواز ۾ ڪو پشتو گيت ڳائي رهيو هو.
مون در تي هٿ هنيو.
لالي جو ڳائڻ بند ٿي ويو. هڪدم خاموشي ڇانئجي وئي. گهري ڪن رکي لالي هڪدم گيت ڳائڻ شروع ڪيو اڳ کان بہ وڏي آواز ۾. ڳائڻ جو آواز چئوڻو ۽ وڌو ٿيندو ويو. لمحي لمحي آواز مون کي ويجهو ايندو ويو. تان جو، لالو بنهي در وٽ بيهي ڳائڻ لڳو.
” ويا قربان “ جي صدا سان گڏ مون دروازي جي تالي کلڻ جو آواز ٻڌو.
لالو ڳائيندو رهيو. ڳائڻ دوران هن هڪ طاق کي ايتري وٿي ڪري ڇڏي، جنهن مان ڪنهن بہ مشڪل کان سواءِ مان ٻاهر نڪري آيس. لالي هڪدم در بند ڪري، تالو هڻي ڇڏيو.
” مان تنهنجو احسان سڄي ڄمار نہ وساريندس.“ مون سندس ڪلهي تي هٿ رکي سڙٻاٽن ۾ چيو.
لالو زور زور سان ڳائيندو رهيو. هن هٿ مٿي ڪري پنهنجي ڪلهي تان سختيءَ سان منهنجو هٿ هٽائي ڇڏيو. ساڳي انداز ۾ هٿ سان اهڙي نموني اشارو ڪيائين، ڄڻ چوندو هجي، هاڻي ٽر نيا ڳا !
مان ڪائنس وک ڪن پري تي بيٺس.
لالي زوز سان آلاپ هڻندي، هڪ دفعو ٻيهر هٿ سان اشارو ڪيو.
پٺيرو هٽندي مان احسان مند نگاهن سان ڏانهنس ڏسندو رهيس. ورانڊي جي آخري ٿلهہ وٽ پهچي مان بيهي رهيس. لالو مون ڏانهن ڏسندو رهيو ۽ پوءِ هو اوچتو ڦيڙو کائي، مون ڏانهن پٺي ڪري بيهي رهيو. مون سندس آلاپ ۾ هلڪي ڪنبڻي محسوس ڪئي.
مون هيڏانهن هوڏانهن ڏٺو. پاسي کان بيئل وڻن هيٺان گهگهہ اونده هئي. مان گهگهہ اونده ۾ لهي پيس. خبرداريءَ سان بنا آواز ڪرڻ جي، وک وک کڻندو سڙڪ جي پاسي وٽ وڃي پهتس. ٻئي طرف اڌ ٺهيل عمارت هئي.
مون کي تعجب ٿيو. محڪمي طرفان اسان جي پگهار ان بينڪ ۾ ايندي هئي. پيسا ڪڍائڻ لاءِ اڪثر بينڪ ۾ اچڻ ٿيندو هو. تڏهن، مون ڪڏهن بہ ڌيان سان نہ ڏٺو هو تہ بينڪ جي پسگردائي ۾ ڇا هو ! هونءَ بہ اسلام آباد ۾ ايڏي تيزي سان جايون ۽ عمارتون ٺهي رهيون آهن، ڄڻ سموري ملڪ جا رازا، واڍا ۽ مزور هتي اچي گڏ ٿيا آهن. دولت جو ڄڻ ڪو سيلاب هو ڪٿي بند هو ۽ ڏسنديئي ڏسنديئي بند ڀڃي اسلام آباد ۾ ڪاهي پيو هو. پاڪستان جي ڪنهن بہ شهر ۾ زمين پنجاهہ هزار روپيا وال جي حساب سان نہ وڪامندي آهي، پر اسلام آباد ۾ وڪامندي آهي. جيڪي پلاٽ ماڻهن کي ٽن هزارن ۾

الاٽ ٿيا هئا، سي ٿيهن لکن جا ٿي ويا هئا. اهو سڀ ڪجهه اسان جي اکين آڏو ٿيو آهي. مون کي چڱيءَ طرح ياد آهي – ذوالفقار علي ڀٽي جو دور هو. هن آچر بدران جمعي ڏينهن هفتيوار موڪل ڪرائي هئي. جوا ۽ شراب تي پابندي وجهرائي هئائين. گتا برابر بند ٿي ويا هئا، پر پوءِ گهر گهر پيئڻ پيئارڻ ڪو ڪاروبار کلي پيو هو. آئين ۾ هن اسلام کي مملڪتي مذهب قرار ڏنو هو. نوانوي سيڪڙو مسلمانن جي ملڪ ۾ اسلام نافذ ڪرڻ وارو ذوالفقار علي ڀٽي جو فيصلو اسان کي ڏاڍو عجيب لڳو هو. ائين پئي لڳو هن جڻ مسلمانن کي ٻيهر مسلمان ڪرڻ جي ڪوشش پئي ڪئي ! اتفاق جي ڳالهه آهي، انهن ئي ڏينهن ۾، جڏهن اقتدار جي ايوانن ۾ اسلام، سوشلزم، ۽ اسلامي سوشلزم تي خونخوار بحث مبحاثا هلي رهيا هئا . اسان جو دوست قاضي محله روهڙي شريف ٽپڙ ٻڌي اسلام آباد لاءِ روانو ٿيو هو ۽ اسلام آباد ۾ گم ٿي ويو هو. دوستن ۽ مائٽن اسلام جي ڳولا ۾ مون کي اسلام آباد روانو ڪيو هو. اسلام آباد ۾ مون کي اسلام نه مليو. پر، مون اسلام آباد ۾ ذوالفقار علي ڀٽي جو زوال اکين سان ڏٺو. زوال وقت ذوالفقار علي ڀٽي جي هٿ ۾ اسلام جو جهنڊو هو ۽ جن سندس زوال آندو تن جي هٿن ۾ به اسلام جو جهنڊو هو.

ذوالفقار علي ڀٽي جي اسهڻ ڪانپوءِ، اوچتو جڻ تجوڙين جا طاق کلي پيا هئا. خدا جا نيڪ بندا نوٽن سان ڀڳوٽيون ڀري اسلام آباد هليا آيا هئا، ۽ مظبوط مرڪز کي وڌيڪ مظبوط ڪرڻ جي ڪم کي لڳي ويا. مولي جي مرضي ! جنهن کي وٽيس دولت ڏي، جنهن کي وٽيس، نه ڏي. مون کي اڄ تائين اها ڳالهه سمجهه نه آئي آهي ته الله سائين پرائمري ماستر کي دولت سان ڇو نه نوازيندو آهي، ۽ ٺيپيدار کي دولتمند ڇو ڪندو آهي ! دوستن جو منهنجي باري ۾ رايو بلڪل درست آهي، ته ڪيپراٽيءَ وٽان منهنجي سمجهه جو خانو خالي آهي، تنهنڪري مونکي گهٽو ڪجهه سمجهه ۾ نه ايندو آهي، ۽ مان لاٽريءَ تي زندگي گذاريندو آهيان. اوسي پاسي، هيڏانهن هوڏانهن نه نهاريندو آهيان.

مون کي قطعي خبر نه هئي ته بينڪ جي سامهون، رستي جي ٻئي پاسي، ڪا جاءِ نهي رهي هئي ! ڏاڍڻ جو بيوٽي پارلر ايف- سيون سيڪٽر ۾هو. پر، لڳو پئي، جڻ سمورو اسلام آباد سندس نظر ۾ هو ! مون غور سان اڌ نهيل عمارت ڏانهن ڏٺو. عمارت ۾ مون کي ڪنهن به قسم جا زندگي جا آثار نظر نه آيا. نه ماڻهو ۽ نه ئي مرون ! لڳو پئي، هلندي جڻ ڪم بند ٿي ويو هو. رستي تان ٽريفڪ ڊري ٿي ويئي هئي. پريان، پيٽرول پمپ جي روشنين ۾ وڻن جا پاڇا رستي جي وچ تي پئجي رهيا هئا. اتان رستو ڪاريءَ سرنگ وانگر نظر پئي آيو. وک وک ڪٽندو، مان سڙڪ جي پاسي کان وڻن جي پاڇي ۾ وڃي بيٺس. پري پري تائين ٽريفڪ جو نالو نشان نه هو. ماڻهن جي چُر پُر به محسوس نه ٿي.

اک ڇنڀ ۾ سڙڪ اڪري، مان اڌ نهيل عمارت ۾ وڃي بيٺس.

اوچتو منهنجي لوڻءَ لوڻءَ ڪانڊارجي ويئي. سوچيم، ٿي سگهي ٿو پوليس جا سپاهي عمارت ۾ لڪيا ويٺا هجن، ۽ بينڪ وٽان ٿيندڙ چر پر تي چوڪسي ڪندا هجن ! منهنجو ساهه وڃي پيرن ۾ پيو.

دم روڪي، مون عمارت ۾ جو آواز ٻڌڻ ۽ اوندهہ ۾ ڪنهن کي ڏسڻ جي ڪوشش ڪئي. نہ آواز ٻڌڻ ۾ آيو ۽ نہ ئي ڪو ڏسڻ ۾ آيو. نرڙ تي تري آيل پگهر مون قميص جي ٻانهن سان اگهي ڇڏيو. مون سيني ۾ ساهہ کي جائيتو ٿيندي محسوس ڪيو. هڪ پٽ کي ٽيڪ ڏيئي مان پيٽرول پمپ ڏانهن وڌڻ لڳس.
انتظار ڪندي مون کي ڏاڙهي جو جملو ۽ سندس جملي جو لهجو ياد آيو ” اڙي جوڳي، تون ڪڏهن کان دهشتگرد ٿي پيو آهين !
ڪيڏي نہ پهنجائب هئي سندس لهجي ۽ آواز ۾ ! مون خانہ بدوش ۾ ڇا ڏسي ورتو هئائين، جو سر تري تي رکي مون کي وٺڻ پئي آئي ! مون هميشہ هڪ طرفي محبت ۾ يقين رکيو آهي.اهڙي محبت سدائين ساٿ ڏيندي آهي. ڪڏهن دوکو نہ ڏيندي آهي. ڪڏهن فريب نہ ڏيندي آهي. اهڙي محبت موٽ ۾ ڪجهہ نہ گهرندي آهي.
مون کي وسوسا ورائي ويا.
بيوٽي پارلر ۾ ڏاڙهي کان هار سينگار ڪرائڻ لاءِ اسلام آباد جي چونڊ ڪامورن ۽ سفيرن ۽ سياستدان جون گهر واريون ۽ گهر ياتياڻيون اينديون آهن. ان حوالي سان سندس اٿڻ ويهڻ وڏي اثر رسوخ وارن ماڻهن سان آهي. شروعات ۾ مون کي هوءَ سول ۽ ملٽري انٽيليجنس جي ايجنٽ محسوس ٿيندي هئي. خاص ڪري هوءَ جڏهن ڏاڍي غور سان ۽ تجسس سان سنڌ جي ساسي حالتن تي ڳالهائيندي ۽ بحث ڪندي هئي. تڏهن مون کي شڪ ۾ وجهي ڇڏيندي هئي. هوءَ ڪوٽي ڪوٽي سنڌ بابت سوال ڪندي هئي، سنڌي شاگردن جون ڪيتريون تنظيمون آهن؟ ڪهڙيون شاگرد تنظيمون هڪٻئي جي خلاف آهن؟ ڪهڙين شاگرد تنظيمن جو سياسي پارٽين سان واسطو آهي؟ سنڌ ۾ ڏيڍ سِرَ واريون ايتريون سياسي پارٽيون ڇو آهن؟ سائين جي-ايم سيد جا پوئلڳ فقط نوجوان ڇو آهن؟، ۽ اهي ئي نوجوان جڏهن نوڪرين چاڪرين ۽ ڪمن ڪارين سان لڳندا آهن. تہ ڪانئس ڦري ڇو ويندا آهن؟ ٽولن ۾ فقط پيشہ ور ڌاڙيل آهن. يا ناراض ٿيل نوجوان ۽ بيروزگار ڊاڪٽر. انجنيئر. ۽ آرٽس گريجوئيٽ بہ آهن؟
مان سندن اهڙن سوالن جا جواب نہ ڏيندو هوس. ڪيس ٽاري ڇڏيندو هوس. اهڙن سوالن جي ڀرمار سبب هڪ دفعي چيو هومانس، ٻيلي سچ ٻڌائجان ۽ شالي ! تون ڪنهن انٽيليجنس جي ايجنٽ تہ نہ آهين !
ڏاڍو کلي هئي. ٺهڪ ڏيندي چيو هئائين، توهين سنڌي ڏاڍا شڪي ٿيندا آهيو.
هڪدم وراڻيو هيم، شڪي هجئون ها، تہ انيڪ سازشن جي انيڪ ڄارن ۾ نہ ڦاسئون ها ! پر، اهو تہ ٻڌاءِ، مون کان سواءِ ٻين ڪيترن سنڌين کي سڃاڻين؟
وڏو ٺهڪ ڏنو هئائين، ۽ چيو هئائين، مون وٽ لسٽ آهي. ڏسنديں؟
پڇيو هيم، ان لسٽ ۾ منهنجو نالو بہ شامل آهي ڇا؟
عجيب قسم جي مرڪ سندس چپن تي تري آئي هئي. چيو هئائين، منهنجيءَ لسٽ ۾ فقط ووٽ وٺڻ وارن جا نالا آهن، ووٽ ڏيڻ وارن جا نہ.

چيو هيم، ان جو مطلب آهي تہ مان تنهنجي لسٽ مان خارج آهيان.
وراڻيو هئائين، مون وٽ هڪ ٻي لسٽ بہ آهي، ان ۾ تنهنجو نالو آهي (جملو روڪيو هئائين، ۽ وري چيو هئائين) ان لسٽ ۾ فقط تنهنجو نالو آهي. فقط تنهنجو نالو.
مان وک کڻي وڃي سندس سامهون بيٺو هوس.
چيو هيم، شالي مون زندگي ۾ ڏائڻ ڏٺي تہ ناهي، پر ٻڌو اٿم تہ ڏاڍي سهڻي ٿيندي آهي، ۽ سيني مان دل ڪڍي وٺندي آهي. تون منهنجي زندگي جي پهرين ۽ آخري ڏائڻ آهين.
ڏائڻ دوکو تہ نہ ڏيندي ! ڪيئن چيائين تہ مون ڪڏهن کان دهشتگردي شروع ڪئي آهي ! منهنجي روئداد جي باري ۾ خبر ڪيئن پيس؟
مون پيٽرول پمپ وٽ ڏائڻ جي موٽر بيهندي ڏٺي. پيٽرول پمپ جي تيز روشنين ۾ ڏٺم، ڏائڻ پاڻ گاڏي هلائي رهي هئي. سندس پاسي کان هڪ شخص ويٺو هو ۽ هڪ پوئين سيٽ تي.

17

شالي سان گڏ ٻه اوپرا ماڻهو ڏسي مون کي پنهنجي اکين تي اعتبار نه آيو. مون کي خبر آهي، هن جو اٿڻ ويهڻ اسلام آباد جي جي ذري گهٽ سيني اهم ۽ بااثر ماڻهن سان هو. پر مون هڪ لمحي لاءِ به نه سوچيو هو ته هوءَ اهڙي نموني مون کي دوکو ڏيندي. مون ڪڏهن به نه سوچيو هو ته زندگيءَ ما ڪا گهڙي اهڙي به ايندي، جڏهن مان يقين جا ونجهه سندس حوالي ڪندس، ۽ هوءَ موٽ ۾ مون کي ڪناري بدران ڪُن ڏانهن ڌڪي ڇڏيندي.

مون کي ڏاڍو ڌڪ ٿيو. سوچيم هن ائين ڇو ڪيو. منهنجي مدد نه ڪرڻ پئي چاهيائين، ته سڌو سنئون انڪار ڪري ڇڏي ها. مون سان ڳالهائڻ کان نابري واري ڇڏي ها. هن ائين ڇو ڪيو!

تڏهن مون کي ڪنهن ڏاهي جو قول ياد آيو، دوست کي ڪڏهن به آزمائش ۾ نه وجهجي، ڪهڙي خبر هو مجبورين جي زنجيرن ۾ جڪڙيل هجي، ۽ آزمائش ۾ پورو لهي نه سگهي ! مراد ناتارو اسان جو دلبر دوست هو. پر، اسلام آباد ۾ پير ڄمائڻ ۽ ڪامورن جي برادريءَ ۾ وڏو مرتبو ماڻڻ جي جستجو هن لاءِ مجبورين جو زنجير ٿي پئي هئي. ان هوندي به ناتارو ڪرو ماڻهو هو. ڪنهن دوست جي مدد ڪرڻ چاهيندو هو ته دل کولي مدد ڪندو. مدد ڪرڻ نه چاهيندو هو ته لنوائيندو نه هو. سڌو سنئون ٺپ جواب ڏيئي ڇڏيندو هو. آسري ۾ نه رکندو هو. ان وقت مون کي روايتي ۽ سطحي جملو ياد آيو. اي عورت تنهنجو نالو بيوفائي آهي !

ڏاڻ مون سان بيوفائي ڪئي آهي ! مون پيٽرول پمپ ڏانهن ڏٺو. هوءَ موٽر ۾ پيٽرول پرائي رهي هئي. ۽ دريءَ مان ڪنڌ ڪڍي پيٽرول پمپ جي ميٽر بدران اڌ ٺهيل جاءِ ڏانهن ڏسي رهي هئي، جتي هن مون کي لڪي ويهڻ لاءِ چيو هو. مون کي پڪ ٿي ويئي ته ساڻس گڏ ٻه ماڻهو سادن ڪپڙن ۾ پوليس يا قانون نافذ ڪرڻ واري ڪنهن اداري جي جا ڪارڪن هئا، ۽ ڏاڻ جي مدد سان مون کي گرفتار ڪرڻ آيا هئا.

رَت بدران ڪروڌ منهنجي رڳن ۾ ڊوڙڻ لڳو. ڏند پيڪوڙجي ويا. پنهنجي سا ڇيم، تڏهن ته بدبخت جي ٻه دفعا شادي ناڪام ٿي آهي ! اهڙي عورت کي آزاد کان آزاد خيال مرد به برداشت نه ڪري سگهندو!

هوءَ گهڻو اڳ ملتان جي گرلز ڪاليج ۾ ليڪچرار هئي. تڏهن اتي ڪنهن فنڪشن ۾ سندس ملاقات ملتان جي ڊپٽي ڪمشنر سان ٿي هئي. ڊپٽي ڪمشنر کي وٽي ويئي. سال ڏيڍ جي ملاقاتن ڪانپوءِ ڊپٽي ڪمشنر کيس شادي جي آڇ ڪئي، ۽ سندن شادي ٿي ويئي هئي. مون کي اصل ڳالهه جي خبر نه آهي. پر ايتري خبر آهي ته شادي کان پوءِ ٻنهي جي وچ ۾ کٽ پٽ ٿي پيئي. هڪ ٻه دفعا ڊپٽي ڪمشنر کيس مارڪٽ به ڪئي هئي. نرڙ تي کابي طرف چنڊ جهڙو نشان اصل ۾ اڇلايل شيشي جي گلاس جو ڌڪ هو، جيڪو مڙسنهس کيس هنيو هو. ان ڪانپوءِ سندس شادي وڌيڪ جٽاءُ نه ڪيو. هوءَ طلاق وٺي

ڪراچيءَ هلي ويئي. اتي نوڪريءَ لاءِ ڏاڍا هٿ پير هنيائين، پر ڪنهن به اسڪول يا ڪاليج ۾ ڪيس پڙهائڻ جي نوڪري نه ملي. انهن ئي ڏينهن ۾ هو جڏهن نوڪري لاءِ ڌڪا کائيندي هئي، ڪنهن سندس تعارف پي-آئي- اي جي مينيجنگ ڊائريڪٽر سان ڪرايو. مينيجنگ ڊائريڪٽر پهرين ڏک ۾ ڪانئس متاثر ٿيو ۽ ڪيس پي-آئي-اي ۾ ايئر هوسٽس ڪري ڪنيائين.

هوسٽس جي حيثيت ۾ ڏائڻ ڏري گهٽ سموري دنيا ڏسي ڇڏي. سونهن سوپيا ۾ سرس، وري مٿان جو پي-آئي-اي جي مينيجنگ ڊائريڪٽر مهربان ٿي پيس، ته ويئي چوٽ چڙهندي. هڪ دفعي يورپ کان موٽندر فلائيٽ سنڌ جي هڪ طاقتور وڏيري کي وٽي ويئي . پهرين شادي جو تجربو هوس. تنهنڪري وڏيري کي چوٽ نه ڇڏيائين. ٻي ڪا واٽ نه ڏسي. وڏيري ساڻس شادي ڪيئي ۽ - هڪ وڏو بنگلو وني ڪيس آٽي اسلام آباد ۾ رهايو. وڏيري سان سندس شادي ٻه ٽي سال ڪن هلي. پوءِ الاءِ ڇا ٿيو. وڏيري ڪيس طلاق ڏيئي ڇڏي ۽ حق مهر ۾ لڪايل بنگلو ڪيس ڏيئي ڇڏيو. بنگلو مسواڙ تي ڏيئي هوءَ ملڪ کان ٻاهر هلي ويئي. ٻاهران بيوٽيشن جي اعلي تعليم حاصل ڪري آئي. موٽي اچي بنگلو خالي ڪرائي بنگلي ۾ بيوٽي پارلر جو ڪاروبار شروع ڪيائين، ۽ ڏسنديئي ڏسنديئي اسلام آباد جي فيشن ايبل گهراڻن ۽ ڪامورڪن گهراڻن تي ڇانئجي ويئي. اسلام جي تلاش ۾ ڀٽڪندي مان جڏهن ڪيس مليس ته هو ڪاروباري لحاظ کان ڏاڍي خوشحال هئي.

انهن ئي ڏينهن ۾ جڏهن زندگيءَ جي خالي ڪينواس تي ڪجهه رنگ هڪ منهم خيال کي صورت بخشي رهيا هئا، مراد ناناري هڪ دفعي چيو هو اڙي جوڳي هر ڪا واٽ منزل ڏانهن وني نه ويندي آهي، ڪجهه راهون رڻ جي رخ ۾ هونديون آهن، ۽ رولي ڇڏينديون آهن.

مان ناناري جي ڳالهه جي ته تائين پهچي ويو هوس، پر جواب ڏيڻ مناسب نه سمجهيو هوم. ڪجهه ماڻهو زندگيءَ ۾ سدائين سفر ۾ رهندا آهن. منزل هنن لاءِ بي معني هوندي آهي. مان اهڙن ماڻهن مان هڪ آهيان. مان اهو ٻار آهيان، جنهن آئيني ۾ چنڊ جو عڪس ڏٺو هو ۽ خوش ٿيو هو. منهنجو ان ڳالهه سان تعلق نه هو ته شڪيله صديقي ڪير هئي، هن جو اٺڻ ويهڻ ڪنهن سان هو. منهنجو تعلق فقط هڪ ڳالهه سان هو ته، تصور جي ڀٽڪدي ۾ جنهن بت کي هڪ جنم کان ٻئي جنم تائين چاهيو هيم، تنهن کي اکين آڏو ڏٺو هيم.

ناناري چيو هو مرڻ مٺو نه آهي. اسين سڀ مرنداسين. پر، رڻ ۾ رچ پنيان ڊوڙندي مرڻ ڏاڍو دردناڪ عمل آهي. تون ٻاچولي پنيان ڊوڙي رهيو آهين. ڪڏهن سوچيو اٿئي ته تون اسلام آباد ۾ ڇو آيو آهين ! تون اسلام کي ڳولڻ لاءِ آيو آهين جوڳي !

تڏهن مون ناناري کي جواب ڏنو هو ! چيو هيم، مان مائٽن ۽ دوستن کي مايوس نه ڪندس. مان پنهنجي مهم جاري رکندس ۽ قاضي محمد اسلام کي ڳولي هٽ ڪندس.

ناڻارو ڏاڍو کليو هو. چيو هئائين، يا ته صفا سادو آهين جوڳي، يا بيوقوف آهين.

سموري سنگت جو خيال مراد ناناري کان مختلف نہ هو. سندن بحث هڪ نقطي تي اچي بيهي رهندو هو. هو چوندا هئا. جوڳيءَ ۾ اهڙي ڪهڙي خوبي آهي، جنهن اسلام آباد جي سپ کان سوشل عورت کي موهي وڌو آهي؟

ان سوال جو جواب مون وٽ بہ نہ هو. مون ورجائي ورجائي ساڳيو سوال پاڻ کان پڇيو هو. مون کي ڪو جواب نہ مليو هو. هڪ دفعي سنڌ مان اسان سيني جو سنگتي بخش علي باغي ڪنهن ڪم سانگي اسلام آباد آيو هو. اسان وٽ اچي رهيو هو. سنڌ جي سياست تي وڏي دسترس اٿس. منهنجي باري ۾ پتو پيو هيس. تہ چيو هئائين، جوڳي وڏو ڏاڙي ۽ يخي باز آهي. ڇاڙي هٽڻ ۾ پنهنجو مٽ پاڻ آهي. مائي ڪيس سنڌي سياستدانن، ڪامورن ۽ شاگردن جي حلقن ۾ داخل ڪندي ۽ سنڌ بابت معلومات حاصل ڪندي.

مون کان ڇرڪ نڪري ويو هو. سامت ۾ آيو هوس تہ ڏاڍي ڪل آئي هئي.

بخش علي باغي چيو هو: اجايو ڏند نہ شيڪ. تو کي ڪهڙي خبر تہ سياست ڇا هي! اڙي پوڪ، اها ڏائڻ تو کي استعمال ڪندي– تو کي سنڌ خلاس استعمال ڪندي.

بخش علي باغي کي ڏوري تي هٿ هٽندي چيو هيم، هر ڪو نانگ زهريلو نہ ٿيندو آهي، باغي!

بخش علي باغي چيو هو، فلمي ڊائلاگ نہ ڳالهاءِ، جوڳي! هڪ نہ هڪ ڏينهن تون پڇتائيندين.

بخش علي باغي هليو ويو هو. تڏهن مون نہ پڇتايو هو. مون وٽ پڇتائڻ لاءِ ڪو سبب بہ نہ هو. هوءَ سنڌ جي سياست ۾ عام شهريءَ جيتري دلچسپي رکندي هئي، جيڪي اخبارن ۾ ڇرڪائيندڙ خبرون پڙهي فڪرمند ٿي پوندا آهن. هوءَ اڪثر اخباري خبرن جي حوالي سان سنڌ بابت مون سان ڳالهائيندي هئي، پر مون ڪڏهن بہ ڪيس انٽيليجنس وارن ادارن لاءِ ڪم ڪندي محسوس نہ ڪيو هو. مون کي خبر هئي، ۽ خبر آهي تہ انيڪ سهڻيون عورتون انٽيليجنس وارن ادارن لاءِ ڪم ڪنديون آهن. خاص ڪري ڪامورن، ۽ سياستدانن جا ڳجهہ لهڻ لاءِ. پر، هوءَ انهن عورتن منجهان نہ هئي. مون کي الائي ڇو ان ڳالهہ جو يقين هو. مون کي يقين هو تہ هوءَ ڪڏهن بہ مون کي دوکو نہ ڏيندي!

پر، پيٽرول پمپ وٽ سندس ڪار ۾ بہ اوپرا شخص ڏسي، منهنجي اعتبار جو غوراب غرق ٿي ويو. اڌ ٿهيل جاءِ جڻ زلزلي ۾ ڏُڏڻ لڳي. سوچيم، مان بہ وڏو ڪو پوروڙو آهيان. منهنجي تلاش ۾ پوليس جتي منهنجي دوستن جي گهر ڇاپا هنيا آهن، اتي هنن شڪيلہ صديقي، عرف شالي، عرف ڏائڻ کي پڇاڳاڇا کان ڇڏيو هوندو!

هن مون کي پڪڙائڻ لاءِ ضرور پوليس سان حامي ڀري آهي! مون سوچيو. تڏهن تہ پاڻ سان سادن ڪپڙن ۾ بہ پوليس عملدار وٺي آئي آهي! سچي هجي ها تہ جيڪر اڪيلي نہ اچي ها!

مون پيٽرول پمپ ڏانهن ڏٺو. هن ڪار ۾ پيٽرول ڀرائي ورتو هو. ڪيشيئر کي پيسا ڏيئي، هوءَ ڪار ڪاهي پيٽرول پمپ کان ٻاهر نڪري آئي.

تمام خبرداريءَ سان هن رستو پار ڪيو. جيتوڻيڪ ٽريفڪ جو نالو نشان نہ هو. هن اهڙي نموني وراڪي تان گاڏي ڦيڙائي جڻ هئي طرفان هزارين گاڏيون زرڪاٽ ڪندي پئي گذريون. سندس ڪار هلائڻ مان ائين پئي لڳو، جڻ وڏي سوچ ۾ گم هئي.

هن اڌ ڪلاڪ تهيل جاءِ ٻاهران ڪار آڻي بيهاري ڇڏي.

18

ڏائڻ ڪار آٽي اڏ نهيل بنگلي جي ٻاهران بيهاري ڇڏي، ڪجهه دير تائين ڪو به ڪار مان ٻاهر نه آيو. پنج منٽ ڪن انتظار ڪرڻ ڪانپوءِ گاڏي هلائي هو هليا ويا. مون کي تعجب ٿيو.

هو ڪار مان ٻاهر ڇو نه آيا؟ مون سوچيو. سوال جي جواب ۾ ڪا معقول سمجهاڻي سمجهه ۾ نه آئي. ان وقت مان نهايت سوڙهي ڪمري ۾ ويٺو هوس. پڪيڙ ۾ اهو ڪمرو گهٽ ۾ گهٽ ٻاٽ رو مريا ڪچن يعني رڌڻو وڏيڪ پئي لڳو محسوس ٿيو. اڏ نهيل بنگلي جي ساڄي ۽ کاٻي پاسي آباد بنگلن جون قطارون هيون. اڳيان رستو ۽ رستي جي ٻئي پاسي بينڪ. ۽ بنيڪ جي پرسان پيٽرول پمپ. پوئين طرف ڪاهيون. ۽ ڪاهين ۾ گهاٽو جهنگ هو. اسلام آباد آهي جديد شهر ، پر سيڪٽرن جي وچ ۾ ڇڏيل جهنگ ۾ ذري گهٽ سمورا ديسي جانور موجود هوندا آهن. سوئر، گدڙ، بگهڙ، سيهڙ، سها، جهنگلي ٻلا ۽ نانگ بلائون. رات جو جهنگ ۾ ڪاهي پوڻ تي دل جهلي نه سگهيم.

وري ان خيال به پيرن ۾ سنگهر وجهي ڇڏيا، ته وڃان، ته ڪيڏانهن وڃان. ڪنهن وٽ وڃان! چارڻ چريو ڪشمير خان وارن جي حجري ۾ قيد هو. پر جيڪڏهن هو ڪٽي فليٽ تي موجود هجي ها، ته به مان وٽس وڃي نه سگهان ها. منهنجي تلاش ۾، بقول دودي جي، پوليس به ٽي دفعا سندس فليٽ تي ڇاپا هڻي چڪي هئي. اهڙي صورت ۾ چارڻ وٽ وڃڻ، ۽ وٽس وڃي رهڻ مناسب نه ٿئي ها. مراد ناٿارو اسلام آباد جي خوشحال سنڌين مان هڪ هو. مراد جيتوڻيڪ اسان جو سنگتي هو پر ڏاڍي خبرداري سان هلندو هو. اسان جهڙن تواڻي ۽ ڦٽيچر قسم جي سنڌين کان لنوائيندو هو. باقي رهيو بربپٽ صحرائي، اسان جو باغي شاعر، ستن پٽن ۽ پنجن نياڻين جو پيءُ ! سوچيم، اڄ تائين باغي شاعريءَ جي ڪري مڙس مصيبت ۾ نه ڦاٿو آهي. مون کي جيڪڏهن رهايائين ضرور مارجي ويندو. نيٺ ڇا ڪجي؟ ڪنهن جو دڙ کڙڪائجي! ڇڻ سوچ جا در بند ٿي ويا هئا. پنهنجي باري ۾ بچاءَ بابت سوچڻ کان ڇوٽڪارو مليو ته مون کي گلاب گونگو ياد آيو. ڪيس پوليس جي لاڪپ ۾ به ڏينهن گذري ويا هئا. رڪي رلي خيال پئي آيو ته ڏاڍو ماريو هوندائونس. بيد جي لڪڻ ۽ چمڙي جي ڦٽڪن سان ماري ماري ڪل لاهي ڇڏي هوندائونس. ڪيس ٽنگي، اونڌو لٽڪائي، ۽ ڪڏهن برف تي ليٽائي وحشتناڪ جسماني عذاب ڏنائون هوندائون ! فرينچن طرفان الجيريا جي حريت پسندن تي ڪيل تشدد جا داستان اکين آڏو اڀري آيا. بنگالين تي ٿيل تشدد جي تاريخ پاسا ورائڻ لڳي. گلاب گونگو نه بچندو — هٿ ٺوڪي مدي خارج تفتيش جي نالي ۾ پوليس وارا گلاب کي ماري وجهندا. گلاب جي ازلي خاموشي ڪين سمجهه ۾ نه ايندي. گلاب جي ماٺ کي هو گلاب جي نٺرتا سمجهندا، ۽ ڳالهائڻ تي مجبور ڪرڻ لاءِ ڪيس ڏاڍو ماريندا !

منهنجو وجود وڄجي ويو. اندر اڌ ٿي پيو.

ائين برابر هو تہ منهنجي مڪمل ناڪاميءَ ڪان پوءِ روهڙي مان منهنجن مائٽن اسلام جي ڳولا ۾ گلاب گونگي ڪي اسلام آباد روانو ڪيو هو. پر، گلاب ڪي هنن منهنجي حوالي ڪيو هو. منهنجي حفاظت ۾ ڏنو هو. منهنجي قاضي چاچي رب ڏني. جنهن ڪي خلق چاچي ربن سڏيندي هئي، هڪ دفعي پنهنجي خط ۾ لکيو هو. تنهنجي ناڪاميءَ تي قاضي محلہ روهڙي شريف ۾ سيني مائٽن مٽن، ۽ يارن دوستن ڪي ڏاڍو ڏک ٿيو آهي. اسان تو ڪي سر چارلس نيپيئر وانگر ڪا سنڌ فتح ڪرڻ لاءِ اسلام آباد روانو نہ ڪيو هو ۽ نہ ئي ڪرسٽوفر ڪولمبس وانگر اسلام آباد ۾ آمريڪا ڪي ڳولڻ لاءِ روانو ڪيو هو. اسان توڪي قاضي محمد اسلام جي ڳولا ۾ اسلام آباد روانو ڪيوهو. پر، افسوس جو اسلام جي ڳولا ۾ تون مڪمل طرح ناڪام ٿي چڪو آهين، ۽ اڄڪلهہ اسلام آباد ۾ گم ٿي ويو آهين. تنهنڪري، قاضي محلہ روهڙي شريف جي اسان بزرگن محلي جي مرد مجاهد، پر نهايت ئي سادي نوجوان گلاب گونگي ڪي اسلام جي تلاش ۾ اسلام آباد ۾ موڪلڻ جو فيصلو ڪيو آهي. اسلام جي ڳولا دوران گلاب تو وٽ رهندو ۽ تنهنجي حفاظت ۾ رهندو.

مون ڪي چاچا رب ڏني، عرف چاچا ربن جو خط ياد آيو. خط جو هڪ جملو جملو ۽ هڪ هڪ جملي جو هڪ هڪ لفظ ياد آيو.

مائٽن گلاب گونگي ڪي منهنجي حوالي ڪيو هو. پوليس هٿان جيڪڏهن گلاب مارجي ويو تہ پوءِ مائٽن ڪي ڪهڙو منهن ڏيکاريندس ! ڇا چوندا، ۽ ڇا سوچيندا منهنجا مائٽ ! اسلام ڪي ڳولڻ واري جستجوءَ ۾ ۾ پاڻ تہ ناڪام ٿيو آهيان، مٿان گلاب گونگي ڪي پوليس چنبي مان ڪيئن ڇڏائجي. چوندا آهن، جن ڇڏي، ڀوت ڇڏي، پر پوليس مرندي دم تائين نہ ڇڏي ! سوچيم، پوليس سولائي سان گلاب گونگي ڪي نہ ڇڏيندي، ڪانئس هندستان جو ايجنٽ هئڻ جو مڃارائي دم پٽيندي !

ماڻهن سان، خاص طرح سان اثر رسوخ وارن ماڻهن سان راهہ رسم ۽ اٿڻ ويهڻ ۾ مان پيدائشي ڇنڊو آهيان. مون ڪي پاڙي جو ڪائونسلر بہ نہ سڃاڻي. ڪير منهنجي مدد ڪندو؟ گلاب ڪي پوليس جي لاڪپ مان ڪيائڻ ۾، ڪير مدد ڪندو؟ سڀ ڪان وڏو ۽ واحد آسرو ڏائڻ جو هو. وڏي رهائيءَ واري عورت هئي. مان سمجهان ٿو ڏائڻ ڏانهن مائل ٿيڻ جا مون وٽ بہ سبب هئا. هڪ تہ هو بي انتها سهڻي هئي، ۽ ٻيو تہ اسلام آباد جي ذري گهٽ سيني وڏن ماڻهن سان سندس دوستي هئي. مان جيستائين هن سان مليو نہ هوس، مون ڪي پنهنجي بي يارو مددگار هئڻ جو احساس نہ ٿيو هو. هن سان ملي مون ڪي محسوس ٿيو تہ اجنبي شهر اسلام آباد ۾ فقط هوءَ منهنجي آسرو هئي. هوءَ ئي منهنجو اجهو هئي. مون ڪي خبر بہ نہ هوندي هئي، هوءَ منهنجي ڏوبي، ۽ سيڏي سامان واري ڪي بل جا پيسا ڏيئي ڇڏيندي هئي. منهنجي اعتراض تي هڪ دفعي چيو هئائين،" اڙي جوڳي، تون ڇا تون سمجهين ! مان تو تي عاشق ٿي پيئي آهيان، جو تنهنجا بل ڀريندي ٿي وتان، هان! اصل ۾ مان تو ڪي قرض ۾ مبتلا پئي ڪريان. وياج نہ ڇڏيندي مانءِ. "

ان ڏينھن اڍ ٺهيل بنگلي ۾ دوستن جي ڳالھہ ڏاڍي ياد آئي. مون کي ورائي ورائي چيائون هئائون تہ ” جوڳي ان ڏائڻ کان پيڇي جند ڇڏاءِ. اهڙي هنڌ ماريندءِ, جو پاڻي بہ نہ گهرندين !

مون کي پاڻ تي سخت ڪاوڙ آئي. سوچيم, اسان سنڌي هڪ تہ عاشق جلدي ٿي پوندا آهيون. اڍي ڪي ڳَن نہ جَن, اسان ادن کي عشق انڌو ڪيو! ڪھڙي اميد ۾ آس تي ڪيس فون ڪئي هيم ! منهنجي مدد ڪندي, هڪ سنو وڪيل ڪري ڏيندي ! ڪيئن نہ ٺهہ پھہ ڏھن منٽن ۾ اچڻ لاءِ واعدو ڪيو هئائين. جڻ منهنجي فون جي انتظار ۾ ويٺي هئي. منهنجي خواب خيال ۾ بہ نہ هو تہ هوءَ ڪا ايڏي چالاڪ ۽ چست هوندي!

عين ان وقت ڏائڻ موٽي آئي. وري گاڏي آٽي اڌ ٺهيل بنگلي جي سامهون بيهاريائين. پاڻ, ٻنهي اوپرن ماڻهن سان گڏ گاڏي مان ٻاهر آئي. گاڏي لاڪ ڪري ڇڏيائين. هو ٽيئي اڌ ٺهيل بنگلي ڏانهن وڌڻ لڳا. پٿرن, سرن ۽ سريئن تان هلندا, هو ٽيئي اوريئن پاسي واري وڏي ڪمري ۾ اچي بيٺا.

ڏائڻ آهستي سڏ ڪيو ” جوڳي “

مان ساھہ روڪي بيهي رهيس.

هن ٻيهر سڏ ڪيو ” جوڳي“

جواب جو انتظار ڪيائين.

هڪڙي اجنبي کانئس پڇيو ” ميڊم! توهان کي يقين آهي تہ هن توهان جي ڳالھہ سمجهي هئي؟“

” ڳالھہ سمجهڻ جو سوال ئي نٿو پيدا ٿئي.“ ڏائڻ چيو. مون کيس واضع نموني هن اڌ ٺهيل بنگلي ۾ لڪي بيهڻ لاءِ چيو هو.“

ٻئي اجنبي چيو ” ممڪن آهي , هو اجا بينڪ ۾ ئي موجود هجي.“

” مون کيس ڏهن منٽن ۾ پهچڻ لاءِ چيو هو.“ ڏائڻ چيو ” مان سمجهان ٿي, اسان کي پندرهن ويهہ منٽ ٿي ويا آهن.“

ان ڪانپوءِ ٻنهي اجنبين پاڻ ۾ صلاح مشورو ڪيو. هنن مان هڪ ڄڻي ڏائڻ کي چيو ” ميڊم توهين گاڏي ۾ ويهو. اسين سڄي بنگلي جو چڪر هڻي موٽي اچون ٿا. “

ڏائڻ ٻاهر بيٺل گاڏي ڏانهن هلي ويئي. مان بورچيخاني مان ڏانهس ڏسندو رهيس. اونده ۾ هو پاڇيءَ وانگر گم ٿي ويئي.

ٻنهي اجنبين مان هڪ ڄڻيءَ کيسي مان لائيٽر ڪڍي ٻاريو. ٻئي سڏ ڪيو” مسٽر جوڳي.“

چند گهڙيون جواب جو انتظار ڪيائون. پوءِ هنن ان ڪمري ڏانهن وڌڻ شروع ڪيو جنهن جي باٿ روم ۾ مان بيٺو هوس. مون اونده ۾ پوئتي هٽڻ شروع ڪيو. اونده ۾ ڪجهہ نظر نہ پئي آيو. ان ڊپ کان تہ ڪٿي ڪو ڪڙڪو ڪو آواز نہ ٿئي, مون ٻئي هٿ روشن دانن ۾ وجهي ڇڏيا. پاڻ کي ڇڪي مٿي ڪيم.

بورچيخاني جي مٿان بہ ڇتي هئي. مان ساھہ روڪي بہ ڇَتِي تي ليٽي پيس.

هو ٻئي بورچيخاني ۾ اچي ويٺا.
هڪ ڄڻي چيو ” ميڊم کي غلط فهمي ٿي آهي.“
ٻئي ڄڻي چيو ” ڪمال ٿو ڪرين ! ٻين کي غلط فهميءَ ۾ وجهڻ واري کي غلط فهميءَ ڪيئن ٿيندي.“
ان کان پوءِ هو پاڻ ۾ ڳالهائڻ بيهي رهيا.
” مون کي پڪ آهي ته هو اجا تائين بينڪ ۾ آهي.“
”مان سمجهان ٿو هو پڪڙجي پيو آهي.“
” تون هيئنئن ڪر، مٿيئن فلور جو چڪر هڻي اچ. مان هيٺين پاسي کان ڏسي ٿو وٺان.“
ٻنهي ڄڻن مان هڪڙو مٿيئن فلور تي هليو ويو. ٻيو بورچيخاني جي دري ٽپي، ٻئي پاسي وڃي وراندي ۾ بيٺو. لائيٽر ٻاري هيڏانهن هوڏانهن ڏٺائين. لائيٽر وسائي ڇڏيائين.
ٻئي اوپرا ماڻهو اڌ نهيل بنگلي ۾ پندرهن منٽ کن رلندا رهيا. اوندهه ۾ ٿاٻا کائيندا رهيا. ان کانپوءِ ٻئي ڄڻا اڌ نهيل بنگلي مان نڪري ويا.
ڪجهه دير کانپوءِ مون گاڏي جي اسٽارٽ ٿيڻ جو آواز ٻڌو. گاڏي زورڪاٽ ڪندي رواني ٿي وئي.

19

مون واضع نموني ڪار جي رواني ٿيڻ جو آواز ٻڌو ۽ پوءِ ڪافي دير تائين ماحول بيچين ڪندڙ خاموشي ۾ ٻڏي ويو. ساهه روڪي ڪنهن ڪڙڪي، ڪنهن آواز جو انتظار ڪرڻ لڳس. گذريل ٻن ٽن ڏينهن ۾ اهڙن اهڙن تجربن مان گذريو هوس، جو يقين جي ڪعبي جا سمورا بت پچي پيا هئا. انساني سطح تي رشتن جا سلسلا اهڙي نموني ٽٽندي ڏٺا هئم، جو رشتن جي تقدس تان ايمان ڪچي ويو هو. رکي رکي خيال پئي آيو ته، ڏاڏڻ جهڙي نموني مون سان دوکو ڪيو آهي، بعيد ناهي مون کي فريب ڏيڻ لاءِ پاڻ ڪار هلائي هلي ويئي هجي، ۽ پنيان پنهنجي گماشتن کي ڇڏي ويئي هجي! مون کي محسوس پئي ٿيو ته قانون نافذ ڪرڻ وارن ادارن جا ٻئي ڪارندا اڏ نهيل بنگلي ۾ موجود هئا. مون کي لڳو پئي هنن کي پڪ هئي ته مان اڏ نهيل عمارت ۾ موجود هيس. سوچيم، ٻنهي گماشتن کي منهنجي پهري تي ڇڏي، ڏاڏڻ قانون نافذ ڪرڻ وارن جي وڏي نفري وٺڻ لاءِ هلي ويئي آهي. هوءَ وڏو لشڪر وٺي موٽي ايندين، اڏ نهيل عمارت کي گهيري ۾ وٺندي! مون کي پڪڙائي، قانون نافذ ڪرڻ وارن ادارن جي نظرن ۾ سرخرو ٿيندي. وردي پوشن جي موجودگيءَ ۾، ڏاڍائي ڊرامائي انداز ۾ چوندي، جوڳي مون کي پڪ هئي ته تون سنڌ جي بدنام دهشتگردن مان هڪ آهين. تون تخريبڪاريءَ جي وڏي ڪنهن مهم تي اسلام آباد آيو آهين. پنهنجي دوست اسلام کي اسلام آباد ۾ ڳولڻ واري ڳالهه محض هڪ بهانو آهي.

سردي جي باوجود مون کي پگهر جا ڦڙا ڪوپلين وانگر ڪنڌ تي هلندي محسوس ٿيا.

نه نه، هو ائين نه ڪندي، شعوري سطح تي بحث ڇري پيو.

هو ائين ڪندي، ڪندي

نه نه. هو ائين نه ڪندي. مون کي ڦاهي جي ڦندي تائين وٺي ويندي! اهو ممڪن ئي نه آهي.

اڙي بيوقوف، سموري تاريخ اهڙن واقعن سان ڀريل آهي.

ٺيڪ آهي ، مان مڃان ٿو هن واضع نموني ڪڏهن به پنهنجي محبت جو اظهار نه ڪيو آهي. پر، مون کي يقين آهي، هن مون سان محبت ڪئي آهي.

تڏهن اوچتو بحث بند ٿي ويو. تصور ۾ مون پاڻ کي وردي پوشن جي نرغي ۾ ڏٺو. ڏاڏڻ به وردي ۾ هئي! مون ڏانهن آڱر سان اشارو ڪندي چيائين، وڏو ڪو احمق آهين جوڳي! تون ڇا تون سمجهين، مون تو سان محبت ڪئي آهي! آئيني ۾ پنهنجي شڪل ڏٺي اٿئي! معاشري ۾ منهنجي مقام ۽ پنهنجي مقام جو فرق محسوس ڪيو اٿئي! اڙي بيوقوف، مون تو سان محبت جو ڍونگ رچايو هو. تنهنجو انت لهڻ لاءِ مون تو سان محبت جو ناٽڪ رچايو هو! تون ڇا ٿو سمجهين، مان تنهنجي عشق ۾ مبتلا ٿي پيئي هيس ! تو سان عشق جي راند رچائي، مون پنهنجو فرض پورو ڪيو آهي. اهو سڀ ڪجهه منهنجي ڊيوٽي ۾ شامل هو. تون دهشتگرد آهين! تون ملڪ ۽ ملت جو دشمن آهين. تو نظريه پاڪستان کي دل سان قبول نه ڪيو آهي!

مون سيني ۾ ٻوسٽ محسوس ڪئي. لڳو پئي سيني ۾ لهي ويل ساهه موٽي نه ايندو. اندر رهجي ويندو. مان ٻوساٽجي مري ويندس. ان وقت مون کي پنهنجو بنگالي دوست انيس چوڌري ڏاڍو ياد آيو. ايڪيهه، ٻاويهه سال اڳ، اجا مشرقي پاڪستان، مشرقي پاڪستان هيو. بنگلا ديش نه ٿيو هو. تڏهن هڪڙي رات منهنجي دوست انيس چوڌري کي قانون نافذ ڪرڻ وارن ادارن جا بيحد ذهين ڪارندا گرفتار ڪري وٺي ويا هئا. اسان ٻنهي ساڳئي سال ڪراچي يونيورسٽي مان ايم-اي ڪئي هئي، ۽ اطلاعات واري محڪمي ۾ وڃي نوڪري ڪئي هئي. انيس چوڌري اسان سڀني کان وڌيڪ ذهين هو. ۽ ملڪ جي سياست تي تهه ۾ لهي ڳالهائي سگهندو هو. اهو ئي سندس وڏي ۾ وڏو ڏوهه هو. هو اڪثر چوندو هو. توهين مغربي پاڪستان وارا اسان بنگالين جي باري ۾ ان ڪان وڌيڪ ڇا ٿا ڄاڻو ته اسين بنگالي ملڪ ۽ ملت جا دشمن آهيون، ۽ اسان نظريه پاڪستان کي دل سان قبوليو نه ڪيو آهي ! اسين هندستان جا ايجنٽ آهيون ! ان کانسواءِ اسان جي باري ۾ توهان مغربي پاڪستان وارن کي ڪهڙي معلومات آهي؟ توهان کي خبر آهي ته اسان جا سياسي مسئلا ڪهڙا آهن؟ توهان کي خبر آهي ته اسان جا اقتصادي مسئلا ڪهڙا آهن؟ اسان جا معاشي مسئلا ڪهڙا آهن؟ بنگالي ٻولي، ادب ۽ ثقافت جي باري ۾ توهان جي ڄاڻ ڪيتري آهي؟ ڌرتيءَ سان اسان جي رشتي جي باري ۾ توهان کي ڪيتري خبر آهي؟ توهين وڏا جاهل ۽ بيخبر آهيو. توهان کي پنهنجي جهالت جي وڏي قيمت ادا ڪرڻي پوندي.

۽ جلد ئي پاڪستانين جي جهالت جي وڏي قيمت ادا ڪرڻي پيئي هئي، ۽ ملڪ ٽٽي پيو هو! انيس چوڌري جي پيشنگوئي صحيح ثابت ٿي هئي.

پر مان انيس چوڌري وانگر ذهين نه آهيان. ملڪ جي سياسي، اقتصادي ۽ سماجي حالتن جي باري ۾ منهنجي ڄاڻ ناقص آهي. مون کي فقط ايتري خبر آهي ته رهجي ويل پاڪستان جي مغربي پاڪستانين کي ڪا خبر ڪونهي ته سنڌ جا سياسي مسئلا ڪهڙا آهن؟ سنڌ جا اقتصادي ۽ معاشي مسئلا ڪهڙا آهن؟ سنڌي ادب، ٻولي ۽ ثقافت جي باري ۾ سندن ڄاڻ ڪيتري آهي؟ ڌرتيءَ سان سنڌين جي رشتي جي باري ۾ سندن معلومات ڪيتري آهي؟

مان هڪ عام رواجي مولائي ۽ غير سياسي ماڻهو آهيان. منهنجو ملڪ جي سياست سان ڪو واسطو ڪونهي. مان مائٽن جي چوڻ تي اسلام جي ڳولا ۾ اسلام آباد آيو هوس، ۽ اجايو مفت ۾ مصيبت ۾ پئجي ويو هوس.

اڌ نهيل عمارت گهيري ۾ ورتل ڪنهن شڪسته قلعي وانگر محسوس پئي ٿي. ڪجهه سمجهه ۾ نه پئي آيو ته ڪهڙي واٽ وٺان ! هر ڪا راهه جهر جهنگ ۽ رڻ پٽ ڏانهن وٺي پيئي ويئي. بک، اڄ ۽ مايوسي ورائي ويئي. سنڌ ۾ جيڪڏهن ان قسم جون حالتون منهنجي لاءِ پيدا ٿي پون ها، ته جيڪر ڪنهن ٻيلي جو رخ ڪريان ها ، ۽ ڪنهن ڪاري ماڇيءَ، ڪنهن اڇي ماڇيءَ يا جندي شيخ ڌاڙيل جي ٽولي ۾ وڃي شامل ٿيان ها، ۽ پوءِ ڪٿن پاڳ ! پر مظبوط مرڪز جي گاديءَ واري هنڌ مان پڇي

ڪيئن نڪرجي ! ۽ پڇڻ کان اڳ گلاب گونگي کي پوليس جي چنبي مان ڪيئن ڇڏائجي ! ڪجهه سمجهه ۾ نه پئي آيو.

خبرداري سان بورچي خاني مان نڪري وڏي ڪمري ۾ وچي بيٺس. ٿلهه جي اوٽ ورتم. سوچيم، ان کان اڳ جو قانون نافذ ڪرڻ وارن ادارن جي پلٽڻ اڏ نهيل عمارت ۾ ڪاهي پوي، مان پڇي وڃان. رستي واري رخ ۾ نڪرڻ خطري کان خالي نه هو. ڏائڻ ان طرف کان پنهنجي ڪار آڻي بيهاري هئي. اهو به ممڪن هو ته هوءَ ٻنهي گماشتن کي اتيئي، اوسي پاسي لڪائي، پهري تي بيهاري هلي ويئي هجي. ٻئي پاسي آباد بنگلن جون قطارون هيون، ۽ پوئين طرف گهاٽو جهنگ هو. مصيبت ۾ مرن، سوئرن ۽ بگهڙن کي منهن ڏيئي سگهجي ٿو پر ماڻهن کي نه. مصيبت ۽ تڪليف ۾ ماڻهو اهو ئي ڪردار ادا ڪندا آهن، جيڪو هنن منصور حلاج جي شهادت پيري بغداد جي چوڪ باب الطلق ۾ ادا ڪيو هو. سرڪاري گماشتن هٿان ڇيريل، ڇچريل ۽ ڇٽيل منصور کي هنن سنگسار ڪري ڇڏيو هو.

عين ان وقت جڏهن پڌر لتاڙي پوئين پاسي جهنگ ۾ ڪاهي پوڻ لاءِ دل پڪي پيئي ڪيم، مون ڏائڻ جي ڪار کي رستي جي ٻئي پاسي بينڪ وٽ بيهندي ڏٺو. بينڪ ٻاهران وراندي ۾ ٻرندڙ بلبن جي روشني جهڪي هئي. ڏائڻ ڪار مان نڪري بينڪ جي چوڪيدار سان ڪجهه ڳالهايو. لالو چوڪيدار ڪڏهن ٻانهون هيٺ ڪري، ۽ ڪڏهن ٻانهون مٿي ڪري ساڻس بحث ڪندو رهيو. ائين پئي لڳو لالي تمام سختي سان ڪنهن ڳالهه مڃڻ کان انڪار پئي ڪيو ۽ ڏائڻ ڪيس مڃائڻ تان هٿ نه پئي ڪنيو. ڪجهه دير ڪانپوءِ ٻئي اوپرا ماڻهو ڪار مان ٻاهر نڪتا ۽ ڏائڻ کي سمجهائڻ لڳا. ڏائڻ آخر سان چوڪيدار ڏانهن اشارا ڪرڻ لڳي، ڄڻ چوندي هجيس، مان تو کي ڏسي رهنديس.

ٻنهي اجنبين جي سمجهائڻ ڪرڻ تي ڏائڻ موٽي وچي ڪار ۾ ويٺي. گاڏي اسٽارٽ ڪرڻ کان اڳ هن وري درِيءَ مان ٻانهن ڪڍي هٿ سان لالي ڏانهن اشارو ڪيو. اشاري ۾ ساڳيو دڙڪي وارو انداز هوس. مان تو کي ڏسي رهنديس.

بينڪ وٽان ڪار ڦيرائي هوءَ اڏ نهيل عمارت وٽ اچي بيٺي.

مون اوندهه ۾ ورتل آسمان ڏانهن ڏٺو ۽ عمارت جي پوئيان گهاٽي جهنگ ۾ ڪاهي پيس.

20

اسلام آباد جو جهنگ، رات جو پهر ۽ سيارو ! جيئري رهڻ تان ارواح ڪڇي ويو. اونده انڌوڪار ۾ واٽون ويهه ٽي پيون. هر واٽ اونداهي سرنگ جهڙي. سُرنگ جي پوئين پاسي روشني جو ڪو به ٽِروړو نه هو. جيڏانهن منهن، تيڏانهن وڏندو پئي ويس. پنهنجي پَرَ ۾ سمجهيم پئي ته سيڪٽر جي-سڪس جي رخ ۾ وڌيس پئي. رڪي رڪي فقط برپٽ صحرائيءَ جو خيال آيو پئي. سوچيم، مڙس آهي ته عيال ورارو پر مهل جو مڙس آهي. در بند نه ڪندو. دوستي جو ڀرم ۽ پرديس ۾ ڳوڻائي جي لڄ رکندو. ڪنڌ نه ڪيرائيندو. مون کي پاڻ وٽ پناهه ڏيندو.

جهنگ جهاڳيندي،سخت سيءَ جي باوجود ذهن هڪ رٿ تيار پئي ڪئي، ۽ وک کن ڪانپوڙ رد ڪري پئي ڇڏي.

گرفتاري کان اڳ پنهنجي لاءِ ۽ گلاب گونگي جي ضمانت جو خيال مون دل مان ڪڍي ڇڏيو. ضمانت جي امڪان تي سوچڻ اجايو هو. حالتون جهڙي نموني بي رحميءَ سان پاسو ورائي بيٺيون هيون، تنهن ۾ ڪنهن کان ضمانت جي اميد رکڻ پاڻ سان فريب برابر هو. سڄي ساري اسلام آباد ۾ هڪ مراد ناٿارو هو ۽ بي ڏاڻ هئي، جن کان ضمانت جي آس هئي. مراد ناٿاري ۾ مون کي اميد گهٽ هئي. هن جي نگاهه افق تي ۽ قدم ترقيءَ جي ڏاڪي تي هو. ان ۾ هن ويچاري جي ڏوهه نه هو. ڪلٽو، چرچائي، نوڙهو مگر ناهوڪو. سنڌ مان ڪوچ ڪري جڏهن اسلام آباد آيو هو ته فقط ڇوٽي موٽي نوڪري ڪرڻ نه آيو هو. سنگتين ساٿين کي خبر هئي ته مراد ناٿارو اسلام آباد فتح ڪرڻ آيو هو. ۽ پوءِ ڏسنديئي ڏسندي، هن ڪمال ذهانت سان اقتدار جي ايوانن ۾ پنهنجي ساک جا واڄٽ وڄائي ڇڏيا. نوڪريءَ ۾ ڪنيو هئائونس ذوالفقارعلي ڀٽي جي دور ۾، پر وڌيڪ سرخرو ٿيو جنرل ضياءَ جي مارشل لا واري ڏهاڪي ۾. جنرل ضياءَ جي انيڪ صلاحڪارن مان ڪن کي پنهنجو ماموڻ ڪن کي چاچو ڪن کي ڀاءُ ۽ ڪن کي ڀاٽيجو ڪري ڇڏيو هئائين. جنهن ڏينهن جنرل ضياءَ جو جهاز بهاولپور ۾ ڪري تباهه ٿيو هو، تنهن ڏينهن ٽيليويزن تي خبرون پڙهڻ واري اظهر لوڌيءَ کان وڌيڪ مراد ناٿاري کي روئيندي ۽ هنجون هاريندي ڏٺو ويو هو. ڪجهه ماڻهن جو خيال هو ته ناٿارو جنرل ضياءَ جي پٽن اعجازالحق ۽ انوارالحق کان وڌيڪ رنو هو. سندس ذهانت جي انتها هئي، جو گهر جي جنهن ڪمري ۾ ذوالفقار علي ڀٽي جي تصوير رکي هئائين، تنهن ڪمري ۾ جنرل ضياءَ جا صلاحڪار کانئس سنڌ جي باري ۾ معلومات هٿ ڪرڻ ايندا هئا. اصل ۾ جنرل ضياءَ جا صلاحڪار کيس سنڌ جي اٽڪائيڪي صورتحال تي سونهون سمجهندا هئا. سنڌ ۾ سنڌي خوش ته مظبوط مرڪز ۾ اسان جو دانشور خيما کوڙي ويٺو آهي، ۽ سنڌ جي حقن جي حفاظت ڪري رهيو آهي. مرڪز ۾ مقبول، سنڌ ۾ سرخرو ! اهڙو آهي اسان جو يار مراد ناٿارو.

بينيظر ڀٽو اقتدار ۾ آئي، تہ اسان وارو يار ناٺارو سندس باڊي گارڊن ۾ وڃي شامل ٿيو. ان دور ۾ پرائيم منسٽر هائوس ٻاهران ڪمانڊوز کان سواءِ مراد ناٺارو بہ پاڻنديءَ سان نظر ايندو هو. انهن ڏينهن ۾ جن سڄڻن سياسي مشورن سان بينظير کي متاثر ڪيو هو، مراد انهن ۾ سرفهرست هو!

اوندهہ سيءَ ۽ جهنگ ۾ جيئدان لاءِ ڊوڙندي ڊوڙندي زندگيءَ ۾ پهريون ڀيرو مون کي مراد ناٺاري تي ڪاوڙ آئي. مون اول دل ۾ ڪيس گاريون ڏنيون ۽ پوءِ وڏي واڪ سهڪندي، ڪيس ڪچيون پڪيون گاريون ڏنيدي مان ڊوڙندو رهيس.

تون پيدائشي چمچو آهين ناٺارا.

تون ڪم ظرف ۽ ڪمينو آهين.

تنهنجي چمار هر دور ۾، هر حڪومت جي اسيمبلي ميمبرن جي چاڪري ڪندي گذري ويندي.

اسيمبلي ميمبرن ۽ مرڪزي سيڪريٽرين کي سنڌڙي انبن جا ڪوڪا، چيڪو ڪينو ماڪيءَ جا شيشا، ڪڪڙ ۽ قوت باهہ جا ڪيپسول پڄائيندي پڄائيندي تون خارش زدهہ ٿي ويندين.

تون خارش زدهہ ڪتي وانگر هڪڙي ڏينهن ايم اين اي هاسٽل ٻاهران پيو هوندين ۽ سپاهين جي ڏنڊن ۽ نوڪرن ۽ پٽرن جو بک ٿي ويندين !

الائين ڪيتري دير تائين مان قسمين قسمين گاريون ناٺاري کي ڏيندو رهيس. ڪافي دير ڪانپوءِ مون کي لڳو جڻ گارين جو اسٽاڪ ختم ٿي ويو. اصل ۾ ائين نہ هو. لاڳيتو گاريون ڪڍڻ ۽ رڙيون ڪرڻ جي ڪري مان اندروني خالي ٿي ويس. سڄو غبار، ڪاوڙ غلاظت، ڪرفتي منهنجي وجود مان نڪري ويئي. مون کي پنهنجي سوچ ۽ رويي تي افسوس ٿيڻ لڳو. ڪجهہ بہ ٿي پوي، ناٺارو اسان جو سنگتي هو. ترقي ڪرڻ جو جنون سندس ذاتي فعل هو. اسان کي يار جي ياري سان واسطو هو. يار جي فعلن سان نہ ! مان سمجهان ٿو . ان وقت مون کي آرٿ ڪئيسلر جو قول ياد آيو تہ آزمائش جي گهڙيءَ ۾ ڪمزور انسان هوش حواس وڃائي ويهندو آهي، ۽ وڏي واڪ بڪ بڪ ڪري راز ظاهر ڪري وجهندو آهي!

بک ۽ پريشاني سبب، هڪ ڪمزور انسان وانگر مان توائي ٿي پيو هوس. سگهہ ساٿ ڇڏڻ لڳي. مون محسوس ڪيو تہ آزمائش جي گهڙيءَ ۾ مان پنهنجو هوش هٿان وڃائي رهيو هوس. ڊوڙڻ جي رفتار ڍري ٿيڻ لڳي. ٿوري دير اڳ ناٺاري کي ڏنل گارين جو مون کي ڏاڍو ڏک محسوس ٿيو. ڏک جي ڇهنڊري دل ۾ پيئي. سَنڌ سَنڌ مان سيسڙاٽ نڪري ويو. مان هڪ هنڌ ويهي رهيس.

نظر ڦيرائي هيڏانهن هوڏانهن ڏسڻ جي ڪوشش ڪيم. ڪجهہ نظر نہ آيو. اوندهہ ايتري قدر گگهہ هئي، جو هڪ ٻن ڦٽن کان اڳتي ڪوشش جي باوجود ڪجهہ نظر نہ پئي آيو. مان هٿ ڪڇن ۾ ڏيئي ويهي رهيس.

ايڏو ڪروڌ منهنجي اندر ۾ ڪٿان آيو؟ مون سوچيو. مان پيچي پري رهيو آهيان؟ ختم ٿي رهيو آهيان؟ دوستن کي خوبين ۽ خامين سميت قبول ڪرڻ واري فلسفي تي عمل ڪرڻ جي باوجود هيءُ مون ڇا ڪيو! ڇو مراد ناناري کي گاريون ڏنم ۽ ڪيس بدشد ڳالهايم ! ڇو؟

تڏهن محسوس ڪيم، ته اصل ۾ مون کي ڏاڍڻ جو ڏک هو. مٿس ڏاڍو مان هو مون کي ! سوچيو هيم، جڏهن به زندگيءَ ۾ آزمائش جي گهڙي ايندي، هوءَ منهنجي قريب هوندي، مون کي هيڪلو نه ڇڏيندي. حالتن هٿان ميزان ۾ ڏک ڪائي وينس ته هوءَ مون کي غلط نه سمجهندي!

مون کي ڏاڍو ڏک ٿيو. ٻاهرين اونده کان وڌيڪ مون کي پنهنجي وجود جي اونده گهري محسوس ٿي. ٻاهرين جهنگ کان وڌيڪ مون کي سوچن جو جهنگ وڌيڪ گهاٽو محسوس ٿيو . رکي رکي هڪ سوال بڙڇيءَ وانگر گهائل ڪندو رهيو. مون سان ڳالهائي ته ها ! مون کي ڳالهائڻ جو موقعو ته ڏئي ها ! پوليس وارن جي جڙتو رپورٽن تي يقين ڪري ويٺي ! ماضيءَ جي ڪنهن حوالي کي معتبر نه سمجهائين ! ائين ڇو ڪيائين، ائين ڇو ڪيائين؟

مون ته ڪيس گلاب گونگي جي باري ۾ سڀ ڪجهه ٻڌائي ڇڏيو هو. ان جو مطلب آهي، هن منهنجي ڳاله تي يقين نه ڪيو آهي ! سوال سنگسار ڪندا رهيا — ته پوءِ هن ان ڳاله تي به يقين نه ڪيو هوندو ته گلاب، گونگو آهي — ڳالهائڻ کان معذور آهي ! هن گلاب سان اذيتن دوران ڳالهائڻ جي ڪوشش ڪئي هوندي! هن ڪانئس منهنجي باري ۾ پڇيو هوندو. جوڳي ڪير آهي؟ ڪهڙيءَ سياسي پارٽيءَ جو دهشتگرد آهي؟ اسلام آباد ڪهڙي مقصد سان آيو آهي؟ آبپارو اڏائڻ آهيو آهي، يا زراعتي بينڪ جي عمارت؟ اقتدار جي ايوانن ۾ ڪنهن کي قتل ڪرڻ آيو آهي؟ ڪنهن کي؟

گلاب کي ماري ڇڏيندا !

آتش فشان جو رجيل پگهريل، ٽهڪندڙ لاوو منهنجي مغز مان لهي، رڳ رڳ ۽ سَنڌ سَنڌ ۾ ٻوڙن لڳو.

مان گلاب کي اهڙي نموني مرڻ نه ڏيندس ! مون کي پنهنجي وجود ۾ پڙلاءُ ايندو رهيو. مان گلاب کي مرڻ نه ڏيندس - ۽ جيڪڏهن گلاب کي ماري ڇڏيائون ته پوءِ قانون نافذ ڪرڻ وارن جي ان ٽيم جي هڪ هڪ ميمبر کي چونڊي چونڊي ماري ڇڏيندس، جنهن تفتيش جي دوران پڇاڳاڇا جي نالي گلاب کي عذاب ڏنا هوندا ! مان دهشت گرد نه آهيان. پر مان کين دهشگرد ٿي ڏيکاريندس.

مان سڀ کان اڳ ڏاڻ کي ماريندس ! اسين ڪڏهن ڪڏهن پنهنجي وجود ۾ عدالت لڳائيندا آهيون، ۽ ان عدالت جي ڪٽهڙن ۾ ڪڏهن پاڻ بيهي رهندا آهيون، ۽ ڪڏهن انصاف جي مسند تي ويهي رهندا آهيون. مون ڪٽهڙي ۾ بيٺل ڏاڻ کي پنهنجو فيصلو ٻڌائي ڇڏيو مان تو کي جيئرو نه ڇڏيندس. گلاب جي خون جي ڏوه ۾ مان تو کي قتل ڪري ڇڏيندس.

21

مون کي خبر نہ پيئي تہ جابر جهڙي رات ڪيئن ۽ ڪڏهن وهامي ويئي. سموري رات مون ڪروڌ ۽ نفرت ۾ پڇرندي گذاري ڇڏي هئي. چپ ڏندن سان چچڙيل، منيون ڀڪوڙيل، اکيون اُلاءِ ! ڦونڊاريل ناسن مان ساهہ ائين پئي آيو ۽ ويو مان ڄڻ هيبتناڪ جهنگلي سان گڏ هوس، ۽ زندگيءَ ۽ موت جي مقابلي ۾ نڪري پيو هوس. ڏرتي مون کي پنهنجي پيرن هيٺان ڪنبندي محسوس ٿي. اندر مان هڪ ئي آواز جو پڙلاءُ ۾ ٻڌڻ پئي آيو، مان ڏائڻ کي جيئرو نہ ڇڏيندس، کيس قتل ڪندس. هوءَ گلاب گونگي جي قاتل آهي. مان کيس سزا ڏيندس. کيس ماري ڇڏيندس.

منهنجي وهم ۽ گمان ۾ بہ نہ هو تہ مان زندگيءَ ۾ ڪڏهن ڏائڻ کان ايتريقدر نفرت ڪري سگهندس ! جنهن کي مون گذريل ڪنهن جنم جي حوالي سان سڃاتو هو تنهن کي ايڏي شدت سان ڌڪاري ڇڏيندس ! بُک، اُڃ، ڪمزوري ۽ تڪليف جي باوجود مان ظلم جهڙي رات ۾ واسينگن جهڙي جهنگ ۾ ڀٽڪندو رهيس، ۽ وٽن سان وچڙندو رهيس. پر پنهنجي اندر جو انت لهڻ جي ڪوشش ڪندو رهيس. ڏائڻ لاءِ منهنجي نفرت جو بنياد گلاب جي هلاڪت تي بيٺل آهي، يا مون سان ڪيل فريب تي؟ مان پاڻ کان پڇندو رهيس، پڇندو رهيس.

پاڻ کان پڇيل سوال هميشہ جواب کان محروم رهجي ويندا آهن - ۽ پوءِ، جڏهن ڪنهن سوال جو جواب نہ ملندو آهي، تڏهن وجود سوالن جي انبار هيٺان دفن ٿي ويندو آهي، ۽ زندگي خود جواب کان محروم هڪ سوال وانگر محسوس ٿيندي آهي. هڪ هماليہ جيڏو سوال سِرَ تي کڻي مان سيڪٽر جي-سڪس ڏانهن وڌندو رهيس.

ڪجهہ ياد ڪونهي درد جي رات ڪيئن گذري ويئي. پرهہ ڦٽي ٿي تہ مان لال ڪوارٽرن جي ويجهو پهچي چڪو هوس. سوچيم، ڪيپيٽل ڊولپمينٽ اٿارٽيءَ وارن اسان جهڙن جي سولائي ۽ سهولت لاءِ ڪيڏو نہ ڪرم ڪيو آهي ! سيڪٽرن جي وچ ۾ اهڙا اهڙا گهاٽا جهنگ ڇڏيا اٿائون، جهڙو سنڌ جا ٻيلا ! لڪي ويهي رهو تہ زندگي مِرن سان ڪچهري ڪندي گذري وڃي !

ڪير وارا موٽر سائيڪلن سان ڪير جا دٻا ٻڌي سڙڪن تي نڪري آيا هئا. ڳُل وٽن جون مٿاهيون ٽاريون، جهونجهڪڙي ۾ روشن ٿي پيون هيون. مان هيڏانهن هوڏانهن ڏسي، تيز ڊوڙندو، جهنگ مان نڪري لال ڪوارٽرن جي پٺيان وڃي پهتس. بريٽ صحرائيءَ جو ڪوارٽر پوئين قطار جي آخري حصي ۾ هو. ڪوارٽرن جي پٺين سان لڳندو ۽ گسندو مان بريٽ صحرائيءَ جي ڪوارٽر پٺيان وڃي بيٺس. پٺيئن پاسي اڱڻ کان هڪ در هو. مون در کڙڪايو. ڪجهہ دير تائين در کلڻ جو انتظار ڪرڻ کانپوءِ ٻيهر در کڙڪايم.

در کليو. در مان بريٽ صحرائيءَ جي هڪ پٽ ليئو پاتو. مون تي نظر پيس تہ وائڙو ٿي ويو. سڃاڻڻ لاءِ بہ چار دفعا اکيون ٽمڪائي، مون ڏانهن ڏنائين ۽ پوءِ در ڦهڪائي ڀڄي ويو.

ڪافي دير تائين ڪنهن بيهر در نہ کوليو. مون در کڙڪايو.

در کليو. کليل در مان برپٽ صحرائيءَ جي زال ليئو پاتو. پريشاني سندس چهري تي پوسٽر وانگر چنبڙيل هئي. مون کي هٿ ٻڌندي سُڙٻاٽن ۾ چيائين، ” ادا جوڳي، خدا جي واسطي هليو وڃ. اسان ڏاڍا پريشان آهيون.“

ڪمزوري سبب مان در جي پرسان پٽ کي ٽيڪ ڏيئي ويهي رهيس. لڳم پئي، ساهہ نڪري ويندو.

چيم، ” مون کي پاڻي جا ٻہ ڍڪ ڏي ياجائي.“

ياجائي چيو ” تون هليو وڃ ادا جوڳي، خدا جي واسطي هليو وڃ “

ساڻي ساٽي ساهہ سان چيم، ” مان ٽن ڏينهن کان بکايل آهيان. مون کي ٻہ ڍڪ پاڻي ۽ ماني جو گرهہ ڏئي.“

هوءَ منجهي پيئي ڄڻ ڪنهن فيصلي تي پهچڻ پيئي چاهيائين. ڪجهہ دير تائين ٻُڏ تَرَ ۾ بيٺي رهي.

ڄڻ ڪو فيصلو ڪري ورتائين. در بند ڪري هلي ويئي.

ٻہ چار ڪير وارا پنهنجيون موٽر سائيڪلون تيزيءَ سان ڊوڙائيندا لنگهي ويا. ڏينهن ڦٽڻ لڳو سيءَ ۾ سُڪل ۽ ٺٺڪندڙ ڏينهن !

ڪجهہ دير ڪانپوءِ در کليو. ياجائيءَ ڊڄندي ڊڄندي هيڏانهن هوڏانهن ڏٺو کليل در جي وٿي مان هٿ وڌائي، مون کي پاڻي جو گلاس ڏنائين. هڪ ڍڳيت ۾ مان سڄو پاڻي پي ويس. گلاس ياجائي کي موٽائي ڏنم. ياجائي هڪڙي ننڍڙي هڙ ٺڙ ٺڪڙ ۾ مون کي ڏيندي چيو ” هن ۾ مانيون ۽ تريل پٽاٽا آهن. هاڻي تون هليو وڃ ادا.“

پڇيم، ” برپٽ ڪٿي آهي؟“

ساهہ سڏڪن سان وچڙي پيس.

مان ڊڄي ويس. پڇيم، ” خير تہ آهي ياجائي.“

چيائين، ” نبن جي پيءُ کي پوليس وارا وٺي ويا آهن.“

”ڇو؟“ مون تعجب وچان پڇيو ” برپٽ تہ ڏاڍو معصوم قسم جو ماڻهو آهي، هن کي ڇو وٺي ويا آهن.“

رئي جي ڪنڊ سان اکيون اُگهندي چيائين، ” تنهنجي ۽ گلاب جي باري ۾ پڇا ڪرڻ لاءِ وٺي ويا اٿس.“

پڇيم، ” ڪڏهن؟“

وراڻيائين، ” ٻہ ڏينهن ٿيا آهن.“

مون محسوس ڪيو مان ڪوڙهي آهيان. منهنجو وجود ڪوڙهہ جي زخمن سان روڳي ٿيل آهي. مون کي هتان وڃڻ گهرجي ! وستين کي خيرباد ڪري ويرانين ڏانهن رخ ڪجي ! ماڻهن جي مون سان نفرت اجائي نہ آهي.

مان اٿي بيٺس.

ياجائيءَ روئيندي چيو ” پوليس وارا اسان جي ٻنهي وڏن پٽن ۽ منهنجيءَ سس کي ٻہ وٺي ويا آهن.“

مان ڪنبي ويس. پنهنجي ساءِ چيم، ”برپٽ جي والده ڪي بہ وٽي ويا آهن؟.“
پاڃائي روئيندي چيو ” ڪالهہ شام جو مان ڪيس ملڻ ويئي هيس.“
مون ڪجهہ نہ چيو.
هوءَ اوڇنگار ڏيئي روئي پيئي، ” ڏاڍو ماريو اٿائونس، ہ ڏند ڀڃي ڇڏيا اٿائونس.“
دل چاهيو جهنگ ۾ ڪاهي پوان. ماڻهن بدران مِرن سان وچي زندگي بسر ڪريان ! سوئر، بگهڙ، ۽ نانگ هر حال ۾ انسان ڪان بهتر آهن. بهتر ان ڪري آهن جو هو سازشون ڪري نہ سگهندا آهن.
بنا ڪجهہ چوڻ جي مون پنيئن پير هٽڻ شروع ڪيو.
” ادا جوڳي “ پاڃائي سڏ ڪيو ۽ وٽيءَ مان هٿ ٻاهر ڪڍيو. چيائين، وٺ ! ڪليل هٿ ڏانهنس وڌايم.
پاڃائيءَ سوء روپين جو نوٽ منهنجي هٿ تي رکي ڇڏيو ۽ پوءِ هڪدم در بند ڪري هلي ويئي.

22

مان پنڀرو هٽندو ويس. برپٽ صحرائي جو ڪواٽر مون کان پري ٿيندو ويو.

مون کي خبر هئي ته مجرم ۽ جرائم پيشه شخص مجبور ماڻهن کي هيومن شيلڊ يعني انساني ڍال طور استعمال ڪندا آهن. هو پنهنجي ۽ قانون نافذ ڪرڻ وارن ڪارندن جي وچ ۾ مجبور ماڻهن کي بيهاري ڇڏيندا آهن. مون کي اها خبر هئي ته سنڌ ۾، ان جي برعڪس، ڌوهارين کي بليڪ ميل ڪرڻ لاءِ قانون نافذ ڪرڻ وارن ادارن طرفان ڌوهارين جي پورهن مٿن مائٽن ۽ جوان زالن ۽ ڌيئرن ۽ ڀينرن کي حراست ۾ ورتو ويندو آهي، ۽ ان ڪاروائي کي جائز سمجهيو ويندو آهي. محمد عالم کوسو ڌاڙيل عالمو کوسو ٿيڻ کان اڳي گورنمينٽ ڪاليج حيدرآباد ۾ پڙهندو هو. هاريءَ جو پٽ هو. وڏيري سان معمولي ڳالهه جي اٽبت سبب وڏيري جي چوڻ تي پوليس محمد عالم کوسي جي ٻن جوان ڀينرن کي لاڪپ ۾ رکيو هو ۽ کين پورهي پيءُ آڏو بيعزت ڪيو هو. ان ڳالهه جي خبر حيدرآباد ۾ جڏهن محمد عالم کي پيئي هئي، تڏهن هن ڳوٺ جو رخ ڪيو هو ۽ وڏيري کي ماري سندس لاش ڪتن جي حوالي ڪيو هو. ان ڪانپوءِ ڏهن سالن تائين سنڌ ۾ عالمو کوسي جي دهشت جو راڄ هو. هن کي ان پوليس آفيسر جي ڳولا هئي، جنهن سندس ڀينرن کي لاڪپ ۾ بيعزت ڪرايو هو. نيٺ هڪڙي ڏينهن بند پرسان جيپ ۾ ويندي انسپيڪٽر، عالمو کوسي کي ور چڙهي ويو. عالموءَ کيس الف اگهاڙو ڪري ٻيڙي جي سڙهه سان ابتو لٽڪائي ڇڏيو هو. کيس ٻيڙي ڪاهي وچ درياءَ ۾ ڪاهي ويو. ڇهن ڪلاڪن سان سندس جسم کي خنجر سان چيريندو رهيو. ڪجهه عرصي ڪانپوءِ عالمو کوسو پوليس سان مقابلي ۾ مارجي ويو هو.

برپٽ صحرائيءَ جي ڪواٽر کان پنيرو پري ٿيندي مون سوچيو. ڪٿي ائين ته ناهي، مضبوط مرڪز جي راڄڌانيءَ ۾ موجوده دور جي عالمو کوسي لاءِ ماحول سازگار ٿي رهيو آهي! برپٽ صحرائيءَ جي ٻن پٽن ۽ پوڙهي ماءُ کي پوليس وارا پڪڙي وٺي ويا آهن! بعيد ناهي ته ڪجهه عرصي کان پوءِ ملڪ واسين کي ڌاڙيل برپٽ صحرائيءَ جو نالو ٻڌڻ ۾ اچي! مون اڪثر محسوس ڪيو آهي ته قانون نافذ ڪرڻ وارن ادارن وٽ ڌاڙيل ۽ ڌوهاري پيدا ڪرڻ جون فيڪٽريون آهن. هڪ دفعي لاءِ پوليس جي وڙ چڙهي وڃڻ ڪانپوءِ ماڻهو يا ته ڌاڙيل يا ته ڌوهاري ٿي پوندو آهي، يا وري ملڪ جو باغي ۽ غدار!

ڏينهن، شينهن! چڙهندو آيو. لال ڪواٽرن جي پرسان ڪامورن لاءِ بنگلن جي اڏاوت جو ڪم شروع ڪيائون هو. ٽولن ۾ مزدور ڪم لاءِ نڪري آيا هئا. ڪي رازا، مستري، ڊڪڻ ۽ واڍا وڃي ڪم سان لڳا ۽ ڪي وڃي جهوپڙين ۾ ناهيل هوٽل ۾ وڃي ويٺا. ڪن نيرن ڪئي ۽ ڪن چانهه جون سرڪيون ڀريون. ان دوران هو پاڻ ۾ ڳالهيون ڪندا رهيا ۽ خوش ٿيندا رهيا.

مان مانڙي ڪري ٻاڪڙا هوٽل جي هڪ ڪنڊ ۾ وڃي ويهي رهيس. هڙ ڪولي تختي تي رکيم ۽ گرهه ۾ تريل ٻتاتا وجهي کائڻ لڳس. ٻاڪڙي وارو ڇوڪرو ميري ۽ گدلي ڪوپ ساسر ۾ چانهه کڻي آيو. پاسي کان ڏالڊا جي ڇبي ڍبي پرسان جست جو غليظ گلاس رکيو هو. ٻه چار گرهه پيٽ ۾ لٿا ته دماغ جا چاريئي طبق روشن ٿي پيا. اهو شخص وڏو ڏاهو هو جنهن چيو هو اَن هو ايمان هو! يا، بک پيچڙو ٽول، دانا ديوانا ڪري!

مون کي ياد ناهي مون اڳ ڪڏهن زندگيءَ ۾ ايتري لذيذ نيرن ڪئي هئي. پيٽ پرڻ ڪانپوءِ مون گذريل ٽن چئين ڏينهن جو جائزو نئين سر ورتو.

سوچيم، ٻه ڳالهيون اهم آهن. هڪ، گرفتاريءَ کان اڳ ضمانت، ۽ ٻيو گذريل ٽن چئن ڏينهن ۾ پوليس کهڙي قسم جون خبرون اخبار، ريڊيو ۽ ٽيليويزن کي جاري ڪيون آهن.

ڏائڻ هٿان دغا کائڻ ڪانپوءِ ضمانت وارو ڪم ذري گهٽ ناممڪن ٿي پيو هو. باقي رهي پوليس جي خبرن واري ڳالهه ته ان لاءِ گذريل ٽن چئن ڏينهن جون اخبارون پڙهڻ ضروري سمجهيم.

لال ڪواٽرن کان آبپاره پري ناهي. وٽن جي قطار جو وچي پاسو ورتم. ماڻهن کان لڪندو، بچندو مان آبپاره وٽ پهتس. ٽي چار اخبار فروش سائيڪلن تي اخبار رکي بيٺا هئا. ماحول جو جائزو وٺڻ لاءِ مان اخبارن وارن کي پٺي ڏيئي،ٻاٽا جي دڪان ٻاهران بوٽن جي شوڪيس ڏانهن منهن ڪري بيهي رهيس. ٻاٽا جو دڪان نه کليو هو. اندر اونده هئي، شوڪيسن جي شيشن ۾ منهنجي پس منظر وارو سمورو نظارو چٽي عڪس ۾ نه پئي آيو.

ڀاڄي پتيءَ، گوشت مڇيءَ ۽ سيڌو سامان وٺڻ وارا ايندي ويندي اخبارن وارن وٽ بيهي پئي رهيا، ۽ اخبارن جون سرخيون پڙهي اڳتي وڌي پئي ويا. ڪي ته اخبارن کي بنهه چنبڙي پئي پيا. اهڙا شخص گهڻو ڪري ڪراڙا بورچي ۽ ڪامورن جا اردلي پئي لڳا، جن کي گهر ۾ آيل اخبار کي هٿ لڳائڻ جي اجازت نه هوندي آهي. ان دوران ڪا ڪا گهڙي اهڙي به آئي پئي، جڏهن اخبار فروش اڪيلا پئي رهجي ويا. گهڙي کن لاءِ خيال آيو ته وک کڻي ٻه ٽي اخبارون خريد ڪريان، پر ائين ڪندي عجيب ڊپ محسوس پئي ٿيو. ان وقت مون محسوس ڪيو ته لڪڻ لاءِ نه فقط جهر جهنگ، پر ماڻهن جو جهنگ به مناسب هوندو آهي. اڪيلو انسان نمايان ٿي پوندو آهي، نظرن ۾ ايندو آهي. ماڻهن جي جهنگ ۾ انسان پنهنجي انفرادي شناخت، سڃاڻپ وڃائي ويهندو آهي. هجوم ۾ شامل هو اجتماعيت جو حصو ٿي پوندو آهي، ڪنهن کي نظر نه ايندو آهي. مون سوچيو اخبار فروشن وٽ جڏهن مُفت ۾ اخبارون پڙهڻ وارن جي پيهه وڌي ويندي، مان ڦيرو ڪائي، هڪدم پيهه ۾ وڃي شامل ٿيندس ۽ اخبارون وٺي ڪسڪي ويندس.

ڪجهه دير ڪانپوءِ اخبار فروشن وٽ پيهه وڌي ويئي. موقعو مناسب لڳو. وک کڻي پيهه ۾ وڃي بيٺس. ٻه انگريزي ۽ هڪ اردو اخبار وٺي، مان ڪجهه دير اتيئي پيهه ۾ بيٺو رهيس. ۽ اخبارن جون سرخيون پڙهندو رهيس. ڪالاباغ ڊيم ٺهندو، ڪالاباغ ڊيم نه ٺهندو. سنڌ ۾ ڌاڪن جا ڦهري ڪارناما، فيصل

آباد ۾ بينڪ کي لٽيو ويو. ٻه عورتون اغوا. شريعت بل منظور. شريعت بل نامنظور. سنڌ ۾ هندستان جي را ايجنسي جا ايجنٽ!

تڏهن هڪ خبر سان نگاهه پوڻ سان منهنجي جسم ۾ ڌوڙنديڙ رت جو دورو بيهي رهيو. گهڙي ڪن لاءِ دل ڌڙڪڻ ڇڏي ڏنو. سنڌي دهشتگردن جي بدنام سرغني جي تلاش جاري. سندس ساٿي گرفتار. گلاب جو تفتيشي آفيسرن آڏو حلفيه بيان. اڄ گلاب کي پريس ڪانفرنس ۾ پيش ڪيو ويندو. ڇرڪائيندڙ انڪشافن جي توقع.

مان آهستي آهستي پنيرو هٽندي، پيهه مان نڪري ويس.

وسيع دنيا اوچتو ئي اوچتو ٻن چئن ڏينهن اندر منهنجي لاءِ ايتريقدر تنگ ٿي ويئي هئي، جو مٿي لڪائڻ جيتري جاءِ به مون کي ميسر نه هئي. سوچيم، اسلام آباد ۾ رهڻ خطري کان خالي نه آهي، ۽ سڀ کان وڌي ڳالهه ته رهجي ته ڪنهن وٽ رهجي! پاڻي ڪيڻ لاءِ جنهن کوهه ۾ ڏول وڌوسين، سو کوهه سُڪل نڪتو. اهڙي صورتحال ۾ فقط هڪ واٽ سمجهه ۾ پئي آئي. گلاب گونگي کي نصيب ۽ حالتن جي حوالي ڪري اسلام آباد مان فورن ڀڄي وڃان.

پر، گلاب گونگي ۽ مون ڪيو ڇا آهي؟ ڪهڙو ڏوهه ڪيو آهي؟ اسين بيوقوف قسم جا غير سياسي ماڻهو آهيون. دغا ۽ فريبن جي دنيا ۾ عشق جا عَلمَ کڻي گهمندا آهيون، ۽ عشق جي صليبن تي دم ڏيئي ڇڏيندا آهيون. ها، اسان جو هڪ ڏوهه قابل سزا آهي. ان ڏوهه جو ڇيهه مقتل ۾ آهي. اسان جي سوچ، اسان جو ڏوهه آهي. حاڪميت حق جي آهي، باقي سڀ فنا آهي. اها سوچ اسان جو ذاتي فعل آهي. ان سوچ کي اسان اڃا تائين عام نه ڪيو آهي. سوچ جي سزا سرمدن، عنايتن ۽ منصورن جهڙن درويشن کي ملندي آهي. مان گنهگار آهيان، ان جي لائق نه آهيان، جو حق جي راهه ۾ سر صدقو ڏيئي ڇڏيان! اسان جي نصيب ۾ معافي ناما لکيل آهن. اسان جي حياتي نه ڪيل ڏوهن ۽ گناهن بابت پنهنجي ثابتي ڪندي گذري ويندي آهي.

مون کي سمجهه ۾ به پئي آيو ته سرڪار سڳوريءَ جي قانون نافذ ڪرڻ وارن ادارن کي ڪيئن وڃي سمجهايان ته اسان جو توهان جي اسلام سان ڪو واسطو ڪونهي. گلاب گونگو آبپاره وٽ قاضي محمد اسلام آف روهڙي شريف لاءِ بينر کڻي بيٺو هو. ٻئي ڪنهن سياسي مقصد لاءِ نه بيٺو هو. جيئن پنجابي زبان ۾ اشرف کي اڇو پرويز کي پيجو ۽ رشيد کي شيدا سڏيندا آهن، تيئن اسين سنڌي ٻوليءَ ۾ ڏٽي بخش کي ڏنو ۽ نبي بخش کي نبن ۽ پير محمد کي پيرل سڏيندا آهيون. گلاب گونگو جنهن اسلام لاءِ آبپاره وٽ بينر کڻي بيٺو هو، سو بينر اصل ۾ قاضي محمد اسلام آف روهڙي شريف لاءِ هو. ان جو تعلق سياست سان نه هو. پر، اهي ڳالهيون ڪنهن سان ڪجن، ۽ ڪنهن کي وڃي ٻڌائجن! هر سياسي حڪيم وٽ ڦودني جي ڦڪي آهي. سنڌي ڏاڙيل آهن، غدار آهن، ۽ هندستان جا ايجنٽ آهن!

عافيت ان ۾ نظر پئي آيئي تہ ڪوشش ڪري اسلام آباد مان نڪري وڃان. پر ڪيئن؟ منهنجي کيسي ۾ نوي پنجانوبھ کن روپيا هئا. انهن پيسن مان ملتان تائين پهچڻ بہ محال هو. روهڙيءَ تائين ڪيئن پهچندس؟ بنا ٽڪيٽ جي سفر ڪريان؟

تڏهن، اوچتو خيال آيو تہ مان اڄ شام ڪيئن بہ ڪري اب پريس ڪانفرنس ۾ ويندس، جنهن ۾ قانون نافذ ڪرڻ وارن ادارن جا آفيسر گلاب گونگي کي صحافين آڏو پيش ڪندا ، ۽ جنهن ۾ پوليس وارن کي ڇرڪائيندڙ انڪشافن جي توقع هئي.

مون اسلام آباد مان ڀڄي وڃڻ جو ارادو ملتوي ڪري ڇڏيو.

23

اخبارن جون سرخيون پڙهڻ کانپوءِ سوچيم، ياسمين گارڊن ڏانهن هليو وڃان، ۽ ڪنهن نويڪلي ڪنڊ ۾ ويهي تفصيل سان خبرون پڙهان. ياسمين گارڊن ۽ شڪر پڙيان جي وچ تي، اسٽيل جي چند تاري پرسان بيرڪن جهڙي هڪ واٽوڳ عمارت لاوارث پيئي آهي. ان عمارت ۾ صادقين انسان جي ارتقا، جفاڪشيءَ، محنت، محبت ۽ تشدد، آخر ۾ صنعتي انقلاب جي حوالي سندس عظمت جي تصوير ڪشي ڪندي، هڪ سو ويهه فٽ ڊگهو ميورل تيار ڪيو ويو هو. ان ڪانپوءِ اها عمارت خالي پيئي آهي. در درين جا شيشا ڀڳل، ڀتين ۾ ڏار، ڇتين مان لڙڪندر جارا، چمڙن جا ٻِرَ، ڪبوتر، ڪوئا، ڏيک اهڙو ڀوائتو جڻ غيبات جو واس هجيس. هونءَ ته لڪي ويهڻ لاءِ، ان کان بهتر ٻي ڪا جاءِ اسلام آباد ۾ نه آيو آهي. پر، دهشتگردن جي تلاش ۾ پوليس سڀ کان اڳ ان قسم جي جاين تي ڇاپو هڻندي آهي. صادقين جو ورڪشاپ ۾ لڪي ويهڻ جو خيال مون دل مان ڪڍي ڇڏيو.

اڪيلائپ ۽ انفراديت ۾ مون کي تحفظ نظر نه آيو. اجتماعيت ۾ مون کي عافيت نظر آئي. نظر ڦيرائي ڏٺم. ايڪڙ ٻيڪڙ سپاهي نظر آيو. اسلام آباد ۾ سياري جو صبح ماڻهو جي بيخ ڪڍي ڇڏيندو آهي. سپاهين سگريٽ جا سوٽا هڻي پنهنجي وجود ۾ گرمائش داخل ڪرڻ جي ڪوشش پئي ڪئي. ڪي سج جي تڙڪي ۾، هٿ بغلن ۾ وجهي بيٺا هئا، ۽ آهستي آهستي ڪنبي رهيا هئا.

گوشت ۽ ڀاڄين جي دڪان تي پيهه وڌي ويئي. گوشت ۽ ڀاڄين جي دڪانن وٽان خبرداريءَ سان لنگهندي، مان آبپاره جي چوسول وٽ پهتس. چوسول جي پرئين پاسي گورنمينٽ ٽرانسپوٽ جو اڏو آهي، جتان مري، ايبٽ آباد، مظفر آباد، لاهور، فيصل آباد وغيره لاءِ بسون روانيون ٿينديون آهن، ۽ موٽي اچي دنگ ڪنديون آهن. اڏي جي ٻاهران راولپنڊيءَ لاءِ بسن، ويگنن ۽ سوزڪين جو ڏاڍو مصروف اڏو آهي. مان گورنمينٽ ٽرانسپوٽ جي پوئين حصي ۾ چانهه واري ڪيبن وٽ وڃي بيٺس. ڪائنس چانهه جو ڪوپ وٺي ڪيبن جي پرسان هڪ بينچ تي ويهي رهيس، جنهن تي ٽي چار ڄڻا اڳوات ويٺا هئا.

چانهه جون ٻه سرڪيون ڀري، اردو اخبار کولي گوڏي تي رکيم. اخبار ۾ دهشتگردن جي خبر وڏي شَد مَد سان شايع ڪئي هئائون. تفصيل پڙهڻ شروع ڪيم ته منهنجي لونءِ ڪاندارجي ويئي. مون کي دهشتگردن جو سرغنو ظاهر ڪيو هئائون. لکيو هئائون ته تفتيشي ادارن جي رپورٽ موجب سرغني جو اصل نالو تارا چند آهي، ۽ سيوهڻ جي ويجهو راڌڻ شهر جو رهواسي آهي، پر پاڻ کي جوڳيءَ جي نالي سان سڏائيندو آهي ۽ پاڻ کي روهڙيءَ جو رهواسي ظاهر ڪندو آهي.

مون کان ڇرڪ نڪري ويو. ڪوپ کي ڇُلڪو آيو. ڪجهه چانهه وڃي پَٽ تي پيئي. پاسي کان ويٺل ماڻهن ڪنڌ ورائي مون ڏانهن ڏٺو. مون سنڀالي ورتو ۽ خوامخواه مُرڪڻ جي ڪوشش ڪئي.

ٻه چار چانهه جون سُرڪيون پري پيهر خبر پڙهيم. لکيو هئائون ته سرغني ۽ سندس ساٿي گلاب جي فليٽ تي ڇاپي دوران پوليس کي ڪافي اهڙو مواد هٿ چڙهيو آهي، جنهن مان ملزمن جي دهشتگرد هئڻ جا واضع ثبوت ملن ٿا. جهڙوڪ دهشتگرديءَ ۾ تربيت حاصل ڪرڻ لاءِ جڳ مشهور ڪتاب ” دي ٽيررسٽ “.

ٽيررسٽ ! دهشتگردي جو ڪتاب آهي ! ڪِلَ بدران اول مون کي صحافتي جهالت تي افسوس ٿيو ۽ پوءِ ڪاوڙ آئي. اڳتي پڙهيم ته منهنجا ڪن ڳاڙها ٿي ويا. لکيل هو ته ٽيررسٽ ڪتاب ۾ دهشتگرديءَ بابت دنيا جي خوفناڪ ۽ خطرناڪ دهشتگردن جا احوال ڏنل آهن ۽ دهشتگرديءَ ۾ جديد طريقن جي تفصيل سان سمجهاڻي ڏنل آهي. تارا چند عرف جوڳي، ۽ سندس ساٿي گلاب چند پنهنجي فليٽ تي مخصوص ماڻهن کي دهشتگردي جي تربيت ڏيندا هئا، ۽ کين ٽيررسٽ ڪتاب پڙهي ٻڌائيندا هئا.

اوچتو مون هڪ لمحي لاءِ مون کي خودڪشي جو خيال آيو. سمورو معاشرو بڪواس، ڪوڙو رزيل ۽ فريبي محسوس ٿيو. ليمبرڪ جي تاريخي ڪتاب ٽيررسٽ کي دهشتگرديءَ جو ڪتاب ثابت ڪري تفتيشي ادارن ايندر نسلن جو انصاف تان ارواح ڪٽائي ڇڏيو هو. ليمبرڪ جو ڪتاب ٽيررسٽ انگريزن خلاف حرن جي بيمثال جدوجهد جو ڪتاب آهي. هڪ تاريخي دستاويز آهي. اهڙي ڪتاب کي دهشتگرديءَ جو ڪتاب ظاهر ڪري تفتيشي ادارن پنهنجي بدنيتيءَ جو ثبوت ڏنو هو.

اهڙي ڪم ظرف معاشري ۾ زنده رهڻ زندگيءَ جي توهين آهي. ذلت جي زندگيءَ کان عزت جو موت بهتر آهي. مون کي هيءَ ماحول، هن ماحول جو انصاف قبول نه آهي. انصاف جي نالي ۾ بي انصافين خلاف احتجاج طور مان خودڪشي ڪندس. مان آپگهات ڪندس ! منهنجي وجود ۾ احتجاجي آواز اپرندا رهيا.

منهنجيون نگاهون اخبار تي کُتل هيون، ۽ خيال منتشر ! ڪجهه سمجهه ۾ نه پئي آيو ته ڇا ڪريان !

اسلام آباد جي ڪوفي ۾ ڪنهن تي اعتبار ڪريان، ڪنهن کي دانهن ڏيان ! مان ۽ گلاب ئي ملڪ ۾ شناخت، پنهنجي سڃاڻپ وڃائي وينا آهيون ! گلاب علي اوچتو ئي اوچتو گلاب چند ۽ مان جوڳيءَ مان تارا چند ٿي پيو آهيان ! اوچتو خيال آيو برپٽ صحرائيءَ کي ڪهڙو نالو ڏنو هوندائون؟

پوليس آڏو پيش پوڻ ۾ مون کي مسئلي جو حل نظر نه آيو. سوچيم، نئين جمهوري دور ۾ سنڌ جا انيڪ نوجوان اسلام آباد ۾ وزير اچي ٿيا آهن، ڇو نه هنن سان ملجي ! نوجوان آهن، جذبن سان پرپور آهن. منهنجي ڳالهه ٻڌندا، منهنجي مسئلي کي حل ڪرڻ جي ڪوشش ڪندا ! علي نواز شاهه پرويز علي شاهه مهر علي شاهه قائم علي شاهه مولي علي شاهه ۽ ان قسم جا انيڪ نوجوان شاهه منهنجا واقفڪار آهن. ٻڍڙهي ياسين، سلطان ڪوٽ ۽ شڪارپور وارو آغاطارق به واقف هو. سوچيم، ڇو نه وڃي انهن نوجوانن جو در کڙڪايان ! واڳ ڏٺي آهي. اسان جو مسئلو حل ڪرڻ ۾ ويرم نه ڪندا. اخباري خبرن مان خبر پيئي ته اسيمبليءَ جو اجلاس هليو پئي. ان جو مطلب هو ته بينظير ڀٽو جي حڪومت جا

نوجوان وزير ۽ اسيمبليءَ جا ميمبر مضبوط مرڪز ۾ موجود هئا. پر، هنن وٽ پهچي ڪيئن؟ ڪيئن وڃي سندن در ونجي؟

تڏهن، الائي ڪيئن مونکي روهڙي ۾ پنهنجي مائٽن جو خيال آيو. اخبارون منهنجي ۽ گلاب گونگي جي خبرن سان ڀريل آهن. منهنجن ۽ گلاب جي مائٽن اهي خبر ضرور پڙهيون هونديون. اسان جا مائٽ ڇا سوچيندا هوندا، اسان جي باري ۾؟ اسان جي بيگناهيءَ تي يقين ڪندا، يا الزامن جي تصديق ڪندا؟

” دهشتگردن بابت ڇا ٿي لکي اخبار؟“ منهنجي ڀرسان ويٺل بينچ تي هڪ شخص پڇيو.

مون ڇرڪ ڀري هن ڏانهن ڏٺو. فيصل آباد،ملتان، سيالڪوٽ، چنيوٽ، فتح جنگ اهڙا علائقا آهن، جتي روزانو ڌاڙا لڳندا آهن، خون ٿيندا آهن، اغوا جون وارداتون ٿيندا آهن. پر انهن خبرن بابت اخبارن ۾ نہ سرخيون شايع ٿينديون آهن ۽ نہ ئي اهڙين خبرن کي اهميت ڏيئي اخبارن جي پهرئين صفحن تي شايع ڪيو ويندو آهي. ” اسلام آباد ۾ سنڌ جا دهشتگرد“ اخبارن جي مستقل سرخي ۽ وڏي خبر هئي. سنڌ جو ذڪر ائين ڪيو هئائون، ڄڻ هند ! دهشتگرد ڄڻ سنڌ جا نہ، بلڪہ هند جا هئا - ۽ ملڪ جي سالميت، يڪجهتيءَ ۽ ڀائيچاري کي خطري ۾ وجهي ڇڏيو هئائون.

” دهشتگردن جي سرغني کي پڪڙيو اٿائون، يا اجا روپوش آهي.“ پاسي کان ويٺل ٻئي شخص ٻيهر پڇيو.

مون اردو اخبار ڏانهنس وڌائي. هن اخبار موٽائيندي چيو، ” مان پڙهيل نہ آهيان “

ڪانئنس اخبار وٺندي چيم، ” دهشتگردن جي سرغني کي اجا نہ پڪڙيو اٿائون.“

” ٻيو ڇا ٿي لکي اخبار؟“ هن پڇيو.

چيم، ” چنيوٽ جي هڪ ڳوٺ ۾ زميندارن عورتن کي اُگهارو ڪري جلوس ڪڍيو آهي.“

” نہ،نہ“ هن هڪدم چيو، ” اخبار دهشتگردن جي باري ۾ ڇا لکيو آهي؟“

” لکيو اٿائون تہ دهشتگردن کي ڪيفر ڪردار تائين پهچايو ويندو “ اجنبيءَ ڏانهن ڏسندي چيم، ” ۽ لکيو اٿائون تہ دهشتگردن جي ناپاڪ ارادن کي وقت سر خاڪ ۾ ملايو ويو آهي.“

” آمين “ هن منهن تي هٿ ڦيرايو ۽ اٿندي مون سان هٿ ملايو. چيائين،” الله هن ملڪ جي حفاظت ڪندو.منهنجي بس اچي ويئي آهي. رب راکا “

” رب راکا “ مون ساڻس هٿ ملايو. هو ڊوڙ پائي وڃي بس ۾ ويٺو.

تڏهن، اوچتو لاهور مان آيل بس مان مون مجيد کي لهندي ڏٺو. مجيد اسان جي قاضي محلہ روهڙي شريف جو نهايت نيڪدل نوجوان آهي. واپڊا ۾ نوڪري ڪندو آهي، ۽ پنهنجو گهڻو وقت تبليغي جماعت سان نيڪ ڪمن ۾ گذاريندو آهي. اسان سيني کي نيڪ راهن تي هلڻ جي تلقين ڪندو آهي. ڪيس بس مان لهندي ڏسي مون کي ڪجهہ گهڙين لاءِ تعجب ٿيو پر پوءِ مون سمورو مامرو سمجهہ ۾ اچي ويو.

هو هڙ سبپالیندو، منهنجي پرسان اچي لنگهيو. ساري رات سفر سبب گهوماٽين ۾ پئي لڳو. واٽڙو واٽڙو ٿاٻا پئي کاڌائين. مان ڏانهنس ڏسندو رهيس. هن ٻاڪڙي واري کان چانهه جو ڪوپ ورتو ۽ منهنجي پاسي ۾ اچي ويٺو. سڪون پريندو رهيو ۽ چانهه جو ڪوپ خالي ڪندو رهيو. ڪوپ خالي ڪرڻ کانپوءِ جڙ سامت ۾ اچي ويو.

مون ڏانهن ڏسڻ کانسواءِ اخبار ۾ هٿ وجهندي چيائين، ” ڀائي صاحب، هم وڙي ٿورڙي دير کي واسطي يہ اخبار لي سڪتا هون.“

مون ڪيس اخبار ڏيئي ڇڏيئي.

” مهرباني “ هن اخبار وٺندي هن مون ڏانهن ڏٺو ۽ پنڊ پهڻ ٿي ويو.

24

مجيد جي شايد خواب خيال ۾ بہ نہ هو تہ سندس اهڙي اوچتي ۽ غير متوقع نموني مون سان ملاقات ٿيندي. ڪيس بس مان لهندي ڏسي مون کي الائي ڇو يقين ٿي ويو هو تہ مون سان ملڻ لاءِ اسلام آباد آيو هو.

مون کي پنهنجي پرسان ويٺل ڏسي مجيد پنڊ پهڻ ٿي ويو هو. هو ٽڪ ٻڌي مون ڏانهن ڏسندو رهيو. ڄڻ پنهنجي اکين تي اعتبار نہ پئي آيس. مون کي لڳو. ڪجهہ دير جي خاموشي کان پوءِ هن جي وات مان رڙ نڪري ويندي.

ان کان اڳ جو حيرت وچان سندس وات مان رڙ نڪري وڃي، مون انگريزي اخبار تي اکيون کپائيندي سڙٻاٽن ۾ چيو" مجيد، مون ڏانهن نہ ڏس. اخبار ۾ اکيون اٽڪائي ڇڏ ۽ منهنجي ڳالهہ غور سان ٻڌ.

هن ائين ئي ڪيو. اکيون اخبار ۾ کپائي ڇڏيائين. پر، ان کان اڳ جو مان ڳالهايان، هن ڳالهايو. چيائين، " مان تنهنجي لاءِ ۽ گلاب گونگي لاءِ مائٽن جو نياپو کڻي آيو آهيان."

اخبار ۾ ڏسندي چيم، " ڇٽہ "

چيائين، " ماما مجن، ماما پيرل، ماما ميرل، ماما خشن ۽ چاچا واحد بخش، چاچا قادر بخش چاچا مولي بخش ۽ چاچا علي بخش، ۽ سائين آچر شاهہ معصوميءَ چيو آهي تہ اسان گلاب گونگي ۽ تو کي قاضي محمد اسلام جي ڳولا ۾ اسلام آباد موڪليو هو. پر، اسلام کي ڳولڻ بدران توهين ٻئي اسلاميہ جمهوريہ پاڪستان جي راڄڌانيءَ ۾ تخريبڪاريءَ کي لڳي ويا آهيو! افسوس، صد افسوس."

مون محسوس ڪيو تہ قومي اخبارن هٽي وڃي هنڌ ڪيو هو. اسان جا مائٽ اسان کان بدظن ٿي پيا هئا.

مون اخبار جي صفحن ۾ ڏسندي چيو " اهو درست آهي تہ گلاب گونگو ۽ مان اسلام آباد ۾ اسلام کي ڳولڻ ۾ ناڪام ٿيا آهيون. پر، اهو سراسر غلط آهي تہ اسان تخريبڪاريءَ يا دهشت گرديءَ ۾ ملوث آهيون. "

مجيد اخبار جا صفحا اٿلائيندي سڙٻاٽن ۾ چيو " اخبار لکيو آهي تہ پوليس کي تنهنجي فليٽ تان تخريبڪاريءَ بابت واضع ثبوت هٿ آيا آهن."

" ڪهڙا ثبوت هٿ آيا آهن " سمجهان ٿو ڪاوڙ سبب مون ڪجهہ وڏي آواز ۾ ڳالهايو هو.

" آهستي ڳالهاءِ " مجيد چيو " مون کي بہ مارائيندين ڇا؟"

هڪدم آواز جهڪو ڪري ڇڏيم. سڙٻاٽن ۾ چيم، " خبر اٿئي، پوليس کي ڇا مليو آهي، ڇا لڌو آهي منهنجي فليٽ تان ! هي ڏس، اخبار جي پهرين صفحي تي ڪالم ٽئين کان ڇهين نمبر تائين سرخي

پڙهه– منهنجي فليٽ تان ليمبرڪ جو ڪتاب ٽيررسٽ اٿن ۽ خدا بخش ابڙي جا ڊيزائن ڪيل ڪارڊ ! ٻيو ڇا مليو اٿن ! ڪلاشن ڪوف، گرنيڊ، ٽائيم بم، راڪيٽ لانچر، ڇا مليو اٿن !
مجيد آهستي سان چيو ” ڪجهه ڄڻن جو ڌيان اسان ڏانهن ڇڪجي ويو آهي. “
چيم، ” تون ٻاڪڙي واري کي ڪوپ موٽائي، پيسا ڏيئي سڌو آبپاره مارڪيٽ ۾ هليو وڃ. “
پڇيائين، ” تون؟ “
وراڻيم، ” مان لال مسجد وٽان ڦري، سي ڊي اي اسپتال سولنگيءَ وٽ ٿو وڃان. سمجهان ٿو مونکي بخار ٿي پيو آهي. نڙيءَ ۾ سخت سور آهي. “
پڇيائين، ” ڪٿي ملندين؟ “
چيم، ” ڊاڪٽر سولنگي وٽ، هاڻي تون اٿي وڃ. “
مجيد اخبار ويڙهي مون کي ڏني. چيائين، ” ڀائي، آپڪا بڙا بڙا مهرباني. “
ٻاڪڙي واري کي چانهه جو ڪوپ موٽائي ڏنائين. کيسي مان پيسا ڪڍي دخل تي رکيائين. ريزگاري موٽائي وٺڻ بدران برنيءَ مان ٻه بسڪوٽ ڪائيندو، مجيد آبپاره مارڪيٽ ڏانهن هليو ويو.
مان ڪجهه دير تائين ويٺو رهيس. اخبار پڙهندو رهيس. خالي ٽيل جاءِ تي ٻه مسافر اچي ويٺا. ويهڻ شرط پنجابي گاڏر اردوءَ ۾ اخبار گهريائون. مون اردو اخبار کين ڏيئي ڇڏي. هو ٻئي اخبار پڙهندا رهيا، ۽ وڏي واڪ تبصرا ڪندا رهيا.
هڪڙ ي ڄڻي چيو ” ڪشمير جي معاملي تان ماڻهن جي توجهه هٽائڻ لاءِ دهشتگردي ءَ جو شوشو ڇڏيو اٿائون. “
ٻئي ڄڻي هڪڙي خبر پڙهندي، خبر اڌ ۾ ڇڏي بيان ڏيندي چيو ” بينيظر ڀٽو جي حڪومت شريعت جي معاملي ۾ سچي ناهي. “
پهرين شخص ڦيرو ڪائي مون کان سوال پڇيو ” ڀائو تنهنجو ڪهڙو خيال آهي؟ بينيظر جي حڪومت شريعت بل جي باري ۾ سنجيدهه ناهي، يا ماڻهن کي چڪر ڏيئي رهي آهي؟ “
پنهنجين پريشانين جي ڄار ۾ ڦٿڪندي چيم، ” مون ان باري ۾ سوچيو نه آهي. “
” ڪمال آهي ! “ هن چيو ” شريعت بل جي منظوري لاءِ مخالف ڌرين حڪومت کي سڱن تي کنيو آهي، ۽ تون چوين ٿو ته ان جي باري ۾ سوچيو نه آهي. “
آهستي وراڻيم، ” مون ان باري ۾ نه سوچيو آهي. “
پڇيائون، ” مسلمان آهين؟ “
هاڪار ۾ ڪنڌ لوڏيم.
” تون ڪهڙي قسم جو مسلمان آهين ! “ هڪ ڄڻي چيو ” سموري ملڪ ۾ ٻه موضوع زير بحث آهن، شريعت بل، ۽ دهشتگردي ! شريعت بل جي باري ۾ ته تو نه سوچيو آهي. دهشتگرديءَ جي باري ۾ تنهنجو خيال ڇا آهي؟ “

مون ٻنهي ڏانهن غور سان ڏٺو. نوجوان هئا. برجستا، سگهارا، ۽ اڻ گهڙيل. چيم، ” ملڪ ۾ زباني دهشتگرديوڏي ويئي آهي.“
” زباني دهشتگرديءَ! واٽڙا ٿي ويا. پڇيائون، ” اهاڪهڙي قسم جي دهشتگرديءَ آهي؟“
” دهشتگردي جو سڀ کان وڏو هاڃيڪار طريقو.“ مون نوجوانن کان پڇيو، ” توهين ڇا ڪندا آهيو؟“
وراڻيائون، ” اسين شاگرد آهيون، ۽ اسين شاگردن جي تنظيم فدايان شريعت و اسلامي جمهوريہ پاڪستان جا ڪارڪن آهيون.“
باقي اخبارون بہ کين ڏينديءَ، ۽ ڪانئن موڪلائيندي چيم، ” توهان ٻنهي سان ملي مون کي تقويت ملي آهي تہ منهنجي سوچ غلط نہ آهي. پاڪستان ۾ زباني دهشتگردي وڌي ويئي آهي.“
ٻنهي جي نرڙ تي گهنڊ پئجي ويو. ڀروون ڀڳتجي وين. منيون ڀڪوڙيل. اکين ۾ شور ! ان کان اڳ جو جوشيلا نوجوان مون کي مسلمان مان ڀيهر مسلمان ڪرڻ لاءِ لتن ۽ ٺونشن سان اڌ مئو ڪري ڇڏين، مون اتان کسڪي وڃڻ ۾ پنهنجي عافيت سمجهي.
دخل واري کي چانهہ جا پيسا ڏيئي مان لال مسجد ڏانهن روانو ٿي ويس. نيول هيڊ ڪواٽر ۽ اسلام آباد هوٽل وٽان ٿيندو، مان سي ڊي اسپتال جي ٻاهران وڃي بيٺس. مريض، جن ۾ ٻارن ۽ عورتن جي اڪثريت هئي، اسپتال ۾ داخل ٿي رهيا هئا. سي ڊي اي اسپتال جا ڪافي ڊاڪٽر منهنجا سڃاڻل هئا. سوچيم، اخبارن منهنجي لاءِ خواريءَ ۾ ڪا ڪثر نہ ڇڏي آهي. ڊاڪٽر ڏسي وٺندا تہ ڇا سوچيندا ! سولنگي پنهنجو آهي. هو مونکي چڱي طرح سڃاڻي. ڪيس خبر آهي تہ مان زندگيءَ ۾ فقط خواب ڏسندو آهيان. خوابن جي تعمير منهنجي نصيب ۾ نہ آهي ! بس، اک بچائي مان ڊاڪٽر سولنگي سان وڃي ملندس. جيڪڏهن بخار ۽ نڙيءَ جي سور جي دوا نہ ورتم تہ ڪجهہ دير کان پوءِ بيهوش ٿي ڪري پوندس !
مريضن ۾ شامل ٿي، ايمرجنسي وارڊ جي پوئين پاسي، مان ڊاڪٽر سولنگيءَ جي ڪمري ٻاهران وڃي بيٺس. دريءَ مان ليئو پائي ڏٺم. سولنگيءَ وٽ مجيد وينو هو. مون دري جي شيشي جو ڪڙڪو ڪيو. مجيد ۽ ڊاڪٽر سولنگيءَ مون ڏانهن ڏٺو.
سولنگي ڇال ماري دري وٽ اچي بيٺو. لوهي سيخن مان هٿ ڪڍي، مٺ منهنجي ويٽيءَ ۾ وجهي ڇڏيائين.
پڇيائين، ” ڪنگهہ بہ اٿئي؟“
چيم، ” نڙيءَ ۾ سخت سور آهي.“
چيائين، ” سامهون امام واڙي ۾ هڪ شيعہ عالمہ جي چاليهي جي مجلس هلي رهي آهي. توهان ٻئي وڃي اتي ويهو. مان تنهنجي لاءِ دوا کڻي اچان ٿو.“
مجيد توائي ٿي ويو. ان کان اڳ جو اعتراض ڪري، ڊاڪٽر سولنگيءَ چيو، ” مجيد وچ دير نہ ڪر. جوڳيءَ کي جيڪڏهن ڪنهن هتي ڏسي ورتو تہ وڏي ڳڙٻڙ ٿي پوندي.“

مجيد ٻاهر آيو

ايمرجنسي وارڊ جي پوئين پاسي کان ڀت ٽپي اسين پاسي واري گهٽيءَ ۾ امام واڙي جي سامهون وچي ويٺاسين. اندر مجلس هلي رهي هئي. هال ماڻهن سان سٽيو پيو هو.

مجيد چيو "ڪجهه به ٿي پوي، مان امام واڙي ۾ نه ويهندس."

مجيد تبليغي جماعت جو ميمبر هو. مون کي سندس انڪار تي تعجب نه ٿيو. هن چيو "مان اسڪول جي ٻاهران ڇولن واري جي گاڏي وٽ وڃي ويهان ٿو. تون ڀلي اندر وڃ."

مان امام واڙي ۾ هلندڙ مجلس ۾ شامل ماڻهن جي وچ ۾ وڃي ويهي رهيس.

25

اسڪول جي ٻاهران چولن واري جي گاڏي پرسان مجيد بيهي رهيو. مان امام واڙي ۾ داخل ٿي، هلندر مجلس جي ماڻهن ۾ ويهي رهيس. ڪنهن به منهنجي اچڻ تي ڌيان نه ڏنو. ماڻهو ذاڪر جي دردناڪ لهجي کان متاثر ٿي روئي رهيا هئا. مون هيڏانهن هوڏانهن ڏٺو. سوچيم، ممڪن آهي ڪنهن گماشتي مون کي ڏسي ورتو هجي، ۽ ڪجهه ئي دير ۾ نفري وٺي امام واڙي تي ڇاپو هڻي! اندر داخل ٿيڻ لاءِ به در هئا. هڪ در بند ڪري ڇڏيو هئائون. هال ۾ چئني طرف دريون هيون. سيءَ سبب دريون به بند ڪري ڇڏيون هئائون.

مان سرندو، چرندو هڪ نوبڪلي دري وٽ وڃي ويٺس. خبرداريءَ سان دريءَ جا بلٽ لاهي ڇڏيم. سوچيم، جيڪڏهن گماشتن ۽ سندن ڇاڙتن ڇاپو هنيو ته دري کولي ڀڄي ويندس. جيستائين گماشتا اچن، يا ڊاڪٽر سولنگي اچي، مان منهن مونن ۾ ڏيئي ويهي رهيس ۽ مجلس ٻڌڻ جي ڪوشش ڪرڻ لڳس.

خيال منتشر هئا. انديشا سوچ تي حاوي هئا. وهم ورائي ويا هئا. مون کي رکي رکي مجيد جو خيال پئي آيو. هو ڇا ڪرڻ آيو آهي! ڇا هو به مون وانگر ۽ گلاب گونگي وانگر اسلام آباد ۾ گم ٿي ويل اسلام کي ڳولڻ آيو آهي؟ جيڪڏهن منهنجي يا گلاب گونگي جي ڪا مدد ڪرڻ آيو آهي ته پاڻ سان غير واجبي الزامن جي فهرست ڇو کڻي آيو آهي!

اسلام آباد ۾ مختلف سرڪاري ۽ نيم سرڪاري ادارن جا ڪيترائي ڇوٽا موٽا ۽ گڙنگ ڪامورا ڪليو ڪلايو تبليغي جماعت جا ميمبر آهن. هڪ نظر ۾ سڃاڻي سگهبا آهن. ڏاڙهي سيني کان هيٺ، ذري گهٽ دُن تائين. مٿي تي اڇي ٽوپي، اکين ۾ پاءَ ڪن سُرمو ۽ نڪ هينان ڪن جو مُڇون صاف! اڪثر سُٿڻ قميص ۾ نظر ايندا آهن. سٿڻ جا پاڃا هميشه مُرن کان مٿي! ڳالهائڻ جا ڌيما، پر آفيس جي ڪم ڪار ۾ ميٽنگن کهرا ۽ سخت! هڪ ٻئي لاءِ غار جا يار وارو محاورو استعمال ڪندا آهن. اسلام آباد ۾گذريل سال ساليانو اجتماع ڪيو هئائون. ويهارو هزار کن جماعت جا ميمبر اچي گڏ ٿيا هئا. مجيد به ان اجتماع ۾ آيو هو. اجتماع جي ختم ٿيڻ کانپوءِ مجيد اسلام آباد ۾ رهي پيو هو ۽ گڙنگ ڪامورن سان تبليغي جماعت جي نالي عليڪ سليڪ ڪري ويو هو. اي کان وٺي سيڪريٽريٽ جي زيڊ بلاڪ تائين ڪنهن به ڪاتي جي ڪنهن به ميمبر کي نه ڇڏيو هئائين.

مجلس ٻڌندي خيال آيو ته مجيد جي معرفت ڪنهن اثر رسوخ واري ڪاموري کي هٿ ڪبو ۽ ڪيس سموري حقيقت کان آگاهه ڪبو. تبليغي جماعت جا ميمبر هڪٻئي تي اکيون بند ڪري اعتبار ڪندا آهن. هڪ عدد سنو وڪيل ڪري ڏنائون ته سندن وڏا وڙ! ڪيس ۾ ڪجهه ڪونهي، پهرين شنوائيءَ ۾ معاملو ختم ٿي ويندو!

پر، مجيد کي ڪيئن يقين ڏيارجي ته گلاب گونگو ۽ مان تخريبڪار يا دهشتگرد نه آهيون. اسان تي لڳايل الزام 1971 کان اڳ مشرقي پاڪستان جي بنگالين تي الزامن کان مختلف نه آهي ! اهي ڳالهيون مجيد کي ڪهڙي نموني ذهن نشين ڪرائجن !

ڏاڪر قصي جي سڀ کان وڌيڪ دردناڪ ۽ المناڪ واقعي جي بيان تي اچي پهتو هو. مجلس ۾ ويٺل ماڻهو اوڇنگارون ڏيئي، ۽ هنجون هاري روئي رهيا هئا. ان وقت مون ڊاڪٽر سولنگيءَ بدران ڊاڪٽر امان الله خان کي مجلس واري هال ۾ داخل ٿيندي ڏٺو. مون تي نظر پيس. وجهه وٺي منهنجي پرسان اچي ويٺو.

ڊاڪٽر امان الله اصل ۾ افغانستان جو هو. پر، خيبر ميڊيڪل ڪاليج مان ايم بي بي ايس ڪرڻ کانپوءِ پاڪستان جي شهريت وٺي ڇڏي هئائين. بيحد ذهين هو. هميشه مصروف ۽ پيچ پچان ۾ نظر ايندو هو. جنگ جي شروعاتي دور کان وٺي هو ڇاپامار دستن سان گڏجي روسي فوجن تي اوچتا حملا ڪندو هو. سندس دهشت جي هاڪ پشاور کان ڪابل تائين، ۽ ڪابل کان ماسڪو تائين هلي ويئي هئي. هن روس جي ٻن ناراض اديبن، بورس پيسترناڪ ۽ سولزستن جي تحريرن مان ڏاڍو فيض پرايو هو. هڪ دفعي بي بي سي کي انٽرويو ڏيندي چيو هئائين، اسين انسان جي فڪري، ذهني ۽ اظهار جي آزاديءَ لاءِ جنگ لڙي رهيا آهيون. اسان جي مذهب ۽ عقيدي کي ڪميونزم کان ڪو خطرو نه هو.

ورهين تائين امان الله خان سان منهنجي ملاقات ڊاڪٽر سولنگي وٽ ٿي هئي. ڪجهه عرصي کانپوءِ مون محسوس ڪيو هو ته امان الله بظاهر افغان جنگ کان لاتعلق ٿي ويو هو پر هو اندرين خاني، خفيه نموني ڪنهن مهم تي ڪم ڪري رهيو هو. هن واضع ڪري ڇڏيو هو ته روس خلاف جنگ جي عيوض هو افغانستان تي مُلن جو قبضو ڪرڻ نه ڏيندو ! ان سلسلي ۾ هو ڇا ڪري رهيو هو مون کي تڏهن ڪا خبر نه هئي.

ڊاڪٽر امان الله خان کي مون ڪڏهن به نوڪري وڃڻ ۽ وڃائڻ جي ڊپ ۾ گرفتار نه ڏٺو هو. چوندو هو مان آهيان هاري جو پٽ. نوڪريءَ مان ڪڍي ڇڏيائون ته وڃي هر هلائيندس.

هڪ دفعي صحت واري وزير کي لاجواب ۽ واتڙو ڪري ڇڏيو هئائين. ڪنهن ميٽنگ ۾ وزير صاحب نوجوان ڊاڪٽرن تي ڇوهه ويٺي ڇنڊيا ته نوجوان ڊاڪٽر ڳوٺن ۾ وڃڻ لاءِ، ۽ ڳوٺاڻن جو علاج ڪرڻ لاءِ تيار نه آهن. ڊاڪٽر امان الله خان اتي ويهي رهيو هو. وزير صاحب کي چيو هئائين، پاڪستان جي ڪنهن به ڳوٺ ۾ مون کي ليبارٽري ۽ دوائون مهيا ڪري ڏيو. مان هينئر جو هينئر ڳوٺن ۾ وڃڻ لاءِ تيار آهيان. پر، دوائن ۽ ليبارٽريءَ کانسواءِ ڊاڪٽر ڇومنتر سان مريضن کي صحتياب ڪندو ڇا !

وزير صاحب پنهنجي تقرير اڌ ۾ ڇڏي هليو ويو هو. اسان سيني جي نگاهن ۾ ڊاڪٽر امان الله خان جو مان ۽ مرتبو وڌي ويو هو. اهڙو هو ڊاڪٽر امان الله خان !

ڊاڪٽر امان منهنجي پاسي کان اچي ويٺو. دوائن جو پڙو ۽ هڪ چٺي مون کي ڏنائين. چٺي کولي ڏٺم. لکيل هو. لال ڪواٽرن جي ڪرڪيٽ گرائونڊ وٽ منهنجي ڪار بيٺي آهي. تون وڃي ڪار ۾ ويهه ۽ منهنجو انتظار ڪر.

هن مون کي ڪار جي چابي ڏني ۽ اک سان ڪسڪي وڃڻ جو اشارو ڏنو. مان دوائن جو پڙو ۽ چابي کڻي، آهستي آهستي ڪسڪندو مجلس مان نڪري ويس.

امام واڙي مان ٻاهر نڪري هيڏانهن هوڏانهن ڏٺم مجيد مون کي نظر نه آيو. مون کي تعجب ٿيو. اسڪول جي ٻاهران بيهڻ ۽ مجيد بابت ڪنهن کان پڇا ڪرڻ مناسب نه سمجهيم. لال ڪواٽرن ڏانهن وڌي ويس. ڪرڪيٽ گرائونڊ وٽ ڊاڪٽر امان جي ڪار بيٺي هئي. هڪ وڻ جي اوٽ ۾ مان ترسي پيس. ڪار ۾ ويهي امان جو انتظار ڪرڻ مون کي ٺيڪ نه لڳو.

پنجن منٽن ڪانپوءِ ڊاڪٽر امان کي ذري گهٽ ڊوڙندي، ايندي ڏٺم. هو سڌو وڃي ڪار وٽ بيٺو. ڪار جي هينڊل ۾ هٿ وجهي در کولڻ جي ڪوشش ڪيائين. در نه کليس. ڪار خالي ڏسي وائڙو ٿي ويو. تڏهن، مان وڻ جي اوٽ مان نڪري، رستو پار ڪري ڊاڪٽر امان جي سامهون وڃي بيٺس. هٿ وڌائي ڪيس چابي ڏنم.

هن هڪدم ڪار جو در کولي ڇڏيو. ٻئي پاسي جو در کولي مون کي ويهڻ لاءِ چيائين. مان سندس ڪاٻي پاسي کان ويهي رهيس. هن چابي ڦيرائي موٽر جي انجڻ کي حرڪت ۾ آندو ۽ پوءِ تيزيءَ سان اتان روانو ٿي ويو.

” مون کي تنهنجي ڳالهه وڻي “ هن ڪار هلائيندي چيو.

پڇيم، ”ڪهڙي؟“

چيائين، ” اڪيلي سر ڪار ۾نه ويهڻ واري “

ايف-ڏهين جي رخ ۾ هو ڪار ڊوڙائڻ لڳو. مون ڪانئس مجيد بابت پڇيو. وراڻيائين، ” مجيد پنهنجي ڊاڪٽر سولنگيءَ وٽ آهي.“

ڪجهه دير ڪانپوءِ، جڻ منهنجي هورا ڪورا دور ڪرڻ لاءِ ڳالهايائين. چيائين، ” تو کي ڪجهه گماشتن اسپتال ۾ داخل ٿيندي ڏٺو هو. جڏهن کان تو وارو معاملو متو آهي، ڊاڪٽر سولنگيءَ گماشتن جي اک ۾ آهي “

مان خاموش ويٺو رهيس.

ڊاڪٽر امان چيو ” ايف – ٽين ۾ هڪ پرائيوٽ اسپتال آهي. منهنجي ماروٽ جي آهي. مان اسپتال ۾ تو کي پنهنجو مريض ڪري داخل ڪرائيندس.

منهنجو تاثر ڏسڻ لاءِ هن ڪنڌ ورائي مون ڏانهن ڏٺو. مون پاڻ کي حالتن جي حوالي ڪري ڇڏيو هو. خاموش ويٺو رهيس.

ڊاڪٽر امان چيو ” جيستائين تنهنجي لاءِ ڪنهن وڪيل جو بندوبست ڪريون، تيستائين تو کي پوليس کان بچائڻ ضروري آهي. اسان جي پرائيويٽ اسپتال نهايت محفوظ جاءِ آهي.“
ڊاڪٽر امان الله خان ايف – ٽين جي آخري حصي ۾ هڪ پرائيويٽ اسپتال ۾ اندر وجي ڪار پورچ وٽ بيهاري ڇڏي.

26

ڊاڪٽر امان الله جي ڪڍ مان ايف – ٽين جي پرائيويٽ اسپتال ۾ داخل ٿيس. هن مون کي رسيپشن وٽ ترسڻ لاءِ چيو ۽ پاڻ اسپتال جي انچارج ڊاڪٽر دراني‌ءَ جي ڪمري ۾ لنگهي ويو.

اسپتال صاف, ۽ روشن هئي. سيءَ سبب هيٽر ٻريا پئي. رسيپشن تي هڪ پڪي عمر واري نرس ويٺي هئي. پنجاهه جي لڳ ڀڳ هئي, پر مشڪل سان ٽيهن پنجٽيهن سالن جي پئي لڳي. سهڻي هئي. ساڻس گڏ ٻه ننڍي عمر واريون نرسون ويٺيون هيون, ۽ مختلف ڪمرن ۾ داخل مريضن جا چارٽ ڏسي, ۽ ترتيب وار ناهي رهيون هيون. اسپتال جيئن ته هڪ وڏي بنگلي ۾ کولي هئائون, تنهنڪري اسپتال جو ماحول ڪجهه ڪجهه گهريلو پئي لڳو. مون هڪ ٻه دفعا وڏي عمر واري نرس ڏانهن ڏٺو. هُن جي منهن تي مُرڪ تري آئي.

انچارج ڊاڪٽر جو ڪمرو سامهون هو. ڊاڪٽر امان الله ٻاهر نڪري آيو. مون کي پريان ئي هٿ جي اشاري سان پاڻ ڏانهن سڏ ڪيائين. مان ڊاڪٽر امان جي سامهون وڃي بيٺس. ڊاڪٽر امان چيو, ” ڊاڪٽر دراني‌ءَ منهنجو مامو آهي. مون تنهنجي باري ۾ سڀ ڪجهه ٻڌائي ڇڏيو آهي. اچ ته تنهنجي ساڻس ملاقات ڪرائي ڇڏيان.“

ڊاڪٽر امان سان گڏ مان ڊاڪٽر دراني‌ءَ جي ڪمري ۾ داخل ٿيس. ڊاڪٽر دراني قداور ۽ پُرڪشش شخص هو. اٿي اچي مون سان هٿ ملايائين. ڊاڪٽر امان الله پشتو ۾ ڪيس ڪجهه ٻڌايو. هن کلي اچي پيهر مون سان هٿ ملايو. منهنجو هٿ لوڏيندي چيائين, ” فڪر نه ڪر. تون اسان جو مريض آهين تو کي ٽيومر آهي, ۽ ڪجهه عرصي کانپوءِ تنهنجي آپريشن ڪنداسين.“

مون تعجب وچان ڪنڌ ورائي ڊاڪٽر امان الله خان ڏانهن ڏٺو. هن جي منهن تي مرڪ هئي. چيائين, ” تون منهنجو مريض آهين. تنهنجو نالو قلندر آهي – قلندر بخش.“

ڊاڪٽر دراني‌ءَ منهنجي پُٺي ٺپندي چيو, ” تون ڊاڪٽر امان سان وڃي رسيپشن تي پنهنجو نالو وغيره لکاءِ.“

مون پيهر ڊاڪٽر دراني سان هٿ ملايو. هن منهنجو هٿ ٻنهي هٿن ۾ جهليندي چيو, ” مون کي انقلابي وڻندا آهن.“

مان واٽڙو ٿي ويس. ڊاڪٽر امان ڏانهن ڏٺو. امان چيو ” اچ,رسيپشن تي تنهنجي رجسٽريشن ڪرائي ڇڏيان.“

ڊاڪٽر دراني ڪمري جي در تائين هليو آيو.

ڪمري مان نڪري ڊاڪٽر امان الله ۽ مان رسيپشن تي وڃي بيٺاسين. ڊاڪٽر امان پشتو ۾ سينيئر نرس سان ڳالهايو. هوءَ هڪ رجسٽر کڻي آهي. ڊاڪٽر امان خان پنهنجي هٿ اکرن ۾ منهنجي باري ۾ تفصيل لکيا. تفصيل ڏسي واٽڙو ٿي ويس. منهنجو نالو قلندر بخش هو مون کي برين ٽيومر هو ۽ ايندڙ

هفتي بائپسيءَ جي رزلٽ ڪانپوءِ منهنجو آپريشن ڪندا. مريضن جي انفراديءَ چارٽ تي لکيائين، ته منهنجو بخار نارمل هو پر بلڊ پريشر 100 ۽ 160 هو. مون کي اسپيشل وارڊ جي ڪمري نمبر 8 ۾ رکيائون.

ڊاڪٽر امان الله خان چابيون کڻي مون کي ڪمري تائين ڇڏڻ آيو. ڪمرو ڪشادو، روشن ۽ صاف هو. اسپتال جي ڏاکڻي ڪنڊ ۾ هو. تنهنڪري نويڪلو هو. پردو هٽائي ڏٺم. سامهون مارگله جا جبل نظر آيا.

ڊاڪٽر امان چيو، مان شام جو تنهنجي لاءِ ڪپڙن جا هڪ ٻه وڳا ۽ شيو جو سامان کڻي ايندس. وساري ڇڏ ته تنهنجي ڪنهن کي تلاش آهي. سڀ ٺيڪ ٿي ويندو.“

ڊاڪٽر امان کان پڇيم، ”ڊاڪٽر دراني کي ڇا ٻڌايو اٿئي.“

وراڻيائين، ”ڇا جي باري ۾؟“

چيم، ”منهنجي باري ۾.“

”ڪجهه خاص نه.“ وراڻيائين، ”ته تون هڪ پڙهيل ڪڙهيل نوجوان آهين ۽ پوليس تنهنجي ڪڍ لڳل آهي.“

پڇيم، ”انقلابي وارو قصو ڪيئن آهي؟“ کلي پيو.” مامي جو خيال آهي ته تون انقلابي آهين.“

ڪجهه سوچي هڪدم چيائين، ”مامو پاڻ وڏو انقلابي آهي، انقلابين جي عزت ڪندو آهي.“

مون کي پاڻ کان شرم آيو.

ڊاڪٽر امان الله چيو ”منهنجي ڳالهه ٻڌ ۽ غور سان ٻڌ. تنهنجو نالو قلندر بخش آهي. تون بيمار آهين. تو کي ٽيومر آهي.. مان ڊاڪٽر امان الله خان تنهنجو علاج ڪري رهيو آهيان. ٺيڪ آهي؟ “

چيم، ”ٺيڪ آهي.“

مون سان هٿ ملائيندي چيائين ، ”شام جو ملنداسين. تون هينئر بالم ٻڌجي آرام ڪر.“

ڊاڪٽر امان الله خان هليو ويو.

منهنجا ڪپڙا ايتريقدر ميرا ۽ گدلا هئا، جو اڇي اُجري پلنگ تي ليٽندي ڊپ محسوس ٿيو. پنجن ڇهن ڏينهن جي پيچ پيچان ۽ پنجن ڇهن راتين جي اوجاڳي سبب ڏاڍو ٿڪجي پيو هوس. نه چاهيندي به مان پلنگ تي ليٽي پيس. پلنگ ايترقدر آرام ڏيندڙ ۽ نرم ۽ گرم هو جو ليٽڻ شرط گهيرتن ۾وجي پيس.

ان وقت سيئنير سسٽر هڪ ننڍي عمر واري نرس کان چانهه جي ٽري کڻائي آئي.

مان هڪدم اٿي ويهي رهيس.

پاسي کان پيل ميز تي چانهه جي ٽري رکي ننڍي نرس هلي ويئي. سينئر سسٽر منهنجي لاءِ چانهه ٺاهن لڳي. پڇيائين،” کنڊ نه پيئندو آهين نه؟“

هڪدم وراڻيم، ”ها، پيئندو آهيان.“

پڇيائين، ”هڪ چمچو يا ٻه.“

چيم، ”ها.“
چانهه جو ڪوپ تيار ڪري مون کي ڏنائين. پنجن ڇهن ڏينهن ۽ راتين جي پيچ پيچان ۽ تڪليفن منهنجي حالت بظاهر ابتر ڪري ڇڏي هئي. سينئر سسٽر چيو، ”فڪر نه ڪر. ڊاڪٽر امان الله خان نوجوان ضرور آهي، پر ٽيومرز جي علاج ۾ وڏو ماهر آهي. تون ته هلي ڦرين پيو هتان، اسٽريچر تي آيل مريض نوينا ٽي روانا ٿيا آهن.“
سوچيم، ڊاڪٽر دراني کان سواءِ اصل حقيقت کان ڪو به واقف نه آهي!
مون مرڪي سينئر نرس ڏانهن ڏٺو.
سينئر نرس چيو، ”قلندر، منهنجو نالو زيتون آهي — سسٽر زيتون.“
سندس نالو مون کي ڏاڍو عجيب لڳو. زيتون! هوءَ جيتريقدر سهڻي هئي، ۽ باوقار هئي، سندس نالو به ايتريقدر سهڻو هجي ها! جيئن، بينا، سسٽر بينا، سسٽر ڪيٽرين، سسٽر حنا، سسٽر ماريا وغيره! مون کي پنهنجي سطحي ۽ عاميانه سوچ تي کل آئي.
”ڇو؟“ پڇيائين، ”کلين ڇو ٿو؟“
”بس، ائين ئي.“ چيم، ”ڪا خاص ڳالهه ڪانهي“
”هڪ بيو شخص هو جنهن کي منهنجونالو بڌي کل آئي هئي.“ سسٽر زيتون هڪدم. گهڙي کن لاءِ اداس ٿي، وري ٻهڪي پيئي. چيائين، ”هو مون کي زيتون بدران زيتي سڏيندو هو.“
”بس، ته پوءِ ٺيڪ آهي.“ چيم، ”مان به تو کي زيتون بدران زيتي سڏيندس — سسٽر زيتي. ڪيئن!“
”نه نه“ هوءَ اٿي بيهي رهي. عمر جون ريکائون سندس چهري تي ظاهر ٿي پيون.
تعجب وچان پڇيم، ”ڇو؟ ڪو خاص سبب آهي؟“
”نه“ چيائين،” ڪو خاص سبب ڪونهي.“
مون ڏانهن ڏسڻ کانسواءِ اکين ۾ اُبري آيل اُداسائي لڪائيندي، هوءَ ڪمري مان هلي ويئي.
مان تعجب وچان کيس نه روڪي سگهيس ۽ نه ڪجهه سوچي سگهيس، ۽ نه پڇي سگهيس.
ڪجهه دير کانپوءِ هڪ نرس چانهه جي ٽري کڻي آئي.
”سسٽر“ مون ڳالهايو پڇيم، ”هتي هڪ مريض آيو هو نه، جيڪو سسٽر زيتون کي زيتي سڏيندو هو.“
نرس اچرج وچان مون ڏانهن ڏٺو.
پڇيم، ”ڪير هو هو؟“
نرس وراڻيو، ”سترهن ارڙهن سال جو ڇوڪرو هو. کيس برين ٽيومر هو سسٽر زيتون کيس پنهنجو پٽ ڪيو هو.“
پڇيم، ”سسٽر زيتون کي پنهنجي ڪا اولاد ڪونهي.“
چيائين، ”سسٽر زيتون شادي نه ڪئي آهي.“

هوءَ چانهہ جي ٽري کڻي وڃڻ لڳي. مون ڪيس سڏ ڪيو. هوءَ بيهي رهي. پلنگ تان اٿي وڃي سندس سامهون بيٺم. ڪانئس پڇيم، ” سسٽر زيتون جو پٽ ٺيڪ ٿيو؟“ نرس غور سان مون ڏانهن ڏٺو. اهڙي نموني ڏٺائين. ڄڻ منهنجي سوال جو جواب ڏيڻ نہ پئي چاهيائين.

پڇيم، ” ڇا ٿيو هو سسٽر؟“

مون ڏانهن پٺي ڪري بيهي رهي. پوءِ وراڻيائين، ” هو آپريشن جي دوران، آپريشن ٿيٽر ۾ مري ويو هو.“

سسٽر هلي وئي.

ڪمرو دردناڪ خاموشيءَ ۾ ٻڏي ويو.

27

ننڍي نرس ماحول کي اداس ڪري هلي ويئي. ٿوري دير لاءِ مون کي سڀ جڙتو ۽ ڊرامائي محسوس ٿيو. پر، اداسائي جو احساس وڌندو رهيو. دل جهڙ ڪا وساريل وستي هئي،جنهن تي غم جي ڌنڌ لهي آئي هئي. اوچتو جُڙي پوڻ، ۽ جُڙي پوڻ کانپوءِ ٽُٽي پوڻ وارن رشتن تي مون کي ڏاڍو تعجب لڳندو آهي. اهڙا رشتا مون کي ڏاڍو پُراسرار لڳندا آهن. سسٽر زيتون جو اتفاق سان اسپتال ۾ آيل ۽ داخل ڪيل ڇوڪري لاءِ پنهنجي وجود ۾ ممتا جي هلچل محسوس ڪئي! اهو ڇوڪرو ٻي ڪنهن اسپتال ۾ داخل ٿي سگهيو ٿي! محض اتفاق جي ڳالهه هئي جو هُن کي ايف ٽين جي پرائيويٽ اسپتال ۾ آندو ويو هو ۽ مري وڃڻ کان اڳ هن سسٽر زيتون جي اندر ۾ يادن جون اڻڻ آباد ڪري ڇڏيو هو. تصور ڏاڍو ظالم ۽ هوشربا ٿيندو آهي. انسان کي وسوسن جي حوالي ڪري ڇڏيندو آهي.

سوچن جي ڪوهيڙي ۾ ڪا واٽ نظر نه آئي. ٿڪل هوس، ننڊ ڪٽي ويئي. ڪلاڪن جا ڪلاڪ شعور سان منهنجو واسطو ختم ٿي ويو. مان آسمان جي وسعتن ۾ اڏامندو رهيس. موٽ تڏهن ڪاڻم جڏهن ڪنهن ٻانهن کان جهلي مون کي ڌونڌاڙيو. مون اک کولي ڏٺو ڊاڪٽر امان الله خان هو. منهن تي مُرڪ هئس. چيائين،" تو ته ويچارين نرسن کي ڊيجاري ڇڏيو آهي."

" مون؟" تعجب وچان پڇيم، " ڪيئن؟"

چيائين، " گذريل ڇئن ڪلاڪن کان هڪ پاسي ننڊ ڪئي اٿئي. منجهند جي مانيءَ تي سسٽر تو کي ننڊ مان جاڳائڻ جي ڪوشش ڪئي هئي، پر تو ڪو ريسپانس نه ڏنو."

چيم، " مان ڏاڍو ٿڪل هوس."

چيائين، " مون کي خبر آهي."

پڇيائين، " ماني کائيندين؟"

پڇيم، " وقت ڇا هي؟"

وراڻيائين، " ٽي ٿيا آهن."

چيم، " بک ڪونهي، چانهه پيئندس، ماني رات جو کائيندس."

" ٺيڪ آهي." ڊاڪٽر امان الله خان چيو " مون تنهنجي لاءِ ڪجهه وڳا آندا آهن، ۽ شيو جو سامان آندو اٿم."

چيم، " مان تنهنجا ٿورا وساري نه سگهندس."

هو کليو چيائين،" اسان تي وقت آيو ته مونکي سنڌ ۾ پناهه ڏيندين نه؟"

مان هڪ وڳو ڪٽي باٿ روم ۾ هليو ويس. گرم پاڻي کولي اڌ ڪلاڪ کن وهنتس. ٻاهر آيس ميز تي چانهه جي ٽري رکي هئي. ڊاڪٽر امان چانهه ناهيندي پڇيو ” ڪو ڪم ڪار هجيئي، يا ڪنهن شي شڪل جي ضرورت هجيئي ته بنا حجاب جي ٻڌائجانءِ.“

چيم، ” اڄ شام جو ڇهين لڳي گلاب گونگي کي پريس ڪانفرنس ۾ پيش ڪندا، ۽ ڪائنس وڏي ڪنهن ڏوهه جو اعتراف ڪرائيندا.“

” مون کي خبر آهي.“ ڊاڪٽر امان الله خان چيو ” مون اڄوڪي اخبارن ۾ پڙهيو آهي.“

” ڊاڪٽر امان ! “ مون ڊاڪٽر امان ڏانهن ڏسندي ڳالهايو. چيم، ” اهو ممڪن ناهي ته اسان جو پنهنجو ڪو ماڻهو پريس ڪانفرنس ۾ موجود هجي ! گلاب جو ڳالهائڻ امڪان کان ٻاهر آهي. هو پيدائشي گونگو آهي..“

” ان جو بندوبست ٿي ويو آهي.“ ڊاڪٽر امان الله خان چيو ” ڊاڪٽر سولنگي ۽ مجيد پريس ڪانفرنس ۾ وڃڻ جي ڪوشش ڪندا.“

” ڪوشش ڪندا ! “ مون تعجب وچاب پڇيو.

” سمجهه ته ذري گهٽ بندوبست ٿي ويو آهي.“ ڊاڪٽر امان الله خان چيو ” مون ڊاڪٽر سولنگيءَ ۽ مجيد لاءِ صحافين وارا ڪارڊ ٺهرائي ورتا آهن.“

” تون ڪمال جو ماڻهو آهين، ڊاڪٽر امان.“ مون اٿي وڃي احترام منجهان کيس پاڪر ۾ پريو.

” نه نه “ ڊاڪٽر امان الله خان چيو ” تو کي جيستائين عزت سان سنڌ روانو نه ڪنداسين، گلاب گونگي سميت، تيستائين سمجهنداسين ته توهان لاءِ ڪجهه نه ڪيوسين ! “

ڊاڪٽر امان الله خان کي ٻنهي ٻانهن کان جهلي ڪجهه دير تائين ڏسندو رهيس. اوچتو درد جي چُڀڪي وانگر مون کي مُراد ناناري جو خيال آيو. ڪيئن ملڻ ته پري رهيو، ڳالهائڻ کان به انڪار ڪري ڇڏيو هئائين ! سندس هڪ جملو پڳل شيشي جي ذري وانگر دل ۾ چڀڻ لڳو ” جاني مارائيندين ڇا ! “

انسان ويچارو تمام ڪمزور ۽ نبل آهي. ترقيءَ جي بلندين تي پهچڻ ڪانپوءِ سهڪي پوندو آهي. نگاهه جهڪي ٿي پوندي اٿس. سڀ ڪان اڳي ڪيس اهي نظر نه ايندا آهن، جن جي سامهون هن ترقيءَ جون منزلون طي ڪيل هونديون آهن !

” ڇا پيو سوچين؟“ ڊاڪٽر امان الله خان جي آواز تي مان ڇرڪي پيس. موٽي وڃي پلنگ تي ويهي رهيس.

ڊاڪٽر سولنگيءَ سان منهنجي ڪا گهاٽي دوستي نه هئي. همدرد قسم جو نوجوان هو. سنڌ مان آيل ڪو اجنبي يا اوپرو وٽس لنگهي ويندو هو ته سندس علاج، ۽ دوا دارون ۾ دير نه ڪندو هو. اسان وانگر ڇڙو ڇانگ هو. جڏهن به ڪا شام واندي ملندي هيس ته اسان وٽ هليو ايندو هو يا اسان کي پنهنجي فليٽ تي گهرائي وٺندو هو. کيس ڊاڪٽر ڪالونيءَ ۾ فليٽ مليل هو. مان جڏهن به ويس، ڊاڪٽر امان الله خان کي وٽس ويٺل ڏٺو هيم. ڊاڪٽر امان الله خان جي باري ۾ مون لڳائي ڇڏيو هو ته سياسي طور تي

هو پختونن جي ڏتڙيل طبقي لاءِ جدوجهد ڪري رهيو هو. ملڪ جي مختلف اخبارن ۽ رسالن ۾ سندس مضمون شايع ٿيندا هئا. جن ۾ اهو انهن پختون نوجوانن جو دفاع ڪندو هو جن کي پختون سردارن صدين کان ڍال طور استعمال ڪيو آهي، ۽ تعليم کان محروم رکي ڪين ڏوهن ۾ ملوث ڪيو آهي. چرس، گانجي ۽ هيروئن جي سمگلنگ دوران ڪوڙڪن ۾ ڦاسي پيل ٽرڪ ڊرائيورن ۽ ڪلينرن جي آتم ڪٿا ۾ ڪيس بک، بيروزگاريءَ جو پيانڪ راڪاس، ۽ راڪاس جا مالڪ پختون سردار ۽ خان نظر ايندا هئا.

مون هڪ دفعي ڪيس ڏاڍي احتجاجيءَ ڪيفيت ۾ ڏٺو هو. منيون پڪوڙيل، منهن جون مشڪون ڇڪيل، آواز ۾ طيش ! ڊاڪٽر سولنگيءَ سان پئي ڳالهايائين. چيائين پئي، " هيروئن ۽ هشيش جا ڪارخانا هلائيندڙ ڪنهن پختون سردار کي اڄ تائين گرفتار ٿيندي ٻڌو اٿئي؟ اتفاق سا جيڪڏهن ڪو سردار قانون جي ور چڙهي ويندو آهي، ته ڪيس ڪڏهن سزا ڀوڳيندي ٻڌو اٿئي؟ ڦاسندا ۽ ڦاهين جي ڦندي تائين پهچندا فقط ڊرائيور ۽ ڪلينر آهن. سردار حُجرن ۾ جرڳا هلائيندا آهن، ۽ چونڊن ۾ بيهندا آهن."

" اڙي بابا، تون ڪهڙن پورن ۾ پئجي ويو آهين ! " ڊاڪٽر امان الله خان مون کي ڏوري کان جهلي ڏونڌاڙيو. چيائين، " يار، سڀ خبر آهي. سڀ ٺيڪ آهي، تون فڪرمند ڇو آهين؟ ڪا پريشاني اٿئي؟ "
مون ڏانهنس ڏٺو. ايڏي حب ۽ همدرديءَ اندر اڌ ڪري ڇڏيو هو. چيم، " امان الله، مون کان ۽ گلاب گونگي کان سواءِ ٻه منهنجا سنا سنگتي به اجايو مصيبت ۾ پئجي ويا آهن."
تعجب وچان پڇيائين،" ڪير آهن؟"
چيم، " تون ڪين نه سڃاڻين."
پڇيائين، " ڪٿي آهن؟"
" هڪڙي جو نالو چارڻ آهي." چيم، " هو ٻن پناڻن وٽ سوگهو آهي."
نرڙ تي گهُنڊ پئجي ويس. سمجهيم، منهنجي ڳالهه ناگورا لڳي اٿس. پر نه منهنجو انديشو غلط نڪتو. پڇيائين، " ڪير آهن اهي پناڻ؟"
چيم، هڪري جو نالو دلبر خان آهي ٻئي جو نالو ڪشمير خان آهي. بظاهر ياچين جو ڪاروبار ڪندا آهن، پر اندرين خاني سمگلنگ ڪندا آهن."
هڪدم چيائين، " فڪر نه ڪر، ٻئي دوست جي باري ۾ ٻڌاءِ."
چيم، " ٻيو دوست ويچارو ٻچڙيوال آهي. نالو اٿس برپٽ صحرائيءَ. سنڌيءَ ۾ انقلابي شاعري ڪندو آهي. هن کي ۽ سندس پورهي ماءُ، ۽ جوان پٽ کي پوليس وارا ٻڌي ويا آهن."
ڊاڪٽر امان الله خان جي نرڙ تي گهرو گهنڊ پئجي ويو. پڇيائين، " تون پريس ڪانفرنس ڪندين ! "
تعجب وچان پڇيم، " موجوده حالتن ۾ ائين ڪرڻ ممڪن آهي - ۽ ٻيو ته ڇا جي باري ۾پريس ڪانفرنس؟"

چيائين، ” برپٽ صحرائي، سندس والده ۽ پٽ جي باري ۾ پريس کي ٻڌائڻ لاءِ.“
چيم، ” پر، مان ڪيئن سيني جا سامهون اچي سگهندس ! “
هڪدم وراڻيائين، ” تنهنجي سامهون اچڻ جي قطعي ضرورت ناهي.“
پڇيم، ” ته پوءِ پريس ڪانفرنس ڪيئن ٿيندي؟“
وراڻيائين، ” تون ان ڳالهه کي ڇڏي ڏي ته پريس ڪانفرنس ڪيئن ٿيندي. تون فقط ايترو ٻڌاءِ ته تون پريس ڪانفرنس لاءِ تيار آهين؟“
مان سوچ ۾ پئجي ويس.
ڊاڪٽر امان الله خان چيو، ” قانون نافذ ڪرڻ وارن جي غير قانوني حرڪتن ۽ ڏوهن کي ثابت ڪرڻ ۽ منظر عام تي آڻڻ ضروري آهي.“
سوچيم، گلاب گونگو چارڻ ۽ برپٽ صحرائي منهنجي ڪري مصيبتن ۾ وجي پيا آهن. هڪ منهنجي ڪري سموري سنگت پوليس جي اک ۾ اچي ويئي آهي، سيني لاءِ تڪليف جو ڪارڻ مان آهيان.
ڊاڪٽر امان الله خان ڏانهن ڏسندي چيم، “ داڪٽر امان، مان پريس ڪانفرنس لاءِ تيار آهيان.“

28

پريس ڪانفرنس لاءِ مون ڪان حامي ڀرائي، ڊاڪٽر امان الله خان هليو ويو. وڃڻ مهل به سندس نرڙ تي سوچ ۽ تڪليف وارو گهُنڊ هو. اڪيون چنجهيون، نڪ جون ناسون ڦونڊاريل، چپ ڀيڪوڙيل. ڇڻ مقابلي لاءِ ميدان ۾ لهڻ لاءِ آتو هجي ! چارڻ ۽ گلاب گونگي جي اذيتن ڪيس ايتريقدر نه ڏونڌاڙيو هو جيتري قدر برپٽ صحرائي ۽ سندس والده جي الميي. مون جيئن ئي ڪيس ٻڌايو هو ته برپٽ جي پوڙهي والده کي پوليس وارا ٿاڻي تي وٺي ويا آهن. سندس چهري جو رنگ ٽامڻي هٽي ويو ۽ سندس سمورو جسم وتجي سنجي لوهه ٿي ويو. ڇڻ برداشت نه ڪري سگهيو. مون سمجهيو هو فقط اسين ماءُ کي عبادت جي حد تائين چاهيندا آهيون. پر، ڊاڪٽر امان الله جهڙا شخص به آهن، جيڪي ٻئي ڪنهن شخص جي والده جي بيحرمتيءَ جو فقط ذڪر ٻڌي مرڻ مارڻ واري ڪيفيت ۾ وڪوڙجي ويندا آهن. ڊاڪٽر امان الله خان جي وڃڻ ڪانپوءِ مون سوچيو جيڪڏهن زندگيءَ ۾ اهڙو المناڪ وقت ڊاڪٽر امان الله خان تي اچي ها ته هو سڌو سنئون ٿاڻي تي حملو ڪرڻ کان نه ڪيٻائي ها. ٻن ڇئن کي ماري، پاڻ به مري وڃي ها !

ڊاڪٽر امان الله خان کي اوچتو پريس ڪانفرنس جو خيال ڪيئن آيو؟ ڪيس وڪيل ڪري هاءِ ڪورٽ ۾ رٽ پٽيشن ڪرڻ جو خيال ڇو نه آيو؟ ان باري ۾ مون گهڻو سوچيو پر ڪنهن به حتمي نتيجي تي پهچي نه سگهيس. مون سوچيو ورهين جا ورهيه اسڪولن، ڪاليجن، يونيورسٽين، درسگاهن ۽ ڪتبخانن ۾ گذارڻ جي باوجود انسان جي وجود ۾ قديم، جنگجو وحشي ۽ مرڻ لاءِ تيار رهڻ وارو انسان جيئرو رهندو آهي.مون محسوس ڪيو ته پريس ڪانفرنس اصل ۾ اسلام آباد جي پوليس تي ڊاڪٽر امان الله خان جو پهريون وار آهي !

پريس ڪانفرنس لاءِ مون حامي ته ڀري ڇڏي هئي، پر مون کي سمجهه ۾ نه پئي آيو ته مان پريس ڪانفرنس ۾ صحافين آڏو ڪيئن ايندس ! پوليس مون کي گرفتار ڪندي ويرم نه ڪندي ! ڊاڪٽر امان کهڙي قسم جي پريس ڪانفرنس بابت سوچيو آهي؟ صحافين کي دعوت ڏيئي اسپتال وٺي ايندو؟ ائين ڪرڻ سا پاڻ قانون نافذ ڪرڻ وارن ادارن جي اک ۾ اچي ويندو. سندس اسپتال سياسي پناهگاهه تصور ڪئي ويندي - ۽ پوءِ شايد ڊاڪٽر دراني ۽ ڊاڪٽر امان الله ڪنهن به سياسي شخص کي پنهنجي اسپتال ۾ پناهه ڏيئي نه سگهن ! سوچيم، پريس ڪانفرنس لاءِ شايد مون کي ڪنهن ڏورانهين، ۽ مخفي مقام تي وٺي ويندا، ۽ اتي پنهنجي اعتماد جا ڪجهه صحافي وٺي ايندا !

جڏهن ڪنهن به نتيجي تي پهچي نه سگهيس، تڏهن ذهن تي دٻاءُ ۽ دل تي مونجهه محسوس ڪرڻ لڳس. مٿي ۾ لونڊڙين وٽ سور محسوس ڪيم. خيال مٽائڻ خاطر ڪمري جي هڪ ڪنڊ کان ٻيءَ

ڪنڌ تائين هلندو رهيس ، لونڏڙين وٽ مٿي ۾ سور وڌندو رهيو. ڪجهه دير ڪانپوءِ محسوس ڪيم ته لونڏڙين وٽان سور سبب مٿو ڦاٽي پوندو.

ڪمري مان نڪري سڌو رسيپشن ۽ نرسن جي ڪمري وٽ وڃي بيٺس. مون کي رسيپشن وٽ ڏسي سسٽر زيتون کي حيرت تعجب ٿيو. هڪدم مون ڏانهن هلي آئي. پڇيائين، ”چو خير ته آهي نه؟“

چيم، ”سسٽر، مون کي مٿي ۾ سخت سور آهي. لڳيم ٿو لونڏڙين وٽان مٿو ڦاٽي پوندو.“

”اڙي! “ هن مون کي ٻانهن ۾ هٿ وڌو.

چيائين، ”مٿي ۾ سور اٿئي، ۽ تون هيڏانهن هليو آيو آهين ! اڙي چريا، تنهنجي ڪمري ۾ ڊاڪٽر ۽ نرسن کي سڏڻ لاءِ ٿي سئچ لڳل آهن.“

هوءَ مون کي ٻانهن کان جهلي،،موٽائي ڪمري ۾ وٺي آئي. مون کي هڪدم ليٽي پوڻ لاءِ چيائين. مان ليٽي پيس.

چيم، ”مون کي ٻي ڪا تڪليف نه آهي. تون مون کي ٻه ايسپرو جون گوريون آڻي ڏي.“

چيائين، ”اتفاق جي ڳالهه آهي، هن وقت اسپتال ۾ هڪ به ڊاڪٽر ڪونهي.“

”ڊاڪٽر کي ڇڏ.“ چيم، ”منهنجو مٿو ٿو ڦاٽي. تون مهرباني ڪري مون کي ايسپرو يا پيراسيٽامول جون ٻه گوريون آڻي ڏي، مان ٺيڪ ٿي ويندس.“

”اهو عام سور ناهي قلندر، جو ايسپرو يا پيراسيٽامول سان لهي وڃي.“ سسٽر زيتون چيو، ”تو کي مٿي ۾ ٽيومر آهي ۽ ٽيومر جو مريض ڪنهن ڪنهن وقت مٿي ۾ سخت سور محسوس ڪندو آهي.“

ٻنهي هٿن ۾ مٿو جهلي مان ويهي رهيس. سسٽر زيتون کي ڪيئن ٻڌايان ها ته منهنجي مٿي ۾ ڪنهن به قسم جو ڪو به ٽيومر نه آهي. هيءُ سڀ ڪجهه ڊرامو آهي ! پر مون کي مناسب نه لڳو ته ڊاڪٽر امان الله ۽ ڊاڪٽر درانيءَ جي اعتبار کي ڇيهو رسايان. جڏهن، هنن سسٽر زيتون کي ڪجهه نه ٻڌايو هو تڏهن مون کي ڪهڙو حق پئي پهتو جو مان زيتون کي پنهنجي باري ۾ ڪجهه ٻڌايان !

مون کي ايسپرو يا پيراسيٽامول جي ٻن گورين جي سخت ضرورت هئي. مون کي هڪ ترڪيب سمجهه ۾ آئي. مون سسٽر زيتون کي چيو، ”توهان جي اسپتال ۾ اچڻ کان اڳ مون کي ڪراچيءَ جي جناح اسپتال جي نيورالاجي وارڊ ۾ داخل ڪيو هئائون. اتي مون کي جڏهن به مٿي ۾ سور محسوس ٿيندو هو ڊاڪٽر ۽ نرسون مون کي ايسپرو، پيراسيٽامول يا پونسٽان جون ٻه گوريون ڏيندا هئا. “

”تو کي مٿي جي سور لاءِ ايسپرو ڏيندا هئا ! “

سسٽر زيتون تعجب وچان پڇيو، ”۽ اهو ڄاڻندي به، تو کي مٿي ۾ ٽيومر آهي.“

”ها، اهو ڄاڻندي به ته منهنجي مٿي ۾ ٽيومر آهي “ چيم، ”هو مون کي ايسپرو ڏيندا هئا.“ سسٽر زيتون واٽڙي ٿي ويئي. ڪجهه سمجهه ۾ نه آيس. ماٺ ۾ ويٺي رهي. ڪجهه دير ڪانپوءِ چيائين، ”مان ڊاڪٽر امان الله خان سان فون تي مشورو ٿي ڪري اچان.“

سسٽر زيتون هلي ويئي.

مان پلنگ تي ليٽي پيس. آرام نہ آيو. باٿ روم ۾ وڃي، نلڪي هيٺان مٿو ڏيئي پاڻي کولي ڇڏيم. پاڻي ٿڌو هو. سڄي بدن مان سيسڙاٽ نڪري ويو. ٽوال سان وار اگهي مان موٽي وڃي پلنگ تي ليٽي پيس.
سسٽر زيتون موٽي آئي. چيائين، ” ڊاڪٽر امان الله خان چيو آهي تہ توکي ايسپرو جون ڀہ گوريون کارائي ڇڏيان.“
منهنجي منهن تي مُرڪ تري آئي.
ايسپرو جون ڀہ گوريون منهنجي هٿ تي رکيائين ۽ پوڻ پاڻي جو گلاس ڏيندي چيائين، ” عجيب ڳالهہ آهي.“
ايسپرو جون گوريون زبان تي رکي پاڻيءَ جا ٻہ چار ڍُڪ ڀري گلاس سسٽر زيتون کي موٽائي ڏنم. پڇيم، ” ڇا عجيب آهي.“
چيائين، ” اڄ ڏينهن تائين سخت کان سخت سور جي باوجود ڊاڪٽر امان الله خان ٽيومر جي ڪنهن مريض کي سور گهٽ ڪرڻ لاءِ ايسپرو يا پيراسيٽامول يا ان قسم جي ڪا بہ دوا نہ ڏيندو آهي.“
ان موضوع تي سسٽر زيتون سان وڌيڪ ڳالهائڻ مناسب نہ سمجهيم. موضوع مٽائڻ خاطر پڇيم، ” چانهہ جو هڪ ڪوپ ملي سگهندو؟“
ڪمري مان ٻاهر ويندي چيائين، ” موڪليان ٿي.“
ٿوري دير کانپوءِ هڪ نرس وارڊ بواءِ کان چانهہ جي ٽري کڻائي آئي. مون کي چانهہ جو ڪوپ ناهي ڏنائين ۽ خاموشيءَ سان ٽري کڻائي هلي ويئي.
چانهہ جو ڪوپ کڻي مان ڪرسيءَ تي ويهي رهيس. سِپَ سِپَ ڪري چانهہ پيئڻ لڳس. مون ٻيهر پريس ڪانفرنس جي باري ۾ سوچڻ جي ڪوشش ڪئي، ڪجهہ سمجهہ ۾ نہ آيو.
ان وقت الائي ڪيئن، ۽ ڇو مونکي ڏاڏڻ جو خيال آيو. هڪ دفعي چيو هئائين، ” جوڳي، ڏُک سُک جو ساٿي ٿيڻ لاءِ ضروري ناهي تہ شادي ڪري ويهي رهجي. هونئن بہ شادي سُک گهٽ، ڏک وڌيڪ ڏيندي آهي.“
جملو اڌ ۾ ڇڏي ڏنو هئائين . اداس ٿي پيئي هئي. ٻن ناڪام شادين جو الميو اکين ۾ تري آيو هيس. چيو هئائين، ” سخت کان سخت آزمائش ۾ بہ تون مون کي پاڻ کان پري نہ ڏسندين.“
ڪوڙي ! دغاباز! فريبي! سوچيم. ڪيس فون تي گاريون ڏيندس. سندس بيعزتي ڪندس. اهڙيون ست سُريون ٻڌائيندومانس، جو جيستائين جيئري رهندي، مون کي ياد ڪندي.
چانهہ جو ڪوپ ميز تي رکي مان ڪمري مان نڪري آيس. رسيپشن تي سسٽر زيتون کي چيم، ” مون کي هڪ ضروري فون ڪرڻي آهي.“
” اڙي! “ سسٽر زيتون چيو ” تون وري ڪمري مان نڪري آيو آهين ! “
چيم، ” مون کي هڪ ضروري فون ڪرڻي آهي.“

سسٽر زيتون چيو ” فون رسيور تنهنجي ڪمري ۾ آهي. آپريٽر ڪان لائين وٺي تون ڊائريڪٽ ٻہ ڳالهائي سگهين ٿو.اسان جي اسپتال مان فون تي ڳالهائڻ جي ڪا بہ بندش نہ آهي.“

مان ڪمري ۾ موٽي ويس. آپريٽر کي ڏائڻ جو نمبر ڏيڻ بدران ڪائنس ڊائريڪٽ لائن ورتم.

ڏائڻ جو نمبر ڊائل ڪرڻ کان اڳ دل هڪ گهڙيءَ لاءِ ڪنبي ويئي.

دل پڪي ڪري ڏائڻ جو نمبر ڊائل ڪيم.

29

گذريل ڇهن سٺن ڏينهن ۾ جيڪي ٿي گذريو هو ۽ جهڙي نموني ٿي گذريو هو، اهو ڏسڻ بعد محبتن ۽ يقين جي رشتن کي ڇيهو رسيو. تنهن کانپوءِ شاليءَ کي فون ڪندي دل جي ڌڙڪي پوڻ ڏاڍو عجيب محسوس ٿيو.

ڊائل ڪندي آڱرين جو ڪنبي پوڻ بيمعني نہ لڳو. هُن تہ مون سان دوکو ڪيو هو! هن تي مون کي فريب ڏنو هو! مون کي گرفتار ڪرائڻ لاءِ ڏاڍو رنگين ناٽڪ رچايو هئائين! وڏي دغاباز آهي — مڪار. مون کي اڌ ڌميل عمارت ۾ سوگهو ڪري ڪيئن نہ ٻن گماشتن کي وٺي آئي هئي! اهو سڀ ڪجهہ خواب نہ هو. مون سڀ ڪجهہ پنهنجين اکين سان ڏٺو هو. ان فريب کان اڳ جيڪي ڪجهہ هو، سو سڀ خواب هو. تہ پوءِ دل جو ڌڙڪي پوڻ ۽ ڊائل ڪندي آڱرين جو ڪنبي پوڻ ڇا هي! ڪٿي ائين تہ ناهي، عڪس سلامت آهي ۽ فقط اميدن جو آئينو ٽٽي پيو آهي!

مان هٿ روڪي ويهي رهيس. فون جو ڊائل نہ ڦيرايم. سوچيم ٿي شاليءَ کي گاريون ڏيئي سگهندس؟ جنهن سان بي نام رشتو جوڙيو اٿم، تنهن کي گهٽ وڌ ڳالهائي سگهندس؟ جنهن جي موجودگيءَ ۾ ڪائنات پهريون دفعو پيرويءَ جي سُرن سان پريل محسوس ٿي هئي، تنهن کي سنڌيءَ واريون سَٽ سُريون ٻڌائي سگهندس؟

سيني سوالن جو جواب مون کي نفيءَ ۾ مليو. تخليقڪار طرفان اسان کي ورثي ۾ ڏڪ کائي دعا ڏيڻ واري وصف ملي آهي. اسين وار سهندا آهيون، وار ڪندا نہ آهيون. مُرڪي فريب کائيندا آهيون، فريب نہ ڏيندا آهيون. جنهن کي هڪ دفعي چاهيوسين، تنهن کان جنم جنم جي جدائي تہ برداشت ڪري سگهنداسين، پر سندس دل آزاري نہ ڪنداسين!

سوچ جي متضاد قوتن جي وچم مان ولوڙجي ويس. ٿڪجي پيس. موٽي وڃي پلنگ تي ليٽي پيس. ٻئي ٻانهون ڪنڌ هيٺان ڏيئي ڇت ڏانهن ڏسڻ لڳس. مان ڇا ٿو چاهيان؟ مان شاليءَ جي محبت کي ياد رکي، شاليءَ کي وساري ڇڏيان؟ مان وساري ڇو نہ ٿو ڇڏيان تہ ٻڙ جي پرسان چبوتري تي، هڪ دفعي، جڏهن ڪيس بخار هو، سندس هٿ پنهنجي هٿ ۾ جهليندي مون ڇيو هو شالي ! اسين سنڌ ملڪ جا ماڻهو هڪ دفعو جنهن جو هٿ پنهنجي هٿ ۾ وٺندا آهيون، تنهن سان قيامت تائين توڙ نڀائيندا آهيون.

جواب ۾ ڪجهہ نہ ڇيو هئائين. فقط پڇيو هئائين، "توهين سنڌي بہ پنهنجي زالين کي ماريندا آهيو؟ "

ڇيو هيم، " اهوئي تہ اسان ۾ ۽ ٻين ۾ فرق آهي، شالي! "

ان رات مون کي ٻُڌل ڳالهہ جي تصديق ٿي ويئي هئي تہ شاليءَ جو ڊپٽي ڪمشنر مڙس شالي کي بيدرديءَ سان ماريندو هو!

جيڪي مرد پنهنجي زال کي ماريندا آهن، سي مون کي خنزير لڳندا آهن. دل چاهيندي آهي، اهڙن مردن کي رسن سان قابو ڪري، جيپ جي بمپر سان ٻڌي ان وقت تائين رستن تي گهيلندو رهان، جيستائين ماس سندس لڱن کان ڌار نہ ٿي وڃي ! سندن اکين جي جوت ۾ تيزاب وجهي کين انڌو ڪري ڇڏيان ! سندن بي رحم هٿ ٻانهہ ۾ تتل مُترڪن سان چٽي چُور ڪري ڇڏيان !

ان وقت، جڏهن مان ٻئي ٻانهون مٿي هينان ڏيئي پلنگ تي ليٽي پيو هوس ۽ ڇت ڏانهن نهاري رهيو هوس، مون کي ڏاڍو عجيب خيال آيو هو. مون سوچيو، ڪٿي ائين تہ ناهي، ڊپٽي ڪمشنر سان منهنجي بيپناهہ نفرت، شاليءَ لاءِ منهنجي محبت جو بنيادي سبب ٿي پئي آهي؟ ڪٿي ائين تہ ناهي شاليءَ سان هڪ شخص جي ڏاڍ ۽ ڏمر جو مان محبت جي نالي ۾ بليدان ڏيئي رهيو آهيان؟

مان ڇرڪ ڀري اٿي ويهي رهيس.

ان وقت سسٽر زيتون ڪمري ۾ داخل ٿي، منهنجو چهرو ڏسي وچ ڪمري ۾ بيهي رهي. سمجهان ٿو مختلف سوچن جي ولوڙ ۾ منهنجو چهرو ليڪن ۽ گهنجن سان ڀرجي ويو هو.

هڪدم اڳتي وڌي آئي. منهنجي ٻانهن ۾ هٿ وجهندي پڇيائين، ”مٿي جو سور ڪيئن اٿئي؟“

”هون!“ مون تعجب وچان سسٽر زيتون ڏانهن ڏٺو.

پڇيائين، ”مٿي جو سور ڪيئن اٿئي؟“

چيم، ”شايد ٺيڪ آهي.“

چيائين، ”اهو شايد ڇاهي؟“

چيم، ”لهي ويو آهي.“

چيائين، ”پر تنهنجو چهرو ايتريقدر ڇڪيل ڇو آهي؟“

پڇيم، ”منهنجو چهرو ڇڪيل آهي.“

”ها“ چيائين، ”ائين پيو لڳي، ڄڻ وڏي تڪليف ۾ آهين.“

مون اٿي، وڃي آئيني ۾ پنهنجو چهرو ڏٺو. منهنجيون ڀرون ڳتيل، ۽ نرڙ تي گهُنڊ هو.

ٿرماس مان گلاس ۾ پاڻي ڀري، هڪ ڍڪ سان پي ويس. ڪرسيءَ تي ويهي رهيس.

سسٽر زيتون چيو ”مان سمجهان ٿي، تنهنجي طبيعت ٺيڪ نہ آهي.“

سسٽر زيتون بلڊ پريشر ڏسڻ لاءِ اوزار منهنجي ٻانهن سان ويڙهي ڇڏيو.

پاڻي جو گلاس پيئڻ ۽ ڳالهائڻ سبب مان سوچ جي ولوڙ مان نڪري آيس. چهرو ٿانئڪو ٿيڻ لڳو.

سسٽر زيتون پڇيو ”ڇا پئہ سوچيہ؟“

”ڪجهہ خاص نہ“ چيم، ”ائين ئي، اجايو سجايو ويٺي سوچيم.“

بلڊ پريشر واري اوزار ۾ پمپ ڪري هوا ڀريائين، اسٽيٿسڪوپ ڪنن سان لڳائي هڪ ٻہ دفعا هوا جو پريشر گهٽ ڪري، ٻيهر ڀري، وري بلڊ پريشر ڏٺائين.

پڇيم، ”ڪيترو آهي؟“

چيائين، هاءِ سائيڊ تي آهي. سوءِ هڪ سو چاليهه.“
اوزار منهنجي ٻانهن مان جدا ڪندي پنهنجي ساءِ چيائين، ” ايسپرو ڪائڻ سان بلڊ پريشر هيٺ ٿيندو آهي. مان سمجهان ٿي ڪلاڪ کن ۾ ڪجهه لهي ايندو.“
ٿرماميٽر وات ۾ وجهي، واچ ۾ وقت ڏٺائين. ڪجهه دير ڪانپوءِ ٿرماميٽر ڪڍي، حرارت جو درجو ڏٺائين چيائين، ” نارمل آهي.“
سامان کڻي ٻاهرين در ڏانهن هلي ويئي. ڪجهه سوچي در وٽ بيهي رهي.
پڇيائين، ” ڪنهن کي فون ڪرڻ پئي چاهيءِ، ڪيءِ؟“
چيم، ”نه“
پڇيائين، ” آپريٽر لائين ڏني اٿئي؟“
چيم، ” ها “
هوءَ هلي ويئي.
مون دريءَ مان ٻاهر ڏٺو. مارگلہ ٽڪرين جي پوپان، ٻڌمت جي شهر ٽڪسيلا وٽ سج لهي ويو هو. آسمان لينڊ اسڪيپ پينٽر جي ڪينواس وانگر چڪيل نظر آيو. جنهن تي ڳاڙهو رنگ سرمئي تي حاوي هو.
مان دريءَ وٽان هٽي، فون وٽ وڃي ويٺس. ڪجهه دير تائين فون ڏانهن ڏسندو رهيس. دل ۽ دماغ جي چڪتاڻ ۾ ڇچندو رهيس. موٽي وڃڻ واري ڪا واٽ نظر نه آئي. مون شاليءَ جو نمبر ڊائل ڪيو.
ٻن ٽن گهنٽين کان پوءِ شالي جو آواز آيو. مخصوص لهجي ۾ چيائين، ” شالي اسپيڪنگ “
دل ڄڻ ڏک کاڌل ابابيل هجي! ڦٿڪي پيئي.
هن ٻيهر چيو. شالي اسپيڪنگ
مان ساهه روڪي ويهي رهيس.
ڪجهه دير تائين خاموش رهڻ کانپوءِ شالي جو آواز آيو. ” جوڳي! مون کي خبر آهي ته تون آهين “
مان خاموش رهيس.
شاليءَ چيو. خدا جي واسطي فون بند نه ڪجانءِ، جوڳي ! مون سان ڳالهاءِ... مون سان ڳالهاءِ. جوڳي، جوڳي.“
مان ماٺ.
شالي جو آواز آيو چيائين، ” مان ڏاڍي پريشان آهيان. تون ڪيئن آهين. ڪٿي آهين؟ مون سان ڳالهاءِ، جوڳي، خدا جي واسطي ڳالهاءِ.“
ائين لڳو ڄڻ روئي پوندي.
چيم، ” شالي، تون چئين ته ڏسي ها، مان پاڻ کي پوليس جي حوالي ڪري ڇڏيان ها... .پر، تو مون کي دوکي سان گرفتار ڪرائڻ جي رٿ نه رٿين ها.“
هڪدم چيائين، ” چريو ٿي پيو آهين ڇا ! مان تو کي گرفتار ڪرائيندس !

”ٻُڌل ڳالهہ ۾ شڪ جي گنجائش هوندي آهي.“ چيم, ”مون تہ اکين سان سڀ ڪجهہ ڏٺو هو.“
”ڇا ڏٺو هيئہ؟ جوڳي “ شالي ڏک واري لهجي ۾ چيو. ”ڇا ڏٺو هيئہ؟“
”ان ڳالهہ کي ڇڏي ڏي تہ ڇا ڏٺو هيم.“ چيم, ”تون فقط اشارو ڪرين ها, مان بنا ڪجهہ ڪڇڻ جي پاڻ کي پوليس جي حوالي ڪري ڇڏيان ها. مون کي دوکو نہ ڏئين ها. مون سان دغا نہ ڪرين ها. مون کي ڏاڍو ڏک ٿيو آهي.“
” کهڙيون چريون واريون ڳالهيون پيو ڪرين ! تڪليف واري لهجي ۾ چيائين, ” مان تو کي دوکو ڏيندس ! تو سان دغا ڪندس ! جوڳي مان؟ جوڳي مان؟ اهو ممڪن آهي؟ “
چيم, ” زندگيءَ ۾ گهڻو ڪجهہ ممڪن ٿي پوندو آهي, شالي! اڌ نهيل جاءِ ۾ تو سان گڏ آيل بہ اوپرا ماڻهو سادن ڪپڙن ۾ پوليس اهلڪار نہ هئا تہ ڪير هئا؟“
” اوهہ جوڳي ! اوهہ جوڳي ! “ شالي چيو ” هو ٻئي وڪيل هئا. مون تنهنجي لاءِ گرفتاري کان اڳ واري ضمانت لاءِ آندا هئا.“
مان پنڊ پهڻ ٿي ويس. ڪجهہ سمجهہ ۾ نہ آيو تہ جواب ۾ ڇا چوان, ڇا نہ چوان. مون کي پنهنجي لونڊڙين تي پگهر وهندي محسوس ٿيو.
مون رسيور رکي, فون بند ڪري ڇڏي.

30

بند ڪرڻ خاطر فون بند ڪري ڇڏيم. شالي سان ڳالهائڻ جو سلسو منقطع ڪري ڇڏيم. پر وجود ۾ هڪ فرد جو سيمينار هلندو رهيو. هڪ بيحد وڏي هال ۾، جنهن ڪي نہ پتيون هيون، ۽ نہ ڇت، هڪ شخص خود ئي سوال پڇي رهيو هو ۽ خود ئي جواب ڏيئي رهيو هو. خود ئي خود پنهنجو ڇيد ڪري رهيو هو ۽ خود ئي پاڻ کي صحيح ۽ ڪڏهن غلط ثابت ڪري رهيو هو. بحث جي شروعات بہ پاڻ پيئي ڪيائين، ۽ بحث جي پڇاڙي بہ پاڻ.

ٺيڪ آهي، حالتون منهنجي حق ۾ نہ آهن. پر ڇا، اسين سڀئي بدترين حالتن ۾ هڪٻئي تان يقين ۽ ويساهہ ڪٽي ڇڏيندا آهيون ! يا فقط اهي، جن جا ويساهہ جر جي ڦوٽي وانگر هوندا آهن، سي شڪ جو شڪار ٿي پوندا آهن !

سوالن جي جهنگ ۾ مان ڀٽڪڻ لڳس.

مون ڇو محسوس ڪيو تہ اڌ نهيل عمارت ۾ شاليءَ سان گڏ آيل بہ اوپرا ماڻهو پوليس جا گماشتا هئا؟ اڳ ڪڏهن شاليءَ مون کي اهڙي نموني دوکو ڏيڻ جي ڪوشش ڪئي هئي؟ نہ، ڪڏهن بہ نہ. هن خود زندگيءَ ۾ ايترا دوکا کاڌا هئا، جو لازمي طرح هن کان هر شخص دوکو کائڻ جي گمان ۾ غرق رهندو هو. منهنجي لاشعور ۾ بہ سندس ٻن شادين جو حوالو گردش ڪري رهيو هو. ٻنهي شادين ۾ هن دوکو کاڌو هو - ۽ پوءِ، ٽئين درجي وارين فلمن جو هڪ مڪالمو ذهن ۾ پڙاڏو ڪري رهيو هو تہ عورت جڏهن انتقام تي لهندي آهي، تڏهن بي رحم کان بي رحم ۽ جابر کان جابر شخص کي پوئتي ڇڏي ڏيندي آهي - ۽ ڪنهن ڏاهي بہ تہ چيو هو. شايد شيڪسپيئر چيو هو تہ اي عورت تنهنجو ٻيو نالو بيوفائي آهي.

مان شاليءَ کان، بلڪ پاڻ کان دوکو کائي ويٺو آهيان ! مان پنهنجي شڪ جو ئي شڪار ٿيو آهيان.

بيچينيءَ وجود کي ولوڙڻ لڳي. سرديءَ جي باوجود مون دري کولي ڇڏي. تير جهڙي تيز هوا ڪمري ۾ ڪاهي پيئي. در درين جا پردا ابليس جي رقص وانگر نچڻ لڳا.

” ڇو خير تہ آهي؟“ ڊاڪٽر امان الله خان جو آواز ٻڌم. منهن ورائي ڏٺم. ڊاڪٽر امان الله جي چهري تي ايڏي گمڀيرتا مون اڳ نہ ڏٺي هئي. بريٽ صحرائيءَ جي والدہ جي بيحرمتيءَ واري ڳالهہ کان پوءِ مون سندس چهري تي جيڪو جلال ڏٺو هو سو شايد ڪربلا جي آخري شام وانگر گمڀيرتا ۾ بدلجي ويو هو!

ان کان اڳ جو مان ڪجهہ چوان، ڊاڪٽر سولنگي ۽ مجيد روهڙائي ڪمري ۾ داخل ٿيا. هو ٻئي پڻ غير معمولي نما سنجيدہ هئا.

ڊاڪٽر امان الله خان چيو ” اسين پريس ڪانفرنس ۾ ويا هئاسين.“

مون يڪدم پڇيو ” گلاب گونگي پوليس آڏو ڳالهايو آهي، ڇا؟“
مون کي پنهنجي احمقاڻي سوال تي پشيماني محسوس ٿي.
ڊاڪٽر امان الله خان چيو ” جوڳي، تو کي حيرت ٿيندي هن پوليس جي تفتيشي ٽيم آڏو ڳالهايو آهي.“
مون کان ڇرڪ نڪري ويو. اڳ ڪمري ۾ تير وانگي ڪاهي آيل سرد هوا ۾ مون کي ڪنبڻي محسوس نہ ٿي هئي. ڊاڪٽر امان الله خان جي ڳالهہ ٻڌي مون کي ڪنبڻي وٺي ويئي. جيڪا ڳالهہ امڪان کان ٻاهر هئي، سا ممڪن ڪيئن ٿي پيئي! گلاب پيدائشي گونگو هو. هن جو ڳالهائڻ ناممڪن هو— تہ پوءِ، هن ڪيئن ڳالهايو!
مون ڊاڪٽر امان الله کي چيو ” اهو ناممڪن آهي. گلاب نہ ڳالهايو آهي. گلاب بدران پوليس ڳالهايو آهي.“
” بهرحال، جيئن بہ آهي، پوليس جي چَوڻ مطابق هن تفتيشي ٽيم آڏو ڳالهايو آهي، ۽ ڇرڪائيندڙ حقيقتن تان پردو کنيو آهي.“ ڊاڪٽر امان الله خان چيو ” هن پنهنجي اعترافي بيان ۾ پوليس کي ٻڌايو آهي تہ تون، يعني جوڳي، اسلام آباد ۾ سنڌ مان آيل تخريبڪارن جو سرغنو آهين - ۽ جيڪي ڪجهہ ٿي رهيو آهي، سو تنهنجي نظرداريءَ ۽ هدايتن مطابق ٿي رهيو آهي.“
مان پلنگ تي ليٽي پيس. ڪجهہ سمجهہ ۾ نہ پئي آيو تہ اهڙي احمقاڻي بيان تي ڪهڙو تبصرو ڪريان ! ڇا چوان، ۽ ڇا نہ چوان!
مجيد چيو ” تو ڏاڍو غلط ڪم ڪيو آهي.“
مون کي باهہ وٺي ويئي. اٿي ويهي رهيس. چيم، ” ڪهڙو غلط ڪم ڪيو اٿم؟ بم سان مارگلہ ٽڪريون اڏائي ڇڏيون اٿم! بازارين ۾ ماڻهن جو قتل عام ڪيو اٿم! ڇا ڪيو اٿم! ڇا ڪيو اٿم!
مجيد چيو ” اڙي بابا، محمد اسلام لاءِ چوڪ تي بينر کڻي بيهڻ لاءِ گلاب کي ڪنهن چيو هو؟“
” مون نہ چيو هو مون نہ چيو هو.“ مون آواز جهڪو ڪندي چيو ” مان بہ تہ اسلام آباد ۾ اسلام کي ڳولڻ آيو هوس. مون ڪيس ڳوليو. ڪنڊ ڪڙڇ ۾ ڳوليو. پر اسلام مون کي نہ مليو. مون اسلام کي ڳولڻ جو ارادو دل مان ڪڍي ڇڏيو. توهان روهڙيءَ وارن مون کي بيوقوف سمجهي گلاب گونگي کي اسلام جي تلاش ۾ اسلام آباد ڏياري موڪليو. واهہ جو فيصلو ڪيو هُيو.“
مجيد چيو ” پر، اسان کي اها خبر نہ هئي تہ تون گلاب کي بينر ڏيئي چونڪ تي بيهاري ڇڏيندين.“
هڪدم چيم، ” اهو غلط آهي. بهتان آهي. گلاب گونگو پاڻ، پنهنجي ساءِ، پنهنجي مرضيءَ سان اسلام لاءِ بينر کڻي آبپاره چوڪ تي وڃي بيٺو هو.“
ڊاڪٽر سولنگيءَ چيو ” اسان هڪ وڪيل سان ملي آيا آهيون. هو سڀاڻي گلاب گونگي جي ضمانت لاءِ درخواست ڏيئي ڇڏيندو.“
مون منهن ورائي ڊاڪٽر امان الله خان ڏانهن ڏٺو.

ڊاڪٽر امان الله خان چيو ” تنهنجي ضمانت لاءِ درخواست في الحال نہ ڏينداسين. درخواست ڏيڻ شرط تو کي عدالت ۾ پيش ٿيڻو پوندو.“

ڪجهہ دير جي ماٺ ڪانپوءِ ڊاڪٽر امان ۽ ڊاڪٽر سولنگيءَ کان پڇيم، ” گلاب کي ماريو تہ نہ هئائون.“

هنن، ٻنهي، هڪٻئي ڏانهن ڏٺو.

مجيد چيو ” ڏاڍو ماريو اٿائونس. ساڄي اک بند هئس، ۽ ساڄي پاسي منهن سڄيل هوس. هٿ ۽ ٻانهن تي بہ پٽي ٻڌل هئس. منڊڪائي هليو پئي.“

اندر اڌ ٿي پيو. پڇيم، ” صحافين مان ڪنهن نہ پڇيو تہ گلاب زخمي چو هو؟ “

مجيد وراڻيو ” ڪجهہ صحافين پهريون سوال گلاب جي زخمي هئڻ بابت ڪيو هو.“

پڇيم، ” ڪهڙو جواب مليو هين؟“

چيائين، “پوليس ٻڌايو تہ گرفتاري مهل، ۽ تفتيش دوران گلاب مزاحمت ڪئي هئي. مزاحمت دوران هن تفتيشي آفيسرن تي حملو بہ ڪيو هو ۽ نتيجي ۾ زخمي ٿي پيو هو.“

مون کي ڏاڍو ڏک ٿيو. پڇيم، ” هن تو کي ڏٺو هو؟“

مجيد چيو ” مان سمجهان ٿو هو هوش ۾ نہ هو.“

ڊاڪٽر امان الله خان چيو ” منهنجو ۽ ڊاڪٽر سولنگيءَ جو خيال آهي تہ مجيد ڪيئن بہ ڪري، پهرين بس، يا پهرين ملندڙ ترين. هوائي جهاز ۾ هتان هليو وڃي.“

مجيد چيو ” پر مان مائٽن کي وڃي ڇا ٻڌايندس ! هنن مونکي مفصل احوال آڻڻ لاءِ موڪليو آهي.“

مجيد مون کي احمق محسوس ٿيو.

ڊاڪٽر سولنگيءَ چيو ” ياءُ مجيد، پوليس اڄڪلهہ هر ان شخص جي ڳولا ۾ آهي، جنهن جو اڻسڌو يا سڌو رابطو جوڳيءَ سان آهي. اسان کي ڊپ آهي تہ تون ڪٿي پڪڙجي نہ پوين. تون لهجي مان پڪو سنڌي ٿو لڳين.“

مجيد پنهنجو سوال ورجايو. چيائين، ” مان مائٽن کي ڇا ٻڌائيندس.“

ڊاڪٽر سولنگيءَ چيو ” هنن جيڪي ڪجهہ اخبارن ۾ پڙهيو آهي، سو سڀ غلط آهي. ائين ئي غلط آهي، جيئن گلاب جو ڳالهائڻ.“

مجيد منجهي پيو.

مون مجيد کي چيو ” ٻئي ڊاڪٽر ٺيڪ پيا چَوَن. شڪ ۾ جيڪڏهن تو کي پڪڙي ورتائون تہ سمجهہ گلاب کان گهٽ جٺ نہ ڪندءِ.“

مجيد ٻنهي ڊاڪٽرن ڏانهن ڏٺو.

ڊاڪٽر امان الله خان چيو ” راولپنڊي ۽ اسلام آباد جي پوليس ناڪہ بندي ڪري ڇڏي آهي. مجيد کي مون فتح جنگ جي رستي ڪوهاٽ موڪلڻ جو بندوبست ڪري ڇڏيو آهي. اتان هو پشاور رستي پي آئي اي ذريعي ڪراچي هليو ويندو.“

مجيد جو ڇڙ ساهہ سُڪي ويو. هن مون ڏانهن ڏٺو.
چيم، ” هينئر تنهنجي ۽ منهنجي وس ۾ ڪجهہ بہ ڪونهي. اسان جي باري ۾ جيڪو فيصلو دوست ڪندا، درست ڪندا.“
مجيد چيو ” پر، مون وٽ پي ائي اي جي ٽڪيٽ لاءِ پئسا نہ آهن.“
ڊاڪٽر سولنگيءَ چيو ” يائو تون فڪر نہ ڪر. اسان سمورو بندوبست ڪري ڇڏيو آهي.“
ڊاڪٽر امان الله خان مجيد سان ڳالهائيندي چيو ايف- اليون وٽ بجريءَ جي ٽرڪ انتظار ۾ بيٺي آهي. دير نہ ڪر.“
مجيد وائڙو ٿي ويو.
ڊاڪٽر سولنگي چيو ” يائو مجيد، سوچن جو وقت گذري ويو آهي. دير نہ ڪر. هَلُ.“
مجيد منهنجي سامهون اچي بيٺو. اسان ٻنهي، هڪٻئي کي ڀاڪر ۾ ڀري ورتو. مجيد جي اکين ۾ لڙڪ لڙي آيا. جدا ٿي، مون ڏانهن ڏسڻ ڪانسواءِ هو ڪمري جي ٻاهرين در وٽ وڃي بيٺو. ڊاڪٽر امان الله خان در وٽان منهن ورائي چيو ” چارڻ جي هتي رهڻ ٺيڪ نہ هو. دلبر خان ۽ ڪشمير خان ڪان وٽي، مون ڪيس پشاور موڪلي ڇڏيو آهي. جيستائين معاملو صاف ٿي، هو اتي رهندو.“
ڊاڪٽر امان الله خان ۽ ڊاڪٽر سولنگيءَ مجيد کي وٺي ڪمري مان ٻاهر نڪري ويا.

31

پاڪستان جي جيلن ۾ بيشمار اهڙا ماڻهو قيد بہ آهن، جن کي نہ ڪڏهن الزامن کان آگاهہ ڪيو ويو آهي، ۽ نہ شنوائي لاءِ ڪڏهن ڪنهن عدالت ۾ پيش ڪيو ويو آهي. ان قسم جا انيڪ قيدي بنا ڪنهن داد فرياد جي جيلن جي خوفناڪ ماحول ۾ ڦٿڪي ڦٿڪي مري ويا آهن، ۽ مري رهيا آهن. سرد ڪمري جي اڪيلائيءَ ۾ مون شدت سان محسوس ڪيو تہ مان انهن، ۽ اهڙن ئي قيدين مان هڪ آهيان. منهنجي ضمانت نہ ٿيندي، شنوائيءَ لاءِ ڪنهن عدالت ۾ منهنجي پيشي ٿيندي. وڪيل منهنجي حق ۾، ۽ منهنجي خلاف زوردار جرح نہ ڪندا. مان بہ ڪنهن گمنام قيديءَ وانگر مري ويندس. فرق فقط ايترو آهي جو هو جيل ۾ مري ويندا آهن، ۽ مان ڪنهن پناهہ گاهہ ۾ مري ويندس.

مون آپريٽر کان لائين ورتي. ڊائل ڪري شاليءَ جو نمبر ملايم. رسيور شاليءَ پاڻ کنيو ۽ چيو ”هيلو“

چيم، ”شالي“

هڪدم چيائين، ”جوڳيءَ! جوڳي تون ڪٿي آهين.“

چيم، ”جتي بہ آهيان، محفوظ آهيان.“

”مون کي نہ ٻڌائيندين؟“

”ضروري نہ ٿو سمجهان.“

”مون کان ڪاوڙيل آهين؟“

”نہ، پاڻ کان ڪاوڙيل آهيان.“ چيم ”ماڻهو جڏهن ٻين تي ڪاوڙ ڪري نہ سگهندو آهي، تڏهن ئي پاڻ تي ڪاوڙ ڪندو آهيان.“

”تون مون تي تہ ڪاوڙ ڪري سگهين ٿو!“

چيائين، ”اسان هڪٻئي کي اهڙو حق نہ ڏنو آهي، ڇا؟“

جواب ۾ چوڻ لاءِ ڪجهہ سمجهہ ۾ نہ آيو. گهڙي کن خاموش رهيم، پوءِ چيم، ”شالي، تون سنڌ جي ڪجهہ ايم اين ايز کي سڃاڻين نہ؟“

وراڻيائين، ”چڱيءَ طرح، بلڪ چڱيءَ چڱيءَ طرح.“

چيم، ”مناسب سمجهين تہ منجهائن ڪنهن هڪ سان منهنجي باري ۾ ڳالهائي ڏس.“

اچرج وچان پڇيائين، ”تنهنجي باري ۾؟“

چيم، ”ها منهنجي باري ۾. جيڪي ڪجهہ ٿي رهيو آهي، مون سان، تنهن جي باري ۾.“

ٿبيءَ ۾ پئجي ويئي.

پڇيم، ”ڇا پيئي سوچين؟“

چيائين، ”مان نٿي سمجهان سنڌ جي ڪنهن ايم اين اي ۾ ايترو دم خم آهي، جو خفيہ ايجنسين جي معاملي ۾ دخل اندازي ڪري سگهي.“

اچرج وچان پڇيم، ” خفيه ايجنسيون! خفيه ايجنسيون منهنجي ڪڍ لڳل آهن! “
” نه نه، مون کي ته ڪا خبر ڪونهي.“ آواز وچڙي پيس. چيائين، ” ممڪن آهي، ائين هجي، ۽ ممڪن آهي، ائين نه به هجي.“
چيم، ” پر، ڪنهن ايم اين اي سان ڳالهائڻ ۾ ڪو پولو ته ڪونهي.“
چيائين، ” مان ڪين چڱي طرح سڃاڻان. وسري ويو اٿئي ته بيروزگار نوجوانن کي ڪيئن گوهيون ڏيندا آهن. “
چيم، ” اسين ڪين نوڪري لاءِ منٿ نه ڪنداسين.“
وراڻيائين، ” مان تنهنجي چوڻ تي هڪ به ايم اين ايز سان ملنديس. مان نٿي سمجهان ته ڪو ڪڻ تيل نڪرندو.“
چيم، ” ڪوشش ڪري ڏسڻ ۾ ته ڪا خرابي ڪانهي نه.“
” ڪا خرابي ته ڪانهي، ظاهري طرح.“ سوچيندي رهي، ۽ ترسي ترسي ڳالهائيندي رهي. چيائين، ” منهنجي صلاح جي باري ۾ ڇا سوچيو اٿئي؟“
پڇيم، ” ڪهڙي صلاح؟“
چيائين، ” گرفتاري کان اڳ ضمانت واري.“
مان منجهي پيس. ڊاڪٽر امان الله خان واري ڳالهه ذهن تي تري آئي. ضمانت لاءِ تو کي عدالت ۾ پيش ٿيڻو پوندو، ۽ اهو مناسب نه آهي.“
” ڇا پيو سوچين؟“ شاليءَ پڇيو.
” سوچيان پيو.... “ جملو پورو ڪري نه سگهيس.
” اسان ٻنهي جي وچ ۾ ڪا به اهڙي ديوار نه آهي، جيڪا اندر جو حال اورڻ کان اسان کي روڪي سگهي.“شاليءَ چيو. ” تون شڪ جو شڪار ٿيو آهين. مان نه “
” نه نه، ائين ناهي.“هڪدم چيم. ” مان ڪجهه دير لاءِ شڪ جو شڪار ٿيو هوس. ڪجهه دير لاءِ.“
” جوڳي “ شالي چيو. ” تنهنجو نالو ته جوڳي آهي، پر تو کي محبت ۾ مرڻ جي معني سمجهه ۾ نه آئي آهي.“
اهڙي نموني اڳ، هن ڪڏهن به سنجيدگيءَ سان نه ڳالهايو هو. اڪثر اندر جو حال اوريو هئائين. پر اچاتري نموني. تڏهن سموري سنگت چوندي هئي، جوڳي، اها عورت ڏائڻ اٿئي. سيني مان دل ڪڍي ڪائي ڇڏيندي آهي.

اها ڳالهه ڪنهن حد تائين هئي به درست. اسلام آباد جي اڌ سيڪريٽرين، جوائنٽ سيڪريٽرين، ڪرنلن ۽ جرنلن جي سيني مان دل ڪڍي ڪائي ويئي هئي. هر ڪو سندس دوستي جو دم پيو ڀري! هڪ دفعي ٺٺولي ڪندي چيو هئائين، مون ٻڌو آهي سنڌي ڏاڍا عاشق مزاج ٿيندا آهن! ۽ پوءِ ٺهڪ

ڏيئي ڪلي پيئي هئي. مان سندس سامهون وجي ويٺو هوس. سندس اکين ۾ ڏسندي چيو هيم، اسين عشق جا پيغمبر آهيون. منهنجي ڳالهه ٻڌي سندس اکين مان ڏڪ ليئو پائي ورتو.

چوڻ خاطر، گهڻو اڳ مون چئي ڇڏيو هو ته اسين عشق جا پيغمبر آهيون، پر مون جملي جي مفهوم تي غور نه ڪيو. ان ڏينهن فون تي ڳالهائيندي شاليءِ سان مون اڳ ڳالهايل جملي جو واضع پراڏو ٻڌو.

" اسين عشق جا پيغمبر آهيون، شالي " چيم، " محبت ۾ مرڻ اسان جي روايت آهي، اسان جي ريت آهي."

هڪدم چيائين، " محبت ۾ مرڻ وارا شڪ نه ڪندا آهن."

مون کي لاجواب ڪري ڇڏيائين.

چيائين، " مون ڏانهن هليو آءُ — يا، مون کي پتو ڏي. مان تو وٽ هلي ايندس. تنهنجو ڪم آهي وڪالت نامي تي صحيح ڪرڻ. باقي ڪم مون تي ڇڏي ڏي."

مان منجهي پيس. چيم، " ضمانت لاءِ منهنجو عدالت ۾ پيش ٿيڻ ضروري ناهي ڇا؟"

شاليءَ چيو " مون اسلام آباد جا ٻه وڏا وڪيل انگيج ڪيا آهن. عدالت ۾ پيش ٿيڻ کانسواءِ هو تنهنجي ضمانت ڪرائي ڇڏيندا."

مون کي اڻ تڻ ۾ وجهي ڇڏيائين. مون کي سمجهه ۾ نه پئي آيو ته شاليءَ جي ڳالهه تي اعتبار ڪريان ، يا ڊاڪٽر امان الله جي ڳالهه تي.

شاليءَ چيو " مون ڏانهن هليو اچ، يا ڏس ڏي مان تو وٽ هلي اچان."

گهڙي کن لاءِ سوچيم ۽ چيم، " مون کي سوچڻ جي مهلت ڏيئي."

جڻ ڏک ٿيس. چيائين، " جي مناسب سمجهين."

مون رسيور نه رکيو.

پڇيائين، " تون آهين ته ٺيڪ، نه؟"

وراڻيم، " ٺيڪ آهيان."

ورائي پڇيائين، " ڪنهن تڪليف ۾ ته نه آهين."

چيم، "نه"

پڇيائين، " مون کي ٻيهر فون ته ڪندين نه؟"

چيم،" ها "

نه هن رسيور رکيو ۽ نه ئي مون.

چيم، " شالي، رسيور ڇو نٿي رکين؟"

پڇيائين، " تون رسيور ڇو نه ٿو رکين؟"

وراڻيم، " مان تو کي ٻيهر فون ڪندس، شالي " ۽ رسيور رکي ڇڏيم.

ضمانت ڪانسواءِ ائين پئي لڳو ڄڻ مان اڄ ڳٽيو قيدي هوس. منهنجي ڪا به شنوائي نه ٿيڻي هئي. منهنجو ڪو به مقدمو نه هلڻو هو. منهنجي حق ۾ ڪا به جرح نه ٿيڻي هئي.
ڊاڪٽر امان الله خان جي اسپتال مان ڀڄي وڃڻ بابت سوچيم. ظاهري طرح ممڪن پئي محسوس ٿيو. اسپتال تي پهرو بيهاريل نه هو. رات جي وڳڙي ۾ سولائي سان نڪري وڃڻ ممڪن پئي لڳو. پر، هتان نڪري وڃڻ ڪانپوءِ ڪيڏانهن ويندس؟ ڪنهن جو در وڃي کڙڪائيندس؟ مان سوالن جي بند گهٽيءَ ۾ گهبرائجي بيهي رهيس. مون کي ائين لڳو، مان زخمي هرڻ هوس، ۽ سوين خونخوار بگهڙ منهنجو پيڇو ڪري رهيا هئا.

32

سوچيندي سوچيندي ذهن برپٽ بيابان ٿي ويو جنهن ۾ اڏامندڙ واريءَ، رڃ، اڄ ۽ ويرانيءَ کان سواءِ ڪجهه نه هو. فرار جي ڪا راهه نظر نه پئي آئي. مسئلي جو حل نظر سمجهه ۾ نه پئي آيو. پاڻ تي رحم ڪائڻ، ۽ ماڻهن ۾ پنهنجي لاءِ همدرديءَ جي جذبي جاڳائڻ کان مون کي نفرت آهي. مون کي پاڻ کان نفرت ٿيڻ لڳي. پلنگ تي ليٽي پيس. ٿڌي هوا ڪمري ۾ ڪاهيندي آئي. پاڻ ۾ ايتري سگهه نه سمجهيم، جو پلنگ تان اٿي دريون بند ڪري ڇڏيان. پيرانديءَ کان رکيل ڪنبل ڪڍي پنهنجي مٿان وجهي ڇڏيم. ڪمري جي اوندهه ۽ ٻاهران ايندڙ روشنيءَ ۾ درين جا لڏندڙ پردا مون کي بدروح محسوس ٿيڻ لڳا، جيڪي ابليس جي رقص ۾ محو هئا. مون کي اهڙا آواز ٻڌڻ ۾ پئي آيا، جن جو ڪو مفهوم، معني نه هئي. دڦن، نغارن، اٺن، گهوڙن، حملہ آورن ۽ زخمين جي مليل جليل آوازن جو طوفان هو جيڪو لمحي لمحي ويو پئي وڌندو. مون محسوس ڪيو ته بگهڙن جي نرغي ۾ مان اڪيلو نه هوس، مون کانسواءِ گلاب گونگو،برپٽ صحرائي، سندس پوڙهي والده ۽ ٻه پٽ ٻه خونخوار بگهڙن جي نرغي ۾ هئا ! ڀونڪندا ۽ نڙگهٽن مان خوفناڪ آواز ڪيندا، الرون ڪندا خونخوار بگهڙ اسان بيوسن تي حملو ڪندا پئي آيا، سندن اکيون ٽانڊن وانگر ٻرندڙ، زبانون لڙڪندڙ ۽ چنهنبائي ڊگها ڏند رت هاڻا هئا. مون کي محسوس ٿيو،ٿوريءَ دير ۾ بگهڙ اسان کي چيري ڦاري ڇڏيندا، اسان جو ٻوٽيون ٻوٽيون ڪري ڇڏيندا ! مون هوا ۾ ائين هٿ هنيا، ڄڻ حملہ آور بگهڙن کان پاڻ کي بچائڻ جي ڪوشش پئي ڪيم. ان دوران سمجهان ٿو منهنجي وات مان ڪي آواز به نڪتا هئا، ڄڻ بگهڙن کان بچڻ واري جدوجهد ۾، بگهڙن سان خالي هٿين جنگ پئي جوٽيم. وڏي يڌ پئي هلي. مٽيءَ سان گڏجي اسان جو ماس ويڄي ويڄي اڏامي رهيو هو. جنگ ايڏي گهمسان جي، جو نه ڪجهه ڏسڻ ۾ پئي آيو ۽ نه ڪجهه ٻڌڻ ۾ پئي آيو. دز ۽ اڏامندڙ مٽي ۾ ڌرتيءَ ۽ آسمان جي وچ مان مفاصلو ختم ٿي ويو هو. مون آسمان ڏانهن ٻانهون اپيون ڪندي وڏي واڪ چيو، هن جنگ جو شاهد رهجانءِ، گواهه رهجان ۽ —

هٽڻ، هڪلڻ، ٻيلي سارڻ، مانجهيان اي مَرڪ،
وجهن تا نه فرق، رُڪ وهنديءَ راند ۾.

تڏهن ڪجهه ماڻهن مون کي ڪُنيي ورتو. ٻانهن، ڪلهن ۽ ڪنڌ کان جهلي مون کي خوب ڏونڌاڙيائون — وڏن آوازن ۾ سڏ ڪيائون، جوڳي، جوڳي، جوڳي، جوڳي !

اوچتو جنگ بند ٿي ويئي. دڦن، نغارن، اٺن، گهوڙن، بگهڙن، تلوارن ۽ بندوقن جا آواز، حملہ آورن ۽ زخمين جا ڪوڪڙاٽ بند ٿي ويا. ماٺ جا مَڻ مٿان لهي آيا. تڏهن به مون چپن ۾ جهونگاريو پئي ” هٽڻ، هڪلڻ، ٻيلي سارڻ، مانجهيان اي مَرڪ — رُڪ وهنديءَ راند ۾، وجهن تان نه فرق. “

” جوڳي، جوڳي، جوڳي! “ آواز آيو.

مون اطراف جو جائزو ورتو.

سينئر نرس، سسٽر زيتون، ٻه ٻي ٻيون نرسون، ۽ هڪ ٻه وارڊ بواءِ بيٺا هئا.
” تون ٺيڪ ته آهين نه، جوڳي؟ “ سسٽر زيتون پڇيو.
” مان ! “ مون تجسس، ۽ تعجب وچان پڇيو ” هتي ڪجهه ٿيو هو؟“
سسٽر زيتون چيو ” تو وڏي واڪ، رڙيون ڪندي سنڌي ۾ ڪجهه چيو هو.“
ورجايم، ” مون سنڌي ۾ ڪجهه چيو هو ! “
سسٽر زيتون وراڻيو ” ها، زور زور سان ڪجهه چيو هيئه، ۽ ٽنگون ٻانهون ائين پئي هلائيه، ڄڻ ڪنهن سان وڙهئين پئي !“
ٿڌو ساهه کنيم. مامري جي مار تائين پهچندي، چيم، ” ها سسٽر وڙهيم پئي ! “
تعجب وچان پڇيائين، ” ڪنهن سان؟“
چيم، ” بگهڙن سان.“
حيرت وٺي ويس. چيائين، ” بگهڙن سان ! “
وراڻيم، ” ها، بگهڙن سان، جن جون زبانون لڙڪندڙ ۽ اکيون ٽانڊن جهڙيون، ۽ ڏند رت هاڻا هئا.“
نرسن ۽ وارڊ بوائن عجيب نظرن سان هڪٻئي ڏانهن ڏٺو. سندس تجسس مون کي سمجهه ۾ اچڻ لڳو.
چيم، ” خواب پئي ڏٺم. بلڪ نائٽ ميئر. تون ته خواب ڏسندي آهين نه، سسٽر زيتون؟“
” ها، ڏسندي آهيان.“ سسٽر زيتون وراڻيو ” پر، اهڙي خوفناڪ نموني جا نه، جنهن جو ذڪر تو هينئر ڪيو آهي.“
سسٽر زيتون ٻين نرسن ۽ وراڊ بوائز کي وڃڻ لاءِ چيو. هو هليا ويا.
سسٽر زيتون چيو ” خبر اٿئي، تو ڇا پئي ڪيو؟“
چيم، ” ها وڙهيم پئي بگهڙن سان.“
سسٽر زيتون چيو ” تو ڇڙيون پئي هيون، ۽ رڙيون پئي ڪيون — ڄڻ دورو پيو هجئي ! “
چيم، ” مون اڳ به خواب ۾ بگهڙ ڏٺا آهن، پر اهڙي نموني جا خوفناڪ ۽ خونخوار نه. جهڙا اڄ ڏٺا هئم. لڳو پئي مون سان گڏ گلاب گونگي، بريٺ صحرائي، سندس والده ۽ ٻن ٻچن کي به چيري ڦاڙي ڇڏيندا.“
سسٽر زيتون ڪجهه ڪجهه حيرت وچان پڇيو ” اهي سڀئي ڪير آهن، ڪهڙو واسطو آهي، هنن جو تو سان؟“
تڏهن، مون کي غلطيءَ جو احساس ٿيو. اسپتال ۾ مان ڊاڪٽر امان الله جو مريض هوس. مون کي مٿي ۾ ٽيومر هو. منهنجو آپريشن ٿيڻو هو. اسلام آباد ۾ منهنجو ڪو به مٽ مائٽ ڪونهي. ڳالهه لنوائيندي چيم، ” منهنجا مائٽ آهن، روهڙيءَ ۾ رهندا آهن.“
پڇيائين، ” تو کي ڏاڍا عزيز آهن؟“

”ها “. چيم، ” مون کي ڏاڍا عزيز آهن. تڏهن تہ خواب ۾ ايندا رهندا آهن. ۽ خواب ۾ مون سان گڏ پوڳيندا آهن.“

سسٽر زيتون سوچ ۾ پئجي ويئي. پڇيائين، ” تون ان قسم جا خواب ڏسي پريشان تہ نہ ٿيندو آهين؟“

الائي ڪيئن چپن تي مُرڪ اچي ويئي، چيم ” تون ڇا ٿي سمجهين. ان قسم جا خواب ڏسي ڪو خوش ٿي سگهندو آهي ! “

” نہ نہ، منهنجو مطلب اهو نہ هو.“ سسٽر زيتون بہ ذري گهٽ کلي پيئي.

سسٽر زيتون ڏانهن ڏسندي چيم، ” مون ٻڌو آهي، سسٽر جن کي مٿي ۾ ٽيومر هوندو آهي، سي اڪثر ان قسم جا خواب ڏسندا آهن؟ “

اکين ۾ وحشت تري آيس. چيائين ” نہ نہ. ضروري ناهي. ها، ڪن مريضن کي ان قسم جا خواب ايندا آهن — سپني کي نہ.“

سسٽر زيتون کي پڪ هئي تہ منهنجي مٿي ۾ ٽيومر هو ۽ ايندڙ هفتي منهنجو آپريشن ٿيڻو هو.

چيم، ” سسٽر، مون کي لڳي ٿو اسان جو معاشرو خونخوار بگهڙن جو معاشرو آهي. خونخوار بگهڙ اسان سپني کي چيري ڦاڙي ڇڏيندا، ۽ معاشري ۾ مستحڪم ٿي ويندا.“

منهنجي ڳالهہ سسٽر زيتون ڏاڍي تعجب سان ٻڌي. پوءِ جڻ ٻيهر ٻڌڻ لاءِ ڳالهايائين. چيائين، ” اسان جو معاشرو بگهڙن جو معاشرو آهي ! “

” ها سسٽر.“ چيم، ” اسين سڀئي سيهڙ آهيون، زخمي هرڻ آهيون. خونخوار بگهڙ اسان جي تعاقب ۾ آهن.“

سسٽر زيتون جي اکين مان خون ظاهر ٿيڻ لڳو.

” هي مون ڇا ٻڌو آهي، جوڳي؟ “ ڊاڪٽر امان الله خان ڪمري ۾ داخل ٿيو. چيائين، ” جاڳندي خواب پئي ڏٺو يا ننڊ ۾ هئين؟ “

چيم، ” ڪجهہ ماڻهو جاڳندي خواب ڏسندا آهن. مان انهن مان هڪ آهيان.““

پڇيائين، ” بيوڪو پرابلم تہ ناهي نہ؟“

” ڇا جو؟“ پڇيم، ” ڇا جو پرابلم؟“

ڊاڪٽر امان الله خان جواب ڏيڻ کان اڳ سسٽر زيتون ڏانهن ڏٺو.

سسٽر زيتون ڪمري مان هلي ويئي.

ڊاڪٽر امان الله خان چيو ” مجيد کي مون ڪوهاٽ روانو ڪرائي ڇڏيو آهي. ان قسم جا ماڻهو تنهنجو نقصان ڪندا.“

مون ڪجهہ نہ چيو.

ڊاڪٽر امان الله خان چيو ” گلاب جي ضمانت لاءِ مون هڪ سٺو وڪيل ڪيو آهي. سڀاڻي سندس ڪاغذ جج آڏو پيش ٿيندا.“

مان خاموش رهيس.

ڳالهائڻ کان اڳ ڊاڪٽر امان الله جو چهرو سرخ ٿي ويو. چيائين، ” برپٽ ۾ سندس والده جي باري ۾، ۽ ٻنهي جي حوالي سان سياڻي تون پريس ڪانفرنس ڪندين.“

33

ڪل ڪائنات ۾ سڀ کان عظيم رشتو ماءُ جو آهي. پر، مرد شخصي بنيادن تي جنگ فقط محبوبا لاءِ جوڙتي آهي. ٽراءِ جي هيلن، مصر جي قلو پطرا ۽ هندستان جي دور پٽيءَ لاءِ مرد يادگار جنگيون لڙيون آهن. پر، مون کي ياد نہ پئي آيو تہ تاريخ جي ڪهڙي دور ۾، ۽ ڪڏهن مرد ڪائنات ۾ سڀ کان مقدس رشتي، ماءُ لاءِ ڪا يادگار جنگ جوڙتي هجي ! سسٽر زيتون مون کي ننڊ لاءِ گوريون کارائي ويئي هئي. پر، ڊاڪٽر امان الله خان جي اکين ۾ ماءُ لاءِ جنگ جو ميدان ڏسي گوريون بي اثر ٿي پيون هيون - ۽ ماءُ بہ ڪنهن ٻئي شخص جي !

سموري رات پاسا ورائيندو رهيس، ۽ سوچيندو رهيس. رکي رکي پاڻ کان سوال پڇندو رهيس. ڊاڪٽر امان الله خان معاشري جي بيپناهہ ناانصافين خلاف بغاوت ڪرڻ لاءِ واٽ ڳولي رهيو آهي، يا سچ پچ برپٽ صحرائيءَ جي مظلوم ماءُ لاءِ ڦٿڪي پيو آهي؟ مون وٽ ڪو جواب نہ هو. مون کي ڪجهہ سمجهہ ۾ نہ پئي آيو. برپٽ صحرائي جي ماءُ لاءِ ڊاڪٽر امان الله خان ايترو جنوني ڇو ٿي پيو هو ! ماءُ جي حوالي سا ڪا طويل ڪهاڻي سندس لاشعور ۾ برندڙ جبل جي لاوي وانگر پچري ۽ ڪامي رهي هئي ! مون کي ڪجهہ سمجهہ ۾ بہ پئي آيو. مون کي اهو سمجهہ ۾ نہ پئي آيو تہ روپوشيءَ واري ڪيفيت ۾ ڊاڪٽر امان الله خان ڪيئن ۽ ڪهڙي نموني منهنجي پريس ڪانفرنس ڪرائيندو ! صحافين کي اسپتال وٺي ايندو، يا مون کي ڪنهن مخفي مقام تي پريس ڪانفرنس لاءِ وٺي ويندو !

اٽڻ ۽ وسوسن ۾ الائي ڪڏهن مون کي ننڊ ڪٽي ويئي. گورين جو اثر هو يا سموري رات اڻ سَليل سوالن جي جوابن لاءِ ڦٿڪندو رهيو هوس، جو صبح جو اک کلي تہ مٿو ڳرو هو. اکين ۾ چيڪو پئي محسوس ڪيم. واچ ۾ وقت ڏٺم. صبح جا اٺ ٿيا هئا. بيل وڄايم. ڪجهہ گهڙين کانپوءِ هڪ نرس هلي آئي.

ڪانئس پڇيم، " سسٽر زيتون ڪٿي آهي؟"

وراڻيائين، " منجهند جو هڪ وڳي ايندي."

مان سوچ ۾ پئجي ويس. پڇيم، " هتي اسپتال ۾ ڪو هال وغيره آهي ڇا؟"

انڪار ۾ ڪنڌ لوڏيندي وراڻيائين، " نہ."

پنهنجي ساءِ ڳالهايم، ڇپن ۾ پڙڪيم، تہ پوءِ پريس ڪانفرنس ڪٿي ڪندا؟

نرس پڇيو " پريس کي ڇا ڪندا؟"

" هون ! " مون هڪدم نرس ڏانهن ڏٺو. ڳالهہ بدلائيندي چيم، " اخبارن جي باري ۾ پئي سوچيم، ملي سگهنديون؟"

وراڻيائين، " ڇو نہ، چانهہ سان گڏ موڪليان ٿي."

نرس هلي ويئي. غسلخاني ۾ وهنجي سهنجي ٻاهر آيس. ميز تي ٻه اخبارون ۽ چانهه جي ٽري رکي هئي. چانهه جو ڪوپ ٺاهي، اخبارون کڻي ڪرسيءَ تي ويهي رهيس.

اردو اخبار جي پهرين صفحي تي ڇئن ڪالمن جي سرخي سان اسان جي باري ۾ خبر هئي، منهنجي ۽ گلاب جي باري ۾. اسين تخريبي ڪاروايئن ۽ دهشتگرديءَ جو پلان ٺاهي پاڪستان ۾ داخل ٿيا هئاسين. گلاب چند، جو بيان ضمني سٽ ۾ لکيل هو صحافين آڏو گلاب چند جو ڳالهائڻ کان انڪار. سندس اعترافي بيان پڙهي ٻڌايو ويو.

معاشري ۽ ماحول کان سخت ڪراهت منهنجي وجود ۾ رت وانگر ڊوڙڻ ۽ سوچ وانگر ڪامڻ لڳي. مون محسوس ڪيو هيءَ دنيا ڪوڙ مڪر ۽ فريب جي سڱ تي بيٺل آهي. هتي، اسان مولائين، ۽ بيوقوفن لاءِ زنده رهڻ جي ڪا به گنجائش نه آهي. هيءَ دنيا انهن لاءِ نه آهي جن دولاب بدران دل جي ڳالهه مڃي آهي. جن ٻهارن کان منهن موڙي خزانن سان لون لڳايو آهي ! نه ڪڏهن ووٽ ڏنوسين، ۽ نه ڪڏهن ووٽ وٺڻ جي تمنا ڪئيسين — نه ڪڏهن قانون ٺاهيوسين، ۽ نه ڪڏهن قانون ڊاهيوسين. هتان جو قانون اسان لاءِ نه آهي. اسين هتان جي قانون لاءِ نه آهيون. بقول اسان جي انقلابي دوست چارڻ چريي جي، هتان جا جيل خانا ۽ ڦاهي گهاٽ اسان لاءِ آهن ، ۽ اسين جيل خانن ۽ ڦاهي گهاٽن لاءِ آهيون.

اخبارن ۾ آيل گلاب گونگي ۽ پوليس جي پريس ڪانفرنس جو اکين ڏٺو احوال وحشتناڪ هو. هڪ صحافيءَ جي سوال جي جواب ۾ ته گلاب زخمي ڇو هو ذميدار پوليس آفيسر وراڻيو هو.

تفتيش ۽ آڏي پڇا دوران گلاب اوچتو وحشي ٿي پيو. هن اعلي آفيسرن ۽ ماتحتن تي حملو ڪري ٻن سپاهين کي زخمي ڪري وڌو. جن کي علاج لاءِ اسپتال ۾ داخل ڪرايو ويو آهي ! نتيجي ۾ پاڻ زخمي ٿي پيو!

۽ صحافين سڀ ڪجهه قبول ڪيو هو!

زندگيءَ ۾ سياست سان منهنجو نه ڪڏهن سڌو ۽ نه ڪڏهن اڻ سڌو واسطو رهيو آهي. پر، اخبارون پڙهي، لفظ جي حرمت تان منهنجو ايمان کڄي ويو. مون زندگيءَ ۾ پهريون دفعو سوچيو ته مان هيءُ ملڪ ڇڏي هليو وڃان ۽ ٻئي ڪنهن ملڪ ۾ وڃي سياسي پناه وٺان. جڏهن صحافت جي سچائي حڪومت وقت جو اکيون بند ڪري ساٿ ڏيندي آهي، تڏهن وڻ ڇانو ڏيڻ ڇڏي ڏيندا آهن، ۽ درياهن جي منيءَ پاڻي ۾ سمنڊ ڪاهي پوندو آهي، ۽ منيءَ پاڻي کي کارو ڪري ڇڏيندو آهي.

ڇا جي پريس ڪانفرنس !

مان اٿي ويهي رهيس. مون کي ڪا ضرورت نه آهي. سڀ ڪجهه بيڪار ۽ بڪواس آهي. مان پريس ڪانفرنس ۾ شريڪ نه ٿيندس ! ائين ڇو آهي، جو اسان جي زندگيءَ پنهنجي بيگناهي ثابت ڪرڻ جي جدوجهد ۾ بيمقصد گذري ويندي آهي ! چوندا آهن، قانون جي نگاهن ۾ انسان بيگناه آهي، جيستائين هو گنهگار ثابت ٿئي. پر، ساڳيو قانون اسان لاءِ ابتڙ آهي. اسين گنهگار آهيون، جيستائين بيگناه ثابت نه ڪريون.

پريشان ذهن سان فيصلو ڪري ڇڏيم، تہ مان پريس ڪانفرنس ۾ نہ ويهندس. حڪومت جي ڏنڊورچي صحافين سان نہ ڳالهائيندس.

چانهہ ٺري ويئي هئي. مون پنهنجي لاءِ چانهہ جو ڪوپ ناهيو. اخبارون پلنگ تي اڇلائي ڇڏيم، ڪرسيءَ تي ويهي رهيس. سِپَ سِپَ ڪري چانهہ پيئڻ لڳس، ۽ پنهنجي آئيندي بابت سوچڻ لڳس.

مون شالي جي سچائي تي شڪ نہ ڪيو پر سندس صلاح مون کي صحيح محسوس نہ ٿي. ضمانت لاءِ پيش ٿيڻ ڪانپوءِ پڪ نہ هئي تہ جج، ملڪ سان غداري جي الزام هيٺ تلاش ٿيندڙ مفرور ملزم کي ڇڏي ڏيندو يا هڪدم پوليس جي حوالي ڪري ڇڏيندو! ڊاڪٽر امان الله خان جو فيصلو مون کي درست لڳو پر ڪيستائين؟ مان ڪيستائين نہ ڪيل ڏوهن جا الزام سِرَ تي کڻي مفرورن واري زندگي گذاريندس؟ ڪيستائين؟ مون وٽ ڪو جواب نہ هو. فقط غير يقيني هئي.

گذريل ڇهن ستن ڏينهن دوران رونما ٿيندڙ حالتن جو جائزو ورتم. لڳم تہ تاريخ، تمام گهٽ عرصي اندر پاڻ کي دهرائي رهي هئي، ورجائي رهي هئي. بنگالين وانگر سنڌي هئڻ، ۽ سنڌي سڏائڻ ڏوهہ ٿي پيو آهي. ملڪ سان غداري، دشمن سان سازباز ۽ دهشتگردي اسان جي نصيب ۾ آئيني ترميم وانگر شامل آهي. ڇهہ ست ڏينهن اڳ منهنجي خواب ۽ خيال ۾ بہ نہ هو تہ ڪڏهن ڪو اهڙو وقت بہ ايندو جو مان سياسي بنيادن تي حالتن جو ڇيد ڪرڻ تي مجبور ٿي پوندس. منهنجي وهم ۽ گمان ۾ بہ نہ هو تہ هڪ ڏينهن مان تاريخ جي هڪ دور جو تاريخ جي ٻئي دور سان موزانو ڪندس – ڀيٽ ڪندس. مان عام رواجي، مولائي قسم جو هڪ مڙس سموري سانحي کي معاشرتي ناهمواريءَ جي زاويي کان ڏسندس! ذهن جي غفائن ۾ سوالن جا چمڙا ۽ ڇپرا ويهي رهيا هئا. آخر هن ڏيڻ مان ڪيئن نڪربو؟

ان وقت ڊاڪٽر امان الله خان ڪمري ۾ داخل ٿيو. هٿ ۾ بريف ڪيس هوس. بريف ڪيس ميز تي رکي، منهنجي سامهون اچي ويٺو.

” ڇو؟“ پڇيائين، ” ڏاڍو فڪرمند ٿو لڳين؟“

چيم، ” سوچيو اٿم، پريس ڪانفرنس نہ ڪندس. ڪٿن برپٽ صحرائي جا ڀاڳ ! “

” ڇو ڇا ٿيو؟“ ڊاڪٽر ذري گهٽ وائڙو ٿي ويو.

پلنگ تان اخبارون کڻي ڪيس ڏيکاريندي چيم، ” ڏس، ڏس تہ ڇا لکيل آهي.“

اخبارون مون کان وٺي موٽائي پلنگ تي رکيائين، چيائين ” مون پڙهيون آهن.“

خبر اٿئي اسان جي ملڪ جو وڏو مسئلو ڪهڙو آهي؟

ڪجهہ نہ چيم، خاموش رهيم.

ڊاڪٽر امان الله خان چيو، ” عام تاثر آهي تہ اسان جي ملڪ ۾ يا تہ فرشتا آباد آهن، يا شيطان. پريس ڪانفرنس ۾ اهو ثابت ڪرڻو آهي تہ هن ملڪ ۾ انسان آباد آهن. ۽ هڪ انسان ڪجهہ ڪجهہ فرشتو، ڪجهہ ڪجهہ شيطان ٿيندو آهي.

34

ان کان اڳ جو مان ڊاڪٽر امان الله خان کان پڇان تہ پريس ڪانفرنس لاءِ صحافي اسپتال ۾ ايندا، يا مون کي صحافين جي آڏو پيش ڪرڻ لاءِ اسپتال کان ٻاهر وٺي ويندا، ڊاڪٽر امان الله خان مون کان پڇيو ” ڪيئن جوڳي، پريس ڪانفرنس لاءِ تيار آهين نہ؟ “

مان مونجهارن ۾ هوس. جواب نہ ڏيئي سگهيس.

ڊاڪٽر امان الله خان چيو ” تنهنجي پريس ڪانفرنس تي گلاب لاءِ ضمانت جو دارو مدار آهي. تو کي وضاحت سان، هڪ هڪ نقطي کي سمجهائي سمجهائي جواب ڏيڻو پوندو. “

مون کي ائين پئي لڳو، ڊاڪٽر امان جڻ تہ قديم دور جو هيڪلو ويڙهاڪ هو ۽ ڏاڍ ڏمر خلاف جنگ جوٽڻ لاءِ آتو هو. بنا ڪنهن طمع ۽ غرض جي هو اسان جي مدد ڪري رهيو هو. حالتن جي ابتري ڏسي، جتي مراد ٿاٿاري جهڙن دوستن اسان کان منهن موڙي ڇڏيو هو، هڪ اجنبي شخص، ڊاڪٽر امان الله خان اسان جي جنگ وڙهڻ لاءِ تيار بيٺو هو.

ڊاڪٽر امان الله خان چيو، ” سڀاڻي تنهنجي پريس ڪانفرنس جي ڪاروائي اخبارن ۾ شايع ٿيندي. ساڳئي ڏينهن اسان جا وڪيل گلاب گونگي لاءِ عدالت ۾ ضمانت جا ڪاغذ داخل ڪرائيندا. “

پڇيم، ” ۽ بريٺ صحرائيءَ؟ “

ڊاڪٽر چيو، ” منهنجو خيال آهي، صبح وارين اخبارن ۾ پريس ڪانفرنس جي ڪاروائي شايع ٿيندي، ۽ منجهند کان اڳ پوليس وارا بريٺ ۽ سندس والده کي ڇڏي ڏيندا، پر ان کان اڳ اسان کي ڪجهہ ڪرڻو آهي. “

ڊاڪٽر امان الله ڏانهن ڏٺم.

چيائين، ” هڪ طرف گلاب لاءِ ضمانت جا ڪاغذ داخل ڪيا ويندا، ۽ ساڳئي وقت، ٻئي طرف بريٺ، ۽ سندس والده کي غير قانوني نموني ٿاڻي تي گهرائي قيد ڪرڻ واري عمل تي پوليس خلاف ڪورٽ ۾ ڪيس داخل ڪيو ويندو. سموري ڪاروائي مڪمل آهي. “

مان بنيادي طرح هَڪ گيدي ۽ ڊڄڻو شخص آهيان. جهيڙن جهٽن کان پري ڀڄندو رهيو آهيان. ڊاڪٽر امان الله خان جي ڳالهہ ٻڌي مون کي پنهنجي بدن ۾ ڪنبڻي محسوس ٿي. مون کي لڳو پئي، حالتن جن راهن تي مون کي ڌڪي ڇڏيو هو، انهن راهن تان موٽي اچڻ منهنجي لاءِ محال هو. آئيندو اڻ ڄاتو ۽ مبهم نظر پئي آيو. زندگيءَ هڪ اونداهي سُرنگ ڏانهن وڌندي محسوس پئي ٿي، جنهن جي ٻئي پاسي روشنيءَ جو ترورو نہ هو.

ڊاڪٽر امان الله خان بيل وڄائي سسٽر زيتون کي گهرايو.

سسٽر زيتون کي چيائين، ” مريض کي بائپسي لاءِ تيار ڪري آپريشن ٿيٽر ۾ پهچايو. “

مون وائڙو ٿي اول ڊاڪٽر امان الله ڏانهن ڏٺو ۽ پوءِ سسٽر زيتون ڏانهن ڏٺو.
ڊاڪٽر امان چيو ”بائپسي لاءِ مون کي ڪنهن بہ نرس جي مدد جي ضرورت نہ آهي.“
هاڪار ۾ سسٽر زيتون ڪنڌ لوڏيو.
ڊاڪٽر امان الله خان پنهنجو بريف ڪيس کڻي هليو ويو. هڪ کن ۾ بيني پيپر موٽي آيو. ڪمري ۾ اندر نہ آيو. در وٽان ڳالهايائين. چيائين، ”فڪرمند ٿيڻ جهڙي ڪا ڳالهہ نہ آهي.“
ڊاڪٽر امان هليو ويو.
سسٽر زيتون تعجب وچان پڇيو ”بائپسيءَ ۾ هونءَ تہ ڊاڪٽر کي هڪ ٻن نرسن جي مدد جي خاص ضرورت محسوس ٿيندي آهي. پر هيءُ پهريون دفعو آهي، جو ڊاڪٽر امان اڪيلي سر بائپسي ڪري رهيو آهي.“
مُنهن تي ڪوڙي مُرڪ آڻي مون سسٽر زيتون ڏانهن ڏٺو.
سسٽر زيتون چيو ”پنهنجي ڪنهن دوست يا مٽ مائٽ کي گهرائڻ چاهين ٿو؟“
چيم، ”نہ. هن شهر ۾ منهنجا دوست ۽ مٽ مائٽ توهين آهيو.“
ان ڪانپوءِ جيئن ڪنهن مريض کي ننڍڙي آپريشن لاءِ تيار ڪبو آهي، سسٽر زيتون مون کي تيار ڪيو. چيائين، ”آپريشن ٿيٽر جو جائزو وٺ، مان موٽي ٿي اچان. تون پلنگ تي ليٽي پئہ.“
سسٽر زيتون هلي ويئي.
اڪيلائي ۾ سوچ ۽ وسوسن جا در کلي پوندا آهن. مون محسوس ڪيو تہ نظر نہ ايندڙ ڪو سرجن منهنجي وجود جو آپريشن ڪري رهيو آهي. ان ڏينهن کان آپريشن ڪري رهيو آهي، جنهن ڏينهن ڪا گلاب گونگي کي گرفتار ڪيو ويو آهي، ۽ پوليس مون کي گرفتار ڪرڻ لاءِ منهنجي ۽ منجهن دوستن جي گهرن تي ڇاپا هڻي رهي آهي. مون کي لڳو پئي تہ آپريشن مڪمل ٿيڻ ڪانپوءِ مان اهو نہ رهندس، جيڪي هوس. ڊڄڻو. گيدي ۽ ڪانئر! نظر نہ ايندڙ سرجن جي آپريشن ٿيٽر مان ٻاهر اچڻ ڪانپوءِ مان مختلف شخص هوندس. اهو وقت ضرور ايندو. جڏهن موت منهنجي لاءِ پنهنجي اهميت وڃائي ويهندو.
ٿوريءَ دير ڪانپوءِ سسٽر زيتون موٽي آئي. چيائين ”ڊاڪٽر امان الله خان تنهنجو انتظار ڪري رهيو آهي.“
مان اٿي بيٺس. سوچيم، مان ڪهڙي نہ عجيب آپريشن لاءِ آپريشن ٿيٽر ڏانهن وڃي رهيو آهيان، جتي ڇُرين، چاقن قينچين ۽ اوزان بدران لفظن سان منهنجو آپريشن ڪيو ويندو. اهڙي آپريشن جو مون کان اڳ شايد ڪنهن تصور بہ نہ ڪيو هوندو!
ڪمري مان نڪري مان وراندي ۾ وڃي بيٺس. ورانڊو اصل ۾ ڪجهہ دير لاءِ ويهي انتظار ڪرڻ وارو ڪمرو هو جنهن کي ويٽنگ روم چوندا آهن. چئني طرف صوفا سيٽ رکيا هئا. وچ ۾ افغاني غاليچا، ۽

غاليچن تي سينٽر ٽيبلون. اسپتال ۾ داخل ٿيڻ وقت مون ويٽنگ روم جو جائزو نہ ورتو هو. تڏهن مان ذاتي پريشانين ۾ ايتريقدر وڪوڙيل هوس، جو ڊاڪٽر امان الله جي ڪڍ اندر هليو آيو هوس.
سسٽر زيتون پڇيو ” ڇا پيو ڏسين؟“
چيم، ” اسپتال ۾ اچڻ وقت مون هي ڪمرو نہ ڏٺو هو.“
سسٽر زيتون چيو ” هر ڪو اچڻ وارو هن ڪمري ۾ ڪجهہ دير لاءِ ويهي رهندو آهي.“
مون غور ڪيو تہ ڪمري ۾ مون کي ڪا بہ جديد شي نظر نہ آئي. سڀ ڪجهہ، فرنيچر، در درين تي پڙدا، ٻتيون، غاليچا، سڀ ڪجهہ قديم هو. فنڪاريءَ جو نادر نمونو هو. ڀتين تي اعلي قسم جا پينٽ ڪيل پورٽريٽ ۽ تصويرون لڳل هيون. تصويرن جا فريم اهڙا سُهڻا، جو اڄوڪي دور ۾ تصور بہ نٿو ڪري سگهجي. مون کي ائين لڳو ڄڻ ڪنهن ميوزيم ۾ ويٺو هوس.
”اصل ۾ هيءَ جاءِ، ڊاڪٽر دراني جو گهر آهي، رهائش گاهہ آهي.“ سسٽر زيتون چيو ” پوءِ الائي ڪهڙو خيال آيس، جو سپر مارڪيٽ واري اسپتال بند ڪري، هتي، پنهنجي گهر ۾ اچي اسپتال کولي اٿائين. هتي آئي بہ پنج ڇهہ سال تي ويا اٿس.“
سسٽر زيتون ۽ مان سٽنگ يا ويٽنگ روم مان نڪري وياسين. آپريشن ٿيٽر هيٺين منزل تي، گرائونڊ فلور تي هو. ڏاڪڻ لهندي سسٽر زيتون چيو ” آپريشن ٿيٽر اصل ۾ هن گهر جو ڊائينينگ روم هو جتي سموري گهر جا ڀاتي مقرر وقتن تي گڏجي ماني کائيندا هئا.“
ڏاڪڻ لهندي منهنجو سمورو ڌيان سسٽر زيتون ڏانهن هو. آخري ڏاڪي وٽ، مٿي ويندي، ڪو شخص منهنجي پاسي کان ويهي رهيو. مون کي لڳو، هو ڄڻ تمام غور سان مون کي ڏسي رهيو هو.
” جوڳي! “ مون ڇرڪو ڀڳو.
مون ڪنڌ ورائي ڏٺو. مراد ناٺارو ويٺو هو.
لفظ جوڳيءَ تي سسٽر کي تعجب ٿيو. مان هن لاءِ قلندر هوس.
” جوڳي تون اسپتال ۾ ڪيئن ! “ مراد ناٺاري تعجب وچان پڇيو ” خير تہ آهي نہ، تون ٺيڪ تہ آهين نہ؟“
مراد ناٺاري جي همدردي مون کي سمجهہ ۾ نہ آئي. هن مونسان فون تي ڳالهائڻ گوارا نہ ڪيو هو. مان سمجهان ٿو اسپتال ۾ ڏسي، بي ساختہ هن جي وات مان ڪجهہ جملا نڪري پيا هئا، ورنہ عام حالتن ۾ هو هرگز مونسان نہ ڳالهائي ها. ان کان اڳ جو مان ڪجهہ چوان، سسٽر زيتون چيو ” توهان کي غلط فهمي ٿي آهي. هن جو نالو قلندر آهي.“
” قلندر! “ مراد ناٺارو وائڙو ٿي ويو. هو وک کن مون کان پري ٿي بيٺو. سسٽر زيتون جي ڳالهہ تي يقين نہ آيس.
پڇيائين، ” تو کي يقين آهي تہ هيءُ جوڳي نہ آهي؟“
سسٽر زيتون وراڻيو ” هن جو نالو قلندر آهي، هن کي برين ٽيومر آهي. ڪجهہ دير کانپوءِ هن جي بائيپسي ٿيڻي آهي.،

مراد ٽاٽارو واڻڙو ٿي ويو. مون کان پڇيائين، ” ائين ڪيئن ممڪن آهي، جو تون جوڳي نہ آهين ! مون کي پڪ آهي تہ تون جوڳي آهين.“

” نہ جاڻي “ وراڻيم، ” تو کي غلط فهمي ٿي آهي. مان جوڳي نہ آهيان. مان قلندر آهيان. مون کي برين ٽيومر آهي.“

سسٽر زيتون ۽ مان آپريشن ٿيٽر ڏانهن وڌي وياسين.

35

مون اڳ آپريشن ٿيٽر زندگيءَ ۾ ڪڏهن به نه ڏٺو هو. ڊاڪٽر امان الله خان آپريشن ٿيٽر جي ٻاهران, در وٽ بيٺو هو. مون کي ڏسي منهن تي مُرڪ تري آيس. مُرڪ لاءِ مونکي ڪو خاص سبب سمجهه ۾ نه آيو. مون کي مريضن واري لباس ۾ ڏسي شايد کيس منظر مضحڪ خيز محسوس ٿيو هو. کيس ويجهو پهتاسين ته هن سسٽر زيتون سان ڳالهايو. چيائين, " ٿينڪ يو سسٽر.مون کي ٻن ڪلاڪن تائين ڪم ڪرڻو آهي. جيستائين مان مريض کي وٺي آپريشن ٿيٽر ٻاهر نه اچان, مون کي ڊسٽرب نه ڪيو وڃي."

" ٺيڪ آهي." سسٽر زيتون چيو " مان پاڻ خيال رکنديس ته توهان کي بائپسيءَ دوران ڊسٽرب نه ڪيو وڃي."

ان مهل سسٽر زيتون مون کي ڏاڍي ڀاڄهاري محسوس ٿي. منهنجي سامهون اچي بيٺي. چيائين, " ڪو فڪر نه ڪر, سڀ ٺيڪ ٿي ويندو."

آواز اوچتو ڳورو ٿي پيس. هيڏانهن هوڏانهن ڏسي ڊاڪٽر امان الله خان سان ڳالهايائين. چيائين," خبر اٿئي, هيڏانهن ايندي ڇا ٿيو. ڏاڪڻ وٽ هڪ اوپرو شخص اسان کي مليو. قلندر کي ڏسي منجهي پيو. هن کي پنهنجو ڪو دوست سمجهائين. جوڳي!"

ڊاڪٽر امان الله خان ٿورو ڇرڪيو. هن مون ڏانهن ڏٺو.

مون سسٽر زيتون کي چيو, " ممڪن آهي منهنجي شڪل سندس دوست جوڳيءَ سان هوبهو ملندي هجي ! ڪهڙي خبر ! ائين ٿيندو آهي ته زندگيءَ ۾, جو اوچتو ڪنهن کي ڪٿي ڏسندا آهيون, کيس سڃاڻڻ جي ڪوشش ڪندا آهيون. الائي ڇو ائين ٿيندو آهي !"

" ائين ٿيندو آهي. ان موضوع تي گذريل صدي ۾ ڏاڍو بحث هليو هو." ڊاڪٽر امان الله خان مون کي ڪلهي تي هٿ رکندي چيو " قلندر, اچ"

مان ڊاڪٽر امان الله خان جي ڪڍ آپريشن ٿيٽر ۾ داخل ٿيس. آپريشن ٿيٽر اصل ۾ هڪ وڏو هال هو. جيئن سسٽر زيتون ٻڌايو هو ته ڊائنينگ هال هو يعني ماني کائڻ لاءِ ڪمرو هو. ڏاڍو ڪشادو هو ۽ مختلف قسم جي سائنسي اوزان سان ڀريل هو. ڪمري جي وچ ۾ ست اٺ اسپاٽ لائيٽ جي قسم جون بتيون هڪ دائري ۾ ڇت سان لٽڪي رهيون هيون. مون ٽيليويزن پروگرامن ۾ ان قسم جون بتيون ۽ آپريشن ٿيٽر ڏٺو هو. مون کي ڪجهه تعجب ٿيو جو دائري ۾ ٻرندڙ بتين هيٺان آپريشن لاءِ ٽيبل بدران عام رواجي ٽيبل رکيل هئي. ٽيبل تي به ڪيسٽ ريڪارڊر ۽ ڪجهه ڪيسٽون رکيون هيون.

مون اچا آپريشن ٿيٽر جو جائزو پئي ورتو جو ڊاڪٽر امان الله خان پڇيو, " هو ڪير هو؟"

” ڪير، ڪير هو؟“ مون ورائي پڇيو.
” جنهن تو کي سجاتو هو؟“ ڊاڪٽر امان پڇيو.
وراڻيم، ” خنيث قسم جو شخص هو. دم دوستي جو پرينددو آهي، پر اول نمبر جو پاڙيو آهي. نالو اٿس مراد ناٺارو.“
پڇيائين، ” ڪيس خبر آهي تہ پوليس تنهنجي ڳولا ۾ آهي؟“
” ڪيس خبر آهي تہ پوليس جوڳيءَ جي تلاش ۾ آهي.“ چيم، ” مون ئي سسٽر زيتون کيس يقين ڏياريو آهي تہ مان جوڳي نہ آهيان. منهنجو نالو قلندر آهي.“
” بهرحال، نيڪ نہ ٿيو.“ ڊاڪٽر امان الله خان چيو ” شڪ ڇيت وانگر ٿيندو آهي. دل ۾ چپندو رهندو آهي.“
” مراد ناٺارو وڏو آريڪاپ آهي.“ چيم، ” توھ ضرور رکندو. هونءَ بہ، جنهن سان اٿڻ ويهڻ هجي، ڇهن ستن ڏينهن اندر تنهن کي سڃاڻڻ ۾ دوکو کائڻ امڪان کان ٻاهر آهي.“
پڇيائين، ” ايجنٽ تہ ناهي؟“
چيم، ” مان نہ ٿو ڀانيان تہ مراد ناٺارو ايجنٽ آهي. مراد ناٺاري جي اک ٻاويهين گريڊ تي آهي. اسان جهڙن مولائين کان گني کٽائيندو آهي.“
ڊاڪٽر امان الله خان چيو ” مان سمجهان ٿو پڪ ڪرڻ لاءِ موٽي ايندو. تو کي هن کان پري رهڻو آهي. نيڪ آهي؟“
چيم، ” نيڪ آهي.“
چيائين، ” پريس ڪانفرنس ڪانپوءِ مان ڪياڙيءَ وٺان وار ڪوڙي تنهنجي بينڊيج ڪري ڇڏيندس.“
اچرج ٿيو. پڇيم، ” پر، ڇو؟“
چيائين، ” جيڪڏهن تو وارو دوست ناٺارو موٽي اچي ۽ اوچتو تنهنجي منهن چڙهي وڃي تہ بينڊيج ڏسي کيس پڪ ٿئي تہ تون ٻيو ڪو شخص آهين، ۽ تو کي برين ٽيومر آهي، ۽ سڀ کان وڏي ڳالھ، سسٽر زيتون کي بہ يقين ڏيارڻو آهي تہ تنهنجي ٻاپسي ٿي آهي.“
الائي ڇو اهو سڀ ڪجھ مون کي ڊرامائي ۽ اضافي محسوس ٿيو. هڪ صحتمند شخص کي مٿي ۾ ڪينسر جو مرض ڏيئي، نرسن کان ڪيستائين لڪائي ۽ مخفي رکي سگهجي ٿو! مون کي ڪجھ سمجھ ۾ نہ پئي آيو.
ڊاڪٽر امان الله خان چيو ” تون هن ڪرسي تي ويهي رھ.“
دائري ۾ لڳل ٻتين هيٺان رکيل ميز جي سامهون مان ڪرسيءَ تي ويهي رهيس. رکي رکي خيال پئي آيو تہ صحافي ڪٿي آهن ! پاسي واري ڪمري ۾ويٺا آهن ! اوچتو نڪري ايندا ! مون کي مختلف سوالن سان ورائي ويندا !
ڊاڪٽر امان چيو ” هيءَ اليڪٽرانڪ پريس ڪانفرنس آهي. سسٽم سمجهي ڇڏ.“

مان ڊاڪٽر امان الله ڏانهن ڏسڻ لڳس.
ڊاڪٽر امان الله خان ميز تي رکيل ٻن ڪيسٽ رڪارڊرن ڏانهن اشارو ڪندي چيو ” هيءَ ڪيسٽ رڪارڊر اي آهي، ۽ هيءُ بي آهي.“
ڪيسٽ رڪارڊر بي کڻي منهنجي آڏو رکيائين. ڪيسٽ ريڪارڊر جي ڪنڊينسر مائيڪرو فون جو رخ مون ڏانهن ڪندي چيائين، ” سمورن سوالن جا مُفصل جواب تو کي هن ڪيسٽ رڪارڊر ۾ رڪارڊ ڪرائڻا آهن - ۽ جواب رڪارڊ ڪرڻ لاءِ هي ڪيسٽ آهن.“
ڊاڪٽر امان الله خان ڇهه ڪيسٽ، جن تي وڏن اکرن ۾ اي لکيل هو منهنجي سامهون رکيا. هڪ هڪ ڪيسٽ ست منٽن جي دورانيه جو هو. مون ڊاڪٽر امان کان پڇيو ” ڊاڪٽر، انٽرويو ڇهه ڪلاڪ هلندو ڇا؟“
” ضروري ناهي.“ڊاڪٽر امان بيو ڪيسٽ ريڪارڊر منهنجي سامهون رکندي چيو ” هي ڪيسٽ رڪارڊر اي آهي. هن ۾ هڪ ڪيسٽ، رڪارڊ ٿيل، لڳل آهي. ڪيسٽ تي روالپنڊي ۽ اسلام آباد جي نامور صحافين جا سوال رڪارڊ ٿيل آهن. تو کي هڪ هڪ سوال غور سان ٻڌڻو آهي، ۽ پوءِ تفصيل سان هڪ هڪ سوال جو جواب رڪارڊ ڪرائڻو آهي – بي ڪيسٽ رڪارڊر تي. سوالن واري ڪيسٽ جو دورانيو ست منٽ آهي. جوابن جي دورانيه جو دارومدار تو تي آهي.“
تڏهن مون کي پريس ڪانفرنس مان صحافين جي غير موجودگي سمجهه ۾ آئي.
” ڪيئن ! “ ڊاڪٽر امان پڇيو ” پريس ڪانفرنس لاءِ تيار آهين نه؟“
هاڪار ۾ ڪنڌ لوڏيندي چيم، ” ها، مان تيار آهيان.“
ڊاڪٽر امان الله خان آپريشن ٿيٽر جي پرئين پاسي هليو ويو. اول اندر اچڻ لاءِ در کي تالو هنيائين. پوءِ انٽر ڪام جو رسيور کڻي ڪو نمبر ڊائل ڪيائين. گهڙي کن ڪانپوءِ ڳالهايائين. چيائين، ” سسٽر، ڪجهه به ٿي پوي، ڪم ۾ مون کي هرگز ڊسٽرب نه ڪيو وڃي.“
هن انٽر ڪام جو رسيور رکي ڇڏيو. ڪمري جون اضافي بتيون وسائي ڇڏيائين. دائري وارين بتين جي روشنيءَ ۾ هو منهنجي سامهون ميز جي ٻئي پاسي کان اچي ويٺو. ڪيسٽ رڪارڊر اي پاڻ ڏانهن ڇڪي ورتائين.
ماحول مون کي پر اسرار محسوس ٿيڻ لڳو.
ڊاڪٽر امان الله چيو ” پنهنجو رڪارڊر لوڊ ڪر.“
ڇهن مان هڪ ڪيسٽ کڻي، ڪنبندڙ هٿن سان مون پنهنجي سامهون رکيل ڪيسٽ رڪارڊر ۾ وجهي ڇڏي.
ڊاڪٽر امان پنهنجي سامهون رکيل ڪيسٽ رڪارڊر جو پلي وارو سئچ هيٺ ڪري ڇڏيو.
ڪيسٽ رڪارڊر مان آواز آيو ” پنهنجي نوعيت جي نرالي پريس ڪانفرنس ۾ اسين، راولپنڊي ۽ اسلام آباد جا صحافيءَ مفرور ملزم جوڳيءَ کي خوش آمديد چئون ٿا.“

36

ڪيسٽ رڪارڊر تي ڪنهن اجنبي صحافي يا شخص جو آواز ٻڌي مان وائڙو ٿي ويس. مون هٿ وڌائي ڪيسٽ رڪارڊر بيهاري ڇڏيو.

” اهو ڇا پيو ڪرين؟“ ڊاڪٽر امان الله خان چيو. ” صحافين جي صدر تو کي ويلڪم ڪيو آهي، تنهنجي آجيان ڪئي آهي. هن اڃا تو کان ڪو سوال نه پڇيو آهي. سوال ٻڌڻ کانپوءِ جواب لاءِ هيءُ ڪيسٽ رڪارڊر بند ڪبو ۽ تو وارو ڪيسٽ رڪارڊر هلائبو.“

ڊاڪٽر امان الله خان ڪيسٽ کي ريوائينڊ ڪيو ۽ پيهر آن ڪرڻ کان اڳ چيو. ” آجيان کانپوءِ صحافين جي صدر جو سوال ٻڌ ۽ پنهنجي رڪارڊر ۾ ان جو جواب ڏي.“

ڊاڪٽر امان الله خان ڪيسٽ رڪارڊر آن ڪري ڇڏيو. آواز آيو. ” ” پنهنجي نوعيت جي نرالي پريس ڪانفرنس ۾ اسين، راولپنڊي ۽ اسلام آباد جا صحافيءَ مفرور ملزم جوڳيءَ کي خوش آمديد چئون ٿا.“

مون ڊاڪٽر امان ڏانهن ڏٺو.

ڪيسٽ هلندو رهيو. ڪيسٽ رڪارڊر مان تاڙين جو آواز آيو. ائين، ڄڻ مان صحافين آڏو پريس ڪلب ۾ وينو هوس. هو مون کي ڏسي رهيا هئا ۽ مان ڪين ڏسي رهيو هوس.

تاڙين جو آواز ختم ٿيو. صحافين جي صدر پريس ڪانفرنس ۾ سوالن جو آغاز ڪندي پڇيو. ” جوڳي،تنهنجي ڏوهه جي نوعيت ڪهڙي آهي. تون ڪو دهشتگرد آهين. ٻاهرين ڪنهن ملڪ جو ايجنٽ آهين. يا فقط سياسي ڪارڪن آهين. ۽ احتجاج بلند ڪري رهيو آهين؟“

ڊاڪٽر امان الله خان ڪيسٽ رڪارڊر بند ڪري ڇڏيو. چيائين، ” هاڻي پنهنجو ڪيسٽ رڪارڊر آن ڪر، ۽ سوال جو سوچي سمجهي جواب ڏي.“

چيم، ڪجهه خفي ٿيندي، ” يار، مون ڪو ڏوهه نه ڪيو آهي ۽ نه ئي مان ڪو دهشتگرد آهيان.“

” ترس “ ڊاڪٽر امان مون کي ڳالهائڻ کان روڪيو.

چيائين، ” اهو ئي جواب تون پنهنجي ڪيسٽ رڪارڊر ۾ رڪارڊ ڪر.“

داڪٽر امان ڪيسٽ رڪارڊر آن پلي ڪري ڇڏيو.

مون کي اشارو ڪيائين، ڄڻ چوندو هجي، ڳالهاءِ!

مون ڳالهايو. چيم، ” مان نه مفرور ڏوهاري آهيان ۽ نه ئي دهشتگرد آهيان. مون ڪو ڏوهه نه ڪيو آهي. مان سياسي ڪارڪن به نه آهيان. سرڪاري ملازم آهيان.“

مون ڊاڪٽر امان ڏانهن ڏٺو. هن هاڪار ۾ ڪنڌ لوڏيو ۽ مون ڪيسٽ رڪارڊر بند ڪري ڇڏيو.

” سنو “ چيائين، ” هڪ هڪ سوال جي جواب ڪانپوءِ ايتري دير ترسين، تہ پوءِ انٽرويو ۾ ڪي هفتا لڳي ويندا. تون سمورو معاملو سمجهي ويو آهين. سوال ٻڌندو وڃ، ۽ پنهنجو جواب رڪارڊ ڪرائيندو وڃ.“

ڊاڪٽر امان ڪيسٽ رڪارڊر آن ڪري ڇڏيو. آواز آيو ” جوڳي، اسلام آباد اچڻ لاءِ تو وٽ ڪهڙو سبب هو؟“

سوال وارو ڪيسٽ رڪارڊر ڊاڪٽر امان بند ڪري ڇڏيو. مون جوابن وارو ڪيسٽ رڪارڊر آن ڪري ڇڏيو. چيم، ” اسان جو روهڙيءَ ۾ هڪ مائٽ هو ۽ دوست بہ هو. اسلام... قاضي محمد اسلام آف قاضي محلہ روهڙي شريف. ايم اي، ايم ايس اي، ايم ڪام، ۽ ان قسم جون انيڪ ڊگريون وٺڻ ڪانپوءِ بہ نوڪري وٺي نہ سگهيو هو. اسلام ٿڪ ٽٽي اسلام آباد روانو ٿيو نوڪري جي تلاش ۾. نوڪري درڪنار، اسلام اهڙو ويو، جو اسلام آباد ۾ گم ٿي ويو. نہ خط نہ پٽ، نہ نياپو نہ سينهو. مون کي روهڙي ۾ وڏو آڙيڪاپ سمجهندا آهن. ڪجهن تي چڙهي ويندو هوس، ۽ ڏوڪا پٽي ڪائيندو هوس. نيٺ، صلاح مشورن کان پوءِ مائٽن اسلام آباد ۾ اسلام جي ڳولا لاءِ مون کي روانو ڪيو. بس، تڏهن کان مان اسلام آباد ۾ آهيان.“

ڊاڪٽر امان الله خان مونکي مُٺ بند ڪري آنڱوٺو ڏيکاريو. اچ ڪلهہ جي شهري رواج موجب آڱوٺو ڏيکارڻ جو مطلب آهي، واهہ ڪمال ڪري ڇڏيو اٿئي !

مختلف صحافي هئا، مختلف آوازن ۾ سوال رڪارڊ ڪيل هئا.

اڳين سوال ۾ هڪ صحافيءَ سوال پڇيو، ” تنهنجو ساٿي دهشتگرد، ۽ پوليس چواڻي تخريبڪار گلاب چند ڪير آهي. هن تخريبي پروگرامن جو تفتيش دوارن اعتراف ڪيو آهي.“

ڏاڍي ڪاوڙ لڳي. سوال پڇندڙ سامهون هجي ها، تہ مٿو پچي ڇڏيانس ها. مون ڊاڪٽر امان الله ڏانهن ڏٺو. هن هاڪار ۾ ڪنڌ لوڏيو. جڻ چوندو هجي، مٿو پچي ڇڏينس.

مون جواب رڪارد ڪرائيندي چيو، ” گلاب جو نالو گلاب چند نہ آهي. گلاب جو پورو نالو گلاب احمد قريشي آهي. روهڙي جا قاضي ۽ قريشي پاڻ ۾ مائٽ آهن. مان يقين سان چئي سگهان ٿو تہ گلاب تفتيش دوران ڪنهن بہ قسم جو بيان نہ ڏنو آهي. گلاب پيدائشي گونگو آهي. گلاب کان وڌيڪ سٻاجهرو شخص مون زندگيءَ ۾ اڄ تائين ناهي ڏٺو.“

داڪٽر امان مون کي آڪوڻو ڏيکاريو.

ڪانفرنس، يا انٽرويو هلندو رهيو. ان قسم جي پريس ڪانفرنس کي انٽرويو سڏڻ وڌيڪ بهتر آهي.

ڪيسٽ رڪارڊر مان اڳيون سوال ٻڌم، ” گلاب ڪهڙي ارادي سان اسلام آباد آيو هو؟“

جواب رڪارڊ ڪرائيندي چيم، ” مان آهيان تہ وڏو آڙيڪاپ قسم جو ماڻهو پر اسلام آباد ۾ اسلام کي ڳولڻ ۾ بلڪل ناڪام ٿي پيو هوس. مون روهڙيءَ ۾ سمورن مائٽن ۽ دوستن کي مايوس ڪري ڇڏيو هو. ناڪام ٿي، ڪهڙو منهن کڻي ڳوٺ وڃان ها، سو انگن اکرن واري محڪمي ۾ سنڌ رورل جي ڪوٽا تي

هڪ نوڪري هٿ ڪري ويهي رهيس. مون کان مايوس ٿي وڃڻ ڪانپوءِ مائٽن اسلام جي ڳولا ۾ گلاب کي اسلام آباد روانو ڪيو. گلاب پيدائشي گونگو آهي، پر بي انتها ذهين آهي. پر، اسلام آباد ۾ ذهانت ڪم نہ آيس. پاڻ کي مارايائين، اسان جي سموري سنگت کي ماري وڌائين.“

ڊاڪٽر امان مون کي آڱوٺو ڏيکاريو.

ڪيسٽ رڪارڊر بند ڪندي چيم، ” ڊاڪٽر مان شهري ضرور آهيان، پر خدا جي واسطي مون کي آڱوٺو نہ ڏيکار.“

” ساري “ ڊاڪٽر کلي پيو. چيائين، ” آزاد قبائل ۾ هڪ دفعي آڱوٺو ڏيکارڻ جي ڳالهہ تان هڪ سردار مون کي ذري گهٽ قتل ڪري ڇڏيو هو.“

مون سوالن وارو ڪيسٽ رڪارڊر هلائي ڇڏيو. سوال پڇندو ويو. ” تون ۽ گلاب لڳ ڀڳ ڪهڙي دور ۾ اسلام آباد آيا هئا؟“

مون سوچيندي جواب ڏنو. ” مون کي سن تہ چڱي طرح ياد ناهي، پر سمجهان ٿو دور اهو ئي هو جڏهن جنرل ضياءُ اسلام جي خدمت لاءِ بنا مقابلي پاڻ کي وڌيڪ پنجن سالن لاءِ صدر چونڊرايو هو.“

اڳيون سوال ٻڌم. پڇيل هو ” گلاب چند آڌي پڇا دوران اعتراف ڪيو آهي تہ توهان اسلام آباد جي ريلوي اسٽيشن کي بم سان اڏائڻ جو پروگرام ناهيو هو. اِهو الزام ڪيتريقدر صحيح آهي؟“

جواب رڪارڊ ڪرائيندي چيم، ” اهو الزام ايتريقدر صحيح آهي جيترو اسلام آباد جي ريلوي اسٽيشن. ايچ نوَ ۽ آئي نوَ جي وچ ۾ فيڪٽرين لاءِ جتي سامان لهندو آهي، تنهن جو نالو مارگلہ اسٽيشن آهي، جتي ورلي بني بشر نظر ايندو آهي. سمورو مال ٽرڪن ذريعي ايندو آهي. مان توهان کي ٻڌائي چڪو آهيان تہ آڌي پڇا دوران گلاب جي اعتراف واري ڳالهہ سراسر بڪواس آهي. گلاب پيدائشي گونگو آهي.“

ڪيسٽ رڪارڊر بند ڪندي . ڊاڪٽر کي چيم، ” هي تہ ساڳيا ساڳيا سوال پڇي رهيا آهن. چريا آهن ڇا؟“

” هيءَ اليڪٽرانڪ ڪانفرنس آهي.“ ڊاڪٽر امان وراڻيو ” هن ڪانفرنس ۾ سوال وڇان سوال ڪيڻ ناممڪن آهي. تون جواب رڪارڊ ڪرائيندو وڃ. جيڪڏهن ڪجهہ سوالن جا جواب ملندڙ جُلندڙ هجن، تڏُهن بہ رڪارڊ ڪرائي ڇڏ.“

هاڪار ۾ ڪنڌ لوڏيم.

اڳئين سوال ۾ پڇيائون، ” توهان ٻنهي جا ٻيا ڪهڙا ڪهڙا ساٿي اسلام آباد نہ آيا آهن.“

سوال ٻڌي باهہ وٺي ويئي. جواب ڏيندي چيم، ” گلاب گونگو ۽ مان دهشتگرد ۽ تخريبڪار وغيره نہ آهيون. اسين سياسي ماڻهو بہ نہ آهيون. اسان جي ملڪ ۾ سياست پيٽ ڀرين جو کيل آهي. گلاب گونگو ۽ مان مولائي آهيون. سياست اسان جي وس جو ڪم نہ آهي. ها، باقي پليس مينٽ بيورو معرفت ڪجهہ سنڌي اسلام آباد آيا آهن، پر هو دهشتگرد نہ آهن. سنڌين جي باري ۾ اهو الزام لڳو آهي.“

ٻيو سوال ٻڌم، ” برپٽ صحرائيءَ ڪير آهي؟“
” منهنجو دوست آهي، سنگتي ۽ ساٿي آهي.“ جواب رڪارڊ ڪرائيندي چيم، ” هو ايترو ئي ڏوهاري آهي جيترو مان ۽ گلاب گونگو. ست اٺ ڀار اٿس. پنجن سالن جي بيروزگاريءَ ڪانپوءِ ڪيس وڏي جاڪوڙ ڪان پوءِ، سا ٻه پليس مينٽ بيورو معرفت نوڪري ملي آهي. چريو ٿيو آهي ڇا جو ٻارن لاءِ ماني بدران گوليون خريد ڪندو ! في الحال، برپٽ صحرائي جي ڳالهہ ڇڏيو. برپٽ جي پوڙهي ماءُ ڪهڙو ڏوهہ ڪيو آهي، يا ڪري سگهي ٿي، جو اسلام آباد جي پوليس ڪيس ٽاٽي تي ويهاري ڇڏيو آهي. مان جڏهن بہ برپٽ جي ماءُ کي ڏسندو آهيان، مون کي بي بي مريم ياد ايندي آهي.“
اوچتو آپريشن ٿيٽر اوندهہ ۾ غرق ٿي ويو. هڪ لمحي لاءِ محسوس ٿيو ڄڻ سڀ ڪجهہ ختم ٿي ويو.
” گهٻرائجانءِ نہ “ ڊاڪٽر امان چيو، ” هتي اڪثر بجلي جو نظام درهم برهم ٿي ويندو آهي. مون وٽ بيٽري سيل آهي، ايمرجنسي لائيٽ بہ هتي ڪٿي رکي آهي. بدبختن شايد ڪنيڪشن ڪڍي ڇڏيو آهي. اسين انٽرويو جو سلسلو جاري رکنداسين.“
ڊاڪٽر امان الله خان اوندهہ ۾ ايمرجنسي لائٽ ڳولڻ لڳو. مان اوندهہ ۾ ماٺ ويٺو رهيس.

37

آپريشن ٿيٽر جي گهگهه اونده ۾ ڊاڪٽر امان الله خان جهڙي نموني هليو پئي، محسوس ڪيو ڄڻ چيتي وانگر ڪيس سڀ ڪجهه نظر پئي آيو. انٽرويو لاءِ آپريشن ٿيٽر ۾ داخل ٿيندي مون ڏٺو هو ته سموري ٿيٽر ۾ مختلف نوعيت جا سائنسي، ۽ جراحيءَ جا اوزار، اسٽول، ڊرپ ۽ رت جو بوتلون، ٽنگڻ لاءِ اسٽينڊ، اينيسٿيا ۽ آڪسيجن ڏيڻ واريون مشينون، آپريشن دوران دل جي ۽ نبض جي رفتار ڏسڻ لاءِ مانيٽر ۽ ان قسم جا انيڪ سامان رکيا هئا. اونده ۾ هلندي ڊاڪٽر امان الله هڪ دفعو به ڪنهن سامان سان نه وچڙيو. ڪٿي ڪنهن ڪنڊ ۾ رکيل ايمرجنسي لائيٽ تائين پهچي بتي ٻاري ڇڏيائين. ننڍڙي ايمرجنسي لائيٽ جي ٻن ٽيوب لائيٽن ۾ آپريشن ٿيٽر روشن ٿي پيو.

ڊاڪٽر امان الله خان ايمرجنسي لائيٽ آڏو ٽيبل تي رکي. ننهي ڪيسٽ رڪارڊرن ۾ بيٽري سيل وجهڻ لڳو. مون ڊاڪٽر کان پڇيو، "تو کي ان قسم جي انٽرويو جو خيال ڪيئن آيو؟"

چيائين، "فلوريڊا يونيورسٽيءَ ۾ پڙهندي، مون هڪ فلم ڏٺي هئي، ڪيمپس جي ملٽي پرپز هال ۾. ۽ فلم جو نالو هو انڊر گرائونڊ. اٽليءَ جي ڪنهن ڊائريڪٽر ٺاهي هئي. ان فلم ۾ ڇهن اصلي گوريلن جو انٽرويو وڏي مهارت سان ڏيکاريو هئائون. اصل ۾ اها فلم گوريلن جي بيان سان ٺهڪندڙ واقعن تي مبني هئي.

الائي ڇو مون کي ڪل اچي ويئي.

پڇيائين، "کلي ڇو ٿو؟"

چيم، "يار، تون به مون کي سچو پچو گوريلو ته نٿو سمجهين!"

"تنهنجا افعال ته گوريلن جهڙا ناهن" ڊاڪٽر چيو، "پر، ممڪن آهي ته حالتون تو کي گوريلو ڪري وجهن."

پڇيومانس، "اٽلي جي ڊائريڪٽر تو جهڙيون حرڪتون ڪري اصلي گوريلن جي انٽرويو تي هڪ فلم ٺاهي وڌي، اهو ته ٻڌاءِ فلم رليز ٿيڻ کان پوءِ آمريڪي انٽيليجنس جي ڊائريڪٽر جو ڪهڙو حشر ڪيو؟"

"انٽيليجينس وارن ڊائريڪٽر کان گوريلن جو ڏس پتو وٺڻ جي ڏاڍي ڪوشش ڪئي، پر ڪين ڪجهه هٿ حاصل نه ٿيو" ڊاڪٽر امان چيو. "هن آمريڪي انٽيليجنس جي سربراه کي ٻڌايو ته فلم لاءِ انٽرويو وٺڻ کان اڳ هن گوريلن سان عهد ڪيو هو ته هو ڪنهن صورت ۾ سندن ٺڪاڻن جو ڏس پتو ڪنهن کي نه ڏيندو."

مون کي تعجب ٿيو. پڇيم، "۽ آمريڪي انٽيليجنس جي سربراه انهي مفروضي کي قبولي ورتو."

"نه فقط قبول ڪري ورتو، پر ڪانئس ان باري ۾ ڪڏهن پڇاڳاڇا نه ٿي." ڊاڪٽر امان وراڻيو.

” اسان وٽ قصوان جي ابتڙ آهي.“
ڊاڪٽر امان کي چيم، ”توکي تر جيترو به ڊپ نٿو ٿئي.“
پڇيائين، ” ڪنهن کان؟“
چيم، ” انٽيليجنس وارن کان.“
هڪدم ڳنڀير ٿي ويو. تمام سخت ۽ سرد لهجي ۾ اهڙي نموني ڳالهاياڻين، ڄڻ انٽيليجنس ايجنسيز جي ڪنهن شخص سان ڳالهائيندو هجي. چيائين، ” جوڳي هڪ بيمار جي حيثيث ۾ مون کي مليو هو. هڪ ڊاڪٽر جي ناتي مون سندس علاج ڪيو. اهو منهنجو فرض هو. مريض کي گرفتار ڪرائڻ منهنجو فرض نه آهي، بلڪ منهنجي پيش جي خلاف آهي. هن انٽرويو ڏنو ۽ هليو ويو.“
چيم، ” ڊاڪٽر، هڪ دفعي جيڪڏهن انٽيليجنس وارن کي ور چڙهي وئين، ته اصل ڇڏيندءِ ڪو نه.“
سوالن وارو ڪيسٽ رڪارڊر پاڻ ڏانهن ۽ جوابن وارو مون ڏانهن ڪندي چيائين، ” يار جوڳي، اسين ان قسم جي ڳالهين کي وڏيڪ اهميت نه ڏيندا آهيون. “
پڇيم، “ مون کي سوال ٻڌڻو آهي، يا جواب رڪارڊ ڪرائڻو آهي.“
وراڻيائين، ” تو جواب ڏيئي ڇڏيو آهي. هينئر اڳيون سوال ٻڌنداسين.“
ڊاڪٽر امان الله سوالن واري ڪيسٽ رڪارڊر جو سئچ آن / پلي تي ڪري ڇڏيو.
اڳيون سوال چارڻ جي باري ۾ هو. پڇيائون، ” چارڻ سان تنهنجو ڪهڙو تعلق آهي؟“
جواب رڪارڊ ڪرائيندي چيم، ” چارڻ منهنجو دوست آهي.“
پڇيائون، ” هن ڪهڙو ڏوهه ڪيو آهي، جو پوليس کان روپوش آهي؟“
جواب ۾ چيم، ” چارڻ جا ٻه ڏوهه آهن. هڪ ته هو منهنجو سنگتي آهي. ۽ ٻيو ته هن ٻه اهوئي ڏوهه ڪيو آهي، جيڪو مون ڪيو آهي. يعني، اسان ٻنهي ڪو ڏوهه نه ڪيو آهي.“
ڊاڪٽر امان الله هڪ گهڙيءَ لاءِ هٿ مٿي ڪري مون کي آڱوٺو ڏيکاريو ۽ پوءِ هڪدم هٿ هيٺ ڪري اثبات ۾ ڪنڌ لوڏيو. ڄڻ چوندو هجي، بلڪل ٺيڪ.
اڳيون سوال ٻڌي منهنجو لنءِ ڪاندارجي ويئي. پڇيائون، يا ڪٺي ايئن چئجي پڇيو هئائون ” پوليس کي پڪ آهي ته چارڻ هٿيارن جي سمگلنگ ۾ شامل آهي. ڪيس هڪ دفعي صادق آباد مان اهڙي ٽرڪ مان لهندي ڏٺو ويو هو جنهن تي اڳتي هلي جڏهن گهوٽڪيءَ وٽ ڇاپو لڳو هو ته ان مان دره آدم خيل جا ناهيل هٿيار هٿ آيا هئا. ان باري ۾ تو کي ڇا چوڻو آهي؟“
مون هٿ وڌائي ٻئي ڪيسٽ رڪارڊر بند ڪري ڇڏيا. ڪجهه ڪجهه ڪاوڙ وچان چيم، ” هيءَ ڪهڙي بڪواس آهي. مان صحافين جي سوالن جا جواب ڏيئي رهيو آهيان، يا پوليس وارن جا.“
ڊاڪٽر امان الله خان چيو، ” اڄ ڪلهه نوجوان صحافين کي انويسٽيگيٽو رپورٽنگ جو جنون ورائي ويو آهي. تو کي ڪو نه ڪو مناسب جواب ڏيڻو پوندو.“

چيم، ” اهڙي بيهودي سوال جو جواب ان کان سواءِ ٻيو ڪهڙو ٿي سگهي ٿو تہ اها تهمت سراسر بڪواس ۽ بهتان آهي.“

ڊاڪٽر امان سمجهائڻ واري نوع ۾ چيو ” تمام چالاڪ قسم جو سوال پڇيو اٿائون. جواب سوچي سمجهي ڏيو.“

” ڏيو!“ مون تعجب وچان ڊاڪٽر امان ڏانهن ڏٺو.

ان وقت مون کي دلبر خان ۽ ڪشمير خان جو هٿيارن سان ڀريل حجرو ياد آيو. حُجري تائين مون کي چارڻ پهچايو هو. هونءَ بہ چارڻ شوقيہ قسم جو انقلابي هو. اڪثر چوندو هو انقلاب بندوق جي ناليءَ مان نڪرندو آهي.“

هڪ دفعي ڪنهن دوست چرچي مان چيو هوس، يار چارڻ بندوق جي ناليءَ مان تہ گولي نڪرندي آهي. مڙس ڪاوڙجي پيو هو ۽ پوءِ هن سموري سنگت کي هوچي منجهہ ۽ مائوزيتنگ جي باري ۾ لاڳيتو بہ ڪلاڪ ليڪچر ڏنو هو.

ڊاڪٽر امان جي بدليل رويي، ۽ سوال جي نوعيت مون کي سوچ ۾ وجهي ڇڏيو. مون سوچيو. اليڪٽرانڪ پريس ڪانفرنس، ڊاڪٽر امان الله جي اسپتال، چارڻ جي ڪشمير خان ۽ دلبر خان جي قيد مان رهائي، انهن سڀني ڳالهين جو پاڻ ۾ ڪو نہ ڪو گهرو تعلق آهي. ڪو نہ ڪو واسطو آهي ! مان جيڪڏهن سازش جو شڪار نہ ٿيو آهيان. تہ گهٽ ۾ گهٽ اهڙي دائري ۾ ڦهچي چڪو آهيان. جتان نڪرڻ جيڪڏهن ناممڪن نہ آهي، تہ مشڪل، بلڪ بيحد مشڪل آهي. مون ڪجهہ بيوسيءَ وچان ڊاڪٽر امان الله ڏانهن ڏٺو. ڊاڪٽر چيو. ” منهنجي ڳالهہ غور سان ٻڌ جوڳي. هن انٽرويو ذريعي اسان کي اهوئي ثابت ڪرڻو آهي تہ سڀ ڪجهہ بهتان، غلط بياني ۽ پوليس جي سازش آهي.“

هڪدم چيم، ” پر ڊاڪٽر، هٿيارن واري ڳالهہ تہ غلط ناهي. بلڪل صحيح آهي. مون پنهنجي اکين سان دلبر خان ۽ ڪشمير خان جي حجري ۾ سمگلنگ لاءِ هٿيار ڏٺا هئا.“

” پر هن وقت اسان لاءِ تو کي، ۽ توسان گڏ چارڻ کي بچائڻ اهم آهي.“ ڊاڪٽر امان الله چيو. ” تو کي جواب ۾ اهوئي چوڻ گهرجي تہ چارڻ تي لڳايل الزام بي بنياد آهي هو ان قسم جي ڪنهن بہ ڪم ۾ شامل نہ ٿيو آهي.“

پڇيم، ” منهنجي بيان جو پوليس جي بيان تي ڪو قانوني اثر پوندو؟“

ڊاڪٽر چيو، ” اسان جيڪڏهن ايترو ثابت ڪري وڌوسين تہ گلاب گونگو پيدائشي گونگو آهي، ۽ بيان واري دعوي پوليس جي ڪوڙي آهي، ۽ ٻيو تہ پوليس جي لاڪپ ۾ بريت جي اسي سالن جي پوڙهي ماءُ قيد آهي، تہ سمجهہ پوليس جي دعوي کي، هر قسم جي دعوي، ۽ بيان کي غلط ۽ بدنيتيءَ تہ ٻيٽل ثابت ڪري سگهنداسين.“

مان ٻُڌَتَر ۾ هوس، جو ڊاڪٽر امان الله خان جواب وارو ڪيسٽ رڪارڊر آن/ پلي ڪري ڇڏيو ۽ جواب لاءِ مون کي اشارو ڪيو.

38

ڊاڪٽر امان الله خان تڪ ٻڌي مون ڏانهن ڏسندو رهيو. منهنجي جواب لاءِ هو اتاولو ٿي رهيو هو. مناسب جواب جي ساخت منهنجي ذهن ۾ نہ پئي آئي. ڪافي دير تائين مان خاموش رهيس. جواب جي باري ۾ سوچيندو رهيس. ڪيسٽ رڪارڊر ماٺ ۾ هلندو رهيو.

ڊاڪٽر امان الله مون کي هٿ سان اهڙي نموني اشارو ڪيو جڻ چوندو هجي ڳالهاءِ، ڪو مناسب جواب رڪارڊ ڪراءِ.

مون هٿ وڌائي جواب وارو ڪيسٽ رڪارڊر بند ڪري ڇڏيو.

”ڇو ڇا ٿيو؟“ ڊاڪٽر امان الله خان پڇيو ڪيسٽ رڪارڊر بند ڇو ڪري ڇڏيئہ؟“

”داڪٽر منهنجي ڳالهہ ٻڌ. ۽ غور سان ٻڌ.“

مان الائي ڇو ڪنبڻ لڳس. چيم، ”مان حالتن هٿان مجبور ٿي پيو آهيان. پر ايترو بہ نہ جو رات کي ڏينهن، ۽ ڏينهن کي رات چوان. مون پنهنجي اکين سان ڪشمير خان ۽ دلبر خان جي حجري مان هٿيار ڏٺا آهن. هو هٿيارن جي سمگلنگ ۾ ڦاٿل آهن.“

ڊاڪٽر امان الله پنهنجي ڪرسي تان اٿي منهنجي پاسي کان اچي بيٺو. منهنجي ڪلهي تي هٿ رکندي چيائين، ”ڳالهہ هلي رهي آهي تنهنجي دوست چارڻ جي، بلڪ سوال چارڻ جي باري ۾ پڇيو ويو آهي، ڪشمير خان ۽ دلبر خان جي باري ۾ نہ.“

مون ڪنڌ ورائي ڊاڪٽر امان الله ڏانهن ڏٺو. چيم، ”مون کي يقين آهي تہ ڪشمير خان ۽ دلبر خان غريب چارڻ کي هٿيارن سمگل ڪرڻ لاءِ استعمال ڪيو آهي.“

ڊاڪٽر امان الله خان وک کن پري ٿي بيٺو. پڇيائين، ”تون جواب ۾ اقرار ڪرڻ ٿو چاهين تہ چارڻ هٿيارن جي سمگلنگ ۾ شامل آهي؟“

ڊاڪٽر جي سوال جو مون وٽ ڪو جواب نہ هو.

ڊاڪٽر موٽي وڃي پنهنجي ڪرسي تي ويٺو. مجبورين جو دائرو تنگ ٿيڻ لڳو. مون ساهہ ۾ ٻوسٽ محسوس ڪئي. سوچيم، اسان بچاءَ جي جنگ لڙي رهيا آهيون، يا ٻئي ڪنهن جي جنگ ۾ شامل ٿي ويا آهيون! مون کي لڳو مان ڍٻڻ ۾ ڪاهي پيو هوس، ۽ منهنجي هر وک مون کي ڦابو ڪندي پئي ويئي.

پوءِ اوچتو مون کي سياڻن جو قول ياد آيو. اُڪري ۾ مٿو ڏيڻ کان پوءِ مُهريءَ جو ڪهڙو ڊپ!

مون ڪيسٽ رڪارڊر آن/ پلي ڪري ڇڏيو.

جواب ڏيڻ کان اڳ وڏو ساهہ کنيم، ۽ چيم،” اهو قطعي غلط ۽ بي بنياد آهي تہ منهنجو سنگتي چارڻ هٿيارن جي سمگلنگ ۾ شامل آهي. صادق آباد ۾ هٿيارن سان ڀريل ٽرڪ مان چارڻ کي لهندي ڏسڻ

واري پوليس جي ايتريقدر دعوي سچ آهي، جيتري قدر گلاب گونگي جي دعوي ۽ اعترافي بيان واري ڳالهہ سچ آهي. جيئن گلاب گونگي جو ڳالهائڻ امڪان کان ٻاهر آهي، تيئن چارڻ جو صادق آباد ۾ نظر اچڻ امڪان کان ٻاهر آهي.“

مون جوابن وارو ڪيسٽ رڪارڊر اسٽاپ / بند ڪري ڇڏيو.

ڊاڪٽر امان الله خان ڦيڙو ڪائي مون وٽ آيو ۽ مون کي ٻاڪر ۾ ڀريندي چيائين، ” جوڳي، واھ جو جواب ڏنو اٿئي. واھ! ڪمال ڪري ڇڏيو اٿئي.“

رکي لهجي ۾ وراڻيم، ” مان پنهنجي جواب جو انجام محسوس ڪري سگهان ٿو.“

” سڀ ٺيڪ ٿي ويندو، سڀ ٺيڪ ٿي ويندو. تون گهٻراءِ نہ“ ڊاڪٽر امان الله چيو ” تو کي حفاظت سان سنڌ پهچائڻ اسان جي ذميداري آهي.“

چيم، ” سنڌ آزاد قبائل نہ آهي ڊاڪٽر ! ڌوھ ڪري لڪڻ ڏاڍو ڏکيو آهي.“

وراڻيائين، ” تو ڪو بہ ڌوھ نہ ڪيو آهي. تون خوامخواھ پاڻ کي قصور وار محسوس ڪري رهيو آهين.“

۽ پوءِ هڪ ڪلاڪ تائين ذري گهٽ ساڳي نوعيت جي سوالن جو سلسلو هلندو رهيو. تون ڪير آهين؟ گلاب ڪير آهي؟ برڀٽ ڪير آهي؟ چارڻ ڪير آهي؟ توهين ااسلام آباد ۾ ڪهڙي نيت سان داخل ٿيا آهيو؟ جواب ۾ مان هڪ ئي جملو ڳالهائيندو رهيس. مان ان سوال جو جواب ڏيئي چڪو آهيان.

هڪ ڪيسٽ ختم ٿي ويئي. ڊاڪٽر امان الله ٻئي ڪيسٽ لوڊ ڪئي. سوالن وارو ڪيسٽ رڪارڊر هلائي ڇڏيائين. سياسي نوعيت جو سوال پڇيو هئائون.

” تون سمجهين ٿو تہ بينظير پنهنجي مدي جا چار پنج سال حڪومت هلائي سگهندي“

جوابن وارو ڪيسٽ رڪارڊر آن ڪرڻ کان اڳ مون ڊاڪٽر امان الله خان کي چيو، ” ” يار، هي تہ مون کي سياست ۾ ڇڪي رهيا آهن.“

ڊاڪٽر امان الله خان جوابن واري ڪيسٽ رڪارڊر ۾ نئين ڪيسٽ وجهندي چيو، ” ڪو گول مول جواب ڏيئي ڇڏ.“

قدرت منهنجي لاءِ سياسي سمجهہ جو خانو خالي رکيو آهي. سياست مون کي سمجهہ ۾ نہ ايندي آهي. آئين ڪيئن ٺهندو آهي ۽ ڇو ٺهندو آهي ! آئين ڪير ٺاهيندا آهن. ۽ آئين کي ڪير تبديل ڪندا آهن ! چونڊون ڇو ٿينديون آهن ! چونڊن جو اٽي، دال ۽ چانورن جي قيمت تي ڪهڙو اثر پوندوآهي ! مون کي ڪجهہ سمجهہ ۾ نہ ايندو آهي. اسان پنهنجي پاڙي مان جنهن نمائيندي کي چونڊن ۾ ووٽ ڏنو هو، سو وڏو رهزن ۽ ڪميڻي قسم جو شخص هو. پر دولتمند هو. تنهنڪري معزز سمجهيو ويندو هو. سياست جا راز مون کي سمجهہ ۾ نہ ايندا آهن.

جوابن واري ڪيسٽ رڪارڊر ۾ نئين ڪيسٽ وجهي، ڊاڪٽر امان الله رڪارڊر هلائي ڇڏيو.

جواب رڪارڊ ڪرائيندي چيم، ” اسان جي معاشري ۾ عورت کي گهر جو وڏو يا سربراهه قبول نه ڪيو ويندو آهي. ستن پيڙهين کان پوءِ چاول ياءُ کي اڳتي هلي گهر جو وڏو يا سربراهه سمجهيو ويندو آهي، وڏيءَ ڏيءَ کي گهر جو وڏو نه ڪبو آهي. تنهنڪري بينظير کي ملڪ جو سربراهه نه قبوليو ويندو.“

اڳيون سوال ڪاوڙ ڏياريندڙ هو. پڇيو هئائون، ” سنڌ ۾ تنهنجا ساٿي ڪير آهن؟“

سخت لهجي ۾ جواب ڏيندي چيم، ” مون، گلاب، برپٽ ۽ چارڻ ڪو به ڏوهه نه ڪيو آهي. ٻڌو پيا، اسان ڪو به ڏوهه نه ڪيو آهي. اسين، خاص ڪري مان ۽ مون کان پوءِ گلاب، اسين اسلام جي ڳولا ۾ اسلام آباد آيا هئاسين. بيروزگار هئاسين. گلاب اجا به بيروزگار آهي. ڪيس گونگن ۽ ٻوڙن جي هڪ اسڪول ۾ ملازمت جو پڪو آسرو هو پر اسلام جي چڪر ۾ اهو آسرو به نڪري ويس. اسين روزگار جي ڪري اسلام آباد ۾ آهيون ۽ بس.“

ڊاڪٽر امان الله خان چيو ” نه جوڳي. نه، ڪاوڙ نه. ڌيرج سان جواب ڏي.“

چيم، ” سوال به ته رت ٽهڪائڻ جهڙا پڇيا اٿائون.“

چيائين، ” ضروري ناهي ته هر سوال جو تفصيل سان جواب ڏجي. گلاب گونگي ۽ چارڻ جي باري ۾ تو تفصيل سان جواب ڏيئي ڇڏيا آهن. باقي سوالن جا جواب مختصر نموني رڪارڊ ڪرائيءَ.“

مون ڪيس جواب نه ڏنو.

هن سوالن وارو ڪيسٽ رڪارڊر هلائي ڇڏيو.

پڇيو هئائون،” سنڌ ۾ عليحدگيءَ واري تحريڪ ڪير هلائي رهيو آهي.“

جواب ۾ چيم، ” گهٽ ۾ گهٽ مان نه پيو هلايان.“

ڊاڪٽر امان الله خان جي منهن تي مرڪ اچي ويئي.

اڳين سوال کان اڳ بجلي موٽي آئي. آپريشن ٿيٽر جون بتيون ٻري پيون. ڊاڪٽر امان الله ميز تان ايمرجنسي لائيٽ کڻي آپريشن ٿيٽر جي پرئين ڪنڊ ۾ رکي آيو. هو اجا مون وٽ موٽي مس آيو جو انٽرڪام جو بزر وڄي پيو. هن موٽي وڃي بزر جو رسيور کنيو. الائي ڇا ٻڌائين ڇپ پيڪوڙجي ويس، ۽ اکيون چنجهيون ۽ رسيور تي مُٺ مضبوط ٿي پيس. ڪجهه کهري ۽ سخت لهجي ۾ جواب ڏنائين، ” مان ڊاڪٽر آهيان، مون کي خبر آهي ته ايمرجنسيءَ مون کي ڇا ڪرڻ گهرجي ۽ ڇا نه ڪرڻ گهرجي.“

ڊاڪٽر امان الله خان رسيور انٽرڪام تي رکي موٽي آيو. نرڙ تي پگهر جون به چار نوندو چمڪي رهيون هيون.

” ڇو ڇا ٿيو ڊاڪٽر.“ ڪائنس پڇيم.

” سسٽر زيتون هئي.“ ڊاڪٽر وراڻيو ” ڪيس اٽڻ هئي ته بجلي وڃڻ کانپوءِ آپريشن ٿيٽر جو جنريٽر نه هليو هو ته پوءِ ايمرجنسيءَ لائيٽ جي جهڪي روشنيءَ ۾ مون تنهنجي بائپسيءَ ڪيئن ڪئي هئي!“

” سندس اٽڻ بيجاءِ نه آهي.“ چيم، ” هڪ دفعي آپريشن کان پوءِ برين ٽيومر جي هڪ نوجوان مريض کي هتي مرندي ڏٺو آهي.“

ڊاڪٽر امان الله خان مون ڏانهن غور سان ڏٺو. ڪجهه سوچيندي آپريشن ٿيٽر جي هڪ پاسي هليو ويو ۽ اوزان سان ڀريل هڪ ٽرالي ڇڪي آيو. ٽرالي منهنجي پاسي کان آڻي بيهاريائين. پاڻ ايپرن پاتائين. منهنجو ڪنڌ ۽ ڪلها وڏيءَ اچي چادر سان ڍڪي ڇڏيائين. مون کي تعجب ٿيو. پڇيم، ”ڇا پيو ڪرين؟“

وراڻيائين، ”بائپسي.“

مون کان ڇرڪ نڪري ويو.

چيائين، ”گهٻراءِ نه. فقط انچ کن ٽڪو ڏيندس.“

”نه يار نه“ چادر پري ڪندي چيم، ”مان ٽڪو نه ڏياريندس.“

ڊاڪٽر امان الله ٻيهر چادر منهنجي ڪنڌ ۽ ڪلهن تي وجهندي چيو،” تون جوڳي ناهين. تنهنجو نالو قلندر آهي. تو کي برين ٽيومر آهي. تو کي بائپسي لاءِ آپريشن ٿيٽر ۾ آندو ويو آهي. ڳالهه سمجهه ۾ آئيئي.“

مون بيوسي وچان ڊاڪٽر امان ڏانهن ڏٺو. ڊاڪٽر امان الله خان منهنجي ساڄي لوندڙي ۽ ڪياڙي وٽان پاڪيءَ سان وار ڪوڙي ڇڏيا. هڪ تمام ٿڌي دوا جو وارن کان اچي چمڙي تي مک ڏنائين. ۽ پوءِ، ڪو نشتر ڪٽي کن ۾ ڪياڙي جي وچ تي ٽُڪو ڏنائين. مون کي قطعي به ڪا تڪليف نه ٿي. رَت اگهي، هن ٽڪي واري جاءِ تي مرهم وغيره لڳائي منهنجي مٿي تي پٽي ٻڌي ڇڏي.

39

ڊاڪٽر امان الله خان بٽڻ دٻائي ڪيسٽ رڪارڊر ۾ ڪيسٽ ميز تان کڻي ورتا. مون کي ڪجهه ڪجهه تعجب محسوس ٿيو.
ڪانئس پڇيم، ”ڇو انٽرويو ختم ٿي ويو ڇا؟“
وراڻيائين، ”مان نٿو چاهيان ته زيتون کي ڪنهن قسم جو ڪو شڪ محسوس ٿئي.“
ڊاڪٽر امان الله خان ڪيسٽ رڪارڊر ۾ ڪيسٽ آپريشن ٿيٽر ۾ هڪ طرف رکيل الماڙي ۾ رکي موٽي آيو. چيائين، ”واقعي، بجلي وڃڻ کان پوءِ اسان جي آپريشن ٿيٽر جو جنريٽر نه هليو هو. ڳالهه تشويش جهڙي آهي. نامناسب روشنيءَ ۾ آپريشن جو تصور به نٿو ڪري سگهجي.“
مان تعجب وچان ڏانهنس ڏسندو رهيس.
ڊاڪٽر امان الله خان چيو ”جيئن ٿيندو آهي، بائيپسيءَ يا ننڍي وڏي آپريشن کان پوءِ، توکي مان سور گهٽ ڪندڙ ۽ ننڊ آڻيندڙ سئي هڻندس.“
ڊاڪٽر امان مون کي سئي هڻي ڇڏي. سرنج ڪچري واري دٻي ۾ اڇلائيندي چيائين، ”ان کان اڳ جو جهوٽا کائڻ لڳين، هل ته توکي تنهنجي ڪمري تائين ڇڏي اچان.“
مان اٿي بيٺس. گهڙي کن لاءِ آپريشن ٿيٽر جو فرش مون کي پنهنجي پيرن هيٺان ڏڏندي محسوس ٿيو.
ڊاڪٽر امان پڇيو ”هلي سگهندين نه؟ يا، اسٽريچر گهرايان؟“
وک کڻندي چيم، ”سمجهان ٿو ڪمري تائين پهچي ويندس.“
ڊاڪٽر امان مون کي ٻانهن ۾ هٿ وڌو. اسين آپريشن ٿيٽر مان نڪري آياسين.
ٻه چار وکون کڻڻ کان پوءِ منهنجو مٿو ڦرڻ لڳو. لونڊڙيءَ وٽ سور محسوس ٿيو. ڏاڪڻ چڙهندي منهنجا قدم ڪنبي ويا. هڪ هنڌ بيهي رهيس.
ڊاڪٽر امان منهنجي منهن ۾ ڏسندي پڇيو ”نيڪ ته آهين نه؟“
چيم، ”نيڪ آهيان.“
الائي ڪيئن ۽ ڪهڙي نموني ڪمري تائين پهتس. هڪدم پلنگ تي ليٽي پيس. ڊاڪٽر امان الله بزر ڏيئي سسٽر زيتون کي گهرايو. هوءَ ذري گهٽ ڊوڙندي آئي. پيار وچان منهنجن وارن کي جائيتو ڪندي پڇيائين، ”ڪيئن آهين؟“
منهنجي بدران ڊاڪٽر امان الله جواب ڏنو. چيائين، ”هي نيڪ آهي. ڪجهه دير ۾ ڪيس ننڊ کڻي ويندي. صبح تائين، جيستائين پاڻ نه جاڳي، ڪيس جاڳائڻ جي ڪوشش نه ڪئي وڃي.“
سسٽر زيتون ڊاڪٽر امان الله کان پڇيو ”نيڪ ته ٿي ويندو نه؟“
ڊاڪٽر وراڻيو ”مان سمجهان ٿو ته سندس ٽيومر مليگينٽ نه آهي. جلد نيڪ ٿي ويندو.“

سسٽر زيتون ڪجھ دير تائين مون ڏانھن ڏسندي رھي. پوءِ ڪنڌ جھڪائي ٻاھرين در ڏانھن وڌي وئي. در وٽ بيھي رھي. ڄڻ ڪجھ ياد آيس. موٽي آئي. ڊاڪٽر امان الله کي چيائين، ” توھين جڏھن آپريشن ٿيٽر ۾ ھئا. تڏھن ھڪ عورت آئي ھئي، قلندر سان ملڻ.“
ڊاڪٽر ھڪدم ڦيڙو کائي سسٽر زيتون ڏانھن ڏٺو. پڇيائين، ” تو ڇا چيس؟“
وراڻيائين، ” چيومانس تہ قلندر جي بائپسي ٿي رھي آھي. آپريشن ٿيٽر ۾ آھي.ا يندڙ چوويھہ ڪلاڪن ۾ ڪنھن سان بہ ملي نہ سگھندو.“
ڊاڪٽر پڇيو، ” پنھنجو نالو ٻڌائين، ڪو ڏس پتو ڏنائين؟“
سسٽر زيتون انڪار ۾ ڪنڌ لوڏيندي چيو ” نہ“
ڊاڪٽر امان الله خان ڪجھ سوچيندي پنھنجي ساءِ چيو ” ڪير ھوندي، ڪير ٿي سگھي ٿي!“
غنودگيءَ مان موٽ کائيندي ڇڇريل لھجي ۾ چيم، ” مان سمجھان ٿو ڏائڻ ھوندي.. ڏائڻ!“
سسٽر زيتون جي چپن تي مرڪ تري آئي. چيائين،” ھاڻي کان تصور ۾ ڏائڻيون ٿيون اچنس.“
ڊاڪٽر امان الله جي نرڙ تي گھنڌ پئجي ويو. ھن نرم لھجي ۾ سسٽر زيتون کي چيو ” سسٽر، منھنجي اجازت کان سواءِ ڪو بہ ملاقاتي قلندر سان ملي نہ سگھندو. ڪو بہ نہ. تون ﭘل وڃي آرام ڪر.“
سسٽر زيتون ھلي وئي.
ڊاڪٽر امان الله خان ڪمري جو در بند ڪري موٽي آيو. مون کي ٻنھي ڪلھن کان جھلي، ڌونڌاڙيندي چيائين، ” سمجھانءِ نہ.. جوڳي، سمجھاءِ نہ.“
سندس ھٿ پري ڪندي چيم، ” مون کي ننڊ پئي اچي، مون کي سمھڻ ڏي.“
ڊاڪٽر پڇيو، ” ڏائڻ ڪير آھي؟“
چيم، ” شالي، مان شاليءَ کي ڏائڻ سڏيندو آھيان. مون ھٽ تي اعتبار نہ ڪيو ھو. مون ڪيس شڪ جي نگاھ سان ڏٺو ھو.“
” ڏس جوڳي، سمجھاءِ نہ “ ڊاڪٽر امان الله مون کي ڌونڌاڙيندي پڇيو ” شالي ڪير آھي؟“
غنودگيءَ ۾ چيم، ” اسلام آباد جي سڀ کان سھڻي عورت آھي.“
ڊاڪٽر امان الله پڇيو ” ڇا ڪندي آھي؟“
وچڙيل لھجي ۾ وراڻيم، ” بيوٽي پارلر ھلائيندي آھي. پر منھنجن دوستن جو خيال آھي تہ ھوءَ خفيہ ايجنسين جي ايجنٽ آھي.“
ڊاڪٽر امان الله مون کي ڪلھن کان جھلي ذري گھٽ ڪٽي ورتو. پڇيائين، ” شڪيلہ جي ڳالھہ پيو ڪرين ڇا؟“
ھاڪار ۾ ڪنڌ لوڏيندي چيم، ” ھا، شڪيلہ بہ دفعا پنھنجي پسند سان شادي ڪيائين، ٻ ئي دفعا ناڪام ٿيس.“
ڊاڪٽر امان الله پڇيو ” تو وٽ شڪيلہ جو نمبر آھي؟“

هاڪار ۾ ڪنڌ لوڏيم ۽ گھيرٽ ۾ هليو ويس.

ڊاڪٽر امان الله خان جڳ مان پاڻي ڪڍي منهنجي منهن تي ڇنڊا هڻندي چيو ”سمجهاڻ ۾ نہ جوڳي. وڏي ڳُڙ بڙ تي پوندي, جيڪڏهن سمهي پوندين.“

ڊاڪٽر امان الله ٽيليفون جو رسيور کڻي رسيپشن جو نمبر ڊائل ڪيو ۽ ڪائنس سڌي لائن گهري.

مون کي اٿاري ويهاري چيائين, ”مراد ناناري تو کي سچائي ورتو آهي. هن ئي شڪيلہ سان تنهنجي باري ۾ ذڪر ڪيو آهي. ورنہ ڪنهن کي بہ خبر ڪونهي تہ تون هتي آهين.“

چيم, ”ڊاڪٽر سولنگيءَ کي تہ خبر آهي نہ مان هتي آهيان.“

وراڻيائين, ”ڊاڪٽر سولنگيءَ کي خبر آهي, پر هو ڪنهن کي بہ نہ ٻڌائيندو تہ تون هتي آهين. اهو ڪم تنهنجي دوست مراد ناناري جو آهي. وڏو ڪو ڪمينو شخص آهي.“

چيم, ”ان ۾ ڪنهن شڪ جي گنجائش ناهي, هاڻي مون کي سمهڻ ڏي.“

ڊاڪٽر امان الله چيو ” نہ جوڳي, نہ. سمهڻ جي ڳالھ نہ ڪر. تون فون تي شڪيلہ سان ڳالهاءِ. کيس پڪ ڏيار تہ تون بلڪل ٺيڪ آهين, ۽ ڪنهن مخفي هنڌ تان ساڻس ڳالهائي رهيو آهين.“

ڊاڪٽر امان الله خان ٽيليفون منهنجي پلنگ تي رکي ڇڏي.

مون شاليءَ جو نمبر ڊائل ڪيو. هڪ گهنٽيءَ ڪان پوءِ شالي پاڻ فون رسيو ڪيو. چيائين, ”هيلو“

چيم, ”شالي, مان آهيان جوڳي.“

هڪدم چيائين, ”جوڳي, ڪيئن آهين. تون ڪيئن آهين!“

”مان بلڪل ٺيڪ آهيان.“ اوٻاسي ڏيندي چيم, ”بس مون کي ننڊ پئي اچي. مان سمهي پوندس. بس, هيئنر ئي سمهي پوندس, هونءَ مان ٺيڪ آهيان. بلڪل ٺيڪ آهيان.“

شالي چيو ”مراد ناناري تو کي يا هوبهو تو جهڙي شخص کي دراني ڪلينڪ ۾ ڏٺو هو. سندس بائپسي ٿيڻي هئي. مريض جو نالو قلندر پئي ڪنيائون. مان بہ هن شخص کي ڏسڻ لاءِ دراني ڪلينڪ آئي هيس. قلندر نالي شخص آپريشن ٿيٽر ۾ هو ۽ سندس بائپسي هلي رهي هئي.“

چيم, ”هيئنر مون کي ننڊ پئي اچي. مان سمهڻ چاهيان ٿو. مون کي سمهڻ ڏيو. منهنجي بائپسي نہ ٿي آهي.“

شالي بيچين ٿي چيو ”تون مون کي ٺيڪ نہ ٿو لڳين, جوڳي. تون ڪٿي آهين, جوڳي. ڪٿان پيو ڳالهائين؟“

منهنجي هٿ مان رسيور ڪري پيو ۽ مون کي هڪدم ننڊ اچي ويئي.

40

صبح جو عجيب ۽ انوکي ذهني ڪيفيت ۾ اک کلي. مون کي لڳو ڄڻ ڪنهن ڊگهي ۽ ڏورانهين سفر تان موٽيو هوس. ائين محسوس ٿيو ڄڻ زندگيءَ جو هڪ حصو ڪنهن گمنام دنيا ۾ گذاري آيو هوس. مون کي يقين نہ پئي آيو تہ مان جيئرو هوس. لڳم پئي، مان مري ويو هوس، ۽ مري وڃڻ کانپوءِ ٻيهر جيئرو ٿي پيو هوس. سڀ ڪجهہ اوپرو ۽ اجنبي پئي لڳو.

واچ ۾ وقت ڏٺم. صبح جا يارهن ٿيا هئا. ڪنڌ ورائي هيڏانهن هوڏانهن ڏٺم. ڪمرو ساڳيو نہ هو. جنهن ۾ مان ڪالهہ رات سُتو هوس. مان چرڪ ڀري اٿي ويٺس. تڏهن محسوس ڪيم تہ انيڪ تارون منهنجي سيني ۽ ٻانهن سان چنبريل هيون. لونڊڙي وٽ سور جي سٽ محسوس ڪيم. ويهي نہ سگهيم. پلنگ تي ليٽي پيس. اهو سڀ ڪجهہ سيڪنڊن ۾ ٿيو. سسٽر زيتون ڊوڙندي آئي. سندس ڪڍ هڪ جونيئر نرس بہ ڪمري ۾ هلي آئي.

مون سسٽر زيتون کان پڇيو "هيءَ ڪهڙو ڪمرو آهي، ۽ مون کي ايتريون تارون ڇو چنبرايل آهن؟"

سسٽر زيتون چيو "تون انٽينسو (انتهائي نگهداشت) يونٽ جي ڪمري ۾ آهين. هي تارون ٻن مانيٽرن سان لڳل آهن. تنهنجي دل جو ڌڙڪڻ، رفتار، بلڊ پريشر وغيره ڏسڻ لاءِ هنن مانيٽرن جو ڪنيڪشن ٻاهر اسان جي مانيٽرن سان مليل آهي. تون هنيئر اٿي ويٺو هئين ڇا؟"

جواب ڏيڻ بدران ڪائنس تعجب وچان پڇيم، "پر مون کي انٽينسو يونٽ ۾ ڇو آندو اٿو؟"

وراڻيائين، "ڊاڪٽر امان الله خان پاڻ توکي انٽينسو يونٽ ۾ شفٽ ڪرائي ويو هو."

تعجب وچان چيم، "ڪمال آهي! مون کي ڪا بہ خبر نہ پيئي."

چيائين، "تون ٽرينڪولائيزرن جي اثر هيٺ هئين. توکي ڪيئن خبر پوي ها! "

پڇيم، "پر مون کي انٽينسو يونٽ ۾ ڇو شفٽ ڪيائين! مون کي تہ ڪا تڪليف ڪونهي."

اطمينان واري مرڪ چپن تي تري آيس. چيائين، "برين ٽيومر لاءِ بائيپسي ڪا معمولي ڳالهہ ناهي."

تڏهن اوچتو مون کي ڪالهہ رات واري ڊرامي جو خيال آيو. ڊاڪٽر امان الله مون کي ساڄي لونڊڙي وٽ ٽُڪو ڏنو هو. مون لونڊڙي کي آڱرين سان ڇهيو. مون کي مٽي تي پٽي ٻڌل هئي. پر، پٽي بہ اهڙي نموني ٻڌي ويئي هئي، ڄڻ پٽي بدران پٽڪو ٻڌو ويو هو. نرڙ اڌ مٿو ۽ ڪياڙي پٽين سان ڍڪجي ويا هئا. پٽين کي هڪ وڙاڪو لونڊڙيءَ کان ڪاڏي تائين ڏيئي ڇڏيو هئائون.

مون کي بيچيني محسوس ٿيڻ لڳي. مون سسٽر زيتون کي چيو "مون کي تارن کان آزاد ڪر. مان اٿڻ چاهيان ٿو."

سسٽر زيتون وراڻيو "تارن سميت تو اٿي، ۽ ٽيڪ لڳائي ويهي سگهين ٿو."

تارن ۾ مُٺ وجهندي چيم، ” نه نه. مان اٿڻ چاهيان ٿو. مان پنهنجي شڪل ڏسڻ چاهيان ٿو. مون کي آزاد ڪريو.“

سسٽر زيتون گهبرائجي ويئي. منهنجي ٻانهن ۾ هٿ وجهندي چيائين، ” متان اهڙي ڪا غلطي ڪئي اٿئي ! جيستائين ڊاڪٽر امان الله نه ايندو، تو کي مانيٽرن سان منسلڪ رکبو. ان ۾ تنهنجو ڀلو آهي، ان ۾ اسان جو ڀلو آهي.“

مون بيوسي مان تارن مان هٿ ڪڍندي چيو، ” سڀ ڪجهه غلط ٿي رهيو آهي. سڀ ڪجهه غلط ٿي ويو آهي.“

زيتون مون کي پنهنجي هيٺان ويهاڻو ڏيئي ويهاريندي چيو، ” سڀ ڪجهه نيڪ ٿي رهيو آهي. ۽ سڀ ڪجهه نيڪ ٿي ويو آهي. تنهنجو ٽيومر ملينگنٽ نه آهي.“

دل چاهيو ته چوانس، تون ڏوڙ جي نرس آهين. سا به سينئر نرس ! تنهنجي آڏو، تنهنجي اکين آڏو بدترين ڊرامو هلي رهيو آهي، ۽ تون بيخبر آهين!

مون سسٽر زيتون کان پڇيو، ” ڊاڪٽر امان الله ڪڏهن ايندو؟“

وراڻيائين، ” يارهين ۽ ٻارهين جي وچ ڌاري ايندو.“

چيم، ” سسٽر مون کي آزادي گهرجي، مون کي آزاد ڪر.“

منهنجو هڪ هٿ پنهنجي ٻنهي هٿن ۾ ڪٽندي چيائين، ” قلندر، تون آزاد آهين... هي تارون، ۽ مانيٽر، ۽ انٽينسو ڪيئر جو محفوظ ڪمرو سڀ ڪجهه عارضي آهي. تون آزاد آهين.“

پڇتاءَ وچان ڪنڌ لوڏيندي چيم، ” هيءَ ڪهڙي قسم جي آزادي آهي، جو پنهنجي مرضيءَ سان مان نه اٿي سگهان ٿو ۽ نه ويهي سگهان ٿو ! نه هيءَ ڪمرو ۽ نه هيءَ اسپتال ڇڏي سگهان ٿو. هيءَ ڪهڙي قسم جي آزادي آهي !“

سسٽر زيتون مون کي سمجهائڻ واري نوع ۾ چيو، ” اسپتال ۾ اچبو پنهنجي مرضي سان آهي، پر وڃبو ڊاڪٽر جي مرضيءَ سان آهي.“

” نه سسٽر، نه“ بيچين ٿيندي پڇيم، ” مان انهن مريضن مان نه آهيان. مان هتان هليو ويندس. مان هليو ويندس، وڏيڪ نه ترسندس.“

پيار وچان منهنجي ٻنهي ڪلهن تي هٿ رکندي چيائين، ” ڪمال آهي ! تون هڪ ٻن ڏينهن ۾ اسان کان ايتري قدر بيزار ٿي پيو آهين.“

” نه نه. توهان کان نه. خاص ڪري توکان ته ڪڏهن به نه.“ سندس منهن ۾ ڏسندي چيم، ” عام رواجي حالتن ۾، وس ۾ هجي، ته توو ٽ مريض ٿي هميشه لاءِ رهي پئجي.“

چپن تي مرڪ تري آيس. پڇيائين، ” مريض ٿي چو! تون هونءَ به مون وٽ رهي سگهين ٿو.“

پڇيم، ” ڪهڙي حيثيث ۾؟“

چيائين، ” منهنجي پٽ جي حيثيث ۾.“

مون کي ذري گهٽ کل اچي ويئي. چيم، ” ماڻهو مڃيندا.“
کاوڙ لڳس. چيائين، ” ماڻهن جو منهنجي ذاتي زندگيءَ سان ڪهڙو واسطو.“
کاوڙ لاءِ مون کي سبب سمجهه ۾ نه آيو. چيم، ” ماڻهن جو ڪهڙو ڏوهه! اسان جي عمر ۾ ايترو گهٽ فرق آهي، جو سمجهين ٿي ڪو به اسان کي ماءُ پٽ جي حيثيت ۾ قبول ڪندو! “
لاپرواهي وچان ڪلهن کي جهٽڪو ڏنائين. ڄڻ چوندي هجي. مون کي پرواهه ناهي. مان ڏانهنس ڏسندو رهيس.
هوءَ ڪرسي تي ويهي رهي. مون ڏانهن ڏسڻ کان سواءِ چيائين، ” هڪ رشتي جي پائيدار تڪميل ڪان پوءِ، زندگيءَ ۾ ان رشتي جي خلا محسوس نه ٿيندي آهي. دنيا جو ڪو به مرد منهنجي زندگي ۾ شناس جي جاءِ والاري نه سگهندو. ڇو جو شناس اها جاءِ خالي نه ڪئي آهي.“
هو خاموش ٿي ويئي. سوچ ۾ گم ٿي ويئي. مان ڏانهس ڏسندو رهيس.
ڪجهه دير ڪان پوءِ ٿڌو ساهه کڻي مون ڏانهن ڏٺائين. چيائين، ” مان جڏهن به پُٽ جو تصور ڪندي آهيان، ته هو مون کي ڪجهه ڪجهه جنوني، ڪجهه چيڙاڪ، ڪجهه ڪجهه ڪلٺو ڪجهه ڪجهه مايوس، ڪجهه ڪجهه سودائي ۽ ڪجهه ڪجهه بيچين نظر ايندو آهي. هوبهو موتيءَ وانگر، ۽ تو وانگر.“
ان کان اڳ جو سندس ڳالهه تان ٿهڪ ڏيئي کلي پوان، سسٽر زيتون چيو ” پر، تون موتيءَ وانگر نه ڪجان. مون کي سسٽر زيتي نه سڏجانءِ ۽ بنا ٻڌائڻ جي هليو به نه وڃجانءِ.“
موتي سترهن ارڙهن سوالن جو نوجوان هو ۽ ڊاڪٽر دراني جي اسپتال ۾ ٽيومر جي آپريشن دوران آپريشن ٿيٽر ۾ مري ويو هو.
” تون ته ائين نه ڪندين نه؟“ سسٽر زيتون منهنجي پرسان ويهي رهي. منهنجا ٻئي هٿ پنهنجي هٿ ۾ جهليندي چيائين، ” نه نه. تون ائين نه ڪجانءِ. مان ڏسان ٿي، مان ڏسي سگهان ٿي، تون وڏي عمر ماڻيندين. تمام وڏي- تارن جيڏي!“
مان خاموشي ۽ اچرج وچان ڏانهنس ڏسندو رهيس. هوءَ مون کي نرس بدران فلسفي محسوس ٿيڻ لڳي. ڪنهن اسپتال ۾ داخل ٿيڻ جو اهو منهنجو پهريون تجربو هو. نرسن جي باري ۾ مون انيڪ ابتيون سُبتيون ڳالهيون ٻڌيون هيون. پر، ڪنهن نرس کي ويجهڙائي کان مون پهريون دفعو ڏٺو هو.
اوچتو ڄڻ ڪجهه ياد آيس. هڪدم منهن ورائي مون ڏانهن ڏسندي چيائين، ” اڙي ها. مون کان ٻڌائڻ وسري ويو. اڄ صبح جو نائين لڳي وري اها عورت آئي هئي ، جيڪا ڪالهه شام تنهنجي بائپسي مهل آئي هئي.“
” هوءَ آئي هئي! “ مون تعجب وچان پڇيو ” پوءِ؟“
” تو سان ملڻ جو ضد پئي ڪيائين.“ سسٽر زيتون چيو ” ” ضد ٻڌي بيهي رهي هئي.“
پڇيم، ” ڇا تي؟“

وراڻيائين، ” تو سان ملڻ تي.“

دل کي جهوِنءُ آيو. سوچيم، اسلام آباد جي ڪوفي ۾ ڪو تہ آهي جنهن منهنجي باري ۾ سوچيو آهي منهنجي باري ۾ فڪرمند آهي!

ائين ئي سسٽر زيتون کان پڇيم ” ڪيئن هئي؟“

وراڻيائين، ” زندگيءَ جا لاڙها چاڙها ڏٺل پٽي عورت لڳي. گهري ۽ بُردبار. هن تو کي ڪافي دير تائين آبزويشن وندر جي شيشي مان بيهي ڏٺو هو.“

پڇيم، ” ڪجهہ چيائين؟“

وراڻيائين، ” ڪافي دير تائين تو کي ڏسڻ کان پوءِ پڇيو هئائين، توهان کي پڪ آهي تہ هن مريض جو نالو قلندر آهي. بيو ڪو تہ نالو نہ آهي؟

مون کي پوسٽ ٽيڻ لڳي. شناخت سان گڏ مان پنهنجو نالو بہ وڃائي ويٺو هوس.

مون سٽ ڏيئي سيني سان چنبڙايل مانيٽر جو تارون پٽي جدا ڪري ڇڏيون.

سسٽر زيتون ڊپ وچان مون کان وک کن پري ٿي ويئي.

مان اٿي بيهي رهيس.

ان وقت ڊاڪٽر امان الله خان ڪمري ۾ داخل ٿيو مون وڏي واڪ پڇيو ” منهنجو نالو ڇا آهي؟“

ڊاڪٽر هڪدم ماحول کي پرکي ورتو. ڌيرج سان وراڻيائين، ” تنهنجو نالو قلندر آهي. تون برين ٽيومر جو مريض آهين. ڪالهہ تنهنجي بائپسي ٿي آهي.“

مان وک کڻي هن جي سامهون بيٺس.

ڊاڪٽر امان الله خان ڪنڌ سان اشارو ڪندي سسٽر زيتون کي چيو، ” تون هلي وڃ، سسٽر.“

سسٽر زيتون ڪمري مان هلي ويئي.

ڊاڪٽر امان الله خان تازين اخبارن مان هڪ اخبار جو پهريون ورق ورائيندي چيو ” هيءَ ڏس. جوڳي، جي پريس ڪانفرنس شايع ٿي آهي.“

خبر جي سرخي ڏاڍي معني خيز هئي. گلاب ۾ مان دهشتگرد نہ آهيون. اسين اسلام کي ڳولڻ لاءِ اسلام آباد آيا آهيون. جوڳيءَ جي صحافين سان ڳالهہ ٻولهہ.

41

اخبارون هنج ۾ رکي ڊاڪٽر امان الله خان مون کي پلنگ تي ويهاري ڇڏيو. مانيٽر واريون تارون منهنجي جسم سان چنبڙائينديءَ چيو ” تنهنجو انٽينسو ڪيئر ۾ رهڻ ڏاڍو ضروري آهي.“
بيزاريءَ وچان پڇيم ، ” ڇو ضروري آهي؟“
جواب ڏيڻ بجاءِ پڇيائين، ” شڪيل کي ڪڏهن کان سڃاڻين؟“
سندس سوال مون کي نہ وڻيو. چيم، ” مان پنهنجي شخصي زندگيءَ ۾ ڪنهن بہ قسم جي مداخلت پسند نہ ڪندو آهيان.“
ڊاڪٽر ڏاڍي تڏي لهجي ۾ چيو ” ڪالهہ رات تو شڪيل جي باري ۾ ڪجهہ ڳالهايو هو. بلڪ گهڻو ڪجهہ ڳالهايو هو.“
مون اچرج وچان ڊاڪٽر امان الله ڏانهن ڏٺو ۽ چيو ” مون شڪيل جي باري ۾ ڳالهايو هو!“
ڊاڪٽر چيو ” هاتو ڳالهايو هو. تون ڪيس ڏاڍو سڏيندو آهين، نہ؟“
مون ڇرڪي ڊاڪٽر امان الله ڏانهن ڏٺو. تڏهن مون کي ياد آيو تہ مون ٽرينڪولائيز جي اثر هيٺ، غنودگيءَ ۾ شڪيل جي باري ۾ ڳالهايو هو. مون کي ياد نہ پئي آيو تہ مون ڇا ڳالهايو هو. بس، فقط ايترو ياد پئي آيو تہ مون ڳالهايو هو.
ڊاڪٽر پڇيو ” شڪيل کي ڪڏهن کان سڃاڻين؟“
پڇيم، ” اهو ٻڌائڻ ضروري آهي ڇا؟“
وراڻيائين، ” ها، ضروري آهي. بلڪ بيحد ضروري آهي.“
پڇيم، ” ڇو ضروري آهي؟“
ڊاڪٽر ڪجهہ ڪجهہ خفي ٿي پيو. چيائين،” نهيو ڇڏ. ان ڳالهہ کي. ٻڌاءِ شڪيل جي باري ۾ ڇا ٿو ڄاڻين؟“
چيم، ” مان دوستيءَ ۾ جاسوسي جو قائل نہ آهيان.“
چيائين، ” ان جو مطلب آهي تہ تون شڪيل جي باري ۾ ڪجهہ نٿو ڄاڻين.“
چيم، ” جيترو ڄاڻان ٿو اهو منهنجي لاءِ ڪافي آهي.“
گهڙي کن سوچڻ کان پوءِ چيائين ” دل ۾ نہ ڪرين تہ هڪ ڳالهہ پڇاءِ؟“
چيم، ” موجوده حالتن ۾ ڪنهن ڳالهہ تان دل ۾ ڪرڻ، يا نہ ڪرڻ بي معني ٿي پيو آهي. ڇا ٿو پڇڻ چاهين ڊاڪٽر!“
ڊاڪٽر پڇيو ” شڪيل کي چاهيندو آهين؟“

چيم، ” چاهڻ نہ چاهڻ جي وچ واري مرحلي ۾ انسان بي يقينيءَ جي صليب تي لٽڪي پوندو آهي. مان بي يقيني جي صليب تي لٽڪيل آهيان.“
ڊاڪٽر غور سان مون ڏانهن ڏٺو.
چيم، ” سمجهان ٿو ڪيس چاهڻ منهنجي وس ۾ نہ آهي.“
تارون منهنجي جسم سان چنبڙائي، ڊاڪٽر ٻئي ٽيئي مانيٽر هلائي ڇڏيا. ڦري اچي منهنجي پاسي ڪان بيٺو. چيائين، ” شڪيلہ خفيہ محڪمن جي پگهاردار ايجنٽ آهي.“
لاپرواهيءَ وچان چيم، ” منهنجن ڪجهہ دوستن کي بہ ساڳيو شڪ آهي.“
ڊاڪٽر هڪدم چيو ” هيءَ ڪا شڪ جي نہ، پڪ جي ڳالهہ آهي.“
مون ڪنڌ ورائي ڊاڪٽر امان الله خان جي منهن ۾ ڏٺو.
چيائين، ” يقين ڪر جوڳي، هوءَ خفيہ ايجنسين جي باقاعدہ ايجنٽ آهي. بيوٽي پارلر وغيرہ سندس ڪَوَرَ آهي.“
مان سمجهان ٿو، ڊاڪٽر امان الله خان جي واتان ايتريقدر يقين سان شڪيلہ جي باري ۾ ڳالهہ ٻڌي، مانيٽرن منهنجي دل جي مختلف ڪيفيت ڏيکاري هوندي. مان اخبارن جا صفحا اٿلائڻ لڳس. ذري گهٽ سموريون اخبارون منهنجي انٽرويو سان ڀريل هيون. هڪ اخبار ڏاڍي معني خيز سرخي لڳائي هئي. لکيل هو،
جوڳي يا تارا چند
ڏوهي يا بي ڏوهي!
پوليس جي ڪل لاهڻ لاءِ ڪجهہ اخبارن وڏن اکرن ۾ لکيو هو. گلاب پيدائشي گونگو آهي. گلاب سان منسوب اعتراف جڙتو آهي.
ڪجهہ اخبارن بربٽ صحرائي جي باري ۾ لکيو هو بربٽ صحرائي ۽ سندس والدہ پوليس جي حبس بيجا ۾.
۽ هڪ اخبار چارڻ جي باري ۾ لکيو هو چارڻ هٿيارن جي سمگلنگ ۾ شامل نہ آهي. جوڳي عرف تارا چند جو بيان.
ڊاڪٽر امان الله خان چيو، ” اڄ صبح جو بہ شڪيلہ تو کي ڏسڻ ۽ توسان ملڻ آئي هئي، پر سسٽر زيتون کيس انٽينسو ڪيئر يونٽ ۾ اچڻ نہ ڏنو. ڪيس پڪ ٿي ويئي آهي تہ تون قلندر نہ، بلڪ جوڳي آهين
ڊاڪٽر امان الله خان ٽيليفون کڻي آيو. ٽيليفون پلنگ تي رکندي چيائين، ” شڪيلہ جي يقين کي شڪ ۾ بدلائڻ ضروري ٿي پيو آهي.“
مون ڊاڪٽر امان الله ڏانهن ڏٺو.
ڊاڪٽر چيو، ” تون شڪيلہ سان فون تي ڳالهاءِ“
پڇيم، ” فائدو؟“

وراڻيائين، ” هو تو کي انٽينسو يونٽ ۾ ڏسي ويئي آهي. انٽينسو يونٽ ۾ بيهوش پيل هڪ مريض ڳالهائي نہ سگھندو آهي. تنهنجو ڳالهائڻ شڪ ۾ وجهي ڇڏيندو تہ اڄ صبح هن جنهن شخص کي بيهوشيءَ جي حالت ۾ ڏٺو هو سو تون نہ آهين.“

هٻڪندي هٻڪندي رسيور کنيم. رسيور ڏانهن ڏسندو رهيم. رسيور رکي ڇڏيم.

ڊاڪٽر امان الله چيو ” پوليس وارا، ۽ خفيہ ايجنسين جا ملازم ڪنهن جا بہ سڄڻ ۽ ساٿي نہ ٿي سگھندا آهن. هوءَ پھرين ڏڪ ۾ تو کي گرفتار ڪرائڻ ۾ وير نہ ڪندي.“

ڊاڪٽر امان الله فون تان رسيور کڻي، مون کي ڏيندي چيو. ” مان نہ ٿو چاهيان هوءَ تنهنجي تلاش ۾ هن اسپتال ۾ ايندي رهي.“

مون نہ چاهيندي بہ فون جو نمبر ڊائل ڪيو. پھرين گھنٽيءَ تي شڪيلہ رسيور کڻي ورتو ۽ چيو. ” جوڳي، ڪيئن آهين؟“

مون ڪان ڇرڪ نڪري ويو. پڇيم، ” تو کي ڪيئن خبر پئي تہ هي فون منهنجي آهي؟“

وراڻيائين، ” صبح کان انتظار پئي ڪيم تنهنجي فون جو.“

اچرج وچان پڇيم، ” تو کي پڪ هئي تہ مان فون ڪندس.“

” ها “ وراڻيائين، ” مون کي پڪ هئي تہ تون فون ڪندين.“

پڇيم، ” ڇو پڪ هئي؟“

وراڻيائين، ” مون کي پڪ ڏيارڻ لاءِ ڪالهہ رات غنودگيءَ ۾ جنهن شخص مون سان ڳالهايو هو، سو تون آهين.“

وائڙو ٿي ڊاڪٽر امان الله ڏانهن ڏٺم. ڊاڪٽر امان مون کي هٿ سان اهڙي نموني اشارو ڪيو ڄڻ چوندو هجي، ڳالهائيندو رهہ.

چيم، ” ها شاليءَ ڪالهہ رات مون تو سان ڳالهايو هو — مون کي ياد آهي.“

هڪدم چيائين، ” ۽ خبر اٿئي تہ تون مون سان ڇو ڳالهايو هو؟“

اچرج وچان چيم، ” ڇو ڳالهايو هيم! دل چاهيو هو ۽ بس “

” نہ جوڳي نہ“ شالي چيو ” تون مون کي پڪ ڏيارڻ لاءِ فون تي مون سان ڳالهايو هو تہ آپريشن ٿيٽر ۾ تون نہ، بلڪ تنهنجو هم شڪل ۽ هم آواز نالي قلندر ڪو شخص بائيپسي ڪرائي رهيو آهي.“

مون کي سمجھہ ۾ نہ پئي آيو تہ ڇا ڳالهايان، ۽ ڇا نہ ڳالهايان! هوءَ جهڙي نموني جرح ڪري رهي هئي، ۽ جنهن يقين سان ڳالهين جا سلسلا جوڙي رهي هئي، تنهن مان مون کي پڪ ٿي ويئي تہ هوءَ خفيہ ايجنسين جي ايجنٽ هئي.

” جوڳي.“ رسيور مان شاليءَ جو آواز آيو. چيائين، ” منهنجي ڳالهہ غور سان ٻڌ. افغانستان واري جنگ بند نہ ٿي آهي. اندرين خاني بدترين قسم جي جنگ هلي رهي آهي. ان جنگ جو فائدو کڻندي ڪي ايجنسيون پنجاب ۽ سنڌ ۾ هٿيارن جي سمگلنگ ڪري رهيون آهن. تون پاڻ کي بچاءِ — اهڙي

ڪنهن بہ ٽولي ڪان پري رهڻ جي ڪوشش ڪر, جيڪو هٿيارن جي سمگلنگ, يا افغانستان جي جنگ ۾ سڌي طرح يا اڻ سڌي طرح شامل آهي."

مون کي ائين محسوس ٿيو ڄڻ زهريلا وڇون منهنجي لونڊڙين تي هلڻ لڳا. نرڙ تہ منهنجو پٺين سان ڍڪيل هو. نڪ ۾ اکين هيٺان پگهر جا ڦڙا نڪري وهڻ لڳا. مون ڪجهہ نہ چيو. فقط ڪنڌ ورائي ڊاڪٽر امان الله ڏانهن ڏٺو.

شاليءَ چيو " مون کي خبر آهي جوڳي, تون جتان ڳالهائي رهيو آهيان."

بيڪار قسم جو بهانو ناهيندي چيم, " مان پي سي او تان پيو ڳالهايان"

شالي چيو " تون ڊاڪٽر دراني ءَ جي اسپتال مان پيو ڳالهائين."

حيرت وچان پڇيم, " تو کي ڪيئن خبر پيئي."

" ان ڳالهہ کي ڇڏي ڏي تہ مون کي ڪيئن خبر پئي." شاليءَ چيو " هن مهل تون جن ماڻهن وٽ لڪيل آهين, تن جو هٿيارن جي سمگلنگ سان سڌو واسطو ناهي, پر اهو ٽولو افغان لبريشنز لائنز جو سرگرم حصو آهي. هنن وٽ افغان لبريشنز لائنز جا ڪمانڊوز اچي رهندا آهن, ۽ جيڪڏهن زخمي هوندا آهن, تہ علاج ڪرائيندا آهن."

ڊاڪٽر امان الله خان رسيور جي مائوٿ پيس تي هٿ رکندي چيو " ڪهڙي قسم جي بڪواس پئي ڪري"

مون سندس هٿ رسيور جي مائوٿ پيس تان هٽائي ڇڏيو.

مون مائوٿ پيس تي هٿ رکندي, ڊاڪٽر امان الله کي چيو " ڪيس منهنجي ويجهو ڪنهن جي موجودگيءَ جو شڪ ٿي پيو آهي."

ڊاڪٽر امان سڙٻاٽن ۾ چيو " ٻڌائيس تہ نرس آهي."

ان کان اڳ جو مان ڳالهايان, شاليءَ ڳالهايو چيائين, " حڪومت بين الاقوامي دٻاءُ ۽ اندروني حالتن سبب افغانستان جي جنگ ۾ افغانين جو ساٿ ڏيئي رهي آهي. پر حڪومت ڪنهن بہ صورت ۾ سنڌ جي دهشتگردن جي افغانين سان سازباز برداشت نہ ڪندي."

" اڙي! " مون کان ذري گهٽ رڙ نڪري ويئي. چيم, " شالي, تون بہ مون کي دهشتگرد سمجهين ٿي!"

" منهنجي سمجهڻ يا نہ سمجهڻ سان ڪو بہ فرق نہ پوندو" شالي چيو " اجايا انٽرويو ڏيئي معاملي کي تون منجهائي رهيو آهين."

" مون ثابت ڪرڻ پئي چاهيو تہ پوليس جو بيان ڪوڙو آهي. چيم, " گلاب پيدائشي گونگو آهين."

شالي چيو " پوليس ڪٿي چيو آهي تہ گلاب ڳالهايو آهي. هنن چيو آهي تہ گلاب پوليس آڏو اعتراف ڪيو آهي- ۽ اعتراف تحريري بہ ٿيندو آهي."

منهنجي دل ڪنبي ويئي.

ڊاڪٽر امان الله سڙٻاٽن ۾ چيو " فون بند ڪري ڇڏ."

شالي چيو " جيڪو شخص تنهنجي مٿان بيٺو آهي، سو تو کي ڳالهائڻ کان روڪي رهيو آهي.
منهنجي ڳالهہ غور سان ٻڌ – اڄ رات هڪ لڳي مان اسپتال جي ڏاکڻي طرف گاڏي آڻي بيهاريندس.
تون پٺ ٽپي ٻاهر هليو اچجانءِ. هنن وٽ تنهنجو رهڻ اجايو تو کي بين الاقوامي سياست ۾ ڦاسائي
وجهندو."
فقط هڪ لفظ ڳالهايم. چيم، "ٺيڪ آهي."
ڊاڪٽر امان الله مائوٿ پيس تي هٿ رکي سڙٻاٽن ۾ چيو، " وڏي مڪار عورت آهي. هن جي ڪنهن ڳالهہ
تي يقين نہ ڪجانءِ، جوڳي!"
مائوٿ پيس تان هٿ هٽائيندي ڊاڪٽر کي چيم، " مون کي ڳالهائڻ ڏي ڊاڪٽر."
ڊاڪٽر هٿ هٽائي ڇڏيو. مون کان وک کن پري ٿي بيٺو.
چيم، " شالي! منهنجي ڳالهہ تي ٻڌين ٿي نہ. جيئن تو چيو آهي، تيئن ئي ٿيندو."
شاليءَ چيو، " خبردار رهجانءِ. جيڪڏهن شڪ پيين تہ تون اڄ رات پڄي ويندين تہ توکي ماريندي ويرم
نہ ڪندا."
چيم، " تون فڪر نہ ڪر."
ٻڌل آواز ۾ چيائين، " تو کي ڏک تہ ضرور ٿيندو – پر چا ڪجي. هنن ڪالهہ چارڻ کي مارائي ڇڏيو
آهي."
" هان!" منهنجي اندر ۾ آهہ اپري آئي.
شاليءَ چيو، " سندس لاش اٽڪ پل جي هيٺان لڌو آهي. ڪيس مٿي ۾ چار گوليون لڳل آهن."
مون رسيور رکي ڊاڪٽر امان الله ڏانهن ڏٺو.

42

ڪجهه دير لاءِ مون کي ٻڌل ڳالهه تي يقين نه آيو. چارڻ چريي کي ماري وڌو اٿائون ! مان الائي ڪيتري دير تائين قاتل اکين سان ڊاڪٽر امان الله ڏانهن ڏسندو رهيس.

منهنجي اهڙي ڏسڻ ڊاڪٽر امان الله کي بيچين ڪري وڌو. هو پنهنجي بيچينيءَ لڪائڻ لاءِ منهنجي پاسي کان ويهي رهيو. ڌيرج واري لهجي ۾ چيائين، " شڪيلا خفيه ايجنسين جي ايجنٽ آهي. سندس ڳالهه تي يقين نه ڪجانءِ."

ڊاڪٽر امان الله خان جي منهن ۾ ڏسندي پڇيم، " ۽ توهين ڪير آهيو؟"

داڪٽر امان اٿي بيهي رهيو. اهڙي نموني ڳالهايائين، ڄڻ سندس بيچيني ختم ٿي ويئي هئي. چيائين، " اسان جو تعلق افغان لبريشن لائنز سان آهي."

مون پنهنجي جسم تان مانيٽرن جو تارون پٽي لاهي ڇڏيون. ڊاڪٽر امان الله ڪنهن قسم جي مداخلت نه ڪئي. هوءَ خاموشي سان مون ڏانهن ڏسندو رهيو. مان اٿي بيهي رهيس.

ڊاڪٽر امان نرم لهجي ۾ چيو " جوڳي ساڳي غلطي نه ڪجانءِ، جيڪا چارڻ ڪئي هئي."

ڪاوڙ مان چيم، " چارڻ مسڪين کي اول توهان پنهنجي ڄار ۾ ڦاسايو ۽ دوکو ڏيئي ڪيس ماري وڌو. مٿس غلطي جو الزام نه مڙهيو."

" چارڻ غلطي ڪئي هئي. هن غلطي ڪئي هئي."

ڊاڪٽر امان پنهنجي ڳالهه تي زور ڏيندي چيو " مون ڪيس ڪوهاٽ جي رستي پشاور موڪلڻ جو بندوبست ڪيو هو. پر، واٽ تي هو ٽرڪ مان لهي، پيشاب جو بهانو ڪري ڀڄي ويو ۽ نيٺ مارجي ويو."

" اجايا من گهڙت قصا نه ٻڌاءِ ڊاڪٽر." ڪاوڙ وچان چيم، " صاف ڳالهه ٻڌاءِ ته چارڻ جي پڪڙجي پوڻ کان پوءِ توهان کي هٿيارن جي سمگلنگ جو ڦاٽ ڦاٽي پوڻ جو ڊپ هو. تنهنڪري توهان چارڻ کي ماري ڇڏيو."

" ها، اهو درست آهي ته چارڻ جيڪڏهن گرفتار ٿي پوي ها، ته خفيه ايجنسين ۾ عذاب ڏيئي کانئس هٿيارن واري ڳالهه ڪڍائي وٺن ها. ان جو اسان کي ڊپ هو." ڊاڪٽر امان الله چيو " پر، اهو غلط آهي ته چارڻ کي اسان مارايو آهي."

" ته پوءِ چارڻ کي ڪنهن ماريو آهي؟"تلخ لهجي ۾ پڇيم، " توهان کان سواءِ چارڻ جي باري ۾ ڪنهن کي خبر هئي؟"

" خفيه ايجنسين کي خبر هئي." ڊاڪٽر امان چيو " هنن صادق آباد وٽ ڪيس هٿيارن جي ٽرڪ مان لهندي ڏٺو هو."

مون کي آپريشن ٿيٽر ۾ ڪيسٽن ذريعي انٽرويو دوران هڪ صحافي جو سوال ياد آيو جنهن پوليس جي حوالي سان چارڻ کي صادق آباد وٽ هٿيارن جي پريل ٽرڪ مان لهندي ڏسڻ جو ذڪر ڪيو هو. مون سندس سوال جي سختيءَ سان ترديد ڪئي.

ڊاڪٽر امان الله خان چيو، " چارڻ کي خفيه ايجنسين جي ڪمانڊوز ماريو آهي."

ڊاڪٽر امان جو دليل مون کي بي معني محسوس ٿيو. پڇيم، " هن ڪيس مارڻ بدران گرفتار ڇو نه ڪيو؟"

" تون نهايت سادو ۽ عام رواجي ماڻهو آهين، جوڳي! " ڊاڪٽر امان وراڻيو، " بين الاقوامي سياست، ۽ سياسي سازشن کان بي خبر آهين."

" هو نه ! " نفرت وچان پڇيم، " مسڪين چارڻ کي مارڻ پٺيان ڪهڙي بين الاقوامي سياست يا سازش هئي ! "

هٿ پويان ڪري ڊاڪٽر امان الله خان ڪمري ۾ ٽي چار چڪر هڻي پٺ ڏانهن منهن ڪري بيهي رهيو. هن ڪجهه دير تائين خاموش رهڻ کان پوءِ پنهنجي ساءِ چيو، " جڏهن باهه لڳندي آهي، تڏهن سُڪن سان گڏ ساوا به سڙي ويندا آهن."

مون ڪاوڙ وچان چَپَ پيڪوڙي ڇڏيا. سندس خود ڪلامي جو ڪو به جواب نه ڏنم.

هن چيو، " جنگ به انسانن جي جهنگ ۾ باهه لڳل آهي، جنهن ۾، جيڪي جنگ ۾ شامل هوندا آهن، انهن سان گڏ اهي به اجل جو شڪار ٿي ويندا آهن، جيڪي جنگ ۾ شامل نه هوندا آهن."

هن منهن ورائي مون ڏانهن ڏٺو. مان خاموش رهيس.

ڊاڪٽر امان چيو، " دلبر خان ۽ ڪشمير خان به ڪي افغان لبريشن لائنز نه هئا. پشارو جا عام رواجي پاڄي فروش هئا. هنن اسان لاءِ ڪم ڪيو. هنن اسان جي مدد ڪئي. ۽ خبر اٿئي.... هن جملو اڌ ۾ ڇڏي ڏنو.

ڪاوڙ بدران مون تعجب وچان ڊاڪٽر امان ڏانهن ڏٺو.

ڊاڪٽر امان چيو، " جنهن ڏينهن چارڻ جو لاش اٽڪ پل وٽ لڌو هو، تنهن رات دلبر خان ۽ ڪشمير خان کي سندس حجري ۾ قتل ڪيو ويو هو."

مون کان ذري گهٽ ڇرڪ نڪري ويو.

ڊاڪٽر امان چيو، " مختلف خفيه ايجنسين مان هڪ اهڙي ايجنسي آهي، جنهن وٽ تمام خوفناڪ ڪمانڊوز آهن، ۽ هو اهي ڪاروايون ڪري رهيا آهن."

مون کي سمجهه ۾ نه پئي آيو ته ڇا چوان !

ڊاڪٽر امان الله چيو، " اسپتال مان ٻاهر نڪرڻ شرط تون به ڪنهن ڪمانڊو جي گولين جو بک ٿي ويندين."

منجهي پيس. سوچن ۾ وڪوڙجي ويس. مون ڊاڪٽر امان الله خان کان پڇيو " جيڪڏهن ائين آهي، ته پوءِ خفيه ايجنسين جا ڪمانڊوز تو کي ۽ ڊاڪٽر درانيءَ کي به ماري ڇو نه ڇڏين؟"

” اهو سندن ڊيوٽي ۾ شامل نہ آهي.“ ڊاڪٽر امان وراڻيو ” اسان جي حفاظت سندن ڊيوٽي ۾ شامل آهي.“

مان ڳالهہ جي تہ تائين نہ پهچي سگهيم. چيم، ” مان واقعي عام رواجي سوچ رکڻ وارو عام رواجي شخص آهيان. سياست جي رمزن کان اڻ واقف آهيان.“

” نہ نہ، منهنجو مطلب اهو نہ هو جيڪو توکي ڏيو آهي.“ ڊاڪٽر هڪدم چيو ” منهنجي چوڻ جو مطلب هو تہ بين الاقوامي سطح تي تمام منجهائيندڙ ۽ سازشن واري سياست هلي رهي آهي، ۽ تون جيئن تہ ان سموري معاملي کان جدا آهين، تنهنڪري سمجهي نہ سگهندين. تنهنجي دل ڏکائڻ منهنجو مقصد نہ هو.“

مان پلنگ تي ويهي رهيس. مون کي لونڊڙي وٽ سور محسوس ٿيڻ لڳو.

ڊاڪٽر امان ڪرسي چڪي اچي پلنگ جي پاسي کان ويٺو. چيائين، ” مان سمجهان ٿو تہ شڪيل تي اسان جي باري ۾ توکي ٻڌائي ڇڏيو آهي.“

” هن توهان جي باري ۾ مون کي ڪجهہ نہ ٻڌايو آهي.“ هڪدم چيم، ” ۽ ڊاڪٽر، مان شڪيل جي باري ۾ ڪنهن بہ بحث لاءِ تيار نہ آهيان.“

ڊاڪٽر امان ٺونٺيون ڪرسي جي ٻانهن تي رکي، ٻنهي هٿن ۾ مٿو جهلي ويهي رهيو. عجيب قسم جي خاموشي ڪمري کي ڳڙڪائي ويئي.

ڪافي دير کان پوءِ هن ڪنڌ کڻي مون ڏانهن ڏٺو. چيائين، ” مون تنهنجي لاءِ سڻا وڪيل ڪيا آهن. تون خير خوبيءَ سان، جملي الزامن کان آزاد ٿي پنهنجي وطن، سنڌ ورندين. مان نٿو چاهيان تہ تون اسان جي باري ۾ ڪو غلط تاثر کڻي وڃين.“

ڏک وچان چيم، ” يار، توهان جي ڪري منهنجو مولائي دوست مارجي ويو آهي. مون کي ڏاڍي تڪليف پهتي آهي. مون کي ڏاڍو ڏک ٿيو آهي.“

ڊاڪٽر امان الله چيو ” دل ۾ تہ نہ ڪندين، جيڪڏهن چارڻ جي باري ۾ ڪجهہ چوان؟“

چيم، ” ڪو گٿو لفظ نہ ڳالهائجاءِ، ڊاڪٽر.“

ڊاڪٽر چيو ” هو اسان سان سنڌ لاءِ هٿياربند جدوجهد جو ڳالهيون ڪندو هو. بنا ڪنهن تنظيم ڊانچي جي، هوائي ۽ رومانٽڪ ڳالهيون. هو اڄ نہ، تہ سڀاڻي اهڙي نموني مري وڃي ها.“

چيم، ” گهٽ ۾ گهٽ پنهنجي ڌرتي تي مريءَ ها. هيءُ ڪهڙي قسم جو موت آهي، جيڪو هڪ مولائي رومانٽڪ کي نصيب ٿيو آهي، اٽڪ پل جي هيٺان سندس لاش لڌو آهي. واهہ ڊاڪٽر، واهہ! “

خاموشيءَ سان اجگر ٻيهر سموري ماحول کي اڳري ويو. مون کي ڊاڪٽر امان جي ساهہ هلڻ ۽ پنهنجيءَ دل جي ڌڙڪڻ جو آواز ٻڌڻ ۾ پئي آيو.

ائين محسوس ٿيو ڄڻ ڪي پهر گذري ويا. مون ڊاڪٽر امان الله خان کي چيو ” ڊاڪٽر، ممڪن هجي تہ چارڻ جو لاش سنڌ ۾ سندس مائٽن ڏانهن موڪلڻ جو ڪو بلو ڪريو.“

ڊاڪٽر ڪرسي تان اٿي، پلنگ تي منهنجي پرسان ويهي رهيو. چيائين، ” متان سمجهين ته مان تنهنجي ڏک کي سمجهي نٿو سگهان. پر، چارڻ جي باري ۾ ڪجهه ڪرڻ نه ممڪن آهي.“
مون بيوسيءَ وچان فون کڻي ورتي. شڪيله جو نمبر ڊائل ڪندي، مون کي تعجب ٿيو ته ڊاڪٽر امان الله ڪنهن به قسم جو اعتراض نه ڪيو ۽ نه ئي هن ڪا پڇاڳاڇا ڪئي. ڇڻ ڪيس خبر هجي ته مون ڪنهن سان ڳالهائڻ پئي چاهيو.
شڪيله پهرين گهنٽيءَ تي رسيور کڻي ورتو. ان کان اڳ جو هوءَ ڳالهائي، مون ابهرائي ۾ چيو، ” شالي اهو ممڪن ناهي ته چارڻ جو لاش سنڌ ۾ سندس مائٽن ڏانهن موڪلي ڪري سگهجي؟“
” نه جوڳي، اهو ممڪن ناهي.“ شالي وراڻيو، ” تون پنهنجو خيال رکجانءِ. رات جي هڪ ٿيڻ ۾ اجان ارڙهن ڪلاڪ باقي آهن. ارڙهن ڪلاڪن ۾ گهڻو ڪجهه ٿي سگهندو آهي. سمجهه ته تون ٻرنڊڙ جبل جي ڀڪ تي ويٺو آهين.“ رسيور رکي ڊاڪٽر امان الله ڏانهن ڏنو.

43

مون کي پنهنجي بي حسيءَ تي تعجب ٿيو. ايتري مختصر عرصيءَ ۾ حالتن هٿان مان ايتريقدر بدلجي ويو هوس ! عام رواجي حالتن ۾ چارڻ جي اوچتي مرڻ جي خبر ٻڌان ها ته جيڪر هنجون هاري روئي پوان ها. زندگي ڏيڻ ۽ زندگي وٺڻ واري سان بحث ۾ وچڙي پوان ها ! چارڻ جي مرڻ جو صدمو سولائيءَ سان برداشت ڪري نه سگهان ها.

چارڻ جي مرڻ جي خبر ٻڌي مون کي ٿورڙي ڏک، ٿورڙي صدمي ۽ ٿورڙي تعجب کان سواءِ ڪجهه نه ٿيو. سُڪن گڏ ساون سڙڻ جي واري رمز کان جڻ اڳواٽ واقف هوس. ٽڏو ساه کڻي ليٽي پيس. واچ ۾ وقت ڏٺم. منجهند جو هڪ ٿيو هو. پورن ٻارهن ڪلاڪن کان پوءِ شالي اڌ رات ڌاري اسپتال ٻاهران گاڏي کڻي ايندي، ۽ مان اڌ رات کان پوءِ آزاد ٿي ويندس! اڌ رات کان پوءِ منهنجي پڇڻ ۽ ٻڌڻ، لڪڻ ۽ ڇپڻ جو سلسلو ختم ٿي ويندو ! نه ڪيل گناهن ۽ ڏوهن جي صفائيءَ ۾ ڪجهه چوڻ جي نوبت نه ايندي. آزمائشن جي رات ختم ٿي ويندي.

مون اڳ ڪڏهن به نصيب، ۽ نصيب جي ڪاتب جي باري ۾ نه سوچيو هو. ان ڏينهن مون کي نصيب ۽ نصيب جي ڪاتب جو خيال آيو. سوچيم، الائي ڇا لکيو اٿائين نصيب ۾ ! ڪٿي ائين ته ناهي، دوکو کائي رهيو آهيان! چوندا آهن، جيڪا رات قبر ۾ گذارڻي هوندي آهي، سا رات ڪٿ تي نه گذرندي آهي. ائين ته ناهي، ڏائڻ جي ڪوڙڪي ۾ ڦاسي رهيو آهيان! هوءَ جيڪڏهن خفيه ايجنسين جي ايجنٽ آهي، ته پوءِ هڪ ملزم تي ايتري مهربان ڇو آهي ! عشق جو عنصر بي معني آهي. هڪ عورت جنهن به ناڪام ازواجي زندگيون گذاريو آهن، سا مون جهڙي ڦٽيچر تي عاشق ٿي پوي، امڪان کان ٻاهر آهي ! ٻيو ڪو سبب آهي ! مان مونجهارن جي ماڳ کان وڃي نڪتس. ضرور ٻيو ڪو سبب آهي !

دل جي ڪنهن ڪنڊ مان اميدن ليئو پائي ورتو. سوچيم، ممڪن آهي، ڊاڪٽر امان الله جي خبر انومان تي ٻيٺل هجي، خيال آراين ۽ قياس آراين تي ٻڌل هجي ! شالي هڪ سٺي عورت کان اڳتي ڪجهه به نه هجي! ايجنسين سان سندس تعلق واري خبر سراسر غلط هجي ! شل ائين ئي هجي، شل ائين ئي هجي ! دل جو دعائون جيڪڏهن اهڙي نموني عرش تي اگهامن ها، ته پوءِ جيڪر جدائيءَ جو لفظ جنم نه وٺي ها. مون جهڙا اڀاڳي نصيب جي ٿاله مان وصل بدران وڇوڙي جو دونو کڻي دنيا ۾ ايندا آهن. ملڻ هنن لاءِ مهٺو هوندو آهي.

مون کي سچ پچ محسوس ٿيو ته مان برندڙ جبل جي ڀڪَ تي ويٺو هوس. هڪ طرف افغان مجاهدن جي ڇاپا مار جنگ هئي، ۽ ٻئي طرف خفيه ايجنسين ۽ پوليس جي وٺ پڪڙ هئي. ان وقت مون کي هڪ هيڪلي شخص جي بيوسيءَ جو احساس ٿيو جيڪو فرار جي راهن ۾ رستي بدران رهزنن جي وڙ چڙهي ويندو آهي. اڳ ان قسم جا چار قطعي جڙتو ۽ من گهڙت لڳندا هئا. ان قسم جو ڳالهيون ٽئين

درجي واري فلمن جو مواد لڳنديون هيون. پر، جڏهن پاڻ مصيبتن جي منهن ۾ وڃي پيو هوس، تڏهن محسوس ڪيم تہ من گهڙت قصن ۽ آتم ڪٿا ۾ ڪڏهن ڪڏهن ڪيتروگهڻ فرق هوندو آهي، بلڪ آتم ڪٿا تي من گهڙت قصي جو ۽ من گهڙت قصي تي آتم ڪٿا جو احساس ٿيندو آهي! هڪ ڏوهہ ڪرڻ کان پوءِ هيءَ وسيع دنيا اک ڇنڀ ۾ محدود ٿي پوندي آهي. سچ سوا نيزي تي لهي ايندو آهي. لڪڻ لاءِ جهنگ کان سواءِ ڪجهہ بہ محفوظ نہ لڳندو آهي - ۽ جهنگ زندگي ڪي تيزي سان پوئتي ڪٽي ويندو آهي. اهڙي زندگيءَ جنهن جي مستقبل ۾ اڳتي وڌڻ بدران پٺتي لڪيل هو مون کي قبول نہ هئي.

مان اچل ڪائي ويهي رهيم. ٻئي مٺيون پيڪوڙي پلنگ تي هنيم. ۽ پنهنجي ساءِ چيم. مون ڪو ڏوهہ نہ ڪيو آهي. مون، ۽ گلاب گونگي ڪو بہ ڏوهہ نہ ڪيو آهي !

سوچن جي سُرنگ ۾ خيال آيو تہ ٻن قسمن جا ماڻهو پنهنجي مرضي سان جلاوطن ٿيندا آهن. هڪڙا اهي جيڪي سياسي يا سماجي ڏوهہ ڪري وڃندا آهن. ۽ ٻيا اهي جن تي سياسي يا سماجي الزام مڙهيا ويندا آهن. ٻنهي قسم جا ماڻهو ملڪ ڇڏي هليا ويندا آهن. ملڪ هنن لاءِ پرديس ٿي پوندو آهي. ڄاتل سڃاتل شهر اوچتو ئي اوپتو هنن لاءِ ويران، ۽ اوپري اڻ ڄاڻ مقام جي علامت ٿي پوندا آهن. هو هليا ويندا آهن. مان بہ هيءَ ملڪ ڇڏي هليو ويندس. هتان هليو ويندس. نہ رهندس. هن ملڪ ۾ نہ رهندس. ظالماڻو تفتيشي نظام مان برداشت ڪري نہ سگهندس - ۽ هونءَ بہ قانون نافذ ڪرڻ وارن ادارن جا بدصورت، پوائتا ۽ راڪاسن جهڙا بيرحم ڪارندا، مون کي جيئرو نہ ڇڏيندا. هڪ دفعي، جهرن جهنگن مان زندگيءَ لاءِ ڊوڙندي، ڀڄندي ۽ لڪندي سوچيو هيم تہ مان زخمي هرڻ آهيان، ۽ هزارين خونخوار ڪُتا ۽ بگهڙ منهنجي ڪڍ لڳل آهن. هو منهنجي رت جا پياسا آهن. هو مون کي جيئرو نہ ڇڏيندا. مون کي چيڙ ي ڦاڙي چٽ ڪري ڇڏيندا ! خونخوار ڪتا ۽ بگهڙ مون کي ويجهو پوندا پئي ويا.

عجيب قسم جي سانت منهنجي سيني ۾ لهڻ لڳي. سوچيم، پنهنجي پر ۾ فيصلو ڪري ڇڏيم، اڄ رات، ڪا اٽڪل هلائي، ڊاڪٽر امان الله خان ۽ سندس ڪمانڊوز کي، ۽ شالي کي گوهي ڏيئي هليو ويندس. سرحد پار ڪري ايران ۾ وڃي سياسي پناهہ وٺندس يا، هندستان هليو ويندس. هونءَ بہ انيڪ الزامن مان هڪ سنگين الزام مون تي ۽ گلاب گونگي تي اهو هنيو اٿائون تہ اسين هندستان جا ايجنٽ آهيون. منهنجو نالو تارا چند آهي. بس، تہ پوءِ ٺيڪ آهي. تارا چند هندستان هليو ويندو. سياسي پناهہ وڃي وٺندو!

ان وقت مون کي گلاب گونگي جو خيال آيو. ڪيس مصيبتن جي منهن ۾ ڇڏي هيڪلو هليو ويندس! ضمير جي ملامت مون کي جيئرو رهڻ ڏيندي ! پر، پوءِ خيال آيو تہ اليڪٽرانڪ پريس ڪانفرنس هٽي وڃي هنڌ ڪندي. گلاب گونگي جي حلفيہ بيان واري ڳالهہ جڙتو ۽ من گهڙت ثابت ٿيندي. پوليس ڪيس چپ چپات ۾ ڇڏي ڏيندي. هن کي ڪجهہ نہ ٿيندو. پيدائشي گونگو هئڻ واري حقيقت سندس

بيگناهيءَ جو سبب ٿي پوندي ! ۽ هونءَ به، هن ڪيس ۾ مان اصل وڏو ملزم آهيان. گلاب گونگو منهنجو ساٿي آهي. هو بچي ويندو. هن کي ڪو خطرو نه آهي. برپٽ صحرائي ۽ سندس ماءُ کي به ڇڏي ڏيندا. بس، مون کي نه ڇڏيندا. مان وڏو ۽ اصلي ملزم آهيان. ملڪ دروهي آهيان، غدار آهيان، باغي آهيان، دشمن آهيان. دشمن جو ايجنٽ آهيان. مان هتان هليو ويندس.

” خير ته آهي!“

مون کان ذري گهٽ ڇرڪ نڪري ويو. ڊاڪٽر امان الله خان منهنجي پرسان بيٺو هو. مون کي خبر نه پئي هئي ته هو ڪڏهن ڪمري ۾ داخل ٿيو هو. هو منجهند جي ماني کڻائي آيو هو.

” ڇا پيو سوچين؟“

” هون!“ سوچن جي سُرنگ مان ٻاهر ايندي، مون ڊاڪٽر ڏانهن ڏٺو.

” نه، نه نه.“ نرڙ تي هٿ رکندي چيم، ” نه، مان پريشان نه آهيان.“

” خبر اٿئي، مان گهٽ ۾ گهٽ ڏهن منٽن کان تنهنجي پاسي کان بيٺو آهيان.“

” ڏهن منٽن کان !“

” ها. گهٽ ۾ گهٽ ڏهن منٽن کان.“

” ڪما ل آهي!“ مون کي قطعي ڪا خبر نه پيئي.“

” گهري سوچ ۾ ائين ئي ٿيندو آهي.“

ڊاڪٽر امان الله هٿ سان اشارو ڪندي ڪندي، وارڊ بواءِ کي وڃڻ لاءِ چيو.

وارڊ بواءِ هليو ويو.

مانيءَ جي ٿالي اڳيان ڇڪيندي، ڊاڪٽر امان الله پڇيو، ” ڇا پيو سوچين؟“

ڪيس ٿارڻ لاءِ چيم، ” ڪجهه خاص نه“

منجهند جي مانيءَ ۾ هو اوٻاريل پاڃيون ۽ سوپ کڻائي آيو هو. اوٻاريل پاڃين تي ڪارا مرچ وجهندي چيائين، ” به خبرون آهن. هڪ سٺي، ۽ هڪ خراب.“

مون سوپ جو چمچو پيالي‌ءَ ۾ ڇڏي ڏٺو.

ڊاڪٽر امان الله چيو، ” سٺي خبر اها آهي ته تنهنجي انٽرويو ۽ صحافين جي سخت نوٽ سبب پوليس تنهنجي دوست برپٽ صحرائيءَ کي ڇڏي ڏنو آهي.“

مون وڏو ۽ ٿڌو ساهه کنيو.

ان کان پوءِ ڪافي دير تائين ڊاڪٽر امان الله نه ڳالهايو. اسين خاموشي سان اوٻاريل پاڃيون کائيندا رهياسين. گذريل عرصي ۾ مان ايتريقدر ابتر حالتن مان گذريو هوس، جو بُري خبر ٻڌڻ جي انتظار ۾ نه منهنجي دل جي ڌڙڪڻ ۾ اضافو ٿيو ۽ نه ئي منهنجي زبان خشڪ ٿي. مان ڪنڌ جهڪائي سوپ پيئندو رهيس ۽ اوٻاريل بد ذائقي واريون پاڃيون کائيندو رهيس.

ماني کائي رهياسين. ڊاڪٽر امان الله ٽرالي پري ڪري پٽ سان بيماري ڇڏي، منهنجي پرسان ڪرسي سوري ويهي رهيو. مان ڏانهنس ڏسندو رهيس.

ڊاڪٽر امان الله خان چيو، ”رات ڪيبينيٽ ميٽنگ ۾ ڪافي اهم فيصلا ڪيا اٿائون.“

مون ڪنهن بہ قسم جي دلچسپي نہ ڏيکاري. پاڪستان ۾ هڪڙيون ڪيبينيٽون فيصلا ڪنديون آهن، ۽ ڪجهہ عرصي کان پوءِ، ٻئي ڪنهن وزيراعظم جي ڪيبيبٽ انهن فيصلن کي رد ڪري ڇڏينديي آهي، ۽ پنهنجا فيصلا صادر ڪندي آهي.

ڊاڪٽر امان الله خان چيو ” ڪيبنٽ هڪ اهو فيصلو بہ ڪيو آهي تہ دهشتگرديءَ جي الزام ۾ گرفتار ٿيل ملزمن کي ڪنهن بہ صورت ۾ ضمانت نہ ڏني ويندي.“

منهنجي دل ڪجهہ دير لاءِ ڌڙڪڻ ڇڏي ڏنو. ڊاڪٽر امان الله خان ۽ مان الائي ڪيتري دير تائين هڪ ٻئي ڏانهن ڏسندا رهياسين.

ڇڻ پاڻ سان ڳالهائيندي چيم، ”ان جو مطلب آهي تہ گلاب گونگي کي ضمانت تي نہ ڇڏيندا.“

ڊاڪٽر امان الله خان جي چهري مان ڏک ظاهر ٿي پيو. هاڪار ۾ ڪنڌ لوڏيندي چيائين، ” ها جوڳي گلاب کي ضمانت تي آزاد نہ ڪندا.“

44

زندگي ۾ ڪا اهڙي گهڙي اهڙي بہ ايندي آهي، جڏهن انسان فيصلن جي چوواٽن تي ششدر ٿي بيهي رهندو آهي، ۽ ڪو بہ فيصلو ڪري نہ سگهندو آهي. مان ڪنڌ جهڪائي ويهي رهيس. ڪنهن بہ فيصلي تي پهچي نہ سگهيس. رات جي وڳڙي ۾ اسپتال جي پت ٽپيءَ شالي سان گڏ ڪنهن اڻ ڏٺي منزل ڏانهن نڪري وڃان! پاڻ کي ڊاڪٽر امان الله خان ۽ افغانستان جي آزادي لاءِ وڙهندڙ ڪمانڊوز يا گوريلن جي حوالي ڪري ڇڏيان! يا، شالي ۽ امان کي گوهي ڏيئي هليو وڃان، ۽ سرحد ٽپي ايران يا هندستان ۾ سياسي پناهہ وٺان! گلاب گونگي کي مصيبتن جي منهن ۾ ڇڏي هليو وڃان! مان ڪنهن بہ فيصلي تي پهچي نہ سگهيس. بي يقيني هر فيصلي تي حاوي نظر آئي. مون کي ڪجهہ دير لاءِ ائين محسوس ٿيو، ڄڻ مان ڪنهن قديم اونداهي مقبري ۾ ڦاسي پيو هوس. در درين جي تلاش ۾ روشنيءَ جي هڪ ڪرڻي لاءِ واجهائي رهيو هوس. اونده ۾ ٽاڦوڙا هڻندي پتين سان وڃي پئي لڳس. انڌوڪار ۾ مقبري جي گنبذ مان سوين هزارين چمڙا خوفناڪ آواز ڪيدي، منهنجي مٿان لامارا ڏيڻ لڳا. مون وڏي واڪ رڙ ڪئي، پناهہ پناهہ پناها ۽ پنهنجي ئي رڙ جي گونججندڙ آوازن ۾ ڪنبي ويس.

مون ڪنڌ کڻي هيڏانهن هوڏانهن ڏٺو. ڊاڪٽر امان الله خان منهنجي سامهون ويٺو هو. ٽڪ ٻڌي مون ڏانهن ڏسي رهيو هو. سوچ ۾ غرق هو. مون کي پاڻ ڏانهن متوجهہ ڏسي چيائين، " اهڙن ابهرن فيصلن جي بينظير کي وڏي قيمت ادا ڪرڻي پوندي."

چيم، " بينظير کي ڪڏهن ۽ ڪهڙي قيمت ادا ڪرڻي پوندي، ان جي مون کي خبر ناهي. في الحال ڪيس لهر نہ ڪو لوڏو آهي. سندس ڪيبينيٽ جي فيصلي گلاب گونگي کي ماري وڌو آهي."

ڊاڪٽر امان الله غور سان مون ڏانهن ڏسندي چيو، " تون چا ٿو سمجهين! تون چا ٿو سمجهين، ضياءَ جا چاڙتا ۽ ملان بينظير کي آرام سان ويهڻ ڏيندا! اوچتو هڪڙي ڏينهن سندس سندس حڪومت جي تختي اونڌي ٿيڻ جي خبر ٻڌنڌين."

مون کي ڪجهہ ڪجهہ تعجب ٿيو. چيم، " جنرل ضياءَ بظاهر تہ افغان جنگ ۾ افغانين جو وڏو حامي ۽ مددگار هو. لڳيم ٿو تو کي ضياءَ جي حڪمت عملي سان اختلاف آهي."

ڊاڪٽر امان الله خان جو منهن ڳاڙهو ٿي ويو، چيائين " اسين روسي ڪميونسٽن جي تسلط خلاف جنگ لڙي رهيا آهيون، ان جو مطلب اهو ناهي تہ اسين افغانستان کي آزاد ڪرائي، دقيانوسي ملن جي حوالي ڪري ڇڏينداسين. ضياءَ درپرده دقيانوسي ملن جو حامي هو. افغان جنگ سندس ڳچي ۾ پئجي ويئي هئي"

واقعي، بين الاقوامي سياست منهنجي سمجهہ کان ٻاهر هئي. ڪير ڪنهن جي لاءِ ۽ چا جي لاءِ وڙهي رهيو هو مون کي سمجهہ ۾ بہ پئي آيو. روس ۽ آمريڪا جو افغانستان ۾ ڪهڙو مطلب هو سندن جنگ

جو ڪهڙو مقصد هو! ڪٿي ائين ته نه هو ٻئي سپر پاور پنهنجا ايٽمي ۽ جديد هٿيار آزمائڻ لاءِ ڪنهن ڏورانهين ملڪ ۾ ماڻهن جي ڳولا ۾ هئا، ۽ اهو ملڪ کين افغانستان جي ناليءَ ۾ هٿ چڙهي ويو هو! جيئن سائنسدان پنهنجي نئين ايجاد ڪوئن، سيهڙن ۽ يولڙن تي آزمائيندا آهن، تيئن سپر پاور پنهنجا جديد هٿيار ٽين دنيا جي ملڪن ۾ ماڻهن تي آزمائيندا آهن!

” منهنجي ڳالهه ياد رکجانءِ جوڳي.“ ڊاڪٽر امان الله خان چيو. ” بينظير جي زوال کان پوءِ ايندڙ حڪومت سندس ئي فيصلن کي مٿس آزمائيندي. دهشتگرديءَ جي ناليءَ ۾ جيڪو گرفتار ٿيندو، تنهن کي ضمانت نه ملندي. بينظير جي ڪيبينٽ ايندڙ وقت سياستدانن ۽ انصاف جي بالادستيءَ لاءِ وڙهندڙن لاءِ ڏکيو ڪري ڇڏيو آهي.“

مون مايوسيءَ وچان چيو. ” مون کي لڳي ٿو بينظير ڪيبينيٽ گلاب گونگي جي خلاف بل پاس ڪيو آهي.“

ڊاڪٽر امان الله خان چيو. ” گلاب جيڪڏهن ڪنهن به قسم جي تحريري بيان تي صحيح نه ڪئي آهي، ته سمجهه ته اڄوڪين اخبارن ۾ شايع ٿيل پريس ڪانفرنس هٽي وڃي هنڌ ڪندي.“

بيوسيءَ وچان چيم. ” پر اسان کي ڪيئن خبر پوندي ته گلاب تحريري بيان تي صحيح ڪئي آهي، يا نه؟“

ڪجهه سوچيندي وراڻيائين، ” خبر پئجي ويندين. اهو ايڏو وڏو ڪم ڪونهي.“

ڊاڪٽر امان اٿي بيهي رهيو.

پڇيومانس، ” ڪيڏانهن پيو وڃين؟“

وراڻيائين، ” خبر چار رکڻ.“

پڇيم، ” ڇا جي خبر چار؟“

وراڻيائين، ” گلاب ڪنهن ڪاغذ تي صحيح ته نه ڪئي آهي، ۽ ٻيو ته پوليس ۽ سرڪاري محڪمن تنهنجي پريس ڪانفرنس جو ڪهڙو اثر ورتو آهي.“

هو ڪمري مان ٻاهر وڃڻ تي هو جو پڇيو مانس، ” جيڪڏهن اهو ظاهر ٿي پوي ته اليڪٽرانڪ انٽرويو تنهنجي اسپتال جي آپريشن ٿيٽر ۾ ڪيو ويو هو، ته سمجهين ٿو ان جو نتيجو ڪهڙو نڪرندو.“

وراڻيائين، ” نتيجي کان اڳواٽ آگاهه آهيان، پاڪستان مان نيڪالي.“

پڇيم، ” تون ان نتيجي لاءِ تيار آهين؟“

گهڙي کن سوچڻ کان پوءِ جواب ڏنائين، ” مون ان امڪان جي باري ۾ نه سوچيو آهي. تون به نه سوچ. اجايو پريشان ٿيندين. هونءَ به جنگ ۾، سا به گوريلا جنگ، تنهن ۾ نتيجي جي باري ۾ ڪڏهن به سوچيو ناهي. فقط عمل ڪبو آهي.“

ڏانهنس غور سان ڏسندي پڇيم، ” تون ائين ڇو ڪري رهيو آهين؟“

ڪجهہ اچرج وچان ورائي پڇيائين، ” ڇا ڪري رهيو آهيان؟“
چيم، ” توهان کي جنرل ضياءَ جي حمايت حاصل هئي. هينئر بينظير ڀٽو جي حڪومت جي توهان کي حمايت حاصل آهي، پوءِ بہ ائين ڇو ڪري رهيو آهين؟“
کلي وراڻيائين، ” اصل ۾ اسان کي آمريڪا جي حمايت حاصل آهي.“
چيم، ” ڪيئن بہ ڪٺي هجي، توهان کي حڪومت جي مدد ۽ حمايت حاصل آهي. پوءِ، تون ائين ڇو ڪري رهيو آهين؟“
وري بہ کلي پيو. پڇيائين، ” ڇا ڪري رهيو آهيان؟“
پڇيم، ” دل ۾ تہ نہ ڪندين؟“
وراڻيائين، ” دل مان وسوسا ڪڍي ڇڏ. جيڪي وڻيئي پڇ.“
چيم، ” هٿيارن جي سمگلنگ.“
ٿورڙو ڇرڪيو. وراڻيائين، ” مجبوري سبب ڪري رهيا آهيون.“
پڇيم، ” ڪهڙي مجبوري؟“
ڊاڪٽر امان الله خان تفصيل سان جواب ڏنو. چڻ مون کي پنهنجي حڪمت عمليءَ جو هڪ هڪ نقطو سمجهائي رهيو هو. ” جنگ سبب افغانستان ۾ بک ۽ بيمارين منهن ڪڍيو هو. يورپ ۽ آمريڪا مان افغان مجاهدن کي وڙهڻ لاءِ جديد هٿيار ملي رهيا هئا، روڪڙ ڏوڪڙ ۽ کاڌو خوراڪ نہ - ۽ جيڪڏهن کاڌو خوراڪ ڪٿان آيو پئي تہ اهو دٻن ۾ بند هو، ۽ افغانين کي قبول نہ هو. تنهنڪري اضافي هٿيار وڪڻي، هو هٿ آيل پيسي مان افغاني ٻارن لاءِ خوراڪ ۽ دوائون خريد ڪري افغانستان پهچائيندا هئا.“
سندس تفصيل ٻڌڻ کان پوءِ چيم، ” ائين ڪرڻ سان سنڌ مان طاقت جو توازن ختم ٿي ويندو. جنهن وٽ هٿيارن جو ذخيرو هوندو، سو ٻين هٿيارن تي دٻڙ ڏونس سان راڄ ڪندو.“
” اسان کي ان جو احساس آهي.“
ڊاڪٽر وراڻيو، ” اهو ئي سبب آهي جو اسان سنڌين کي پنهنجي ڪم ۾ شامل ڪيو آهي.“
جواب ڏنائين، ” اسان بيشمار هٿيار وڪڻيا آهن. ڌاڙيلن کي ڇڏي، سنڌين ورلي کي اسان کان هٿيار ورتا آهن. توهين سنڌي مارجي ويندو. نعرن سان نہ پيٽ ڀربو آهي، ۽ نہ ئي تاريخ جو نئون باب لکبو آهي.“
هن چيو، ” چارڻ پنهنجي طرفان ڪوشش ڪئي هئي، پر نتيجي ۾ فقط ڏهہ ٻارهن ڪلاشنڪوف ڪڍي سگهيو هو.“
مون کان ڇرڪ نڪري ويو. چيم، ” چارڻ سچ پچ هٿيارن جي سمگلنگ ڪندو هو؟“
” ها جوڳي “ ڊاڪٽر امان الله خان وراڻيو. ” پر، هو سٺو سيلز مين نہ هو. يا توهين سنڌي شايد سچ پچ هٿيارن ۾ دلچسپي نہ ٿا رکو!“

هڪدم چيم، ” گهٽ ۾ گهٽ مون کي تہ هٿيارن ۾ دلچسپي ناهي، ڪا بہ، ڪنهن بہ قسم جي دلچسپي ناهي.“
ٻاهر ويڇڙ ڪان اڳ چيائين، ” اڳتي هلي، توهان شايد عزت جي زندگي گذاري نہ سگهو.“

45

انٽينسو ڪيئر يونٽ جو ڪمرو مون کي جيل ۾ تنهائي واري قيد جو سيل محسوس ٿيڻ لڳو. گهُٽ، ٻوسٽ ۽ اڪيلائي ۾ منهنجو ساهه منجهڻ لڳو. سخت سيءَ جي باوجود منهنجي ڪنڌ ۽ نرڙ تي پگهر تري آيو. مون نرسن کي سڏڻ واري گهنٽيءَ جي بٽڻ تي زور ڏنو. بيٺي پير سسٽر زيتون هلي آئي.

منهنجي منهن ۾ ڏسندي پڇيائين، ”چو ٺيڪ ته آهين نه. تنهنجي چهري تي پگهر چو آهي. ڇا پيو محسوس ڪرين؟“

چيم، ”ڏاڍي گهُٽ ۽ ٻوسٽ آهي. مون کي ساهه کڻڻ ۾ تڪليف پئي ٿئي.“

پوئين پير موٽندي چيائين، ”مان ڊاڪٽرن کي وٺي ٿي اچان.“

هڪدم کيس روڪيندي چيم، ”ترس سسٽر“ هوءَ بيهي رهي.

ڏانهن چيم، ”منهنجي ويجهو آءُ !“

هوءَ منهنجي ويجهو هلي آئي. ڪجهه پريشاني ۽ ڪجهه حيرت وچان مون ڏانهن ڏسڻ لڳي.

چيم، ”مون کي ڊاڪٽر جي ضرورت ناهي.“

چيائين، ”پر تون مون کي ٺيڪ نٿو لڳين.“

چيم، ”ها مان ٺيڪ نه آهيان. پر، منهنجي ٺيڪ نه هئڻ جو ڪنهن به ڊاڪٽر سان واسطو ناهي.“

حيرت وچان فقط ايترو چيائين، ”پر، مان سمجهان ٿي هن وقت تو کي ڪنهن ڊاڪٽر جي سخت ضرورت آهي.“

چيم، ”نه سسٽر نه.“

هوءَ ٽڪ ٻڌي مون ڏانهن ڏسڻ لڳي.

مان سندس سامهون وجي بيٺس. چيم، ”مون کي سمجهه ۾ نٿو اچي ته تو کي اصل حقيقت کان آگاهه ڪريان، يا نه ڪريان!“

پڇيائين، ”ڪا اهڙي ڳالهه به آهي ڇا، جنهن کان مان آگاهه نه آهيان؟“

ورائي پڇيو مانس، ”تون ڇا ٿي سمجهين؟ منهنجي باري ۾، هتي سڀ ڪجهه نارمل آهي. ان ۾ شڪ جي ڪا به گنجائش نه آهي؟“

اکين ۾ تعجب جو تاثر تري آيس.

چيائين، ”گذريل ٻن ٽن ڏينهن جي واقعن مون کي شڪ ۾ وجهي ڇڏيو آهي.“

پڇيم، ”ڪيئن؟“

وراڻيائين، ” بائپسي لاءِ ويندي، ڊاڪٽرڻ ڪنهن شخص جو تو کي جوڳي سڏڻ، ۽ پوءِ هڪ عورت جو توسان ملڻ تي اسرار ۽ آبزويشن وندو مان تو ڏانهن عورت جو ڏسي مون کان پڪ ڪرڻ ته تنهنجو نالو سچ پچ جوڳي ناهي! اهو سڀ ڪجهه ڇاهي؟“

” سسٽر زيتون، منهنجو نالو جوڳي آهي.“ چيم، ” مان قلندر نه آهيان.“

هوءَ حيرت وچان وک کن مون کان پري ٿي بيٺي.

چيم، ” ۽ سسٽر، مان ڪينسر جو مريض به نه آهيان. مون کي برين ٽيومر ناهي.“

منهنجي مٿي تي ويڙهيل پٽي ڏانهن اشارو ڪندي پڇيائين، ” ۽ هي پٽيءَ؟“

چيم، ” سڀ ڊرامو آهي.“

پنهنجي ساءِ چيائين، ” سڀ ڪجهه ڊرامو آهي.“

چيم، ” الائي ڪير ڪنهن کي دوکو ڏيئي رهيو آهي! “

سندس نگاهون منهنجي چهري تي کپي ويون. هن نه ڳالهايو. مون ڳالهايو. چيم ” سسٽر، مان سمجهان ٿو يا ڪٽي ائين چوان ته مون کي غلط فهمي آهي، ته تنهنجو يقين اهڙن رشتن ۾ آهي، جن کي ڪو به نالو ڏيئي نه سگهبو آهي.“

وراڻيائين، ” ها اهڙن رشتن ۾ منهنجو يقين آهي.“

چيم، ” مون کي خوشفهمي، يا غلط فهمي آهي ته اسان ٻنهي جي وچ اهڙو رشتو آهي.“

اوچتو اداس ٿي پيئي. چيائين، ” اسان ٻنهي جي وچ ۾ اهڙو رشتو آهي. هڪ بي نام رشتو.“

چيم، ” سسٽر، گذريل ٻن ٽن هفتن کان اخبارن ۾ سنڌ جي جنهن دهشتگرد تارا چند عرف جوڳيءَ جو جيڪو تذڪرو هلي رهيو آهي، سو مان آهيان.“

وڏيڪ تعجب نه ٿيس. چيائين، ” مون کي شڪ هو.“

چيم، ” مان هن ڏُڀڻ مان نڪرڻ چاهيان ٿو. مان سياستدان نه آهيان. منهنجو دهشتگردي ۽ افغان جنگ ۽ سنڌ جي سياست سان ڪو واسطو ناهي. مان هڪ عام رواجي انسان آهيان. اجايو بين الاقوامي سياست جو شڪار ٿي پيو آهيان.“

ڪجهه چوڻ چاهيائين، پر چئي نه سگهي. بدتر واري ڪيفيت ۾ گم ٿي ويئي . ڪمري جي بند درن ۽ درين ڏانهن ڏسندي رهي. گهڙيءَ کن لاءِ مون کي پنهنجي غلطي جو احساس ٿيو. پنهنجي باري ۾ اصل حقيقت کان سسٽر زيتون کي واقف ڪرڻ مناسب هو يا مون کان چُڪ ٿي ويئي آهي!

سسٽر زيتون عجيب ۽ اوپري لهجي ۾ ڳالهايو.

چيائين، ” ته منهنجو انومان صحيح نڪتو. تون قلندر نه آهين. تون جوڳي آهين.“

” ها سسٽر. مان جوڳي آهيان.“ چيم، ” ۽ منهنجي دوست جو نالو گلاب احمد آهي. هو گلاب چند نه آهي. هو پيدائشي گونگو آهي. اسين اجائي مصيبت ۾ ڦاسجي ويا آهيون.“

سسٽر زيتون چيو ” تون تخريبڪار آهين، يا ناهين، ان باري ۾ مون کي ڪا خبر نہ آهي. پر، پوليس ۽ خفيہ ايجنسين کي پڪ آهي تہ تون ۽ گلاب هندستان جي خفيہ ايجنسي را جا ايجنٽ آهيون ۽ تخريبڪاريءَ جي مقصد سان اسلام آباد ۾داخل ٿيا آهيو. اخبارون توهان ٻنهي جي باري ۾ خبرن ۽ پوليس جي بيانن سان ڀريون پيون آهن.“

چيم، ” مون کي خبر آهي. ڀڄ ڀڄان دوران مان ڪا نہ ڪا اخبار پڙهندو رهيو آهيان.“

سسٽر چيو ” نرسن واري ڪمري ۾ توهان ٻنهي، منهنجو مطلب آهي گلاب چند ۽ تارا چند جي باري ۾ ڏاڍو بحث ڇڙي پوندو آهي.“

مون کي تعجب ٿيو نرسن جو ڪنهن سياسي يا نيم سياسي موضوع تي بحث مون کي عجيب لڳو.

سسٽر زيتون منهنجي اڻ تڻ جو احساس لڳائي ورتو. چيائين، ” افغان جنگ سان سڏو يا اڻ سڏو واسطو رکندڙ ماڻهو نالا بدلائي هتي، هن اسپتال ۾ ايندا آهن، رهندا آهن، ۽ ٻنهنجو مشن پورو ڪري هليا ويندا آهن. ٻن ٽن نرسن کي تنهنجي باري ۾ شڪ ٿي پيو هو تہ تون بہ مريض نہ آهين، بلڪ مريض جي شڪل ۾ روپوش مجاهد آهين.“

مون کي مجاهد جي لفظ تي کل آئي. اهڙي گنڀيرگهڙي ۾ کلڻ مون کي ڏاڍو عجيب لڳو.

سسٽر چيو ” پر، مون الائي ڇو محسوس ڪيو تہ تون سچ پچ بيمار آهين. تو کي ٽيومر آهي. تون مون کي زيتي سڏيندين ۽ هڪ ڏينهن مري ويندين..“

چيم، ” مان ٽيومر کان سواءِ بہ مري ويندس. حالتون منهنجي لاءِ سازگار نہ آهن، وقت منهنجي لاءِ ٽيومر ٿي پيو آهي. مان مري ويندس. ان جي مون کي پڪ آهي.“

سسٽر زيتون غور سان مون ڏانهن ڏٺو. ڄڻ منهنجي اندر ۾ ليئو پائي ورتائين.

پڇيائين، ” ڇا ٿو چاهين؟“

هڪدم چيم، ” سسٽر، اڄ رات مان هتان ڀڄي ويندس.“

اداس ٿي پيئي چيائين، ” خبر اٿئي، خفيہ ايجنسيءَ جا ڪماندوز اسپتال جي چئني پاسي پکڙيل آهن!“

چيم، ” مون کي ڪجهہ ڪجهہ اندازو آهي.“

چيائين، ” هو تو کي ماريندي ويرم نہ ڪندا !“

چيم، ” تعجب آهي !توهان کي ڪجهہ چون نہ ٿا.“

وراڻيائين، ”اسان جي پشت تي آمريڪا ۽ يورپ جا ملڪ آهن. ڪنهن کي مجال آهي جو اسان سان هٿ اٽڪائي!“

ان قسم جو جواب ڊاڪٽر امان الله بہ ڏنو هو.

چيم، ” بهرحال مان مرڻ لاءِ تيار آهيان. اڄ رات مان هتان ڀڄي وڃڻ جي ڪوشش ڪندس.“

هوءَ مون ڏانهن ڏسندي رهي.

ڪانئس پڇيم، ” منهنجي مدد ڪندين؟“

پڇيائين، ” ڪيڏانهن ويندين؟“
چيم، ” ڪا خبر ڪونهي. شايد ايران، يا هندستان هليو وڃان – بابر ٽپي.“
پڇيائين، ” ڊاڪٽر امان الله تي اعتبار نہ اٿئي ڇا؟“
وراڻيم، ” اعتبار آهي بہ، نہ بہ آهي.“
پڇيائين، ” مطلب؟“
چيم، ” تون ڇا ٿي سمجهين! دهشتگردي جو الزام ڪٽي سنڌ ۾ پير پاتم تہ مون کي جيئرو ڇڏيندا !“
هن ڪو جواب نہ ڏنو.
چيم، ” سسٽر، خفيہ ايجنسين جي ٽارچر سهڻ جي سگهہ مون ۾ نہ آهي، لڳيم ٿو هن ملڪ مان منهنجي لاءِ داڻو پاڻو ختم ٿي ويو آهي.“
پڇيائين، ” داڪٽر امان الله تي اعتبار نہ ڪرڻ لاءِ ٻيو ڪهڙو سبب اٿئي؟“
چيم، ” مون کي شڪ آهي، بلڪہ پڪ آهي تہ هو هٿيارن سان ڀريل ٽرڪ ڏيئي روانو ڪندو. هن کي جنگ کان متاثر ٿيل افغاني ٻارن لاءِ ڪاڌو خوراڪ خريد ڪرڻ لاءِ پيسن جي سخت ضرورت آهي.“
ڪافي دير تائين هو خاموش رهي. پوءِ پڇيائين، ” بارڊر تائين پهچي سگهندين؟“
چيم، ” ڪوشش ڪري ڏسندس، ڪٽن پاڳ.“
هوءَ وري خاموش ٿي ويئي. ڪمري ۾ اولهہ طرف ڪلنڊڙ دريءَ وٽ وڃي بيٺي. پردو هٽائي ٻاهر ڏٺائين. موٽي آئي. ڪجهہ ڪجهہ پريشان پئي لڳي. چيائين، ” اولهہ طرف، اسپتال جي پوئان برساتي نالو آهي. پر، مون کي خبر ناهي تہ ان طرف ڪمانڊوز پهري تي هوندا، يا نہ هوندا.“
” ڪوشش ڪري ڏسڻ ۾ تہ ڪو ڀولو ناهي نہ !“
سسٽر زيتون ڏانهن ڏسندي چيم، ” حياتي هوندي، جي بچي ويس تہ تو کي سدائين ياد رکندس، تو کي دعائون ڏيندس. ۽ جيڪڏهن گولين جو بک ٿي ويس تہ.... “ مون جملو پورو نہ ڪيو.
ٽڏو ساهہ کنيائين. چيائين، ” ياد رکي ڇا ڪندين!“
چيم، ” تون ۽ مان هڪ گمنام ۽ بي نام رشتي جي علامت آهيون. تون ان رشتي جي تصديق آهين.“
ڀريل آواز ۾ چيائين، ” پهرين ڏينهن کان الائي ڇو مان تنهنجي لاءِ پريشان ٿي پئي هيس. مون کي خبر هئي تہ بائيپسي ۽ آپريشن کان پوءِ تون بچي نہ سگهندين.... ۽ هينئر، ۽ هينئر، نہ تنهنجي بائيپسي ٿي آهي، نہ آپريشن ٿيو آهي، پر تڏهن بہ تون، مون کي لڳي ٿو مون کي لڳي ٿو بچي نہ سگهندين!“
منهن ٻئي طرف ڪري اکيون اگهي ڇڏيائين. مون ڏانهن پٺي ڪري بيهي رهي. گهٽيل آواز ۾ چيائين،”. مان اڄ رات انٽينسو ڪيئر وارڊ جو دروازو ٻاهران بند نہ ڪنديس.“
۽ هو تڪڙا قدم کڻندي، ذري گهٽ ڊوڙندي ڪمري مان ٻاهر نڪري ويئي.

46

سسٽر زيتون رات جي ماني کڻائي آئي هئي. ماني ميز تي رکي وارڊ بواءِ هليو ويو. مون سسٽر زيتون ڏانهن ڏٺو. سندس اکيون ڪُنڊن وٽان ڳاڙهيون هيون. لڳو، شايد روئڻ چاهيو ٿي، پر روئي نه سگهي هئي! ڳالهائڻ لاءِ، چوڻ لاءِ مون وٽ ڪجهه به نه هو. ذهن اهڙو خالي، جڻ ريگستان ٿي پيو هو. ريگستان اونهاري جي مند ۾ رڄ پنيان رلائي کورن جهڙيءَ واري ۾ دفن ڪري ڇڏيندو آهي. پر، سياري جي مند جو ريگستان ڏاڍو وسيع، ويڪرو، خالي، خلائن جهڙو ۽ موت جي پاڇي وانگر سرد ۽ بيدرد محسوس ٿيندو آهي. مون کي لڳو محسوس ٿيو ته مان سياري جي مند واري ريگستان ۾ موت جي پاڇي هيٺان ويٺو هوس. مون وٽ ڳالهائڻ لاءِ ڪجهه به نه هو. مان وک وک موت ڏانهن وڌي رهيو هوس.

”ماني نه کائيندين؟“ سسٽر زيتون پڇيو.

”مون کي بک ناهي.“

چيائين، ”سڄي رات الائي ڪيئن، ڪٿي گذاريندين. ٻه گره کائي ڇڏ.“

سندس لهجي ۾ مون کي ماءُ جي ممتا محسوس ٿي. زندگيءَ ۾ ڪڏهن ڪڏهن اسان کي ڪا اهڙي به هستي ملندي آهي، جنهن جي وجود ۾ هڪ کان وڌيڪ علامتون محسوس ٿينديون آهن. ڪجهه ڏينهن ۽ ڪجهه راتين دوران سسٽر زيتون سان ڳالهائيندي، ڪيس ڏسندي مون کي سندس شخصيت ۾ بي انتها محبت ڪندڙ ماءُ، پاءُ لاءِ ڦٿڪندڙ ڀيڻ ۽ اوچتو ملي اک ڇنڀ ۾ وڇڙي ويڻ واري محبت محسوس ٿي هئي. ڄڻ هوءَ منهنجي لاءِ اوپري يا اجنبي نه هئي. منهنجي هئي. مون سان سندس ڪو رشتو هو. اهڙو رشتو جنهن جو ڪو نالو جنهن جي ڪا سڃاڻپ نه هئي. احساسن جو رشتو!

سندس دل رکڻ لاءِ مون ٻه چار گره کائي ورتا.

چيائين، ”سوپ پي ڇڏ. ٻاهر سخت سيءُ آهي.“

هوءَ ٺهڪندڙ سوپ کڻائي آئي هئي. مان سپ سپ ڪري سوپ پيئڻ لڳس.

”اسان جو ڪي ڪي تمنائون فقط دعائن جي حد تائين محدود رهنديون آهن.“

سسٽر زيتون چيو ”منهنجي دعا آهي، تون تمام وڏي عمر ماڻين، ۽ زندگيءَ ۾ ٻيهر مون سان تڏهن ملين، جڏهن منهنجي وڃڻ جو وقت ويجهو هجي.“

سوپ جي سپ منهنجي نڙيءَ ۾ اٽڪي پيئي مُڇ جو ڪنڊو ٿي پيئي.

ڏاڍي اداس مرڪ سان چيائين، ” زندگي ۾ ڪو انسان اهڙو ملندو آهي، جنهن سان حياتي گذارڻ جو خواب معراج محسوس ٿيندو آهي. ۽، ڪڏهن ڪو اهڙو شخص به ملندو آهي، جنهن جي هٿن ۾ مرڻ ڏکن کان نجات جو سبب لڳندو آهي.“

منهنجو ساهه سيني ۾ بند ٿي ويو. ڪائنات جي ماٺ مان انيڪ آوازن جو پڙلاءُ ٻڌڻ ۾ آيو. حياتي وِهُ وٺو آهي. حياتي وِهُ وٺو آهي. آواز ايڏا واضع ۽ اوچا، جو انٽينسو ڪيئر جو ڪمرو ۽ ڪمري جي درن درين جا شيشا وڄڻ لڳا. حياتي وِهُ وٺو آهي، حياتي وهه وٺو آهي!

ان مهل اوچتو، در کليو ۽ ڊاڪٽر امان الله خان اندر هليو آيو. جڻ ڪا اڻ تڻ هئس. ڳالهائڻ لاءِ وات کوليائين، پر مون کي گم سم ڏسي چپ ٿي ويو. سسٽر زيتون ڪمري مان هلي ويئي.

ڊاڪٽر امان الله خان پڇيو، " ڪو خاص سبب آهي؟"

ڪنڌ کڻي ڊاڪٽر امان الله ڏانهن ڏٺم. انڪار ۾ ڪنڌ لوڏيندي چيم، " نه، ڪو خاص سبب ڪونهي، ۽ هونءَ به جيڪي ڪجهه مون سان وهي واپري رهيو آهي، سو گهٽ آهي ڇا!"

" يار جوڳي! تون مايوس ٿيندي ويرم نه ٿو ڪرين." ڊاڪٽر امان الله خان چيو، " ٽين دنيا جي سياست ۾ حالتون ڏسندي ڏسندي بدلجي وينديون آهن."

بيزاري وچان چيم، " مون کي توهان جي ۽ ٽين دنيا جي سياست سا ڪا به دلچسپي نه آهي."

هڪدم وراڻيائين، " تنهنجي دلچسپي ۽ عدم دلچسپي جو سياسي ڦيڙ گهيڙ تي ڪو اثر نه پوندو."

چيم، " مون کي خبر آهي."

هڪدم چيائين، " تنهنجو انٽرويو حڪومت ۽ مخالف ڌرين جي وچ ۾ وڏي ڇڪتاڻ جو سبب ٿي پيو آهي."

مون تعجب وچان ڊاڪٽر امان الله ڏانهن ڏٺو.

چيائين، اڄ اسيمبليءَ جي ڪيفيٽريا ۾ هڪٻئي تي الزام هنيا اٿائون، سياٽي، سياٽي نه ته پرهين اسيمبليءَ جي ايوان ۾ تنهنجو انٽرويو وڏي بحث جو سبب ٿي پوندو."

مون تڏهن به نه ڳالهايو.

ڊاڪٽر امان الله خان چيو، " ڪيفيٽيريا ۾ ويٺل صحافين کي لکڻ لاءِ وڏو مواد ملي ويو آهي. تون رڳو چپ ڪري ويٺو تماشو ڏسجانءِ."

ماني واري ٽري کڻي مان ڪمري جي هڪ ڪنڊ ۾ سائيڊ بورڊ تي رکي آيس.

پڇيائين، " ماني ڇو نه کاڌي اٿئي؟"

وراڻيم، " بک ناهي."

چيائين، " مان تنهنجي ڪيفيت سمجهي سگهان ٿو. ٻن ٽن ڏينهن جي اندر تنهنجي سنڌ وڃڻ جو بندوبست ٿي ويندو."

ڪجهه طنز وچان پڇيم، " هٿيارن سان پريل ٽرڪ سان؟"

ڦڪي کل کلندي هڪدم سنجيده ٿي ويو. گنڀير لهجي ۾ چيائين، " تون گهوٽڪيءَ وٽ ٽرڪ مان لهي ويجانءِ."

اندر ۾ جَڪَ کائيندي پڇيم، " روهڙي وٽ ڇو نه؟"

” ان ڪري جو... هن جملو پورو نہ ڪيو. غور سان مون ڏانهن ڏٺو. ” ان ڪري جو روهڙيءَ وٽان ٽرڪ سان ٻہ ڏريون ملنديون. مان ان سموري معاملي کان تو کي جدا رکڻ چاهيان ٿو.“

مون کي اڻ تڻ ٿي پيئي. پڇيم، ” ڪهڙيون ٻہ ڏريون.“

غور سان مون ڏانهن ڏٺائين.

پڇيم، ” راز جي ڳالهہ آهي تہ مان نہ پڇندس.“

” ها، هونءَ تہ راز آهي، پر تو کان ڪهڙو راز.“

چيائين، ” خيرپور وٽان ڌاڙيلن جي لاءِ هڪ ڏر هٿيار ڪٺي ويندي، ۽ سکر وٽان ٻي ڏر حيدرآباد ۽ ڪراچي جي شهري علائقن لاءِ هٿيار کڻندي.“

تعجب وچان پڇيم، ” ڪلم ڪلا، ڏني وائني !“

کوڙي کل کلندي چيائين، ” ها، ڏني وائني، ان ڪري جو ڀڄاڳاڇا ڪرڻ وارن جون اکيون پيٽ ۾ هونديون آهن، سندن پيٽ جڏهن ڀريل هوندو آهي، تڏهن سندن اکيون بند هونديون آهن.“

مون کي سندس ڳالهہ سمجهہ ۾ اچي ويئي. شهري ڌاڙيلن ۽ ٻهراڙيءَ جي ڌاڙيلن جي پشت تمام مظبوط آهي. ڪين لهر نہ ڪو لوڏو آهي.

مون ڊاڪٽر امان الله کان پڇيو، ” اسيمبليءَ جي ڪيفيٽيريا ۾ چا تي بحث ڇڙي پيو هو؟“

وراڻيائين، ” مخالف ڌر بينظير جي حڪومت تي، بلڪ خود بينظير تي الزام مڙهيو آهي تہ هوءَ سنڌ جي دهشتگردن جي پشت پناهي ڪري رهي آهي، جنهن ۾ سندس مڙس آصف زرداري شامل آهي، ۽ اسلام آباد ۾ دهشتگردن جي موجودگيءَ ان ڳالهہ جو ثبوت آهي.“

مون کي چڙ وٺي ويئي. چيم، ” ڊاڪٽر، مان دهشتگرد نہ آهيان، گلاب دهشتگرد نہ آهي. تون چڱي طرح ڄاڻين ٿو.“

” مان ڄاڻان ٿو چڱي طرح ڄاڻان ٿو.“ ڊاڪٽر امان الله چيو ” پر، سموري معاملي جو مخالف ڌر پورو پورو فائدو کڻي رهي آهي.“

چيم، ” ان جو مطلب تہ انٽرويو بيڪار ثابت ٿيو آهي.“

” نہ،نہ.“ هن هڪدم چيو ” انٽرويو بينل پاٽيءَ ۾ اڇلايل ڇپ ثابت ٿيو آهي. وڏي هلچل متل آهي.“

ڊاڪٽر امان الله خان ڏاڍو ذهين هو. مون کي سندس نيت تي ڪڏهن ڪڏهن شڪ ٿي پوندو آهي. مون ڏٺو آهي تہ وڏيڪ ذهين ماڻهو پاڻ کان گهٽ ذهين ماڻهو کي ڏاڍي بيدردي سان استعمال ڪندو آهي. هن چارڻ کي استعمال ڪيو ۽ سندس موت جو ڪارڻ ٿيو. هينئر هو مون کي استعمال ڪري رهيو هو. پر، هڪ ڳالهہ واضع هئي. هن هڪ پاسي منهنجي مدد ڪرڻ پئي چاهي، ۽ ٻئي پاسي منهنجي ابتر حالتن کي پنهنجي حق ۾ استعمال ڪرڻ جي سعي پئي ڪئي. هو مون کي پوليس ۽ خفيہ ايجنسين جي حوالي ڪري سرخرو ٿي پئي سگهيو پر هن ائين نہ ڪيو.

چيائين، ” مون کي سڀاڻي جي اخبارن جو انتظار آهي.“

مون کي محسوس پئي ٿيو تہ هو مخالف ڌرين ۽ حڪومت درميان تنازعہ جو ڇڪتاڻ جو خواهشمند هو. اهڙيون حالتون هن لاءِ موزون هيون، هن لاءِ فائديمند هيون.
وڃڻ لاءِ اٿي بيٺو چيائين، ” اسين پناڻ پنهنجي مهمان لاءِ جان ڏيندا آهيون. تون ڪو فڪر نہ ڪر. تنهنجو وار ونگو نہ ٿيندو. تون آرام ڪر. هڪ ٻن ڏينهن ۾ سڀ ٺيڪ ٿي ويندو.“
هو منهنجي پنيان در ڏانهن وڌي ويو. در وٽ بيهي، منهن ورائيندي چيائين، ” پر، هڪڙي ڳالهہ جو خيال رکجانءِ، جوڳي ! ڪنهن بہ صورت ۾ شڪيلہ جي چڪر ۾ نہ اڇجانءِ. هوءَ بنا ڪنهن شڪ شبهي جي خفيہ ايجنسين جي پگهاردار ايجنٽ آهي.“
ڊاڪٽر امان الله هليو ويو.
مان مٿي هينان ٻانهون ڏيئي ليٽي پيس. اکيون ڇت ۾ اٽڪائي ڇڏيم. ڏسنديئي ڏسندي ڇت مان ڇارا لٽڪڻ لڳا. ڇارن مان هٿ جيڏا ڪوڙيئڙا هيٺ لهڻ لڳا. سندن اکيون ٻاهر نڪتل هيون، جن مان ڳاڙهي پيلي روشني پئي نڪتي ! ڪوريئڙن جو تعداد وڌندو پئي ويو. هو هيٺ لهڻ لڳا، منهنجي مٿان ! ڪمري جي بلبن جي روشني جهڪي ٿي ويئي. اوندوهہ وڌنڌي ويئي، اوندهہ ۾ ڪوريئڙن جون خوفناڪ اکيون وڏيڪ چمڪڻ لڳيون. هڪ ڪوريئڙو، جنهن جو جسم ڪمي ءَ کان وڏو هو. ڇارن مان ڇڏائجي، اچي منهنجي سيني تي ڪريو. منهنجي وات مان خوفناڪ وڏي رڙ نڪري ويئي. مان ڇرڪ ڀري اٿي ويهي رهيس.
سامهون سسٽر زيتون بيٺي هئي.
سيني ۾ دل ڪُرڙيءَ وانگي ڦٽڪي رهي هئي. مون وڇڙندڙ لفظن ۾ سسٽر زيتون کان پڇيو، ” مون کي ٻڌاءِ سسٽر ! مان جيڪي ڪجهہ ڪري رهيو آهيان، ٺيڪ ڪري رهيو آهيان، يا غلط ڪري رهيو آهيان؟“
ٿڌو ساهہ کنيائين. چيائين، ” مون کي ڪا خبر ڪونهي تہ تون صحيح ڪري رهيو آهين، يا غلط ڪري رهيو آهين؟“
هوءَ منهنجي ويجهو هلي آئي. شال منهنجي پاسي کان رکندي چيائين، ” ٻاهر ڏاڍو سيءُ آهي. هيءَ شال ويڙهي ڇڏجانءِ.“
مون سندس ٻاجهاري منهن ۾ ڏٺو.
هڪ لفافو منهنجي کيسي ۾ وجهندي چيائين، ” هن ۾ ڪجهہ پيسا آهن.“
مون وٽ ڳالهائڻ لاءِ مناسب لفظ نہ هئا.
سسٽر زيتون هڪ پُڙو منهنجي پرسان رکي ڇڏيو. ڏانهنس ڏٺم. چيائين، ” هن ۾ آمليٽ جا سئنڊوچز آهن. مون تنهنجي لاءِ ناهيا آهن. کٽي وڃجانءِ.“
بہ ٽي ڪلاڪ اڳ جنهن ڪيفيت ۾ مون کيس ڏٺو هو ان ڪيفيت ۾ نہ هئي.
ڳالهائڻ لاءِ، سندس ٿورا مڃڻ لاءِ مس وات کوليم، جو هن چيو ” نہ، ڪجهہ نہ چئجانءِ.“

مان چپ ٿي ويس.
چيائين، ” مون کي خبر آهي، اسين ٻيهر هڪٻئي سان ملي نہ سگهنداسين. ۽ نہ ئي هڪٻئي کي ڏسي سگهنداسين.“
مان ڏانهنس ڏسندو رهيس.
واچ ۾ وقت ڏسي ڳالهايائين. چيائين، ” اڄ رات مان انٽينسو ڪيئر وارڊ جو ٻاهريون در بند نہ ڪنديس.“
مان پلنگ ڇڏي اٿي بيهي رهيس. مون کي محسوس ٿيو هوءَ پنهنجي وجود ۾ بي انتها ضبط جي ڪري ڪنبي رهي هئي. اسين ڪجهہ دير تائين هڪٻئي ڏانهن ڏسندا رهياسين.
پوءِ، مون هيٺ جهڪي سندن پيرن تي عقيدت وچان هٿ رکيا.
هوءَ هڪدم وک کن پري ٿي بيٺي ۽ پوءِ منهن ورائي، تڪڙن قدمن سان ڪمري مان هلي ويئي.

47

اسلام آباد جو راتيون قبرستان جي راتين وانگر خاموش ۽ اونداهيون هونديون آهن. ۽ سياري جون راتيون باقي ٽن موسمن جي راتين کان وڌيڪ هيڪليون، موت جيان ماٺ، ۽ ڀوائتيون ٿينديون آهن. رکي رکي ماٺ واري ماحول کي گدڙن جي اوناڙ چيري ڇڏيندي آهي. شهر جي وچ ۾ ڇڏيل گهاٽي جهنگ مان، جنهن کي گرين ايريا سڏيندا آهن، اوچتو ڦڙڦوٽ ۽ جانورن جي ٺهڻ جو آواز ٻڌڻ ۾ ايندو آهي، ۽ وري هڪدم خاموشي ڇانئجي ويندي آهي. اهڙي ڪيفيت ۾ ڪو ننڍڙو جانور ڪنهن وڏي جانور جو شڪار ٿي پوندو آهي.

مون دريءَ جو پردو هٽائي ٻاهر ڏٺو. ٻاهر اونده هئي، گگهه اونده، خاموشي هئي، قبرستان جهڙي خاموشي. سيءَ جو اندازو ان مان لڳايم، جو دريءَ جو شيشو منهنجي ساهه سان ڪڪرائون ٿي پئي پيو. مون واچ ۾ وقت ڏٺو. رات جو هڪ ٿي رهيو هو. مون شال ۽ سينڊوچز جو پڙو ڪٺي ورتو. انٽينسو ڪيئر جي ڪمري تي آخري نگاهه وڌم. ان وقت مون کي سسٽر زيتون ڏاڍي ياد آئي. هوءَ سامهون هجي ها ته ڀاڪر ۾ پري، ڳڙانري پائي، سندس مقدس هٿ چمي هليو وڃان ها ! پر، هوءَ، منهنجي سامهون نه هئي. ڪمري جي هڪ هڪ شيءَ مان سندس موجودگيءَ ۽ هئڻ جي هٻڪار پئي آئي.

مون کي خبر ڪونهي ته مڪمل مجبوريءَ جي حالت ۾ ٻيو ڪو بيوس انسان ڪيئن محسوس ڪندو آهي. مون پنهنجي وجود ۾ ناپر محسوس ڪئي. منهنجي ذهن ۾ ڪنهن اڻ ڏٺي خوف جو واسو نه هو. بلڪ، منهنجي ذهن ۾ ڪجهه به نه هو. منهنجو ذهن خالي هو— ائين خالي هو جيئن کوکي وانگر خالي هڏائين کوپري ! ٻاهرين در وٽ وڃي بيٺس. منهن ورائي ڪمري ڏانهن ڏٺم. سسٽر زيتون جي آخري جملي جو پڙلاءُ ٻڌڻ ۾ آيو. ” اسين ٻيهر هڪٻئي سان ملي نه سگهنداسين، ۽ نه ئي هڪٻئي کي ڏسي سگهنداسين.“

مون اکيون بند ڪري ڇڏيون. سسٽر زيتون منهنجي وجود ۾ ان نوجوان جو عڪس ڏسي ورتو هو جنهن کي دماغ ۾ ٽيومر هو ۽ جنهن آپريشن ٿيٽر ۾ دم ڏيئي ڇڏيو هو. دنيا ۾ ماءُ جي محبت کان مٿاهين ڪا محبت نه آهي. اڌ ۾ رهجي ويجي ته ممتا ڪائنات ۾ آسمانن ۽ زمينن جي وچ ۾ ڀٽڪندي رهندي آهي. سسٽر زيتون جي رهجي ويل ممتا جو مرڪز اهو ٽيومر وارو نوجوان ٿي پيو هو، جنهن جو لاش هن ايمبولنس ۾ اسپتال کان ٻاهر ويندي ڏٺو هو. ان نوجوان کي وساري نه سگهندي هئي. هن جڏهن به مون ڏانهن ڏٺو هو مون کي سندس نگاهن ۾ ڀٽڪندڙ ممتا نظر آئي هئي.

انٽينسو ڪيئر يونٽ جي ٻاهرين در کي آهستگيءَ سان کوليم، هڪ ٻتيءَ کان سواءِ ورانڊي جون سموريون ٻتيون وساميل هيون. اڳ ائين نه ٿيندو هو. سڄي رات سموريون ٻتيون ٻرنديون هيون. بنا ٻيهڻ ۽ ترسڻ جي مان ورانڊي مان لنگهي ويس. ڀڃن تي هلندي ڏاڪڻ لهي ويس. ڏاڪڻ جي ڀرسان عمارت مان ٻاهر نڪري وڃڻ وارو وڏو دروازو هو. دروازو کليل هو. دروازي مان نڪري، وک ڪٺي سفيدي

جي وٽن جي هيٺان وچي بيٺس. سيءُ ايڏو هو جڻ ماحول ۾ هوا بدران برف هلي رهي هئي. مون شال کولي ڪنڌ ۾ ڪلهن تي ويڙهي ڇڏي. ڏاڪڻ طرف چار فٽ کن اوچي پٽ هئي ۾ پٽ آڏو هيج جو لوڙهو هو. وٽن هيٺان وک وک ڪڍندو، ڏاڪڻ پٽ وٽ وچي بيٺس. هيڏانهن هوڏانهن ڏٺم. انٽينسو ڪيئر يونٽ ۾ مون واري ڪمري جو پڙدو ٿورڙو هٽيل هو. الائي ڇو مون کي پڪ هئي ته هوءَ سسٽر زيتون هئي. مون ٻانهن مٿي ڪري هٿ لوڏيو. پڙدو هڪدم ڇڪجي ويو.
هيج کي هٿن سان پري ڪري، پٽ ٽپي – مان ڊاڪٽر دراڻيءَ ۽ ڊاڪٽر امان الله خان جي اسپتال مان نڪري ويس. اتي ئي پٽ وٽ ڪرونبڙو ٿي ويهي رهيس. مون کي محسوس ٿيو ڪاهيءَ جي ٻئي پاسي کو آهستي آهستي پنڌ ڪري رهيو هو. مون ساهه روڪي ڇڏيو. ڪاهيءَ جي پريئن پاسي مون کي شاليءَ جي موٽر نظر نه پئي آئي. اونده ڪوهيڙي وانگر ٿي پيئي هئي. ٻن ڇئن وکن کان اڳتي ڪجهه نظر نه پئي آيو. پريان، ايف ٽين ٽو سيڪٽر جي سڙکن تي ٻرندڙ بلب ڏيئن وانگر پي ڏٺا. قدمن جو آواز بند ٿي ويو. لائيٽر ٻاري ڪنهن سگريٽ دُکايو. ٻن ڇئن سيڪنڊن لاءِ لائيٽر ٻري وري وسامي ويو. مان سندس چهرو چڱي طرح ڏسي نه سگهيس. هن ٻه چار وڏا ڪش هڻي ورتا. هر ڪش سان سگريٽ جو ڦلو وڌيڪ روشن ٿي ڏيرو ٿي پئي ويو. هُن وري هلڻ شروع ڪيو.
ڪير آهي؟ مان سوچ ۾ پئجي ويس. مون کي لڳو هو پاڻ ۾ هڪ کان وڌيڪ هئا. پڪ خفيه ايجنسين جا ماڻهو هئا. اسپتال تي نظر رکي بيٺا هئا ! اوجهڙي ڪيمپ ۾ بمن ۽ بارود جي ڦاٽڻ کان پوءِ خفيه ايجنسين سڏو سنئون افغانين سان هٿ اٽڪائڻ ڇڏي ڏنو هو. هونءَ به افغانستان واري جنگ ۾ ٽنگ اٽڪائي، پاڪستان پنهنجي لاءِ انيڪ مسئلا پيدا ڪري وڌا هئا. ڊاڪٽر دراڻيءَ جي اسپتال ۾ دلبر خان ۽ ڪشمير خان جي حجرن ۾ داخل ٿي ڪاروائي ڪرڻ بدران هنن افغانين لاءِ ڪم ڪندڙ ايجنٽن کي مارڻ مناسب سمجهيو هو. شايد اهو ئي سبب هو جو هنن مسڪين چارڻ کي به اٽڪ پل وٽ ماري وڌو هو. پٽ وٽ ڪرونبڙو ٿي ويٺي ويٺي مون کي پڪ ٿي ويئي ته خفيه ايجنسين جا ڪمانڊوز مون کي ماريندي ويرم نه ڪندا - ۽ اهو به خيال آيم ته پاري جهڙي رات ۾ هو شايد منهنجا منتظر هئا. پر، ڪين ڪجهه خبر پيئي ته مان ان رات، هڪ وڳي ڌاري اسپتال مان فرار ٿي ويو هوس!
ابتر حالتون انسان کان گهڻو ڪجهه ڪسي وٺنديون آهن. مان ماڻهن مان يقين وڃائي ويٺو هوس. سسٽر زيتون ۽ شاليءَ کان سواءِ ٽئين ڪنهن به شخص کي منهنجي فرار جي خبر نه هئي. جيتوڻيڪ امڪان کان ٻاهر پئي محسوس ٿيو پر مون کي ٻنهي تي شڪ ٿي پيو. ٻنهي مان ڪنهن هڪ مون کي مارائڻ لاءِ چار وڇايو آهي. ايڏي دليريءَ سان مون کي اسپتال مان پڇي وڃڻ جو موقعو ناهي ڏيڻ چرچو نه هو! ان ويساهه گهاتي ۾ دوکي ۾ سسٽر زيتون جو هٿ آهي ! ضرور هٿ آهي !مون کي پهريون دفعو پنهنجي احمقپڻيءَ تي افسوس ٿيو. اسپتال مان فرار ٿيڻ ۾ مون کي ڪنهن جي مدد لاءِ واجهائڻ نه گهرجي ها ! پنهنجي ساءِ پروگرام ٺاهيان ها، پل به چار ڏينهن لڳي وڃن ها، ۽ پوءِ پڇي وڃان ها ! مان وڏي غلطي

ڪري وينو هوس. سسٽر زيتون جي آخري جملي جو مطلب مختلف مفهوم سان سمجهڻ ۾ اچڻ لڳو. ”اسين ٻيهر ٻئي هڪٻئي سان ملي نہ سگهنداسين. ۽ نہ ئي هڪ ٻئي کي ڏسي سگهنداسين.
مطلب ۽ مفهوم سمجهہ ۾ اچڻ لڳو. مان مارجي ويندس ! منهنجي مري وڃڻ کان پوءِ، ظاهر آهي، اسين هڪٻئي کي ڏسي نہ سگهنداسين ۽ نہ ئي هڪٻئي سان ملي سگهنداسين !
مون کي اوچتو شالي جو خيال آيو. هوءَ جيڪڏهن خفيہ ايجنسين جي پگهاردار آهي، تہ پوءِ منهنجي لاءِ سندس مدد سراسر دوکو آهي ! هوءَ پڪ خفيہ ايجنسين جا ايجنٽ وٺي آئي آهي ! خفيہ ايجنسين جي ڪمانڊوز اسپتال کي گهيري ۾ ورتو آهي ! آمريڪا ۽ يورپي ملڪن جي ناراضگيءَ جي ڊپ کان هنن افغانين جي اسپتال تي ڇاپو هڻڻ کان پاسو ڪيو آهي ! هنن شالي جي مدد سان مون کي مارڻ يا هٿ ڪرڻ جو سٽل سٽيو آهي ! جهنگ ۾ هلڻ جا جيڪي آواز ٻڌي رهيو هوس، سي آواز سرڪاري ايجنسين جي خونخوار ڪمانڊوز جا هئا ! هو يا تہ مون کي ماري وجهندا، يا مون کي گرفتار ڪري هٿيارن جي سمگلنگ ۽ دهشتگرديءَ جو اعتراف ڪرائيندا ! افغانين خلاف ڪاروائي ڪرڻ لاءِ ثبوت هٿ ڪندا !
ہ ناڪام شاديون، ۽ اسلام آباد جي چونڊ ۽ نامور ماڻهن سان مراسم ۽ دوستي رکڻ واري عورت لاءِ منهنجي حيثيت اونداهي ڪنڊ ۾ رکيل ڪيڪٽس جي ڪونڊي کان وڌيڪ نہ هئي. وساريل، ۽ نظر انداز ڪيل ! انٽينسو يونٽ جي ڪمري ۾ ڪيل فيصلي تي مون ڳنڍ ڏيئي ڇڏي. مان سرحد ٽپي يا تہ هندستان هليو ويندس، يا ايران هليو ويندس ! ايران هليو ويندس ! ها، ايران هليو ويندس !
مون ڪرونڊڙو تي آهستي آهستي هلڻ، بلڪ چرڻ شروع ڪيو. جهنگ ۾ هلڻ وارن اجنبي ڪمانڊوز جي آوازن کان مان پري ٿيندو ويس. گوڏن ۽ هٿن تي رڙهندو، ڪاهيءَ مان نڪري مان ٻئي پاسي سيڪٽر يارهين ڏانهن ويندڙ رستي تي وڃي پهتس. پيرن تي مس بيٺو هوس، جو مون شالي جو آواز ٻڌو، ”جوڳي!“
مون کان ڇرڪ نڪري ويو. مان وري ويهي رهيس. شالي گهاٽن وڻن مان ٻاهر نڪري آئي. مون کي حيرت پئي تي تہ ايڏي گهگهہ اونده ۾ هن مون کي ڪيئن ڏٺو ۽ ڪيئن سڃاتو هو ! هوءَ تہ مون ڏانهن هلي آئي. مون کي ٻانهن مان هٿ وجهندي چيائين، ”جوڳي ! جلدي ڪر. سامهون، وڻن جي ٻئي پاسي منهنجي گاڏي بيٺي آهي. هل، جلدي ڪر.“
مون سڙٻاٽن ۾ چيو ”مان نہ هلندس.“
”ڇريو ٿيو آهين ڇا ! “ حيرت وچان پڇيائين.
”جهنگ ۾ ٻارهن کن افغاني ڪمانڊوز ڦهري تي آهن.“
”شالي مان نہ هلنديس.“ چيم، ”تنهنجا مون تي انيڪ احسان آهن. مون دهشتگرد کي پناه ڏيئي پنهنجي لاءِ مصيبت ڪڙي نہ ڪر. تون وڃ، مون کي ڇڏي ڏي.“

” نہ جوڳي نہ.“ سڙياتن ۾ ڳالهائيندي چيائين, ” تنهنجي لاءِ سموريون واٽون, سمورا رستا بند آهن. ڪيڏانهن ويندين؟“

” مان هندستان هليو ويندس.“ چيم, ” مان ايران هليو ويندس. بهرحال, هن ملڪ ۾ نہ رهندس.“

” سمجهين ٿو تہ سرحدن تائين پهچي سگهندين ! “ شالي پٽڪن ۾ چيو ” انٽرويو ڏيئي جيڪا غلطي ڪئي اٿئي, تنهن تنهنجي پهچڻ جا سمورا رستا بند ڪري ڇڏيا آهن.۾

دل ۾ آيو تہ چوانس ! انٽرويو ڏيئي نہ, مون تو سان پهچڻ جو پروگرام ٺاهي پنهنجي پهچڻ جا سمورا رستا بند ڪري, موت کي دعوت ڏني آهي. پر, مون ڪجهہ نہ چيو پڇيو مانس, ” مون کي گگهہ اونده ۾ ڪيئن سڃاتيئہ؟“

وراٽيائين, ” مون وٽ نائيٽ ويزن لينسز واري دوربين آهي.“

” اوهہ ! “ مون کي حيرت ٿي. شاليءَ وٽ اهڙي دوربين ڪٿا آئي ! رات جو ڏسي سگهڻ لاءِ نائيٽ ويزن لينسز واريون دوربنيون, ۽ ڪيميرائون بي انتها مهانگيون ۽ ناياب ٿينديون آهن. عام ماڻهو جي پهچ کان ٻاهر هونديون آهن.

دوربين سان اسپتال ڏانهن ڏسندي چيائين, ” ہ ڪمانڊوز هن طرف اچي رهيا آهن. هل جوڳي, دير نہ ڪر.“

ڪيس ٻانهن ۾ هٿ وجهي, پاڻ ڏانهن ڇڪي ورتم. سڙياتن ۾ چيم, ” موت مون کان سڏ پنڌ تي آهي. مان هڪ اعتراف ڪرڻ چاهيان ٿو.“

” هتان هل.“ چيائين, ” گاڏي ۾ هلي ڳالهائينداسين.“

” نہ“ چيم, ” مان هتي, ۽ هن وقت ڳالهائيندس.“

” چريون نہ ٿي جوڳي.“ شاليءَ چيو هنن کي جيڪڏهن ڪڙڪ پئجي ويئي تہ ڪلاشنڪوف مان برسٽ هلائيندي ويرم نہ ڪندا !“

” منهنجي ڳالهہ غور سان ٻڌ شالي ! “ سندس ڳالهہ کي اهميت نہ ڏيندي چيم, ” توسان, اڄ تائين تو کي حاصل ڪرڻ لاءِ, ۽ حاصل ڪري ڇڏي ڏيڻ لاءِ محبت ڪئي ويئي آهي. مون توسان, تو کي وڃائڻ لاءِ محبت ڪئي آهي.“

گهڙي کن لاءِ منجهي پئي. چيائين, ” اڙي بابا, اهي ڳالهيون گهر هلي ہ تہ ڪري سگهين ٿو.“

چيم, ” منهنجو ڪو ہ گهر ڪونهي.“

چيائين, ” هڪ گهر تنهنجو آهي. بلڪ, هڪ گهر اهڙو آهي, جتي ڪنهن کي تنهنجو انتظار آهي.“

ٻانهن ۾ هٿ وجهي, سٽ ڏيئي مون کي اٿاريندي چيائين, ” تو کي هنن ڪمانڊوز جي باري ۾ تر جيترو ہ اندازو ناهي. هي اهي ئي آهن, جن تنهنجي دوست چارڻ کي ماري وڌو هو.“

گگهہ اونده ۾ موت جهڙي خاموشي ۾ سڪل پنن ۽ پٿرن آواز پيدا ڪري وڌو. آواز سان گڏ ڪلاشنڪوف مان لاڳيتو ہ ٽي برسٽ هلي پيا.

شالي ۾ مان هڪدم ليٽي پياسين. شالي سڙٻاٽن ۾ چيو، " رستي جي ٻئي پاسي تائين اصل مٿي ٿيڻ جي ڪوشش نہ ڪجانءِ."

ٺونٺين ۾ پيٽ تي رڙهندا، اسين رستي جي ٻئي پاسي هليا وياسين. ان دوران ٻہ چار برسٽ هليا. وڻن ۾ لڳا، پکي اڏاڻا، گدڙن ۾ ڀاڄ پيئي، جهنگ ۾ هل تي پيو هل بہ ايڏو جو وائڙو ڪري ڇڏي!

شاليءَ چيو " ڀرئين وراڪي وٽ، وڻن جي پرسان منهنجي گاڏي بيٺي آهي، ڊوڙڻو پوندو."

چيم، " تون ڀڄي وڃ. مان سيڪٽر يارهون ٽپي، گولڙا شريف هليو ويندس."

مون کي ڳرانڙي پائي چنبڙي پيئي. چيائين، " مون سان چو نہ ٿو هلين ! مون سان چو نہ ٿو هلين ! ها، مون کي خبر آهي تہ مون سان ڇو نہ ٿو هلين. ڊاڪٽر دراني ۽ ڊاڪٽر امان الله منهنجي باري ۾ توکي سڀ ڪجهہ ٻڌائي ڇڏيو آهي سڀ ڪجهہ""

هوءَ مون ڪان پري ٿي ويئي.

اوندهہ ۾ مان سندس چهرو ڏسي نہ سگهيس. پريل آواز ۾ چيائين، " پر، هڪڙي ڳالهہ ياد رکجانءِ، جوڳي! مان مرندي مري ويندس، پر توکي دوکو نہ ڏيندس."

اوچتو ٻيهر برسٽ هليو. اسين اڇل کائي ليٽي پياسين. ان کان پوءِ هيڏانهن هوڏانهن وڻن ۾ گوليون لڳنديون رهيون ۽ افغان ڪمانڊوز جي ڊوڙڻ جا آواز ايندا رهيا. اوچتو مون ڄڻ محسوس ڪيو تہ شالي ڄڻ درد وچان ڦٿڪي رهي هئي. مون کيس ٻانهن ۾ ڀري ورتو. کيس سڙٻاٽن ۾ سڏ ڪيم، " شالي، شالي ! " گولين هلڻ جو آواز بند ٿي ويو.

شالي ٻڏندڙ آواز ۾ چيو، " مون کي ٽنگ ۾ گولي لڳي آهي."

هٿ لائي ڏٺم. کيس کاٻي ٽنگ ۾ گولي لڳي هئي. منهنجا ٻئي هٿ رت هاڻا ٿي پيا.

48

ڳالهہ اوندهہ ۾ نظر ڪجهہ ڪون پئي آيو پر جهنگ ۾ افغان ڪمانڊوز جي پيڇڻ جا آواز وڌندا پئي ويا. مون کي ائين پئي لڳو هو ڇڻ اسان جي رخ ۾ وڌندا پئي آيا.

شاليءَ درد وچان ڦٿڪندي، جهيڻي آواز ۾ چيو ” منهنجي پرس مان گاڏي جو چابيون ڪڍي وٺ، ۽ هتان هڪدم هليو وڃ.“

” تو کي ڇڏي، هن حال ۾، مان هتان هليو وڃان، پڇي وڃان ! “ سڙٻاٽن ۾ چيم، ” نہ شالي، نہ. اهو ممڪن ئي نہ آهي.“

” هو تو کي ماري وجهندا.“ شاليءَ چيو ” جنهن جنهن شخص وٽ افغان جهنگ جا هٿيار پاڪستان ۾ وڪرو ٿيڻ جو راز ۽ ثبوت آهي، تنهن کي سندن ڪمانڊوز جيئرو نہ ڇڏيندا آهن تو هتان هڪدم هليو وڃ.“

” ۽ تو کي ڇڏي ڏيندا؟ “

” ها، مون کي ڇڏي ڏيندا.“

” چو ڇڏي ڏيندا؟ “

” تون ان ڳالهہ کي اتي ئي ڇڏي ڏي، ۽ هتان هليو وڃ.“

” تون وڏي غلطفهميءَ ۾ آهين شالي.“ ڳچي مان مفلر لاهي سندس ٽنگ تي ويڙهيندي چيم، ” هو تو کي هتان کڻي ويندا، ۽ ڪنهن ڏورانهين هنڌ تو کي ماري تنهنجو لاش اڇلائي ڇڏيندا. اسپتال ٻاهران پوليس لاءِ تنهنجو لاش ڇڏي پنهنجي لاءِ مصيبت ڪڙي نہ ڪندا.“

هن جواب نہ ڏنو. ٻڏندي پئي ويئي، ساڻي ٿيندي پئي ويئي. مون ڪيس اٿاري ويهاريو. ڪائنس پڇيم، ” گاڏي تائين هلي سگهندين؟“

جهيڻي آواز ۾ چيائين، ” تو اڳ مون سان هلڻ کان انڪار ڪيو هو. تون پنهنجي پروگرام مطابق هليو وڃ.“

” ان ڳالهہ ۾ ۽ گهڙي کن ۾ بدلجي ويل حالتن ۾ فرق آهي.“ ڪيس ڀاڪر ۾ ڀريندي پڇيم، ” گاڏي تائين هلي سگهندين؟“

ڪنڌ لوڏيندي ٻڙڪن ۾ چيائين، ” ها، هلي سگهنديس.“

مان اٿي بيٺس. ڪيس ٻنهي ڪلهن کان جهلي اٿاري بيهاريم. سندس هڪ ٻانهن پنهنجي ڪنڌ ۾ وجهي ڇڏيم. پنهنجي ٻانهن ورائي ڪيس پاڻ سان سوگهو ڪيم. مون سان گڏجي ٻہ چار وکون کنيائين. لڳم تہ ٽنگن مان جڻ ست نڪري ويس. وک وچڙي پيس. سمورو بار مون تي ڇڏي ڏنائين. مون ڪيس ٻانهن ۾ کڻي ورتو. ٽڪرين ٽڪرين ٻرانگهون ڪٽندو مان گاڏي ڏانهن وڌڻ لڳس. اوندهہ ۾ وٽن

ٽٽڻ سان ٺڪاءُ ٿيندي، ٽاپا کائيندي ۽ ٿڪيندي مون محسوس ڪيو ته مان گاڏي تائين پهچي نه سگهندس، ۽ افغان ڪمانڊوز اسان کي گولين سان پُرڻ ڪري ڇڏيندا.

آخري سگهه ساري مان جهنگ جي پهرئين وراڪي مان ٻاهر نڪري ويس. سامهون شاليءَ جي اهائي گاڏي بيٺي هئي، جنهن گاڏي ۾ هوءَ مون کي اڌ نهيل عمارت مان وٺڻ آئي هئي. اوندهه ۾ اهڙي چٽي نموني نظر ايندڙ ڪار ڏسي مون کي احساس ٿيو ته اسان جي مٿان سرچ لائيٽون وڌيون ويون هيون. گاڏيءَ وٽ پهچي، هڪ ڪن لاءِ مون ڪنڌ ورائي اسپتال ڏانهن ڏٺو. اسپتال جو بتيون ٻري پيون هيون ۽ اسپتال جي ڇت تي لڳل ڇهه سرچ لائيٽن جو رخ جهنگ ڏانهن هو.

شاليءَ کي گاڏي جي سهاري بيهاري سندس پرس مان چاٻيون ڪڍي ورتم. پويون در کولي، کيس پاڪر ۾ پري پوئين سيٽ تي ليٽائي ڇڏيم. سندس ٽنگ تي ويڙهيل مفلر رت ۾ پچي پيو هو. لاڪ ڪري در بند ڪري ڇڏيم. اڳئين سيٽ تي ويهي گاڏي اسٽارٽ ڪيم. گيئر وجهي تيزي سان گاڏي اڳتي ڪڍي ويس. ان وقت ٻه چار برسٽ هلي پيا. ڪجهه گوليون موٽر جي پوئين شيشي مان پار ٿي ويون. ونڊ اسڪرين جو شيشو ٽڙڪي پيو. مون هيڊ لائيٽون ٻاري گاڏي جي رفتار وڌائي ڇڏي. ان کان پوءِ جيستائين اسين سيڪٽر ڏهين ۾ هئاسين، تيستائين برسٽن جا آواز ٻڌندا رهياسين. سيڪٽر ڏهين مان نڪري، سيڪٽر يارهين جي اڌ نهيل سڙڪ تي پهتاسين. سڙڪ ناهڻ لاءِ سڙڪ تي ننڍا وڏا پٿر وڇائي ڇڏيا هئائون. مون گاڏي جي رفتار ڍري ڪندي، شالي کان پڇيو، ” ڪيئن آهين؟“

ٻڏل آواز ۾ چيائين، ” ٺيڪ آهيان.“

هن چوڻ خاطر چئي ڇڏيو هو ته ٺيڪ آهيان، پر هو ٺيڪ نه هئي. رت وهڻ سبب هوءَ ساٺي ٿيندي پئي ويئي. گاڏي هلائيندي، مون شال لاهي، هٿ پوئتي ڪري اندازي سان شال شالي تي وجهي ڇڏي.

جهيڻو آواز ٻڌم، ” ٿينڪ يو.“

ٽٽل شيشن سبب گاڏي يخ ٿي ويئي هئي.

شاليءَ چيو ” گاڏي ۾ هيٽر آهي، هلائي ڇڏ.“

مون بتي ٻاري، هيٽر جو ناب تلاش ڪري، هيٽر هلائي ڇڏيو. برفخاني جهڙي گاڏي مان ٿڌ گهٽ ٿيڻ لڳي. سوچيم، شاليءَ کي ڪيڏانهن وٺي وڃان . گهر يا اسپتال ! مان مفرور ملزم شاليءَ کي اسپتال ڪيئن وٺي ويندس ! مان منجهي پيس. ان دوران گاڏي هلائيندي، مان سيڪٽر نائين ۾ پهچي ويو هوس. اوچتو مون کي ڊاڪٽر سولنگيءَ جو خيال آيو. سوچيم، شالي کي ڊاڪٽر سولنگيءَ ڏانهن وٺي ويندس.

ڊاڪٽر سولنگيءَ سيڪٽر ڏهين ۾ ناهيل سرڪاري ملازمن لاءِ هاسٽل، چميريءَ ۾ رهندو هو. گاڏي جي اسپيڊ ميٽر پرسان لڳل ڊجيٽل گهڙيال ۾ وقت ڏٺم، رات جا اڍائي ٿيا هئا. اوچتو رستي جي وچ ۾ مون ٻن ڇئن سپاهين کي ڏٺو کين هٿن ۾ بندوقون هيون. هڪ سپاهي جي هٿ ۾ ٽارچ هئي. هو پري کان مون کي بيهڻ لاءِ اشارا ڏيئي رهيو هو. اسلام آباد ۾ اهو عام رواج آهي. چپي چپي تي سپاهي بيٺا هوندا

آهن. جنهن گاڏي ۾ موٽر سائيڪل وراي تي شڪ پوندو اٿن، تنهن کي بيهاريندا آهن. سندس گاڏي جي تلاشي وٺندا آهن. گاڏي جا ڪاغذ پٽ ڏسندا آهن.

مون اشاري جي باوجود گاڏي بيهارڻ مناسب نہ سمجهيو. گاڏي جي رفتار تيز ڪري مون بتيون وسائي ڇڏيون. پوليس وارا ڊپ وچان رستي تان هٽي ويا. مان اڪ ڇنپ ۾ وٺائنن لنگهي ويس.

سيڪٽر انين ج تائين مون بتيون نہ ٻاريون. ڇميري لاج کان ٿورڙو اورتي مون گاڏي جون بتيون ٻاري ڇڏيون. گاڏي آٽي در وٽ بيهاري ڇڏيم. لوهي در کي تالو لڳل هو. در جي ڀرسان چوڪيدار جي ڪيبن ۾ بتي ٻري رهي هئي.

” گهر اچي ويو ڇا؟“ شالي جهيڻي آواز ۾ پڇيو.

وراڻيم، ” اسين ڊاڪٽر سولنگي جي هاسٽل تي آيا آهيون.“

” اهو ڇا ڪيو اٿئي ! “ ڪمزوري جي باوجود چيائين، ” مون کي فورن گهر وٺي هل.“

” تو کي هڪدم علاج جي ضرورت آهي.“ چيم، ” اسپتال بدران مون تو کي هتي آڻڻ ٺيڪ سمجهيو آهي.“

” غلط آهي، قطعي غلط آهي.“ چيائين، ” جوڳي، مون کي گهر وٺي هل.“

” ضد نہ ڪر شالي!“

” تون بہ ضد نہ ڪر، جوڳي.“

” مون کي تنهنجي زندگي کان عزيز ٻيو ڪجهہ بہ ڪونهي.“

” ۽ مون کي تنهنجي روپوشي کان وڌيڪ ٻي ڪنهن ڳالهہ جو فڪر نہ آهي.“

کيس سمجهائڻ واري نوع ۾ چيم، ” مون کي ڪجهہ نہ ٿيندو.“

وراڻيائين، ” مون کي ڪجهہ نہ ٿيندو.“

گاڏي جي بتين جي روشني تي چوڪيدا ر پنهنجي ڪيبن مان ٻاهر نڪري آيو. گاڏي جي ونڊ اسڪرين ۾ سوراخ ۽ ڏار ڏسي، هو اچرج ۾ پئجي ويو. هن در جو تالو نہ کوليو. مان گاڏي مان ٻاهر نڪري آيس. در وٽ چوڪيدار جي سامهون وڃي بيٺس. چوڪيدار جون دهشت وچان وايون بتال ٿي ويون. هو بہ ٽي قدم پوئتي هٽي ويو. مون ڏانهن ڏسندو رهيو. پوءِ، هڪدم ڊوڙ پائي ڪيبن ۾ داخل ٿيو. تڏهن، گيٽ ۾ موٽر جي روشنين ۾ ڏٺم تہ منهنجا ڪپڙا رت هاڻا هئا. مون کان ڇرڪ نڪري ويو. مون کي خود پنهنجي حالت ۽ حليي کان وحشت ٿيڻ لڳي. ان وچ ۾ مون چوڪيدار کي فون تي ڪنهن سان، هلو هلو ڪندي ٻڌو.

مان موٽي وڃي موٽر ۾ ويٺس. گاڏي اسٽارٽ ڪري اتان هڪدم نڪري ويس.

” ڇو ڇا ٿيو؟“ شاليءَ پڇيو.

چيم، ” تنهنجي صلاح ٺيڪ آهي، تنهنجي گهر ٿا هلون.“

چيائين، ” شڪر آهي منهنجي ڪا صلاح تہ مڃي اٿئي.“

واٽ تي ڪانئس پڇيم، ”ڪو ڊاڪٽر، جنهن تي مڪمل اعتبار هجيئي، ان وٽ هلون؟“
چيائين ”گهر هل، سڀ ٺيڪ ٿي ويندو.“
ڏهن منٽن ۾ اسين شاليءَ جي بيوٽي پارلر ٻاهران وڃي بيٺاسين. مٿئين حصي ۾ پاڻ رهندي هئي، ۽ هيٺئين حصي ۾ ڪاروبار هلائيندي هئي. موٽر مان لهي مون ٻاهرين در جو بيل وڄايو. گهنٽيءَ جو آواز ٻڌي چوڪيدار اوور ڪوٽ جو ڪالر ڪڙو ڪندي ٻاهر آيو. شاليءَ جي گاڏي هڪدم سڃاتائين. در جو تالو کوليندي بيهي رهيو. گاڏي جي پڇل ونڊ اسڪرين ڏسي هو واٺڙو ٿي ويو. اوچتو مون تي نظر پيس. منهنجا رت هاڻا ڪپڙا ڏسي ساهه سڪي ويس. هونءَ ته هو مون کي سڃاڻيندو هو بلڪ چڱي طرح سڃاڻيندو هو.
هن ڪنبندڙ آواز ۾ چيو، ”جوڳي صاحب!“
”لالا، جلدي ڪر، در کول. چيم، ”ميڊم جي طبيعت ٺيڪ ناهي. جلدي ڪر. دير نه ڪر.“
چوڪيدار در کولي ڇڏيو.
گاڏي ڪاهي وڃي پورچ ۾ بيهاريم. گاڏيءَ جو پهريون در کولي شاليءَ کي ٻانهن ۾ کڻي اندر هليو ويس. چوڪيدار منهنجي ڪڍ اندر هليو ويو. رت ڏسي پڇيائين، ”ميڊم کي ڇا ٿيو جوڳي صاحب؟“
”ڪا خاص ڳالهه ناهي.“ چيم، ”تون وڃ. ميڊم کي ٽنگ تي ڏڪ لڳو آهي.“
چوڪيدار مشڪوڪ نموني اسان کي ڏسندو ٻاهر هليو ويو. اسان جي آوازن تي شاليءَ جي خاص ملازمه جنت اکيون مهٽيندي اندر هلي آئي. منهنجن ۽ شاليءَ جي رت هاڻن ڪپڙن تي نگاهه پيس ته وات مان رڙ نڪري ويس. سڌو وڃي شالي جي پرسان فرش تي ويهي رهي، ۽ سڏڪا ڀري روئڻ لڳي.
شاليءَ اکيون کولي ڏانهنس ڏٺو. نبل آواز ۾ چيائين، ”مون کي پاڻي جو گلاس آڻي ڏي.“
جنت هڪدم اکيون اگهي ڊوڙندي ويئي، ۽ پاڻي جو گلاس ڀري آئي. مون شاليءَ کي سهارو ڏيئي اٿاري ويهاريو. هوءَ يڪ ساهي اڌ گلاس پاڻيءَ جو پي ويئي. گلاس موٽائيندي، جنت کي چيائين، ”مون کي ٽيليفون آڻي ڏي.“
جنت گلاس کڻي هلي ويئي. گهڙي کن ۾ ڪارڊ ليس ٽيليفون کڻي موٽي آئي. نمبر ڊائل ڪرڻ کان اڳ هن جنت کي وڃڻ لاءِ چيو. جنت هلي ويئي. ٻه يا ٽي انگ ڦيرائڻ کان پوءِ هن هٿ روڪي ڇڏيو. مون ڏانهن ڏٺائين. مان سندس پاسي کان ويهي رهيس. مون ڏانهن نماڻين اکين سان ڏٺائين. مون کي مٿس ڏاڍو رحم آيو. گاڏي ۾ جيڪا شال مٿانئس وڌي هيم، سندس ڪلهن تي ويڙهيل هئي. چپن تي ڏاڍي پر اسرار مرڪ تري آيس. چيائين، ”هيءَ شال مرداني ته ناهي! ڪنهن ڏني اٿئي؟“
چيم، ”اسپتال ۾ هڪ نرس هئي، سسٽر زيتون.“
پڇيائين، ”پڄڻ ۾ تو کي مدد ڏني هئائين؟“
وراڻيم، ”ها، سر ترڻ تي رکي منهنجي مدد ڪئي هئائين. اسپتال مان نڪرڻ مهل اها شال، ڪجهه پيسا ۽ سينڊوچ ناهي ڏنا هئائين.“

ٿورڙي ڪل آيس. ڪنڌ مٿي ڪري اکيون بند ڪري ڇڏيائين. چيائين، ” مان به ڪيڏي نه ذليل آهيان. مون کي پڪ هئي ته اسپتال مان فرار ٿيڻ ۾ ڪا نه ڪا نرس تنهنجي مدد ضرور ڪندي.“

مون کي حيرت ٿي. پڇيم، ” تو کي پڪ هئي، پر ڇو؟“

اکيون کولي مون ڏانهن ڏٺائين. چيائين، ” تنهنجي اکين ۾ عام مرد جي حوس بدران پناهه جي تلاش آهي. گم ٿيل ٻار جي پناهه جي تلاش! ظالم کان ظالم عورت به تو کي دوکو ڏيئي نه سگهندي.“

سخت سيءَ جي باوجود مون کي ڪنڌ ۽ نرڙ تي پگهر محسوس ٿيو. مان هيڏانهن هوڏانهن ڏسڻ لڳس. چيائين، ” منهنجو هڪڙو ڪم ڪندين؟“

وراڻيم، ” مان تنهنجا سو ڪم ڪندس. پر، سڀ کان اڳ مون کي اهو ٻڌاءِ ته گهر ۾ تنهنجي زخم جو علاج ڪيئن ٿيندو؟“

چيائين، ” مان ڊاڪٽر جبار خان کي فون ڪري گهرايان ٿي.“

چيم، ” ته پوءِ ڳالهين ۾ وقت ڇو ٿي وڃائين! فون ڪرينس.“

ڊاڪٽر جبارخان جي پورهي کڪ زال شاليءَ جي بيوٽي پارلر جي ٻڌي ليکي گراهڪ هئي. مون ٻنهي کي اڪثر شالي وٽ ڏٺو هو. شاليءَ جي جڏهن به طبيعت خراب ٿيندي هئي، هوءَ ڊاڪٽر جبار خان کان علاج ڪرائيندي هئي. هو گهٽ ۾ گهٽ ويهن پنجويهن سفارتخانن جو ڪنسلٽنٽ هو. شاليءَ ڊاڪٽر جبار جو نمبر ڊائل ڪيو. موٽ نه پئي مليس. هن رکي رکي نمبر پئي ملايو. ساڻي ٿي پيئي.

مون ڪانئس فون وٺي ڊاڪٽر جبار خان جو نمبر ڊائل ڪيو. رسيور ڪن تي رکي ٻڌندو رهيس. ٻئي طرف گهنٽي وڄندي رهي. ڪافي دير کان پوءِ ڊاڪٽر جبار خان رسيور کڻي ورتو ۽ سندس ڀڳورو آواز ٻڌڻ ۾ آيو ” هيلو“

مون ڪارڊ ليس فون شاليءَ کي ڏيئي ڇڏي. شاليءَ رسيور ڪن تي رکندي ڳالهايو. ” ڊاڪٽر جبار خان، مان شالي پئي ڳالهايان... ها، خير آهي... اهڙي ڪا تشويش جهڙي ڳالهه ته ڪونهي، بس ٽنگ تي مُري وٽ ڌڪ لڳو آهي، ۽ رت ليندبيون ڪري وهي رهيو آهي.... مهرباني، مهرباني.“

فون مون کي ڏيندي چيائين، ” مفلر کولي ڇڏ جوڳي ۽ رئي سان پنيءَ وٽ ڳنڍ ڏيئي ڇڏ.“

مون مفلر کولي ڇڏيو. ڳچي مان رئو لاهي، مون کي ڏنائين. مون رئو ويڙهي سيڙهي کيس پنيءَ تي زور ڏيندي چيائين، ” هاڻي صوفن جون ٻه ٽي گاديون کڻي منهنجي ٽنگ هيٺان رکي ڇڏ.“

مون صوفن تان ٽي چار گاديون کڻي سندس ٽنگ هيٺان رکيون. چيائين، ” ڊاڪٽر جبار خان پندرهن ويهن منٽن ۾ پهچي ويندو. تون ڪمري ۾ هليو وڃ. وهنجي ڪپڙا بدلائي ڇڏجانءِ. وارڊ روب ۾ مون تنهنجي لاءِ ڪجهه وڳا وٺي رکيا آهن.“

مان ڪافي دير تائين ڪانئس ڏسندو رهيس.

پڇيائين، ” ڇا پيو ڏسين؟“

جواب نہ ڏنم. سندس منهن پنهي هٿن ۾ جهلي ڪيس اکين تي پيار ڪيم. هن هٿ مٿي ڪري منهنجن منجهيل وارن کي سلجهايو. آهستي چيائين، ” وڃ جوڳي.“
مان اٿي بيٺس. گهڙي ڪن لاءِ ڏانهنس ڏسندو رهيس ۽ پوءِ رت هاڻو مفلر ڪٽي مان سندس بيڊروم ڏانهن هليو ويس.

49

بيڊ روم جي در ڀاهران ڪجهہ سئچ لڳل هئا. در جي طاق مان هينڊل ۾ هٿ وجهي کوليم. ڪمري ۾ اونده هئي. هڪ بہ سئچ آن ڪري ڏٺم. اندرئين پاسي در وٽ بتي ٻري پيئي. ڪمري ۾ داخل ٿيڻ سان کاٻي پاسي باٿ روم هو. وڏو ۽ ڪشادو. ۽ کاٻي پاسي وارڊ روب هئا. وارڊ روب جي پاسي کان ڪمري جي روشنين لاءِ سئچ هئا. مون هڪ بہ سئچ آن ڪيا. ڪمرو روشن ٿي پيو. ايتريقدر نفيس ڪمرو مون عمر ۾ نہ ڏٺو هو. ڏاکڻي طرف وڏو پلنگ. پاسي کان سائيڊ ٽيبلون. پيرانديءَ وٽ وڪٽورين طرز جون بہ ڪرسيون. ڪرسين جي پاسي کان دريسنگ. جنهن تي اعلي قسم جي ڪاسميٽنگ جو سامان رکيل هو. نرم غاليچي تي هلندو مان ڊريسنگ ٽيبل جي سامهون وڃي بيٺس. گذريل پندرنهن ڏينهن ۾ پهريون دفعو پنهنجو حليو ڏسي مان ڏڪي ويس. منهنجا ڪپڙا ميرا گدلا ۽ رت هاڻا هئا. وار وکريل هئا. ڏاڙهي وڌيل. اکيون اندر پيهل ! مون کي پاڻ کان وحشت ٿيڻ لڳي.

مان آئيني وٽان هٽي ويس. وارڊ روب کولي ڏٺم. سمورا وارڊ روب شالي جي مختلف لباسن سان ڀريل هو. هڪ طرف ڪجهہ پيڪٽ پيا هئا. پيڪٽن تي مردانن ڪپڙن جا ليبل لڳل هئا. مون هڪ پيڪٽ کڻي ورتو. موٽي وڃي ڪمري ۾ پيڪٽ کولي ڏٺم. سلوار قميص هئي، ني، هڪ نامور ڪمپني جي ٺاهيل. سلوار ۾ اڳٽ پيل هو. مون کي تعجب ٿيو.

ڪيس ايتريقدر پڪ هئي منهنجي اچڻ جي ! مون سوچيو ۽ جوڙي جي قميص کڻي جاچڻ لڳس. مون زندگي ۾ ايتريقدر قيمتي جوڙو وٺي پائڻ جو ڪڏهن خواب بہ نہ ڏٺو هو.

ڪمرو مٿي ماڙ تي هو. برف وانگر ٿڌو هو. مون هيٽر ٻاري ڇڏيو. باٿ روم ۾ پير پائي هڪدم ٻاهر نڪري بيٺس. ايڏي صفائي وارو ۽ اجرو باٿ روم ڏسي مون کي خيال آيو تہ ڪٿي منهنجي وجود جي گندگي بي داغ باٿ روم ۾ ڪو داغ نہ ڇڏي ڇڏي ! مون کي پنهنجي احمقاڻي سوچ تي ڪاوڙ آئي. باٿ روم ۾ داخل ٿي ٽب ۾ گرم جو نلڪو کولي ڇڏيم. ٿورڙيءَ دير ۾ ٽب ٻاڦ نڪرندڙ ۽ ٽُٽندڙ گرم پاڻي ۾ ليٽي پيس. تڏهن مون کي احساس ٿيو تہ پندرهن ويهن ڏينهن جي پيچ ڊُڪ ۽ لڪ ڇپ ۾ مان پهريون دفعو وهنجي رهيو هوس، ۽ ٻيو تہ مان بيحد ٿڪي پيو هوس. منهنجو سَنڌ سَنڌ ڏکي رهيو هو. گرم پاڻي ٿڪل عضون لاءِ ٽاڪوڙ محسوس ٿيو. مون کي لڳو مان اتي ئي پاڻي ۾ سمهي پوندس. منهنجا ڇپر ڳورا ٿيڻ لڳا. الائي ڪيئن سجاڳ رهندي ڪافي دير تائين مان وهنجندو رهيس.

باٿ روم مان وهنجي سهنجي، ۽ ڪپڙا مٽائي ٻاهر آيس. آئيني آڏو بيهي ڦڻي ڏٺم. تڏهن، مون ڊرائنگ روم مان ڪنهن جي ڳالهائڻ جو آواز ٻڌو. ڳن ڏيڻ کي مان ڪڏو ڪم سمجهندو آهيان. پر، حالتن مون کي ڪُڏي ڪم تي مجبور ڪري وڌو هو. منهنجو يقين رشتن تان ڪچي ويو هو. مان بيڊ روم جي

در وٽ وڃي بينس ۽ هيٺان ايندڙ آواز ڪَن ڏيئي ٻڌڻ لڳس. ڊاڪٽر جبار خان شاليءَ سان ڳالهائي رهيو هو ” زخم اونهو آهي. آپريشن کان سواءِ رت بند نہ ٿيندي.“

ٻيو آواز ڊاڪٽر جبار خان جي زال جو هو. هن چيو ” ڊڃين ٿي، يا ٻيو ڪو سبب آهي.“

شاليءَ تمام جهيڻي آواز ۾ ڳالهايو. سندس جواب منهنجي سمجهہ ۾ نہ آيو.

ڊاڪٽر جبار خان چيو ” هڪ ڊاڪٽر جي حيثيت ۾ مان جيڪي بهتر سمجهنديس، ڪندس. مان تو کي پنهنجي اسپتال ڪٺائي هلان ٿو ۽ اتي ئي تنهنجو آپريشن ڪندس.“

شالي الائي ڇا چيو جنهن جي جواب ۾ ڊاڪٽر جبار خان چيو ” صبح ٿيڻ کان اڳ تنهنجو موٽي اچڻ لازمي آهي ڇا؟“

شاليءَ ڪو جواب ڏنو پر منهنجي سمجهہ ۾ نہ آيو. ڊاڪٽر جبار خان چيو ” تنهنجو رت ضايع ٿي ويو آهي. تو کي مڪمل آرام ۽ نگهداشت جي ضرورت آهي. مان هڪ بہ ڏينهن تو کي پاڻ وٽ رکنديس.“

وري بہ شاليءَ ڪجهہ چيو جنهن جي جواب ۾ ڊاڪٽر جبار خان چيو ” ٺيڪ آهي، ٺيڪ آهُي. تون موٽي اچي پنهنجي گهر ۾ آرام ڪجانءِ. منهنجو وقت نہ وڃاءِ — رت جو روڪڻ لازمي آهي.“

ان کان پوءِ چوڪيدار ۽ ڊاڪٽر جبار ۽ جنت، ۽ داڪٽر جي زال جي ڳالهائڻ جا آواز ٻڌم. اندازو لڳايم تہ هو شالي کي ٻاهر ڪڍي پئي ويا. ٿورڙي دير کان پوءِ مون موٽر اسٽارٽ ٿيڻ جو ۽ موٽر جي رواني ٿيڻ جو آواز ٻڌو. ڪجهہ گهڙين کان پوءِ مڪمل خاموشي ڇانئجي ويئي.

اٿڻ تڻ ورائي ويئي. مان ڪمبل پائي شاليءَ جي هنڌ ٻدران هيٺ غاليچي تي ليٽي پيس. ڪجهہ دير کان پوءِ بيڊروم جو در کڙڪايو. مون اٿي وڃي در کوليو. جنت بيٺي هئي. روئڻ سبب اکيون ڳاڙهيون هيس. رئو درست ڪندي چيائين، ” ميڊم چيو آهي، توهين بي فڪر ٿي آرام ڪريو. پاڻ صبح تائين موٽي ايندي.“

پڇيم، ” ڪيئن هئي؟“

وراڻيائين، ” ڏاڍي تڪليف ۾ هئي.“

منهنجي هانوَ ۾ هٿ پيو.

جنت پڇيو ” ميڊم کي ڏڪ ڪيئن لڳو؟“

مان منجهي پيس. مون وٽ جواب نہ هو. ڪيس ٽارڻ خاطر چيم، ” مان ڏاڍو ٿڪل آهيان. پاڻ صبح جو ڳالهائينداسين.“

مان در وٽان هٽي ويس.

جنت مون کي سڏ ڪيو. ” جوڳي صاحب!“

مون منهن ورائي ڏانهنس ڏٺو.

چيائين، ” ميڊم چئي ويئي آهي تہ تہ صبح جو اوهين ٽيرس تي نہ نڪرجو ۽ نہ ئي بيڊروم جي بالڪونيءَ ۾ نڪري ويهجو. ٺيڪ آهي نہ!“

ڪنڌ لوڏيندي چيم، ”ها، نيڪ آهي.“
جنت هلي ويئي. مون در بند ڪري ڇڏيو. موٽي وڃي شاليءَ جي پلنگ پرسان ڪارپيٽ تي ليٽي پيس. ايتري دير ۾ هيٽر سبب ڪمري مان يخ جهڙي سردي گهٽ ٿي ويئي هئي. ڪنڌ هيٺان ٻانهون ڏيئي مان ڇت سان لڙڪندڙ شينيڊليئر ڏانهن ڏسڻ لڳس. درن ۽ درين تي ٽنگيل پردا تمام سهڻا ۽ زيبائتا هئا. ايبسڪريٽ ۾ ست ئي رنگ پکيڙيل هئا، ۽ وچ وچ ۾ ستن رنگن جي گڏيل آميزش جو ڀرپور نموني اظهار ٿيل هو. رنگن ۾ منهنجو ذهن ڏنوادول ٿيڻ لڳو. مون محسوس ڪيو پڙدن پٺيان پوليس ۽ قانون نافذ ڪرڻ وارن ادارن جا خونخوار ڪارندا بيٺا آهن. هو رنگن ۾ سوراخ ڪري مون ڏانهن ڏسي رهيا آهن! ڪجهه وقت بعد هو خودڪار هٿيار تاڻي پڙدن پٺيان نڪري ايندا، ۽ مون تي حملي آور ٿيندا!
مان ڇرڪ ڀري اٿي ويهي رهيس. هڪ هڪ پڙدي پٺيان جهاتي پائي ڏٺم. پنهنجي وهم ۽ سنسن تي پشيمان ٿيس. موٽي وڃي پلنگ پرسان ڪارپيٽ تي ليٽي پيس. گرم پاڻي سان وهنجڻ ۽ صاف سٿرن ڪپڙن بعد لڳم پئي ته ذهن ۽ جسم تان ڄڻ وڏو ڪو بوجهه هو جيڪو لهي ويو. اکين ۾ ننڊ جو سرور محسوس ٿيڻ لڳو. اڌ بند ۽ اڌ کليل اکين سان مون کي گلاب جو تشدد سبب ڇيپاٽيل ۽ ڇٽيل چهرو ۽ جسم نظر آيو. وارن کان پيرن تائين رتوڇاڻ هو. بار بار پنهنجا رت هاڻا هٿ ڇپن تائين کڻي پئي ويو، ڄڻ چوندو هجي، مان گونگو آهيان — مان گونگو آهيان. قدرت مون کي آواز کان محروم ۽ مفلوج ڪري ڇڏيو آهي. مان گونگو آهيان. توهين يقين ڪريو، مان گونگو آهيان، هو ٻاڏائيندو رهيو ۽ ٽين دنيا جي جاهل تفتيشي عملدارن جي تشدد جو شڪار ٿيندو رهيو. تصور ۾ مون ڪيس ڪڏهن ڇت سان ابتو لٽڪندي ڏٺو، ڪيس ڏنڊا ٻيڙين سميت پٽ سان ٻڌل ڏٺو، در تي ليٽيل ۽ ڇئن خوفناڪ تفتيشي آفسرن کي سندس جسم کي بوٽن سميت لتاڙيندي ڏٺو ! مون سندس سر ڪنڌ تائين پاڻيءَ جي بالٽي ۾ ٻڌل ٻڌل ڏٺو! راڪاس جهڙن سپاهين کي جنبورن سان سندس هٿن پيرن جا ننهن پٽيندي ڏٺو! ڪيس سگريٽن جا ڏنڀ ڏيڻ کان پوءِ پاڻي جو وڏو پائيپ کڻي آيا. پائيپ سندس وات ۾ وجهي، پاڻي جو پريشر کولي ڇڏيائون. هڪ خوفناڪ رڙ ماحول ۾ محلول ٿي ويئي ۽ گلاب جي ڪنن ۽ نڪ مان رت هاڻو پاڻي ڦوهاري وانگر ٻاهر نڪري آيو.
مان اٿي ويهي رهيس. منهنجي دل سيني جي قفس ۾ ڪنبڻ لڳي. لونءِ لونءِ ڪانڊارجي ويئي. مون کي پنهنجو ساهه جو سهڪو واضع نموني ٻڌڻ ۾ آيو. سائيڊ ٽيبل تي گلاس ۽ ٿرماس رکيو هو. ٿرماس مان پاڻيءَ جو گلاس ڀري پيتم. ڄڻ سامت ۾ آيم. پلنگ کي ٽيڪ ڏيئي ويهي رهيس. انيڪ راتين جو اوجاڳو هو. ويٺي ويٺي جهوٽو آيو. مان ڪروندڙو ٿي ليٽي پيس، ۽ منهنجي اک لڳي ويئي ۽ پوءِ الائي ڪيتري دير تائين ننڊ ڪيم.
اک کلي آوازن تي، اڻ چٽا مگر آواز ٻڌڻ ۾ پئي آيا. مان ڪمري جي در وٽ وڃي بيٺس. جنت سان ڪجهه مرد ڳالهائي رهيا هئا. سندن لهجي ۽ آواز مان سمجهيم ته پوليس جا ماڻهو هئا. جنت چئي

رهي هئي، ” ان کان وڌيڪ مون کي ڪا خبر ڪانهي تہ ڪالهہ رات ميڊم جي گاڏيءَ تي ڪجهہ دهشتگردن حملو ڪيو هو ۽ هوءَ زخمي حالت ۾ هتي پهتي هئي.“

ڪنهن کهري آواز ۾ پڇيس، ” اڪيلي هئي، يا گڏ ٻيو ڪو بہ هوس.“

جنت بہ رکي نموني جواب ڏنس. چيائين، ” هوءَ اڪيلي هئي، ۽ زخمي حالت ۾ پاڻ گاڏي هلائي هتي پهتي هئي.“

ٻيو آواز ٻڌم، ” تہ پوءِ هُن سيڪٽر جي نائين وٽ اسان جي اشاري تي گاڏي ڇو نہ بيهاري؟“

” ڏاڍا ڪي عجيب انسان آهيو.“ جنت چيو ” سندس زخم مان بليڊنگ وهي هئي. هڪ هڪ منٽ هن جي لاءِ اهم هو. توهان جي اشاري تي بيهي ها تہ جيئري گهر نہ پهچي ها !“

ان وچ ۾ ٻن ٽن لانگ بوٽن وارن ماڻهن جو اندر داخل ٿيڻ جو آواز ٻڌم.

هڪ ڄڻي چيو ”سر، گاڏي جي باڊيءَ ۾ سورهن گولين لڳڻ جا نشان آهن.“

کهري آواز واري چيو ” ميڊم اجا تائين ايف. آئي. آر ڇو نہ ڪٽائي آهي؟“

جنت کي ڪاوڙ لڳي، جيڪا سندس لهجي مان ظاهر هئي.سندس آواز ٻڌم. چيائين پئي، ” ميڊم هن وقت ڊاڪٽر جبار خان جي اسپتال ۾ آهي، سندس آپريشن ٿي رهيو آهي، جيڪڏهن اول ايف. آئي. آر ڪٽائڻ ٽاٽي تي وڃي ها، تہ پوءِ آپريشن لاءِ جيئري رهي نہ سگهي ها.“

احمقاڻي نموني ۾ کهري لهجي واري آفيسر چيو ” ميڊم آپريشن کان پوءِ ڪڏهن موٽندي؟“

” ڳالهہ تہ ائين پيا ڪريو ڄڻ ميڊم آپريشن ٿيٽر ۾ نہ آهي، بلڪ پڪنڪ تي ويل آهي ! “ جنت چيو، ” اسين سڀئي دعاڳو آهيون تہ ميڊم جو آپريشن ڪامياب ٿئي، ۽ توهان کي ايف. آئي. آر جو فڪر آهي!“

ٺيڪ آهي. ٺيڪ آهي“ کهري لهجي واري چيو ” اسين وري ايندا سين.“

” ترسو“ جنت واضع نموني کين روڪيو ۽ ڳالهايو. چيائين، ” ميڊم ايس پيءَ کان هيٺ ڪنهن آفيسر سان ڳالهائڻ پسند نہ ڪندي آهي. هوءَ گهر هجي ها تہ توهين هڪ سيڪنڊ لاءِ هتي بيهي نہ سگهو ها.“

هو هليا ويا.

مون وقت ڏٺو. صبح جا ڏهہ ٿيا هئا. شاليءَ کي آپريشن کان پوءِ وٺي نہ آيا هئا. ڊاڪٽر جبار خان کيس چار پنج ڪلاڪ کن اڳ وٺي ويو هو. مون کي اڻ تڻ ٿيڻ لڳي، باٿ روم ۾ وڃي هٿ منهن ڌوتو. ٽوال سان منهن اگهندي، مون کي جنت جو جملو ياد آيو. ميڊم ايس پيءَ کان هيٺ ڪنهن بہ آفيسر سان ڳالهائڻ پسند نہ ڪندي آهي!

ڪير آهي هوءَ ! پراڻو سوال، ۽ تجسس جاڳي پيو. سوچيم، دوستن جڳن ڳالهيون بنهہ غلط نہ هيون. هن جو ڪو نہ ڪو تعلق پوليس ۽ خفيہ ايجنسين سان ضرور آهي ! گذريل پندرهن ويهن ڏينهن جي روح فنا ڪندڙ تجربن کان پوءِ مون ونجهہ اڇلائي ٻيڙي وچ سير ۾ ڇڏي ڏني هئي. مخالف ڏرين دهشت

گرديءَ ۽ دهشتگردن جي پشت پناهي جي الزامن کي بليڪ ميلينگ وانگر استعمال ڪري، بينظير جي حڪومت جون وايون بتال ڪري ڇڏيون هيون. راشي، بدمعاش، بداخلاق، ۽ نالائق وڏي ويجهي رهيا هئا. ۽ دهشتگرديءَ جي الزام ۾ پوليس ۽ خفيه ايجنسيون چونڊي چونڊي ماڻهن کي نشانو بنائي رهيون هيون. اصل دهشتگرد ته ڪين هٿ نه پئي آيا. ڪين هٿ آيا پئي مون جهڙا موالي. اسان جهڙن جي بليڪ ميلينگ جي ڏپ کان نه داد هئو ۽ نه ئي فرياد هو.

بيڊ روم جي در تي ڪڙڪو ٿيو. مو اٿي در کوليو. جنت نيرن جي ٽري کڻي آئي هئي. هن ٽري آرام ڪرسي آڏو ميز تي رکي. چيم، "مان تنهنجو احسان وساري نه سگهندس، جنت!"

کلي پيئي. چيائين، "نيرن کڻي اچڻ ۾ ڪهڙو احسان آهي!"

چيم، "مان نيرن جي ڳالهه نه ٿو ڪريان."

پڇيائين، "ته پوءِ؟"

چيم، "ورجائڻ مناسب نه ٿو سمجهان. بهرحال مان تنهنجو شڪر گذار آهيان."

"الائي ڇا ٿو چوڻ چاهين!" ڪوپ ۾ چانهه وجهندي چيائين، "۽ سچ پڇڻ چاهين ته مان سمجهڻ به نه ٿي چاهيان."

چانهه جي سپ پريم. لڳم، ورهين کان پوءِ گهر ۾ ناهيل چانهه پيتي هيم. سپ سپ پريندي اڌ ڪوپ خالي ڪري ڇڏيم.

"نيرن نه ڪندين ڇا؟" جنت چيو.

"ڪندم، چانهه پيئڻ کان پوءِ." چانهه پيئندي کانئس پڇيم، "شاليءَ جي خبر."

وراڻيائين، "ڪيس رت ڏيئي رهيا آهن."

منهنجي هٿ ۾ چانهه جو ڪوپ ڏڪي ويو. پڇيم، "۽ آپريشن؟"

"ڪري ڇڏيو اٿائونس." وراڻيائين.

پڇيم، "ڪڏهن کڻي ايندس؟"

چيائين، "شام ڌاري."

واچ ۾ وقت ڏٺم. يارهن پئي ٿيا. شام مون کي تمام پري محسوس ٿي. ڪوهيڙن ۽ ڏنڌ ۾ ويڙهيل، ۽ شايد ڪڏهن نه ايندڙ شام.

50

جنت مون وٽ اٿ- ڏهه اخبارون ۽ چانهه جو ٿرماس ڇڏي ويئي هئي. مون اخبارون پڙهڻ جي ڪوشش ڪئي، نه پڙهي سگهيس. سموريون اخبارون بدامنيءَ، خونن ۽ ڌاڙن جي خبرن سان ڀريل هيون. بدامني، خونن ۽ ڌاڙن لاءِ مخالف ڌريون حڪومت کي ڏوهه ڏيئي رهيون هيون، ۽ حڪومت مخالف ڌرين کي ڏڦيڙ لاءِ ذميوار ٺهرائي رهي هئي. وچٿري قسم جا سياستدان سموري ڀڃ ڀڃ ۾ غير ملڪي دشمنن جو مخفي هٿ ڏسي رهيا هئا. سموريون اخبارون ان قسم جي واهيات خبرن سان ڀريل هيون. باقي هڪ رويو واضح هو. هڪ عورت جي حڪومت، پوڙهن سياستدانن ۽ ملن مولوين کي هرگز قبول نه هئي. ۽ حڪومت، مخالف ڌرين جي بليڪ ميل ۾ اچي، ۽ ملن مولوين کي راضي ڪرڻ لاءِ عقل چرخ ڪرڻ جهڙا ڪم ڪرڻ تي لهي آئي هئي. لکين بيروزگارن سان روزگار جو واعدو ڪيو ويو ۽ بار بار ڪيو ويو ۽ واعدو پاڙڻ لاءِ قاعدن قانونن جا سمورا ليڪا لتاڙيا ويا. ضياءَ جي بدترين مارشل لا ۾ يارهن سال ملڪ اقتصادي ۽ سياسي طرح چيٿاڙجي ويو هو پر بينظير جي حڪومت سيني سان ترڻ تي بهشت جو واعدو ڪري ويٺي. چوويهه هزار شاگردن کي وڏيڪ تعليم لاءِ آچ سان گڏ ستاويهه ڪروڙ رپين جي اسڪالرشپ جي پڪ ڏني ويئي. دهشتگرديءَ جي خلاف اپائن ۾ بداخلاق پوليس کي وڏيڪ اختيار ڏيئي، ماڻهن جو جيئڻ حرام ڪري ڇڏيائون. پوليس طرفان شڪار ڪيل دهشتگردن ۾ مان ۽ گلاب گونگو شامل هئاسين!

لڳم، اخبارن کان جند نه ڇڏايم ته چريو ٿي پوندم. وارن ۾ هٿ وجهي، واڪا ڪري، مٿو پٽ سان هٽي ڦاڙي ڇڏيندس. اخبارون ڪمري جي هڪ ڪنڊ ۾ اڇلائي ڇڏيم. ٿرماس مان چانهه پيتي، مگ ڪٽي آرام ڪرسيءَ تي ويهي رهيس.

چانهه پيئندي هڪ سوال بار بار ذهن ۾ گردش ڪندو رهيو. شالي منهنجي لاءِ ڇا سوچيو آهي! ڪيس جيڪڏهن گولي نه لڳي ها، ته هن وقت تائين هوءَ مون کي ڪهڙي ماڳ تي پهچائي ڇڏي ها !

منهنجي مگ ۾ اجا چانهه باقي هئي، جو در جو کڙڪو ڪري جنت اندر هلي آئي. ڪجهه ڪجهه پريشان پئي ڏٺي. ان کان اڳ جو مان ڪانئس ڪجهه پڇان، جنت چيو، ” ميڊم جو فون آيو هو.“

پڇيم، ” ٺيڪ ته آهي نه؟“

چيائين، ” ميڊم چيو آهي ته توهين گاڏي گيراج ۾ بند ڪري ڇڏيو. مون کي ڊرائيونگ نٿي اچي.“

مون کي تعجب ٿيو. پڇيم، ” خيريت ته آهي نه؟“

ورائيائين، ” ميڊم چيو آهي ته گيراج ۾ بيهاري گاڏي کي اندران چڱي طرح ڌوئي ڇڏجي.“

جنت کان چابي ورتي، پورچ مان گاڏي ڪاهي مون گيراج ۾ بيهاري ڇڏي. گيراج ۾ نلڪي سان پلاسٽڪ جو پائيپ ٻڌل هو.“

جنت چيو، ” گاڏي مان پاڻ ئي ڌوئي ڇڏيندس.“

گاڏي جو اڳيون ۽ پويون سيٽون رت سان رڱيل هيون. جنت سيٽن تان ڪور لاهي ورتا. ڏنم ته ڳورن تان رت ٽمي سيٽن تي پکيڙجي، ۽ سڪي ويو هو.

جنت چيو ” توهين پلي پنهنجي ڪمري ۾ وڃي آرام ڪريو. ڪجهه دير ڪانپوءِ مستري ايندو ۽ مرمت لاءِ گاڏي کڻي ويندو“

پڇيم، ” مستريءَ کي ڪنهن فون ڪيو آهي؟“

وراڻيائين، ” ميڊم.“

پڇيم، ” اعتبار جوڳو ماڻهو آهي؟“

چيائين، ” ميڊم کي جنهن ماڻهو تي اعتبار نه ايندو آهي، تنهن ماڻهوءَ کي مفاصلي تي رکندي آهي.“

مان ڪمري ۾ موٽي آيس. مگ ۾ ڇڏيل چانهه ٺري ويئي هئي. واش بيسن ۾ ٺريل چانهه هاري، مگ ۾ ٿرماس مان گرم چانهه پيتم. ٻه چار سرڪيون پري وقت ڏٺم. منجهند جا ٻه ٿيا هئا. شام مون کي سچ پچ تمام پري محسوس ٿيڻ لڳي. سوچيم، ڪجهه غير معمولي حالتوج اٿل پٿل ۾ آهن. پاسا ورائي رهيون آهن. شام ڏاري شالي جي اچڻ کان اڳ ڪجهه ٿي پوندو ! ايندڙ وقت مونکي مبهم، ۽ پريشان ڪندڙ محسوس ٿيو. گرم گرم چانهه جا ٽڪڙا ٽڪڙا ڍڪ ڍڪ پري ورتم. اکيون بند ڪري ڇڏيم. وچ سير ۾ ونجهه اچلائي ڇڏڻ کانپوءِ مون کي پنهنجي پريشانيءَ جو سبب سمجهه ۾ نه پئي آيو. ڪٿي ائين ته نه هو مان اصل ۾ شالي لاءِ پريشان هئس.

در کڙڪائي جنت اندر آئي هلي آئي. اڳ کا ڪجهه وڌيڪ پريشان هئي. پڇيائين، ” تنهنجا رت هاڻا ڪپڙا ڪٿي آهن؟“

چيم، ” باٿ روم ۾ پيا آهن.“

هوءَ هڪدم باٿ روم ۾ هلي ويئي. اندران پلاسٽڪ جي بيگ ۾ رت هاڻا ڪپڙا وجهي آئي. ڪانئس پڇيم، ” مون کان ڪجهه لڪائين ته نه ٿي؟ تنهنجي ميڊم ڪيئن آهي.“

چيائين، ” ميڊم ٺيڪ آهي، پنجين لڳي تائين ڊاڪٽر جبار خان ڪيس ڇڏي ويندو.“

پڇيم، ” رت هاڻا ڪپڙا ڪيڏانهن کڻي پئي وڃين؟“

وراڻيائين، ” ميڊم جي فون آئي هئي. چيو اٿائين ته گاسليٽ وجهي ڪپڙا ساڙي ڇڏيان.“

هوءَ ٽڪڙيون ٽڪڙيون ٻرانگهون کڻندي در ڏانهن وڌي ويئي. مون ڪيس سڏ ڪيو. هوءَ بيهي رهي، ۽ پوءِ مون ڏانهن هلي آئي.

چيم، ” اڄ صبح جو شايد پوليس آئي هئي.“

ٿورڙو تعجب ٿيس . چيائين، ” ها، آئي هئي.“

چيم، ” تو پوليس کي ٻڌايو پئي ته ميڊم سان گڏ ڪو ٻه نه آيو هو ۽ ميڊم خود موٽر هلائي آئي هئي.“

” ها چيو هوم“ تجسس وچان پڇيائين، ” توهان سموري گفتگو ٻڌي پئي ڇا؟“

” ها ۽ پڪ ۾ پئي، تو تمام وڏي واڪ پئي ڳالهايو.“ چيم. ” پر جنت، چوڪيدار مون کي گاڏي هلائي آڻيندي، ۽ ميڊم کي موٽر مان ڪڍي اندر گهر ۾ داخل ٿيندي ڏٺو آهي.“

” چوڪيدار ميڊم جو خاص ماڻهو آهي. ڏهن سالن جو هو جو ميڊم کيس بلستان مان وٺي آئي هئي.“ جنت چيو ” چوڪيدار جي باري ۾ ڪو فڪر نه ڪر.“

هوءَ ٻيهڙ تڪڙا تڪڙا قدم کڻندي، ڪمري جو در بند ڪري هلي ويئي.

گذريل ڏهن- پندرهن ڏينهن دوران بند ڪمري ۽ ڪوٺين ۾ لڪندي مان بيزار ٿي پيو هوس. دل چاهيو درين تان پڙدا هٽائي ڇڏيا. ٻاهر جو منظر ڏسان. سياري جي مند جا اداس پاڇا ڏسان. اسلام آباد جو سيارو ڏاڍو اداس، ۽ دل کي ملول ڪري ڇڏيندو آهي. هونءَ دل تي پريشانين جو بوجهه ڪو گهٽ نه هو. جو مون اداس اس جي لاءِ پئي واجهايو! سوچيم، بالڪونيءَ يا ٽيرس جو در کولي، ٻاهر ڪليل هوا ۾ وڃي بيهي رهان! يخ، برف جهڙي هوا کي سيني ۾ لاهي ڇڏيان! ٻانهون کولي وڏي واڪ احتجاج ڪريان، ۽ چوان، ته مان دهشتگرد نه آهيان، مان دهشتگرد نه آهيان- مان آواره گرد آهيان. مان دهشگرد نه آهيان!

پر، مون ائين نه ڪيو. شاليءَ جو خيال پٽ وانگر ارادن آڏو بيهي رهيو. بيوسي زنجير ٿي پيئي. محسوس پئي ڪيم ته پاڻ سان پنهنجي گهر آڻي شاليءَ بظاهر مون سان ته ڀلائي ڪئي هئي، پر پنهنجي لاءِ مصيبت ڪڙي ڪري وڌي هئي.

آرام ڪرسيءَ تي ويهي رهيس. ٽڙيل پکڙيل اخبارن ڏانهن ڏٺم. درن ۽ درين تي لڙڪندڙ پڙدن ڏانهن ڏٺم. پڙدن جي رنگن ۾ گم ٿي وڃڻ جي ڪوشش ڪيم. ناڪام رهيم. تڏهن، سائيڊ بورڊ تي رکيل ٽيليفون تي منهنجيون نگاهون اٽڪي پيون. دل چاهيو ته ڪنهن سان ڳالهايان! ٻيو نه، ته غلط نمبر ڊائل ڪري ڪنهن سان بڪواس ڪريان! ابتو سبتو ڳالهايان! واهيات، بيمقصد ۽ بي معني ڳالهيون ڪريان! ڪوڙي کِل کلڻ جي ڪوشش ڪريان! لڳم پئي ته ورهين کان مان کلي نه سگهيو آهيان. منهنجي ڇپن کان مُرڪ وسري ويئي آهي.

مان سائيڊ بورڊ ڏانهن وڌي ويس. سائيڊ بورڊ تائين پهچندي، مون کي خيال آيو مان ڪٿي سُڌ ٻڌ ته نه وڃائي رهيو آهيان! آهستي آهستي پاڳل ته نه ٿي رهيو آهيان! چريو ته نه ٿي پيو آهيان!

ڪيتريءَ دير تائين مان ٽيليفون ڏانهن ڏسندو رهيس. دل ڌڙڪڻ بدران سيني ۾ ڦٽڪندي رهي. ساڄي هٿ جي پيڪوڙيل مٺ مان پهرين آڱر سڌي ڪري، جيڪي نمبر ذهن تي تري آيو ڦيرائي ڇڏيم. ٻئي طرف گهنٽي وڃڻ جو آواز آيو. ڪنهن رسيور کنيو ۽ نهايت ڀُوري آواز ۾ ڳالهايو ” هيلو“

چيم، ” يار نڙيءَ ۾ تڪليف اٿئي، يا ڏوڪا کائي ٽڏو پاڻي پي ڇڏيو اٿئي. جو آواز پڳل ريڊيو جهڙو ٿي پيو اٿئي؟“

وڏو ٽهڪ ڏيئي کلي پيو. چيائين، ” اڙي ابراهيم گنجا. هانگ ڪانگ کان ڪڏهن آيو آهين؟“

چيم، ” اڙي پڳل ريڊيا. منهنجو آواز ابراهيم گنجي جهڙو آهي ڇا؟“

ٽهڪ ڏيندي چيائين،” دنيا ۾ فقط ابراهيم گنجي جو آواز ٻڪر جهڙو آهي، ڪيئن گنجا!“

وري ٿمڪ ڏنائين، پڇيائين، ” سچ ٻڌاءِ گنجا، هانگ ڪانگ مان ايڊز جي بيماري تہ نہ کڻي آيو آهين؟“
مون ڪان چرڪ نڪري ويو. ڪوشش جي باوجود مان سندس ٿمڪ سان پنهنجو ٿمڪ پڇائي نہ سگهيس. مان اندران خالي ٿي ويو هوس. مون سندس ٿمڪ ٻڌو. مون کي ائين لڳو هو جڻ منهنجي پاسي ڪان بيٺو هو ۽ مون تان کلي رهيو هوا“

ڪلندي ڪلندي هن چيو ” بولتي بند ڇو ٿي وئي اٿئي گنجا ! ڳالهائين ڇو نہ ٿو؟“

مون رسيور رکي ڇڏيو. بيوسيءَ جو احساس وڌندو ويو. مان بڪواس ڪرڻ جي قابل بہ نہ رهيو هوس! پر، مان ڳالهائڻ چاهيان ٿو ڪجهہ چوڻ چاهيان ٿو ڪجهہ ٻڌڻ چاهيان ٿو! اندر ۾ آنڌ مانڌ وڌندي وئي.

پيڪوڙيل مٽ مان پهرين آڱر ٻاهر ڪڍي، مون مراد ناناري جو نمبر ڊائل ڪيو. گهنٽي وڄي پيئي. ٻئي طرف کان آواز آيو ” مراد نانارو اسپيڪنگ.“

چيم، ” مراد رسيور نہ رکجانءِ، خدا جي واسطي نہ رکجانءِ— مون سان ڳالهاءِ، ڳالهاءِ مراد !“

مراد ناناري چيو ” جاني جاني ! مون مسڪين کي مارائي وجهندين، اجا ڪالهہ تہ مون کي پروموشن ملي آهي. وڏي جاکوڙ کان پوءِ.“

ڪيس ايلاز ڪندي چيم، ” نہ مراد، نہ. ٽيليفون بند نہ ڪجانءِ — مون سان ڪجهہ ڳالهاءِ. منهنجو وجود خاموشين ۾ غرق ٿي ويو آهي. مون سان ڪجهہ ڳالهاءِ مراد !“

مراد ناناري فون بند ڪري ڇڏي.

مان شاليءَ جي پلنگ پرسان ڪارپيٽ تي ليٽي پيس. ساڳئي لمحي دڙ ڪڙڪائي جنت اندر هلي آئي. منهنجي لاءِ منجهند جي ماني کڻي آئي هئي. ٽري ميز تي رکيائين. پڇيائين، ” تہ طبيعت تہ نيڪ اٿو نہ؟“

هاڪار ۾ ڪنڌ لوڏيندي چيم، ” بس، نيڪ آهيان.“

پڇيائين، ” ننڍڙو ٽيليويزن ڏيئي وڃائو؟“

چيم، ” نہ“

ويندي ويندي جنت چيو ” پنجين لڳي تائين ميڊم جن گهر موٽي ايندي.“

هوءَ ڪمري مان هلي وئي. مون واچ ۾ وقت ڏٺو. ٽي ٿي رهيا هئا. اکيون بند ڪري مون ننڊ ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي، حيلا هلائيندي، پاسا ورائيندي، الائي ڪهڙي وقت مون کي ننڊ کڻي وئي. اک کلي در کڙڪائڻ جي آواز تي. اٿي ويٺس. جنت اندر هلي آئي. منهن تي سنجيدہ مرڪ هئس. چيائين، ” توهان کي ميڊم سڏي رهي آهي.“

تعجب وچان پڇيم، ” ميڊم اچي وئي آهي ڇا؟ پنج ٿي ويا آهن، ڇا؟“

چيائين، ” ست ٿي رهيا آهن.“

عجيب لڳم، ” ست ٿي رهيا آهن.“

اٿندي چيم، ” تو مون کي اڳ ڇو نہ جاڳايو.“
چيائين، ” ميڊم منع ڪئي هئي.“
پڇيم، ” ڪٿي آهي.“
وراڻيائين، ” گيسٽ روم ۾.“
جنت ڪان اڳ مان هيٺ لهي ويس. گيسٽ روم منهنجو ڏٺل هو. پڙدو هٽائي اندر داخل ٿيم. شالي پلنگ تي ليٽيل هئي. پني، مُري ۽ پير تي پٽي ٻڌل هئس. پير ٻن ويهاڻن تي رکيو هوس. ڪمزور ۽ نٻل پئي لڳي. مون کي ڏٺائين تہ منهن تي مُرڪ تري آيس.
مان پرسان وجي ويٺس. ايڏي اٿاهہ پيار مون اڳ سندس اکين ۾ نہ ڏٺو هو.
پڇيائين، ” ڪيئن آهين؟“
چيم، ” تو کي پريشان ڪيو اٿم.“
هڪدم چيائين، ” نہ،نہ، ڪڏهن بہ نہ.“
چيم، ” تنهنجي انڪار ڪرڻ سان ڇا ٿيندو ! ڏسان پيو تہ تو کي پريشان ڪيو اٿم. منهنجي ڪري موت جي منهن تائين وڃي پهتي آهين.“
” موتي بہ تہ آئي آهيان، موت جي منهن مان.“ منهن تي مُرڪ تري آيس. چيائين، ” ويهي رهہ“
هيڏانهن هوڏانهن ڪرسيءَ لاءِ ڏٺم. چيائين، ” هتي، منهنجي پرسان ويهي رهہ“
مان پلنگ تي سندس پرسان ويهي رهيس. جنت چانهن جا ٻہ مگ کڻي آئي. هڪ مگ شاليءَ ۽ ٻيو مون کڻي ورتو. ڪجهہ دير تائين اسين ٻئي خاموش ويٺا رهياسين. سپ سپ ڪري چانهن پيئندا رهياسين، ۽ رکي رکي هڪٻئي ڏانهن ڏسندا رهياسين.
شاليءَ چيو، جوڳي، تون سڀ ڪجهہ سمجهين پيو نہ حالتون اسان جي حق ۾ نہ آهن.“
ڪجهہ نہ چيم. ڏانهنس ڏسندو رهيس. شالي چيو مون روالپنڊي ۽ اسلام آباد جا ٻہ سٺا وڪيل تنهنجي ۽ گلاب گونگي لاءِ انگيج ڪيا آهن. تمام سٺا وڪيل آهن، ۽ ايمنيسٽي انٽرنيشنل ۽ هيومن رائٽس لاءِ بہ ڪم ڪندا آهن.“
مان ڏانهنس ڏسندو رهيس.
پڇيائين، ” مون تي اعتبار اٿئي نہ؟“
چيم، ” تنهنجي هٿان مرڻ مٺو نہ ٿو ڀانيان.“
مُرڪ منهن تي تري آيس. چيائين، ” نہ شاعري، ۽ نہ رومانس. زهر کي زهر سمجهي پيئڻ ۾ پنهنجو مزو آهي.“
مان خاموش رهيس.
شاليءَ چيو ” سڀاڻي رات جو ٻئي وڪيل تو سان ملڻ ايندا.

51

وڪيلن سان ملڻ ۽ ڳالھائڻ ۾ مون کي بظاھر ڪو بہ عار نہ ھو. عدالتن ۾ مقدمو وڙھڻ لاءِ وڪيلن سان ملڻ لازمي ھو. پر، مون کي انھن ٻن وڪيلن سان ملڻ واري ڳالھہ پسند نہ آئي، جن اڌ ڊٺل عمارت ۾ منھنجي تلاش دوران شاليءَ جي باري ۾ گهٽيا لفظ ڳالھايا ھئا. مان منجھي پيس. شاليءَ کي سڌو سنئون انڪار ڪري نہ سگھيس. ھن منھنجي لاءِ ايترو ڪجھہ ڪيو ھو جو سندس ڪنھن تجويز کي رد ڪري ڇڏڻ ڏکيو محسوس پئي ٿيو. مٿس اينديڙ آفتن جو پوريءَ ريت تہ مون کي اندازو نہ ھو پر پوليس جو اچڻ ۽ جنت کان پڇا ڪرڻ اينديڙ مصيبتن جو مھاڳ محسوس ٿيو ھو.

” ڇا پيو سوچين؟“ شاليءَ پڇيو ” وڪيلن واري ڳالھہ ٻڌي تون خاموش ڇو ٿي ويو آھين؟“

پڇيم، ” وڪيلن سان ملڻ ضروري آھي ڇا؟“

ھڪدم چيائين، ” ڪمال آھي ! اسين ڪيبنيٽ جي فيصلي کي اعلي عدالتن ۾ چئيلينج ڪري رھيا آھيون، ۽ تون پڇين ٿو تہ وڪيلن سان ملڻ ضروري آھي !“

چيم، ” منھنجي چوڻ جو مطلب ھو، تہ وڪيلن کي جيڪڏھن تحريري بيان يا سموري معلومات ڏيئي ڇڏجي بھتر نہ آھي؟“

” ان جي باوجود، مان سمجھان ٿي ھو تو کان ڪجھہ وڌيڪ پڇڻ چاھيندا.“

شاليءَ چيو ” عام رواجي الزام ھجي ھا تہ تحريري بيان سان ڪم ڪڍي وٺجي ھا، دھشتگرديءَ ۽ تخريبڪاريءَ جھڙن الزامن جو جواب اچاتري نموني ٿاھي نٿو سگھجي.“

مان وري بہ دل جي ڳالھہ زبان تي آڻي نہ سگھيس. ڪيس ڪيئن ٻڌايان ھا تہ سندس سموري ڳالھہ منھنجي سمجھہ ۾ آئي پئي، پر مان بيھودن وڪيلن سان ملڻ لاءِ ذھني طرح تيار نہ ھوس، جن سندس باري ۾ بد شد ڳالھايو ھو. مون کي پنھنجي سوچ تي تعجب ٿيو. حالتن جي بيرحميءَ جي باوجود شالي منھنجي زندگيءَ ۾ محور وانگر موجود ھئي.

” ڏس نہ جوڳي ! شالي چيو ” معاملو ۽ ڪيس، بلڪ الزام جي نوعيت سنگين آھي. تو تي تخريبڪاريءَ جو الزام آھي. ۽ اتفاق سان سنڌ ۾ تخريبڪاري ۽ دھشتگردي اوج تي آھي.“

” پر، ان سان منھنجو ڪھڙو تعلق آھي ! مون احتجاج ڪندي چيو ” نہ مان دھشتگرد آھيان، ۽ نہ سنڌ ۾ ٿيندڙ حادثن ۽ معاملن سان منھنجو ڪو تعلق آھي.“

” اھوئي تہ اسان کي ثابت ڪرڻو آھي.“ شالي چيو ” خبر اٿئي تہ واقعاتي ثبوت ڪھڙي نموني تنھنجي خلاف ھليا ويا آھن.“

مون غور سان ڏانھنس ڏٺو.

چيائين، ” گذريل مھيني تون ھڪ ھفتي جي موڪل تي ويو ھئين نہ !“

چيم, ” ها, منهنجي ماروٽ ڪريم بخش ڪنگلي جي شادي هئي.“
چيائين, ” ۽ انهن ئي ڏينهن ۾ حيدرآباد ۾ موٽرن مان ماڻهن تي گوليون هلايون ويون هيون, ۽ سکر جي ايئرپورٽ وٽ بم جو وڏو ڌماڪو ٿيو هو.“
هڪدم چيم, ” اهو محض اتفاق آهي.“
چيائين, ” اسان کي اهو ثابت ڪرڻو آهي ته اهو سڀ ڪجهه محض اتفاق آهي.“
مون کي سمجهه ۾ نه پئي آيو ته کيس ڪيئن دل جي ڳالهه ٻڌايان, مون کي احساس هو ته سندس آپريشن کي مشڪل سان اٺ نو ڪلاڪ گذريا هئا. هوءَ ڪمزور هئي, نبل ۽ نستي هئي. کيس آرام جي سخت ضرورت هئي.
کيس ٽارڻ ۽ سندس ڏيان متائڻ خاطر چيم, ” شالي, وڪيلن سان ملاقات هڪ ٻن ڏينهن لاءِ ملتوي به ته ڪري سگهجي ٿي! هن وقت تو کي آرام جي سخت ضرورت آهي.“
” نه جوڳي نه“ شالي چيو, ” وقت هٿن مان نڪرندو پيو وڃي. هن وقت اسان وٽ پختو ثبوت آهي ته تنهنجو سنڌ ۾ ٿيندڙ تخريبڪارين سان ڪو به واسطو ڪونهي.“
” ثبوت!“ تعجب وچان پڇيم, ” ڪهڙو ثبوت؟“
چيائين, ” تو ٻه چار ڏينهن دلبر خان ۽ ڪشمير خان جي حجري ۾ گذاريا هئا نه؟ “
وراڻيم, ” ها, گذاريا هيم.“
چيائين, ” ۽ تو پنهنجي اکين سان پاڇين جي ڍڳ هيٺان هٿيار سنڌ ڏانهن سمگل ٿيندي ڏٺا هئا.“
تعجب وچان چيم, ” ها, ڏٺا هيم.“
چيائين, ” ۽ ڊاڪٽر دراني جي اسپتال ۾ به تو کي اهڙا ثبوت مليا هوندا ته افغان جنگ لاءِ آمريڪا ۽ يورپ مان آيل هٿيارن جي کيپ مان هڪ وڏو تعداد هٿيارن جو ملڪ جي مختلف حصن, خاص ڪري سنڌ ڏانهن سمگل ٿي رهيو آهي؟“
هاڪار ۾ ڪنڌ لوڏيم.
چيائين, ” اسان کي اهو ثابت ڪرڻو آهي ته جنرل ضياءَ جي مارشل لا دوران افغان جنگ لاءِ آيل هٿيارن جي امداد مان وڏي تعداد ۾ هٿيار ڪراچيءَ ۽ حيدرآباد ۾ وراهيا ويا هئا, ۽ سنڌ ۾ عدم استحڪام پيدا ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي ويئي هئي, جنهن جا نتيجا هينئر واضع نمونى سامهون اچي رهيا آهن.“
” ڏس شالي, ۽ منهنجي ڳالهه غور سان ٻڌ.“ چيم, ” مون کي تنهنجي زندگيءَ عزيز آهي. سنڌ ۾ هٿيار ضياءَ وراهيا هئا. يا ايوب خان, ان سان مون کي تر جيتري به دلچسپي نه آهي. تون آرام ڪر. مان وڃان ٿو.“
مان اٿي بيٺس. ” ترس جوڳي, ائين نه وڃ.“ مون کي روڪيو.
مان ويهي رهيس. مون کي پاڻ ڏانهن سڏ ڪيائين. ڇهري تي عجيب قسم جي گنڀيرتا هئس. مون کي ويهڻ لاءِ چيائين. مان سندس پرسان ويهي رهيس. منهنجو هٿ پنهنجي هٿن ۾ جهليندي چيائين, ”

جوڳي، مون کي ڪا خبر ڪانهي تہ ڇا ٿي رهيو آهي، ۽ ڇا ٿيڻ وارو آهي. مان تو کي سياست جي قربانگاهہ ۾ بليدان ٿيڻ نہ ڏينديس.“

چيم، ”ڪجهہ بہ تہ نہ ٿي رهيو آهي، شالي! تون اجايو پريشان ٿي رهين آهين. تون آرام ڪر. پاڻ صبح جو ڳالهائينداسين.“

”نہ، جوڳي نہ.“ هڪدم چيائين، ”صبح ۽ سڀاڻي جون ڳالهيون نہ ڪر. ضد نہ ڪر.“

دل کي جهوٻو آيو. شاليءَ جي تشويش مان اندازو لڳايم تہ جيڪي ڪجهہ ٿي رهيو هو، يا جيڪي ڪجهہ ٿيڻ جو انديشو شاليءَ کي محسوس ٿي رهيو هو، سو سندس وس کان ٻاهر هو. الائي ڇو محسوس ڪيم تہ اسان ٻنهي لاءِ هڪٻئي کان هميشہ جدا ٿي وڃڻ جو وقت ڇڻ ويجهو اچي رهيو هو.

”شالي! “ مان ڦٿڪي پيس. چيم، ”مون کان جدا نہ ٿجانءَ شالي. مان سمجهان ٿو مان سمجهي سگهان ٿو اسان لاءِ آزمائشن جو وقت ويجهو اچي پهتو آهي. مان سوريءَ تي ساهہ ڏيئي ڇڏيندس، پر جيئري تو کان جدا ٿي نہ سگهندس. مان تو کان جدا ٿي نہ سگهندس.“

”سڀ ڪجهہ ڄاڻيندي بہ؟“

”اهو ڄاڻيندي بہ تہ مان بہ دفعا شادي ڪيل آهيان؟“

”ها، اهي ڳالهيون منهنجي لاءِ بي معني آهن.“

”اهي ڳالهيون بي معني ناهن، جوڳي، بي معني ناهن.“

”تون منهنجي لاءِ اهم آهين. ان هڪ حقيقت کان اڳتي سموريون حقيقتون بي معني آهن. بي مطلب آهن.“

چپن تي مُرڪ تري آيس. ٻئي ٻانهون مٿي ڪري مون کي پاڻ ڏانهن ڇڪي ورتائين. نرڙ تان واري پري ڪري ڇڏيائين. مون کي ٻنهي اکين تي پيار ڪيائين. سندس اهو انداز مون کي ڏاڍو عجيب لڳو. عورت بنيادي طرح ماءُ آهي. هوءَ هر مرد ۾ هڪ ٻار کي ڏسڻ جي ڪوشش ڪندي آهي.

چيم، ”هاڻي اهو نہ چئجان تہ ڪتابن جو ٿيلهو کڻي اسڪول هليو وڃان.“

کيس کل نہ آئي. چيائين، ”۽ اها بہ خبر اٿئي تہ مان خفيہ ايجنسين لاءِ ڪم ڪندين آهيان؟“

چيم، ”ها، مون کي خبر آهي.“

ٿڏو ساهہ کنيائين. ڪافي دير تائين ڪجهہ نہ چيائين. اک ڇنڀڻ بنا مون ڏانهن ڏسندي رهي.

پڇيم، ”ڇا پيئي ڏسيئن؟“

بظاهر جواب مون کي ڏنائين، پر ڄاڻ پنهنجي پاڻ سان ڳالهايائين. ”اڳ ڇو نہ مليا هئاسين ڪيڏي نہ دير سان مليا آهيون!“

چيم، ”ڇا اهو ڪافي ناهي تہ پاڻ مليا آهيون.“

چيائين، ”ڏک ۽ ڏکا زندگيءَ کان سونهن کسي وٺندا آهن. توکي ڏيڻ لاءِ مون وٽ ڪجهہ بہ ڪونهي.“ اکيون آليون ٿي پيس.

” اڙي! ڇري! “ ڇيمر، ” بي خبريءَ ۾ مون کي ايترو ڪجهه ڏيئي ڇڏيو اٿئي جو مون ڪنگال جي جهوليءَ ۾ جاءِ نه بچي آهي. سڀ ڪجهه ته مون کي ڏيئي ڇڏيو اٿئي!“

شال جي پَلو سان اکيون اگهُي ڇڏيائين. چيائين،” مون کي پاڻي ڏي.“

سائيڊ بورڊ تي رکيل ٿرماس مان پاڻي جو گلاس ڀري ڪيس ڏنم. اڌ گلاس سُپ سُپ ڪري پي ويئي. سوچيندي رهي. وري ساڳي موضوع تي موٽي آئي. چيائين، ” تنهنجو وڪيلن سان ملڻ تمام ضروري آهي.“

دل ڀڪي ڪندي ڇيمر، ” جيڪڏهن ساڳيا آهن، اڌ نهيل عمارت ۾ تو سان گڏجي آيا هئا، ته پوءِ هنن سان نه ملنديس.“

پڇيائين، ” ڇو؟“

ڇيمر، ” تنهنجي باري ۾ گتا لفظ ڳالهايا هئائون.“

” مون کي خبر آهي. في ڪان وڏيڪ هنن مون ۾ دلچسپي ڏيکاري هئي.“ شاليءَ چيو. ” پر هي ٻئي ٻيا وڪيل آهن. تمام ذهين آهن. ۽ انساني حقن واري تنظيم لاءِ پاڪستان ۾ ڪم ڪندا آهن.“

مان ڏانهنس ڏسندو رهيس، ۽ ڳالهه ٻڌندو رهيس.

شاليءَ چيو ” تنهنجي سنڌ صوبي جي بدامنيءَ، بينظير جي حڪومت کي لوڏي ڇڏيو آهي. جنرل اسلم بيگ جي طرفان مارشل لا جي امڪان کي رد نٿو ڪري سگهجي.“

هن جو اهڙي طرح سياست تي ڳالهائڻ مون کي ڏاڍو عجيب پئي لڳو.

چيائين، ” مارشل لا جي نالي ۾ هن ملڪ ۾ وڏا ڪيس ٿيڻا آهن. جن تي به دهشتگرديءَ ۽ تخريبڪاري جي مهر لڳل هوندي، تن کي گولين سان اڏائڻ ۾ هڪ منٽ به دير نه ڪندا. ماڻهن جي دلين ۾ دهشت ويهارڻ لاءِ کين ان کان بهتر موقعو ڪڏهن به نه ملندو.“

پڇيمر، ” تون ڇا ٿي چاهين؟“

چيائين، ” ان کان اڳ جو بينظير جي حڪومت جو تختو اونڌو ٿئي، ۽ مارشل لا لڳي. تنهنجو مقدمو اعلي عدالت ۾ داخل ٿيڻ گهرجي.“

ڇيمر، ” پر، ڪيبينيٽ دهشتگردن ۽ تخريبڪارن کي ضمانت نه ڏيڻ جو قانون پاس ڪري ڇڏيو آهي.“

” تون دهشتگرد نه آهين.“ شاليءَ چيو ” وڪيل تو کي گرفتاري لاءِ عدالت آڏو پيش ڪندا.“

مون کان ڇرڪ نڪري ويو.

چيائين، ” ان کان سواءِ ٻي ڪا واٽ ڪونهي. ملڪ جي سرحدن تائين فرار لاءِ پهچي نه سگهندين. ملڪ ۾ هوندين ته افغان گوريلا تو کي ماريندي ويرم نه ڪندا. ٻئي طرف پوليس ۽ قانون نافذ ڪرڻ وارا ادارا تنهنجي رت جا پياسا آهن. بهتر واٽ اهائي آهي ته تو کي گرفتاريءَ لاءِ عدالت آڏو پيش ڪجي.“

گرفتاري جو لفظ ٻڌي، منهنجي لونءَ لونءَ ڪانڊارجي ويئي. دل ڌڪڻ لڳي.

شاليءَ چيو ” وڪيلن کي تو کي بيگناهه ثابت ڪرڻ ۾ دير نہ لڳندي. اسين روهڙي مان شاهد گهرائيندا سين تہ تون تارا چند نہ آهين، ۽ گلاب، گلاب چند نہ آهي. ڪجهہ وقت ضرور لڳندو پر تون افغان گوريلن ۽ قانون نافذ ڪرڻ وارن ادارن جي ڪمانڊرن جي گولين جو بک ٿيڻ کان بچي ويندين.“

مون کي شاليءَ عجيب مونجهاري ۾ وجهي ڇڏيو هو. مون گرفتاري لاءِ هڪ منٽ بہ نہ سوچيو هو.

شاليءَ چيو ” اسين عدالت کان تنهنجي حفاظت جي خاطري جي ضمانت وٺنداسين.“

ان وقت مون هڪ ٻن وڏين گاڏين جي اچڻ ۽ بيهڻ جو آواز ٻڌو. گيسٽ روم جي هڪ دري پورچ ڏانهن هئي. پورچ جا آواز واضع نموني گيسٽ روم ۾ ٻڌڻ ۾ پئي آيا.“

شاليءَ چيو، ” پڙدو نہ هٽائجانءَ. احتياط سان وٺي ڪري ڏس تہ ڪير آيو آهي.“

مون پڙدي کي وٺي ڪري ٻاهر ڏٺو. خاڪي وردين ۾ ملبوس ڪجهہ فوجي جوان ٻن جيپن مان لهي رهيا هئا. دريءَ وٽان هٽندي چيم، ” فوجي آهن.“

شالي گنڀير ٿي ويئي. جنت در کڙڪائي ڪمري ۾ هلي آئي. شاليءَ سان مخاطب ٿيندي چيائين، ” ميڊم، ميجر پرويز سليم آيو آهي.“

شاليءَ اطمينان سان چيو ” کيس ٿوري دير لاءِ ڊرائنگ روم ۾ ويهار.“

جنت هڪدم هلي ويئي.

شاليءَ چيو ” تون فڪر نہ ڪر. منهنجي خيريت پڇڻ آيو هوندو. تون منهنجي بيڊ روم ۾ هليو وڃ.“

مان در ڏانهن وڌي ويس. شاليءَ مون کي آهستي سڏ ڪيو. مان بيهي رهيس.

منهن ورائي ڏانهنس ڏٺم. وک کڻي سندس ڀرسان وڃي بيٺس.

شاليءَ چيو ” اهو درست آهي تہ مان خفيہ ايجنسين لاءِ ڪم ڪندي آهيان. پر، اهو امڪان کان ٻاهر آهي جو ڪڏهن تو کي دوکو ڏيان.“

مون ڪجهہ نہ چيو.

هن پنهنجو هٿ اڳتي ڪيو. مون کيس پنهنجو هٿ هٿ ۾ ڏيئي ڇڏيو. چيائين، ” مون کان ڪڏهن بہ بدگمان نہ ٿيجان ۽ جوڳي.“

سندس هٿ تي پيار ڪيم. ۽ چيم، ” چاهتن جي راهہ ۾ يقين لاءِ تصديق جي ضرورت محسوس نہ ٿيندي آهي.“

مان گسيٽ روم مان نڪري شاليءَ جي بيڊروم ڏانهن هليو ويس.

52

مان شاليءَ جي بيڊروم ۾ موتي آيس. پاڻ سان بيچين ڪندڙ اڻ تڻ کڻي آيس. سچي عمر مون ڳنَ ڏيڻ ۽ جهاتيون پائڻ ۽ تاڙ رکڻ کان نفرت ڪئي آهي. پر، شالي جي ڪمري ۾ هڪ پيت کان ٻيءَ پيت تائين چڪر ڪاٽيندي مون پاڻ کي مجبور ۽ لاچار محسوس ڪيو. مان پاڻ کي ڏيئي ميجر پرويز سليم ۽ شالي جي گفتگو ٻڌڻ کان روڪي نه سگهيس. پاڻ تي ڪاوڙ به آيم. پاڻ کي گهٽ وڌ به ڳالهايم. دل ۾ پاڻ کي گاريون به ڏنم. پر پاڻ کي ميجر پرويز سليم ۽ شاليءَ جي گفتگو نه ٻڌڻ تي آماده نه ڪري سگهيس. هڪ بيهود جواز سبب، ڳڻ تي پيو ۽ هر آو ڳڻ تي حاوي ٿي پيو. وجود جي چڪتاڻ هڪ ڏر ٻي ڏر کي قائل ڪرڻ لاءِ بحث ڪندي رهي. هڪ عذر تي بحث بند ٿي ويو. مان هن وقت بدترين حالتن جو شڪار آهيان. اهڙيءِ صورتحال ۾ شاليءَ ۽ ميجر پرويز سليم جي گفتگو ٻڌڻ ۾ ڪو عيب، ڪا خرابي نه آهي! اهو ضروري آهي.

مون کي پڪ هئي ته ميجر ملڻ لاءِ گيسٽ روم ۾ ايندو ۽ شاليءَ سان ڳالهائيندو. شاليءَ جو ڊرائينگ روم تائين وڃڻ امڪان کان ٻاهر هو. مان خبرداريءَ سان شاليءَ جي بيڊروم مان نڪري، ڪاريڊار لنگهي پوئين پاسي واري ٽيرس تي پهتس. ٽيرس جي پرئين ڪنڌ وٽان هڪ لوهي گول ڏاڪڻ سڌو گيسٽ روم جي پويان وچي لاهيندي هئي. مان گول ڏاڪڻ لهي ويس. گيسٽ روم کي پوئين پاسي دري هئي. دريءَ جي ڀرسان باٿ روم جو روشندان هو. روشندان ڪليل هو. سيءَ جي باوجود گيسٽ روم جي هيٽر سبب شاليءَ کي هڪدم مٿي ۾ سور ٿي پوندو هو. تنهنڪريءَ هو اڪثر بيڊروم جي، يا جتي ويهندي هئي، تنهن ڪمري جي دريءَ جو هڪ طاق کولائي ڇڏيندي هئي.

مان ڪروندڙو ٿي دريءَ وٽ ويهي رهيس.

مون ميجر جو آواز ٻڌو. هن چيو ” ڪجهه ڳالهيون هڪٻئي جي ڪيڏ ۽ لاڳيتو ٿيون آهن. تنهنڪري سموريون ايجنسيون هڪدم چوڪس ٿي پيون آهن.“

شاليءَ ڪيس ڪو جواب نه ڏنو.

ميجر چيو ” تارا چند عرف جوڳي، يا جوڳي عرف تارا چند جو افغان مجاهدين جي اسپتال مان فرار ٿيڻ ۽ ساڳيءَ رات تنهنجي ڪار تي خوني حملو محض اتفاق نه آهن.“

مون شالي جو آواز ٻڌو. هن سخت لهجي ۾ چيو ” تنهنجو خيال آهي ته افغان مجاهدين جي اسپتال مان جوڳي جي فرار ۾ منهنجو هٿ آهي؟“

” معاف ڪجان شڪيله.“ ميجر به ساڳئي نوع ۾ ڳالهايو. چيائين، ” افغان مجاهدين غداريءَ جو الزام ۾ پنهنجي سيئنر نرس کي مٿي ۾ گوليون هڻي ماري وڌو آهي. اسان جي ايجنسي جو خيال آهي، بلڪ

يقين آهي ته تارا چند جي فرار ۾ سينئر نرس جو سنئون سڌو هٿ هو. تنهنڪري افغا ن مجاهدين کيس ماري وڌو.“

مون کي ائين لڳو ڄڻ خوفناڪ زلزلو آيو. سڀ ڪجهه ڍهي پٽ ٿي ويو. ڪجهه باقي نه بچيو. ڌرتيءَ جو سينو مسلسل ڪنبندو رهيو. ڍهي ويل شهر مان دز ۾ مٽي اڏامندي رهي هڪ گمنام رشتي جي حوالي سان مٽي مون کي زيتون جي ياد ڏياريندي رهي. سسٽر زيتون جي مرڻ جو مون کي ڏاڍو ڏک ٿيو. مان سمجهان ٿو، سسٽر زيتون کي پڪ هئي ته منهنجي فرار ٿيڻ کان پوءِ افغان مجاهدين کيس جيئرو نه ڇڏيندا.

مون منهن مونن ۾ وجهي ڇڏيو. سسٽر زيتون جي آخري جملي جو پڙلاءُ ايندو رهيو. منهنجي وجود ۾ ڏونڌاڙيندو رهيو. مون کي خبر آهي، اسين ٻيهر هڪٻئي سان نه ملي سگهنداسين، ۽ نه ئي هڪٻئي کي ڏسي سگهنداسين.

ميجر جو آواز ٻين آوازن تي حاوي ٿي ويو. هن چيو ” جيڪڏهن سينئر نرس کي غداري جي الزام ۾ مجاهد نه مارين ها، ته گهٽ ۾ گهٽ منهنجو شڪ تو ۾ پختو ٿي وڃي ها.“

شالي چيو ” تون چرچا پيو ڪرين، يا سنجيده آهين.“

” مان سنجيده آهيان.“ ميجر چيو.

” جيڪڏهن تون سنجيده آهين ته پوءِ ان موضوع تي وڌيڪ مان تو سان ڪجهه نه ڳالهائيندس.“ شالي چيو ” تون پنهنجو ۽ منهنجو وقت وڃائي رهيو آهين. هونءَ به ڊاڪٽر مون کي مڪمل آرام جي هدايت ڪئي آهي.“

ميجر ڪجهه دير جي خاموشي کان پوءِ چيو ” ٻن ٽن سالن کان اسين غور سان تنهنجي دلچسپي تارا چند ۾ ڏسي رهيا هئاسين. پر تڏهن اسان تارا چند کي فقط جوڳي سمجهيو هو بيڪار، اڻ گهڙيل، هڪ غير سنجيده شخص.“

شاليءَ کيس ڪو جواب نه ڏنو.

ميجر پڇيو ” ڇا تو کي سچ پچ خبر نه هئي ته جوڳي دشمن جو ايجنٽ تارا چند آهي ! “

” جيستائين مون کي خبر آهي، جوڳي دشمن جو ايجنٽ نه آهيان.“ شاليءَ سخت لهجي ۾ ذري گهٽ رڙ ڪندي چيو ” ۽ مون کي پڪ آهي ته هن جو نالو جوڳي آهي. هن جو نالو تارا چند نه آهي.“

دل چاهيو دري جي طاق وچان رڙ ڪري شالي کي چوان، پاڻ کي مصيبتن جي منهن ۾ نه وجهه شالي — مقتل ڏانهن ويندڙ منهنجي راهه کي روشن نه ڪر — ڇئه ته مان تارا چند آهيان، دشمن جو ايجنٽ آهيان —را جو تربيت يافته آهيان !

” عجيب اتفاق آهي ته ڪالهه تارا چند افغان مجاهدين جي اسپتال مان فرار ٿيو هو ۽ ساڳيءَ رات تنهنجي ڪار تي خونيءَ حملو ٿيو هو.“ ميجر ٺٺوليءَ واري لهجي ۾ چيو. ” ڪيئن ! آهي نه حيران ڪندڙ اتفاق جي ڳالهه !“

شالي ڪاوڙ واري لهجي ۾ چيو ” ميجر پرويز سليم، تون منهنجي طبيعت بابت پڇا ڪرڻ آيو آهين، يا آڏي پڇا ڪرڻ آيو آهين !“
مون کي ميجر سليم تي ڪاوڙ آئي. دل چاهيو ته ڪمري ۾ ڪاهي پوان – ڪيس جيئرو نه ڇڏيان. سندس مٿو پٽين سان هٽي پاش پاش ڪري ڇڏيان. سندس عضوو عضوو چٿي ڇڏيان ! ڏنائين پئي ته شالي هيٺي هئي، ڪمزور هئي، ڳالهائيندي ڳالهائيندي ساٽي تي پئي هئي، تنهن هوندي به هو ڪنهن بيهودي، اٽپڙهيل ۽ ظالم تفتيشي پوليس آفيسر وانگر ڪيس آڏي پڇا جي ڄار ۾ ڦاسائيندو پئي ويو.
ميجر تمام بي رحم انداز اختيار ڪندي چيو ” هيڏانهن اچڻ کان اڳ مان ماڊرن موٽر ز جي ورڪشاپ ويو هوس.“
خاموشي جو لمحو آيو. ٻنهي مان ڪنهن نه ڳالهايو. گيراج ۾ موٽر بيهارڻ کان پوءِ مون کي رکي رکي خيال آيو هو ته مان پاڻ پائيپ ڪٽي موٽر اندران ٻاهران ڌوئي، رت جي داغن کان صاف ڪري ڇڏيان. پر، جنت مون کي روڪي ڇڏيو هو. ميجر جو جملو ٻڌڻ کان پوءِ مون پاڻ کي ملامت ڪئي، ۽ دل ئي دل ۾ جنت کي گهٽ وڌ ڳالهايو.
مون ميجر جو آواز ٻڌو. ميجر چيو ” سُڪي وڃڻ کان پوءِ رت جو داغ مشڪل سان صاف ٿيندو آهي. منهنجي پهچڻ کان اڳ مسترين گاڏيءَ جو پوش لاهي، سيٽون ڪڍي ڇڏيون هيون. اسان ورڪشاپ جي فورمين اصغر کي گرفتار ڪيو آهي.“
” توهان اصغر کي گرفتار ڪيو آهي ! “ شالي رڙ ڪندي چيو ” تنهنجو دماغ خراب ته ناهي ! ڇا جي ڪري هن ويچاري کي گرفتار ڪيو اٿو؟ ڪهڙي ڏوهه ۾ ڪيس پڪڙيو اٿو؟“
” هن سيٽن تان پوش ۽ سيٽن جي مٿان ريگزين لاهي ساڙي ڇڏيا هئا.“ ميجر برف جهڙي سڙد لهجي ۾ جواب ڏنو.
” ريگزين ۽ پوش ساڙي ڇڏڻ ڏوهه آهي؟“ شالي سخت لهجي ۾ چيو.
” ها، ڏوهه آهي. موجوده صورتحال ۾.“ ميجر چيو. ” تو تي خوني حملو ٿيو هو. اصولي طرح ثابتيءَ ۽ شاهدي لاءِ ڪار جيئن جو تيئن موجود هئڻ گهرجي ها.“
” مون کي نه ته حملي لاءِ رپورٽ داخل ڪرائڻي آهي، ۽ نه ئي مون کي ڪنهن تي شڪ آهي.“ شالي چيو ” مان اخبارن کان پري رهڻ پسند ڪندي آهيان.“
” بظاهر تنهنجي ڳالهه درست آهي.“ ميجر چيو ” پر، ڇا ڪجي جو واقعا هڪبئي جي ڪڙي رونما ٿيا آهن. تارا چند جو افغان اسپتال مان فرار ٿيڻ، سينئير نرس جو موت، ۽ تنهنجي گاڏي تي حملو.“
مان سمجهان ٿو شالي منجهي پئي هئي. ميجر کي هڪدم جواب ڏيئي نه سگهي هئي.
ميجر چيو ” شڪيله، يقين ڪر عام حالتن ۾ تنهنجي گاڏي تي حملو ٿئي ها، ته اسين، گهٽ ۾ گهٽ مان، سرڪاري سطح تي تفتيش ۾ دلچسپي نه وٺان ها، پر شخصي طرح کوج لڳائي مان حملي آورن کي پنهنجي ساءِ نڪاٽي لڳائي ڇڏيان ها.“

ميجر پرويز سليم جي بدليل لهجي مون کي اجرچ ۾ وجهي ڇڏيو. مون محسوس ڪيو ته اسلام آباد ۾ شاليءَ جي بيشمار چاهڻ وارن مان ميجر هڪ هو. ڪوشش جي باوجود هو لڳم پئي، سخت گير تفتيشي آفيسر واري ڪردار مان ٻاهر نڪري آيو هو.

” تون ڇا ٿي سمجهين، شڪيلا! مان توکي هن معاملي ۾ ملوث ٿيڻ ڏيندس! نه، نه هرگز نه.“ ميجر چيو، ” تاراچند ملڪ جو دشمن آهي. مان هن کي ڦولي لهندس، پر توکي سموري معاملي کان پري رکندس.“

بيچين ڪندڙ خاموشي ڇانئجي ويئي.

” يقين ڪر ميجر، جوڳي دشمن جو ايجنٽ ناهي.“ شاليءَ چيو ” ۽ نه ئي هن جو نالو تاراچند آهي.“

” ايجنسيءَ لاءِ مخبري ڪرڻ، يا ايجنٽ ٿي ڪم ڪرڻ ۾ ۽ باقاعده پرتي ٿي ڪم ڪرڻ ۾ فرق آهي.“ ميجر چيو ” مان تربيت ورتل آهيان. مان يقين سان چئي سگهان ٿو ته تارا چند پاڻ کي جوڳيءَ جي روپ ۾ ظاهر ڪيو آهي. هودهشتگرد آهي، دشمن جو ايجنٽ آهي.“

خاموشيءَ جي ڊگهي لمحي مان سيءَ ۾ ڪنبندو رهيس.

” ۽ مان اهو به ڄاڻان ٿو هن تنهنجي دل ۾ پنهنجي لاءِ جاءِ پيدا ڪري ورتي آهي.“ ميجر هڪ عام رواجي رقيب واري سطح تي لهي آيو. چيائين، ” پر، يقين ڪر شڪيله، هو دشمن جو ايجنٽ آهي. پوليس کي تفتيش دوران واضع ثبوت هٿ آيا آهن. مان تنهنجي ڪيفيت سمجهي سگهان ٿو، محسوس ڪري سگهان ٿو پر، شڪيله ملڪ کان مٿي هڪ شخص ته ٿي نه ٿو سگهي ! ۽ سو به دشمن جو ايجنٽ، تخريبڪار، ۽ دهشتگردا!“

شاليءَ چيو ” پوليس وٽ ڪهڙو ثبوت آهي، ته جوڳي دشمن جو ايجنٽ ۽ دهشتگرد آهي؟“

ڪجهه گهڙيون خاموش رهڻ کانپوءِ ميجر ڳالهايو. چيائين، ” تارا چند عرف جوڳيءَ خلاف سڀ کان وڏي گواهي ۽ ثابتي گلاب جو تحريري، ۽.... .“

ميجر پنهنجو جملو اڌ ۾ ڇڏي ڏنو.

شاليءَ پڇيو ” ۽، ڇا؟“

ميجر چيو ” پوليس ڪجهه معتبر شاهدن جي موجودگي ۾ گلاب چند عرف گلاب احمد جو بيان ٽيپ تي رڪارڊ ڪيو آهي.“

” بڪواس ! سراسر بڪواس “ شاليءَ ڪاوڙوچان چيو ” گلاب پيدائشي گونگو آهي.“

” پوليس جو به اهوئي خيال هو.“ ميجر چيو ” ڏاڍو سخت جان ۽ تربيت يافته نڪتو. وڏيءَ جاکوڙ ۽ حيلن کان پوءِ ڳالهايائين — نيٺ ڳالهايائين.“

” ناممڪن آهي، اهو ممڪن ناهي ميجر پرويز سليم “ شالي ٻاهي ٿي ويئي. سندس لهجي ۽ آواز مان اندازو لڳايم ته هوءَ ذري گهٽ وڙهڻ لاءِ تيار ٿي پيئي هئي. چيائين، ” جيئن سج اولهه کان نه ايرندو آهي، تيئن گلاب گونگي جو ڳالهائڻ امڪان کان ٻاهر آهي. پوليس ۽ تون، ميجر ڇا ٿا ثابت ڪرڻ

چاهيو؟ مان عدالت ۾ گلاب جي ڳالهائڻ کي چيلينج ڪندس. جيستائين گلاب عدالت ۾، ججن آڏو نہ ڳالهائيندو، تيستائين پوليس طرفان تيار ڪيل ڪيسٽ کي قانوني حيثيت نہ ملي سگهندي.“

ميجر ٿڌي ۽ بي رحم لهجي ۾ چيو، ” تربيت ورتل دشمن جا ايجنٽ فقط هڪ دفعو ڳالهائيندا آهن. گلاب چند هڪ دفعو ڳالهايو. هينئر هو ڳالهائي نہ سگهندو.“

شاليءَ رڙ ڪندي پڇيو، ” ڇو نہ ڳالهائي سگهندو؟ گلاب جيڪڏهن تفتيش دوران پوليس آڏو ڳالهايو آهي، ۽ سندس بيان رڪارڊ ڪيو ويو آهي، تہ پوءِ ڪيس عدالت ۾ ججن آڏو ڳالهائڻو پوندو. گلاب کي ڳالهائڻو پوندو.“

ميجر چيو، ” يقين ڪر شڪيل، منهنجي ڳالهہ تي يقين ڪر. گلاب چند عدالت ۾ نہ ڳالهائيندو. عدالت ۾ فقط رڪارڊ ڪيل ڪيسٽ پيش ڪئي ويندي، بس ڪيسٽ.“

” فقط ڪيسٽ ڇو؟“ شاليءَ چيو، ” گلاب جيڪڏهن سچ پچ ڳالهايو آهي، تہ پوءِ ڪيس عدالت ۾ بہ، وڪيلن ۽ ججن جي آڏو ڳالهائڻو پوندو.“

ميجر چيو، ” نہ ڳالهائيندو.“

شاليءَ پڇيو، ” آخر ڇو نہ ڳالهائيندو؟ ۽ جيڪڏهن عدالت ۾ ججن آڏو نہ ڳالهائيندو، تہ پوءِ سندس ڪيسٽ تي ڪير يقين ڪندو!“

” شڪيل“ ميجر چيو، ” بيان رڪارڊ ڪرائڻ کان پوءِ گلاب خودڪشي ڪري ڇڏي.“

جواب ۾ شالي الائي ڇا چيو، مون کي ٻڌڻ ۾ نہ آيو. پر مون ڪائنات ۾ فنا جي صور گونجندي ٻڌي، وڻ پاڙون پٽجي ويا، درياهہ اٿلي پيا، جبل ڪپهہ جي گولن وانگر طوفان ۾ اڏامڻ لڳا، سج سوا نيزي تي لهي آيو، سمورا سمنڊ ٺهڪڻ لڳا.

قيامت ايندي، الائي ڪڏهن ايندي، پر منهنجي لاءِ قيامت آئي ، ۽ محشر جي مهل کي منهنجي لاءِ عذاب وانگر ڇڏي هلي ويئي. منهنجو وجود ڪروڙ ۾ بدلجي ويو. ٻرندڙ جبلن مان ڦاٽ ڪائي نڪرڻ واري لاوي جو ٻيو نالو جيڪڏهن نفرت ۽ انتقام آهي، تہ پوءِ، گلاب جي دردناڪ موت جي خبر ٻڌي منهنجي وجود مان، وجود جي هڪ هڪ پور مان نفرت ۽ انتقام جو لاوو ڦاٽ ڪائي نڪري آيو. سوچ ۽ سمجهہ جو هڪ هڪ عنصر سڙي ڀسم ٿي رهيوهو. شاهہ لطيف ڪهڙي فهم ۽ مطلب سان ٿهو نگاريو هو ” هٽڻ، هڪلڻ، ٻيلي سارڻ، مانجهيان اي‍ءَ مرڪ “، پر مون نفرت ۽ انتقام جي ڀنيٽ ۾ ڀسم ٿيندي جهونگاريو، ” هٽڻ هڪلڻ، ٻيلي سارڻ، مانجهيان ايءُ مرڪ.“

نہ هوش باقي رهيو ۽ نہ حواس تي قابو. ڪامندي، سڙندي ۽ پڇرندي، عذاب ۾ ڇيچلائيندي، مان وڄ وانگر پوليس اسٽيشن ڏانهن وڌندو ويس، ۽ درد وانگر وڏي واڪ ورجائيندو ويس، ” هٽڻ، هڪلڻ، ٻيلي سارڻ،مانجهيان ايءُ مرڪ — هٽڻ، هڪلڻ، ٻيلي سارڻ، مانجهيان ايءُ مرڪ. سموري ماحول ۽ سموري ڪائنات مان آواز ايندو رهيو، هٽڻ هڪلڻ ٻيلي سارڻ، مانجهيان ايءُ مرڪ. آوازن جي ٻرندڙ جهنگ

مان نڪري الائي ڪيئن ۽ ڪيتري دير ۾ مان ٽاٽي تي پھتس. ھوش نہ ھئڻ جي باوجود مان ھوش ۾ آيس.

ٽاٽي ۾، بدحواسي ۽ نفرت وچان داخل ٿيندي، مون ٻن چئن سپاھين کي ڦٿي وڌو ھو. پوءِ جڏھن ايس ايچ او جي ڪمري ۾ پھتس تہ سپاھين جي لوڏ منھنجي ڪڍ ڪمري ۾ ڪاھي آئي. ڪروڌ وچان مون انسپيڪٽر کي سيني تي لت وھائي ڪڍي. ھو بولاٽيون کائي ڪرسي تان ڪري پيو. ھڪدم ڪيس ٻانھن ۾ ڪٽي، ڦيرائي پٽ سان ھنيم. ڪرڻ شرط ھن روالور ڪڍي ورتو. ھڪ گولي مون کي سٿر ۾، ۽ ٻي پيٽ ۾ لڳي. مان مٿان وچي ڪريومانس. ڏند ڪرٽيندي چيم، ” تون گلاب جو قاتل آھين — تون گونگي گگدام جو قاتل آھين. مان تو کي جيئرو نہ ڇڏيندس، ڪتا، ڪمينا مان تو کي جيئرو نہ ڇڏيندس.“

انسپيڪٽر ٽين گولي ھلائي ڇڏي. مون کي ائين محسوس ٿيو! منھنجي سيني ۾ جڻ ٻاھ جو ٻرندر جبل ڦاٽي پيو. ٽين گولي مون کي سيني ۾ لڳي ھئي. سمورو ماحول دونھين وانگر ڏڏندي منھنجي اکين کان اوجھل ٿي ويو. مان پراسرار خلائن ۾ اڏامندو ويس. ھوائن جي سمنڊ ۾ اڻ ڏٺي منزل ڏانھن ترندو ويس — ٻڏندو ويس. تان جو مون کي ڪجھہ ياد نہ رھيو. سڀ ڪجھہ مسمار ٿي ويو ميسارجي ويو. وقت، ماحول، ۽ ماحول جي بي رحمي، سڀ ڪجھہ بي مطلب ٿي پيو. بقا بي معني ٿي پيئي، ۽ فنا کي معني ملي ويئي.

مون کي ڪجھہ ياد ڪونھي تہ آخري سفر تائين ڪيئن ۽ ڪڏھن مان موٽي آيو ھوس بي بقا دنيا ۾ ٻيھر موجودگيءَ جو احساس تڏھن ٿيو ھو جڏھن ھوش اچڻ کان پوءِ مون پاڻ کي پٽين ۾ ويڙھيل، راولپنڊيءَ جي ڊسٽرڪٽ ھاسپيٽل ۾ ڏٺو ھو. منھنجي مٿان ھٿياربند سپاھين جو پھرو ھو.